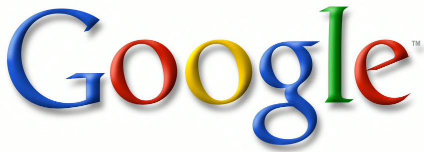

HOLLA[illegible]

MAATSCH[illegible]

[illegible]

XXIII [illegible]

EEL.

VERHANDELINGEN,

UITGEGEEVEN DOOR DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPYE

DER

WEETENSCHAPPEN,

TE

HAARLEM

XXII. DEEL.

TWEE EN TWINTIGSTE DEEL.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

VOORBERICHT

VAN DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPYE

DER

WEETENSCHAPPEN,

OPGERICHT TE HAARLEM.

De Maatschappy heeft goedgevonden, om, tot een Vervolg van haar Bericht nopens haaren toestand, aan het Algemeen mede tedeelen, dat Zy sedert den 22. October 1784. het ongeluk gehad heeft, van eenigen haarer waardige *Directeuren en Leden*, tot haare innige smerte, door den dood te verliezen.

Dus ontvielen haar de Heeren
DIRECTEUREN:

Mr. IMAN WILLEM FALCK, *Gouverneur van Ceylon*, in den ouderdom van ruim 48 Jaaren op den 6. February 1785. te *Columbo* overleeden; — als meede

Mr. H. H. VAN DEN HEUVEL, *Secretaris van Staat van de Provintie Utrecht*, oud ruim 54 Jaaren, op den 25. October laatstleeden gestorven.

En van de Heeren LEDEN is haar door den dood ontrukt:

PAULUS FRISI, *Professor te Milaan*, den 22. November 1784.

J. F. MARTFELDT, *Collonel van de Artillery ten dienste van deezen Staat.*

LUDOVICUS CASPARUS VALCKENAAR, *Professor te Leyden*, den 14. Maart 1785. oud byna 70 Jaaren.

A. YPEY, *Professor te Franequer*, op den 14. July 1785. oud ruim 71 Jaaren.

CHARLES CHAIS, *Emeritus Predikant der Walsche Gemeente in 's Hage*, oud 85 Jaaren, den 8. November laatstleeden. En

MAXI-

MAXIMILIAAN JACOB DE MAN, *Medic. Doctor, Archiater der Stad en des Quartiers van Nymeegen*, oud 54 Jaaren en zes maanden, den 12. Novemb. van dit Jaar.

Op den 23. Mey van dit zelfde jaar 1785. zyn daar tegen door de Groote Vergaderinge deezer Maatſchappye benoemd tot DIRECTEUREN, de Heeren

MR. W. VAN HOOGENDORP, *Raad en Schepen der Stad Rotterdam, enz. enz.*

JOHAN GERARD VAN ANGELBEEK, *Raad extraordinair van Nederlandſch Indiën enz. enz. op Ceylon.*

En tot LEDEN, de Heeren

M. DUFAY, *Membre de la Société Royale des Sciences de Montpellier te Orleans.*

JOSEPH MANDRILLON, *Membre des Academies de Bourg en Breſſe & de Philadelphie, en Koopman te Amſterdam.*

Ook is op den zelfden 23. Mey van dit jaar 1785. beſlooten om uittegeeven het volgende *Programma*:

„Op den 23. Mey van dit Jaar 1785. is door de „Hollandsche Maatschappye der Weetenschap„pen, opgericht binnen deeze Stad Haarlem, in derzel„ver *Jaarlyksche Groote Vergaderinge*, besloten het „volgende aan het Algemeen medetedeelen:

„I. Met opzicht tot de ANTWOORDEN op haare „VRAAGEN, — en byzonder met betrekkinge op „haare Vraage,

„*A.*) In den Jaare 1779. opgegeeven, om te be„antwoorden vóór den 1. January 1785. luidende aldus: „— *Naademaal een zuivere Dampkring van zoo groot „belang is voor de gezondheid der Ingezetenen, en de„zelve by het staande ofte te langzaam afloopende Wa„ter in de Rivier, (die dagelyks in den omtrek van* „Batavia *met veele stinkende andere Vuiligheden aange„vuld wordt) onmogelyk kan verkreegen worden; — „Welk is het beste Middel, om eene sterkere schuuring „en afvoering deezer vuile stoffen te verkrygen en te on„derhouden, en aan Batavia een zuiverer en gezonder „lucht te bezorgen?* Is geoordeeld, dat dezelve zoo „onvoldoende is beantwoord, dat men den Schryver daar „van de Premie niet heeft kunnen toekennen, maar word „dezelve Vraag *op nieuw* voorgesteld, om te beantwoor„den vóór *primo* November 1789.

„*B.*) De

„ 8.) De Vraag: *Hoe verre kan men thans de Natuurlyke Historie des Dampkrings van ons Vaderland, uit de* Meteorologische *Waarneemingen, op* Zwaanenburg *genomen, vergeleeken met die van andere plaatsen, opmaaken?* —— Men bedoelt byzonderlyk, dat men hier uit aanteekene: 1. Welken de doorgaande, of meest gewoone gevolgen van het Weder zyn, die men naa het vermeerderen of verminderen van de zwaarte of dichtheid van den Dampkring, dat is, naa het ryzen of daalen van den Barometer, als mede na de veranderingen van Warmte en Koude, en van de kracht en streek der Winden, op verschillende tyden van het Jaar en Plaatsen, waarneemt? 2. Of de verandering van Wind en Weder hier te Lande ook somtyds eenen zekeren loop houde? 3. Welken invloed de verschillende stand der Maane op dezelven hebbe? 4. Of 'er aan de verschillende standen der Planeeten ook eenige invloed op den Dampkring zy toe te schryven? 5. Welke overeenstemming 'er is tusschen de verschillende afwykingen van de Compasnaalden en de Weersveranderingen? 6. Welke Regelen 'er uit deeze Waarneemingen kunnen worden afgeleid, volgens welken men, in sommige gevallen, eene aanstaande verandering van Wind en Weder met waarschynlykheid kan vooruit zien? —— Men zag hier ook gaarne bygevoegd: of 'er, behalven deezen, ook eenige andere Voorteekenen voor aanstaande Weersveranderingen in ons Vaderland waargenomen worden? zo ja: welken? —— In het Jaar 1778. voorgesteld, om te beantwoorden vóór *primo* January 1781. —— Is besloten in de Vergaderinge van 1781. de gemelde Vraag nog eens op te geeven, om ze te beantwoorden vóór *primo* January 1785. onder aanbod van eene *dubbelde Goude Medaille* aan den Schryver, die ze volledig beantwoordt.

, Hier op is wel geantwoord, doch *onvoldoende*, zoo
, dat men niet heeft kunnen den Eerprys uitdeelen. —
, Dan, overmits deeze Vraag in het Jaar 1778. voor de
, *eerste* reize; en in het Jaar 1781. voor de *tweedemaal*
, is voorgesteld, en tothiertoe gééne voldoende Antwoorden
, den daarop zyn ingeleverd; — en de Maatschappy
, toch gaarne zou zien, dat dezelve eens wél beantwoord
, wierd; — zoo is besloten, om de beantwoording
, van deeze Vraag open te stellen zonder bepaalinge van
, tyd, zoo en in diervoege, dat het den geenen, die
, goedvindt om dezelve te beantwoorden, *ten allen tyde*
, zal vrystaan, om aan den *Secretaris* van deeze Maatschappye
, te zenden zyn Antwoord, en dat dan daarover
, op de eerst daaraan volgende Groote Vergaderinge
, zal worden beslist, indien hetzelve Antwoord vóór den
, 1. November, en dus tydig genoeg, om behoorelyk
, geëxamineerd te worden, zal zyn ingekoomen, en ingeval
, het voor voldoende gekeurd word, als dan aan
, hem de uitgeloofde *dubbelde Goude Medaille* zal worden
, uitgeleverd; — maar, onverhoopt, niet voldoende,
, zal het wederom insgelyks vrystaan aan wie
, zulks verkiest, om na voornoemden Prys te dingen,
, tot zoo lang, dat dezelve behaald zy.

, C.) De Vraag: — *Welken zyn de Onderwerpen*,
, *betreffende de* NATUURLYKE HISTORIE ONZES
, VADERLANDS, *waar van men met gegronde reden te*
, *verwachten hebbe, dat eene verdere naaspooring ten*
, *nutte van het Vaderland verstrekken zal?* — In het
, Jaar 1780. voor de *eerste*, en in het Jaar 1782. voor
, de *tweede* reize opgegeeven, om te beantwoorden vóór
, het begin van het Jaar 1785. met byvoeginge: *dat de*
, *Maatschappy niet enkel verlangt een lyst van Onderwerpen,*
, *dewelken met vrucht zouden kunnen naagespoord*
, *worden; maar tevens eene aanwyzing van de*

, Re-

„ *Redenen*, *waarom men van derzelver Onderzoek zich*
„ *voordeel voor het Vaderland hebbe te belooven?* —
„ Is beantwoord, maar niet zoo, dat de Maatschappy
„ vryheid heeft gevonden, om daarop den Eerprys uitte-
„ geeven; — maar uit byzondere overweeging van het
„ belang, dat de Maatschappy stelt in deeze Vraag wél
„ beantwoord te zien, is beslooten, dezelve op nieuws
„ ter beantwoordinge vóór *primo* November 1787. voor-
„ testellen.

„ *D.*) Op de Vraag, opgegeeven den 21. Mey
„ 1782. luidende: — *Schoon men thans in de Lucht-*
„ *kennis zeer verre gevorderd is, heeft men echter tot*
„ *nu toe omtrent de verdikte Lucht slechts weinige Proe-*
„ *ven genomen. Waarschynlyk is dit aan de onvolmaakt-*
„ *heid van den daar toe noodigen toestel toeteschryven;*
„ *waarom de Maatschappy thans vraagt:* 1. Op te
„ geeven den besten toestel, om op de gemaklykste en
„ zekerste wyze proefneemingen omtrent de verdikte lucht
„ te kunnen in 't werk stellen. 2. Met den besten toestel
„ de werking der verdikte Lucht, in verschillende geval-
„ len, naa te gaan; en inzonderheid het Dierlyke leven,
„ den groei der Planten, en het branden in lucht van
„ verschillende digtheid te beproeven. *En* 3. aantewy-
„ zen, welke gevolgen of nieuwe leeringen hieruit kun-
„ nen afgeleid worden? — Is géén Antwoord inge-
„ koomen, en word daarom deeze Vraag wederom voor-
„ gesteld, om te beantwoorden vóór *primo* November
„ 1787.

„ *E.*) En, offschoon met het begin van 't Jaar 1783
„ den tyd was verstreeken, dewelke gesteld was tot het
„ beantwoorden der voormaals door de Maatschappye op-
„ gegeevene Vraage, nopens het *verklaaren der Onge-*
„ *lykheeden der Satelliten van Jupiter*, enz.; en die

„ Vraag

„ Vraag niet verder was opgegeeven , om dat men aan
„ de behoorlyke beantwoordinge daarvan om redenen be-
„ gon te wanhoopen , heeft zy gaarne willen aanneemen
„ zeker *Antwoord* , op dezelve Vraag haar toegezonden ,
„ onder de Zinspreuke : *Extremos quævis circumrotat*
„ *orbes.* HALLEY. —— Dan zy oordeelt , dat de Schry-
„ ver dier Verhandeling weinig of niets gevoegd heeft by
„ het geene reeds te vooren door de beroemde Heeren
„ BAILLY, DE LA GRANGE en FRISI omtrent dit
„ Onderwerp gedaan was , —— en dat hy aan het voor-
„ naame oogmerk der Vraag, om namentlyk de *Theorie*
„ aan de *Waarneemingen* te toetsen, en daardoor de ge-
„ grondheid zyner *Theorie* boven die der gemelde Hee-
„ ren aan te toonen , in het geheel niet voldaan heeft :
„ Zy heeft derhalven die Verhandeling de *dubbelde Me-*
„ *daille* niet waardig kunnen oordeelen , maar beslooten ,
„ uit aanmerkinge der andere wezenlyke verdiensten van
„ dat Stuk , den Schryver van het zelve met de *enkele*
„ *Medaille* te vereeren , onder herhaalde en op nieuws
„ gedaane aanbieding van den *dubbelen Eerprys* , zoo hy
„ door het veranderen zyner Verhandeling aan het verlan-
„ gen der Maatschappye zal hebben voldaan.

„ De Maatschappy verlangt niet zoo zeer , dat de
„ Schryver zich bezig houde met de enkele *Theorie* , uit
„ de *Wet der aantrekkings-kracht* afgeleid , maar veel
„ meer en wel voornamentlyk , dat hy de *Theorie* op de
„ *Waarneemingen* toepasse en met dezelven vergelyke ,
„ op dat men , door de meerdere of mindere overeen-
„ komst met de Waarneemingen over den graad van juist-
„ heid , zoo wel van zyne als van andere *Theorien* , zou-
„ de kunnen oordeelen. —— Het voornaame oogmerk
„ der Maatschappye is , om , langs dien weg , van de
„ *Beweegingen* der *Satelliten* van *Jupiter* zulke *Tafels*
„ te verkrygen , welken naauwkeuriger zyn , dan de tot
„ hier

„ hier toe bekende, 't zy dan dat die Tafels volgens de
„ enkele *Theorie* wierden samengesteld, of wel, zoo
„ deeze alleen onvoldoende bevonden wierd, met behulp
„ van *Empirische Equatien* uit de Waarneemingen afge-
„ leid. En dewyl de Waarneemingen van den *derden* en
„ *vierden Trawant* omslagtiger en zeldsaamer zyn,
„ dan die der twee overigen, zal de Maatschappy zich
„ vergenoegen, wanneer het geene zy verlangt, voorna-
„ mendyk maar omtrent den *eersten* en *tweeden Trawant*,
„ wier waarneeming wel den grootsten invloed heeft op
„ de *Zeevaart* en *Aardrykskunde*, door den Schryver
„ word volbragt. —— Zy noodigt den kundigen Schry-
„ ver hiertoe uit, en het zal haar aangenaam zyn, Hem,
„ onder gemelde voorwaarden, met de *dubbelde Medaille*
„ te kunnen bekroonen.

„ *F*.) Eindelyk het zelfde gebeurd zynde met een
„ Antwoord op de Vraag van de *Droogmaakeryen in ons
„ Vaderland*, waar van de Termyn van antwoord reeds
„ met *primo* Jan. 1786. was geëxpireerd, heeft de Maat-
„ schappy aangenomen en beoordeeld een *Antwoord*, on-
„ der de Zinspreuk: TOT HEIL VAN 'T VADERLAND; —
„ maar Zy heeft den inhoud daar van zoodanig gevon-
„ den, dat Zy *niet* heeft kunnen besluiten om het zelve
„ goedtekeuren, en dus het zelve met den Eerprys *niet*
„ bekroond.

„ II. De Vraagen, door deeze Vergaderinge vastge-
„ steld, zyn deeze Twee:

„ *a*.) Om te beantwoorden vóór *primo* November
„ 1787. de Vraag: —— „ Kan men uit de Geschie-
„ denissen aantoonen, dat de Gemeenebesten, wanneer
„ zy den hoogsten trap van welstand naar de gesteldheid
„ der menschlyke Maatschappyen van die tyden, in wel-
„ ken

„ ken zy bloeiden, bereikt hadden, immers scheenen
„ bereikt te hebben, telkens wederom gedaald zyn? —
„ En zo ja; moet deeze daaling aangemerkt worden als
„ een gevolg van die zelfde oorzaaken, welken hen heb-
„ ben doen bloeijen? Of zyn 'er altoos toevallige re-
„ denen bygekoomen, die dit Verval te weeg gebragt
„ hebben? — En onderstellende het eerste waar te
„ zyn, is zulks mede toepasselyk op de tegenwoordige
„ meer verlichte tyden? Zo ja, welken zyn in het al-
„ gemeen de middelen, die de naadeelige werking van
„ anderszints heilzaame oorzaaken beletten, en dus doen-
„ de den bloei en welstand van een Gemeenebest duur-
„ zaam kunnen maaken?"

„ De Maatschappy verwacht gééne *byzondere*, maar
„ eene *algemeene wysgeerige beschouwing*, toepasselyk
„ op *alle* Gemeenebesten van den tegenwoordigen tyd:
„ Zy verwacht derhalven, dat, by aldien derzelver ver-
„ val geoordeeld wierd toegeschreeven te moeten worden
„ aan dezelfde oorzaaken, die hen hebben doen bloeijen,
„ de moogelykheid daarvan, *zoo* wel uit den aart der
„ zaaken, als uit de daadlyke gebeurtenisfen zal aange-
„ toond worden, om vervolgens te doen blyken, door
„ welken in zich zelven uitvoerlyke middelen deeze naa-
„ deelige Uitwerkingen belet of voorgekoomen kunnen
„ worden.

„ *b.*) Uit het byzondere Fonds van wylen den Heer
„ *Directeur* NICOLAAS WILLEM KOPS, om te beantwoor-
„ den vóór *primo* November 1786.

„ Daar het eene onbetwistbaare waarheid is,

„ 1. Dat door Fabricquen in een Land meerder Inge-
„ zetenen, vooral in plaatsen tot buitenlandsche Commer-
„ cie ongelegen, gebezigd worden, dan door de Com-
„ mercie zelve.

„ 2. Dat

„ 2. Dat men door dezelve Fabricquen tot kleeding, „ als anders benoodigd, in het Land te hebben, niet „ genoodzaakt is deeze nooddruft uit andere Landen te „ haalen, waar door men moet verarmen, zoo men „ géén andere eigen Lands-Producten in de plaats kan „ leveren.

„ 3. Dat, zo men ook zoodanige Fabricquen in een „ Land had, die niet alleen dienden tot onze nooddruft, „ maar ook daarenboven om eenige door ons gefabriceer„ de Goederen aan andere Natien te kunnen verkoopen, „ door deeze verzending buiten 's Lands, 't geld van Bui„ tenlanders door onze Ingezetenen zoude worden ver„ diend, en dus in ons Land koomen; zoo leert noch„ tans de ondervinding, dat de gevoelens zeer verschil„ lende zyn.

„ Immers sommigen oordeelen, dat eene belasting op „ de Inlandsche Consumtie van buitenlandsche Fabricq„ Waaren van zeer veel nut zoude zyn; anderen daaren„ tegen, dat zulk eene *Géne* geeven zoude aan de Com„ mercie, en aan het oogmerk niet voldoen; ook zegt „ men, dat 'er buitenlandsche Fabricq-waaren zyn, die „ men in ons Land niet kan ontbeeren, en dus noodzaak„ lyk dienden te blyven ingevoerd.

„ Voorts zyn zy, die de Fabricquen in ons Land voor„ staan, van begrip, dat het nuttig jaa noodig zou zyn, „ sommige Fabricquen te favoriseeren en te gratificeeren, „ waar door zy in staat zouden zyn, om hunne Waa„ ren, even zoo goed en goedkoop, dan de Buitenland„ schen, 't zy in, 't zy buiten 's Lands, 't zy beiden, „ te kunnen leveren.

„ Zoo is de Vraag:

„ Heeft

„ Heeft de bloei en het verval onzer Fabricquen een noodzaaklyken invloed op den bloei en het verval van de Commercie en Navigatie deezer Landen? Zo ja; in hoe verre? —— En *hoedanige Fabricq-waaren* eischt het belang van het Algemeen, dat van buiten worden ingevoerd, en hoedanigen dat binnen 's Lands gewerkt worden, 't zy om binnen 's Lands gebruikt, 't zy om buiten 's Lands verzonden te worden? En welken zyn de beste en uitvoerelyke Middelen, om door zoodanige Fabricquen de Welvaart onzer Republicq te bevorderen?"

„ III. De Vraagen, *voormaals* door deeze Maatschappye opgegeeven, waarop het haar insgelyks zal aangenaam zyn Antwoorden te bekomen, zyn de in 1784. voorgestelden:

„ A.) *Welken zyn de waarlyk onderscheidene soorten der* LUCHTGELYKENDE VLOEISTOFFEN, aan welken men de Naamen van *vaste Lucht*, *gedephlogisteerde Lucht*, *ontvlambaare Lucht*, *Salpeter-lucht*, *zuure Lucht*, *Loog-lucht*, en anderen gegeeven heeft; en waarin zyn dezelven van *elkander* en van de *Lucht des Dampkrings* onderscheiden? 2. Heeft elk deezer soorten van veerkrachtige Vloeistoffen zoo veel met de Lucht van den Dampkring gemeen, dat zy voor eene soort van *Lucht* verdient gehouden te worden? 3. Hoe verre kan uit de Proeven en Waarneemingen omtrent de genoemde Luchten, *de aart der Lucht van den Dampkring* worden opgemaakt? —— In het Jaar 1780. opgegeeven voor de *eerste*, en in het Jaar 1782. voor de *tweede* reize, om te beantwoorden vóór het begin van het Jaar 1784. —— De Maatschappy heeft toen onder anderen Twee fraaije Verhandelingen ter beantwoordinge van dezelve ontfangen, waarvan de eene tot

„ Zin-

„ Zinspreuk had: *Quam Pulcrum est, in principiis & origine rerum defixisse oculos & nobile mentis acumen; pervolat huc sapiens.* ANTI LUCRETIUS. En de andere: *Principibus placuisse viris non ultima laus est.*

„ Beide deeze Verhandelingen is de Maatschappy genegen te bekroonen, dan niettegenstaande Zy de verdiensten van deeze Verhandelingen dus erkennen wil, is het haar echter voorgekoomen, dat derzelver Schryvers deeze hunne Stukken noch zeer aanmerklyk zouden kunnen voltooijen, 1.) door meer te letten op het geen door de Heeren SENEBIER, LAVOISIER, en anderen, betreklyk dit Onderwerp, is in het licht gegeeven: 2.) door zich meer op het vinden van beslissende Proeven en rechtstreeksche bewyzen, ter staavinge van hunne gevoelens, toeteleggen: 3.) door het beweezene van het onzekere beter te onderscheiden.

„ Waarom dan de Maatschappy heeft goedgevonden, deeze Vraag wederom voortestellen, om beantwoord te worden voor *primo* November 1785. Zy verzoekt den Schryveren in de verbetering van deeze hunne Verhandelingen, zoo veel doenlyk, de kortheid te betrachten, en belooft eenen *dubbelden Gouden Eerprys* aan den geenen van hen, die het best aan de gemelde vereischten zal voldaan hebben.

„ B.) Om te beantwoorden mede vóór *primo* November 1785.

„ Naadien de Ondervinding geleerd heeft, dat de BORST-WATERZUGT *in eenen gevorderden staat*, door alle bekende Middelen ongeneeslyk is; welken zyn de oorzaaken van die Ziekte, en welken zyn de zekere *Tekenen*, waar door dezelve in haar allereerste begin

„ kan onderkend, en van alle andere Borst-ziekten ten
„ duidelykſte kan onderſcheiden worden? —— Wel-
„ ken zyn de MIDDELEN, die deeze Ziekte kunnen
„ voorkoomen? dezelve in haar eerſte begin geneezen?
„ en, in eenen verre gevorderden ſtaat kunnen verzag-
„ ten?"

„ C.) De Vraag, in het Jaar 1780. voorgeſteld,
„ om te beantwoorden vóór *primo* January 1786: ——
„ Vermits men, uit gebrek van eene goede inrichting ter
„ opvoedinge van de Jeugd te *Batavia*, genoodzaakt is
„ zyne Kinderen na het Vaderland ter opvoedinge te zen-
„ den, of, zoo men hen aldaar houd, zy alsdan door-
„ gaans eene goede Opvoeding misſen; zoo vraagt de
„ Maatſchappy:

„ *Welke is de beste inrichting, om aan de Jeugd te*
„ Batavia *eene Opvoeding te geeven, die meest geſchikt*
„ *is om hun Verſtand te beſchaaven, hen in nuttige Kun-*
„ *ſten en Weetenſchappen bedreeven te maaken, en hun*
„ *goede Zedelyke gevoelens in te boezemen?*

„ D.) Om te beantwoorden vóór *primo* January
„ 1786. de Vraag, opgegeeven den 21. Mey 1783. ——
„ In hoe verre kan de *Theorie* van Dr. CRAWFORD,
„ omtrent het *Vuur* en *Warmte*, door Proefneemingen
„ bevestigd of wederlegd worden (*)? En zo deeze
„ *Theorie* door de ondervindinge geheel of gedeeltelyk
„ ge-

(*) Zie *Experiments and obſervations on animal heat and the inflammation of combuſtible bodies by* A. CRAWFORD, Lond. 1779. —— *Eſſai ſur la nouvelle Theorie du Feu Elementaire, par* J. H. DE MAGELLAN, London 1780. —— *An Examination of* Dr. CRAWFORDS *Theory by* WILLIAM MORGAN, London 1781.

„ gestaafd wordt , welk een licht geeft dezelve in de
„ Vuurkunde ?"

, De Maatschappy eischt eene zeer duidelyke beschry-
, ving der Proefneemingen, waardoor men deeze *Theorie*
, staaft ofte wederlegt; en zo men tot dezelven Werktui-
, gen van eene buitengewoone naauwkeurigheid gebruikt,
, verlangt de Maatschappy eene opgaave, hoe soortge-
, lyke Werktuigen te verkrygen, ten einde zy, zulks
, goedvindende, zoodanige Proefneemingen zoude kun-
, nen herhaalen.

, E.) Uit het *Fonds* van wylen den Heere NICO-
, LAAS WILLEM KOPS, de Vraag in 1783. voorgesteld,
, om te beantwoorden vóór *primo* January 1786: —
, Terwyl de *Condensateur*, door den Heer VOLTA on-
, langs uitgedagt (†), gelegenheid geeft, om eene zeer
, geringe Electrike kracht van den Dampkring te ontdek-
, ken, en men dus nu met behulp van dit Werktuig de
, Electriciteit van den Dampkring, veel beter dan voor-
, heen, zal kunnen waarneemen; zoo vraagt de Maat-
, schappy:

, *Hoe behoort dit Werktuig en de overige toestel te*
, *worden ingericht, om op de zekerste en gemaklykste*
, *wyze de Electriciteit van den Dampkring te kunnen be-*
, *proeven, en welke is de beste* Electrometer, *die by*
, *deezen toestel den graad van kracht kan aanwyzen;*
, *ten einde men in staat gesteld zy, om by de dagelyk-*
, *sche waarneemingen der Luchtsgesteltheid, ook tevens*
, *de dagelyksche veranderingen der Electrike kracht des*
, *Damp-*

(†) Zie *Philosophical Transactions, for the Year* 1782. Part. I. App. pag. VII.

„ *Dampkrings*, *byzonderlyk in* Nederland, *te kunnen*
„ *waarneemen*, *en dus de Natuurlyke Historie des Damp-*
„ *krings van ons Vaderland verder te volmaaken.*

„ F.) Ook was in 1781. voorgesteld de Vraag, om
„ te beantwoorden vóór 1783: — *Kan men de Snel-*
„ *heid der stroomende Wateren op allerleije Diepten*, *en*
„ *dus ook de middelbaare Snelheid in iedere Doorsnede*,
„ *door eenigen* Theoretischen *regel*, *die door de onder-*
„ *vinding bevestigd is*, *bepaalen?* — *of is zulks alleen*
„ *mogelyk door middel van daadlyke Proeven?* — *En*
„ *welk is in dat geval het Werktuig*, *het geen aan de*
„ *minste gebreeken onderhevig*, *en door voldoende Proef-*
„ *neemingen gewettigd*, *in alle gevallen tot het vinden*
„ *der verschillende Snelheeden gebruikt kan worden?* —
„ Welke Vraag als toen niet voldoende beantwoord zyn-
„ de, is besloten dezelve op nieuws voortestellen, om
„ te beantwoorden vóór het begin van het Jaar 1786.

„ G.) In het Jaar 1784. opgegeeven om te beant-
„ woorden vóór *primo* November 1786. uit het *Fonds*
„ van wylen den Heere N. W. Kops:

„„ Hoe verre kan men uit de onlangs in 't licht gegee-
„„ vene *Proefneemingen* van den Heere Senebier (*)
„„ en anderen, door nieuwe beslissende Proeven bewy-
„„ zen, in welke omstandigheeden de Planten in haaren
„„ natuurlyken staat lucht uit den Dampkring inneemen;
„„ van welken aart dat gedeelte der Dampkringslucht zy,
„„ het geen de Planten inneemen; hoe deeze inneeming
„„ of

(*) *Memoires Physico Chymiques & recherche sur l'Influançe de la Lumiere solaire*, *par* Jean Senebier; Geneve 1782 & 1783. 4 tomes.

„ of opslorping der lucht geschiede; welke verandering „ deeze lucht in de Planten ondergaa; in welke omstan„ standigheden en op welke wyze de Planten dezelve we„ der uitgeeven; en ten welken nutte deeze in- en uit„ ademing voor de Planten diene?"

, II.) De Vraag, opgegeeven in 1781. om te be, antwoorden vóór het begin van 1787:

, *Welken zyn de beste en vaardigste Middelen, om , het gebruik der Nederduitsche Spraak onder de* Mala, jers, Javaanen, Cingaleezen *en* Malabaaren *intevoe, ren, en meer en meer algemeen gebruikelyk te maaken , Nademaal het ontegenzeggelyk is, dat het gebruik der , spraak eener Natie, de andere, die ze aanleert, meer , aan haar verbind, haar meer genegenheid en yver voor , die Natie inboezemt; ze geschikter maakt, zo het een , nog onbeschaafde Natie is, tot betere begrippen van , Godsdienst, Zedekunde, Natuurkundige Naaspeurin, gen, om beschaafdheid van het verstand te ontvangen, , en dus bruikbaarder tot de Zeevaart, Wapenoeffening, , en veele andere nuttige en noodzaakelyke Kunsten en , Handwerken te worden?*

, I.) De Vraag, voorgesteld den 21. Mey 1782., , om te beantwoorden vóór *primo* January 1788:

, *Door welke* Theoretische, *en door de ondervinding , bevestigde Voorschriften, kan men de gezondheid zul, ker Menschen behouden, die uit dit gantsch verschil, lend Climaat, en by een zoo weinig overeenkomstige , noodzaaklyke levenswyze met hunnen eertyds gewoonen , in* Oost-Indiën *aankoomen? Welke zekere Algemee, ne Regels kan men daaromtrent geeven, en welke by-*

„ *zonderen*, *naar den verscheelenden uiterlyken staat zul-*
„ *ker Menschen?*

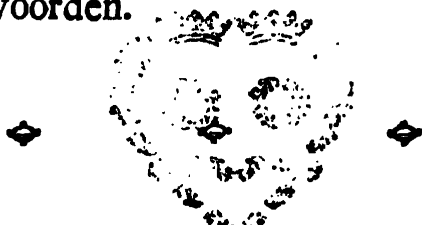
„ K.) De Vraag: *Wat moet men denken van de*
„ *Trapswyze Opklimminge*, *welke veele*, *zoo Oude als*
„ *hedendaagsche Wysgeeren hebben gesteld plaats te heb-*
„ *ben tusschen de Natuurlyke Weezens*, *en tot welk eene*
„ *zekerheid kunnen wy geraaken omtrent het daadlyke be-*
„ *staan van die Opklimminge*, *en van de orde*, *dewelke*
„ *de Natuur daarin volgt?* —— In het Jaar 1781.
„ voor de *eerste* reize opgegeeven, om te beantwoorden
„ vóór den 1 January 178. —— en toen niet voldoen-
„ de beantwoord zynde, is op den 21. Mey 1783. voor
„ de *tweede* reize voorgesteld, om te beantwoorden vóór
„ den 1. January 1789. met byvoeginge, dat de Maat-
„ schappy op deeze Vraage gééne *Overnatuurkundige*
„ Verhandelingen verlangt, maar Antwoorden, uit de
„ *Natuurlyke Historie* ontleend, alleen in aanmerking
„ zal neemen.

„ L) De Vraag, in 1784. voorgesteld, om te
„ beantwoorden vóór *primo* November 1789:

„ *Welke is de tegenwoordige Genees- en Heelwyze der*
„ OOSTINDISCHE VOLKEN, *ook der* CHINEEZEN,
„ *en welken zyn de Natuurlyke Voortbrengzels*, *die zy*
„ *daartoe bezigen?*

Voorts

Voorts zyn de *Voorwaarden*, even als naar gewoonte, en by voorige Programmata dikmaals genoeg vermeld; weshalven kortheids-halven *daar toe*, die het mogt aangaan, word geweezen; met byvoeging van het geen in het *Voorbericht* voor het Een en-twintigste Deel deezer Verhandelingen, bl. xx en xxi. gevonden word, ten aanzien van Heeren *Leden* deezer Maatschappye, dewelken mogten goedvinden om op eene van haare voorgestelde Vraagen te antwoorden.

God en het Vaderland te dienen, blyft de onveranderlyke Grondwet deezer Maatschappye, en, zoo lang dit

 haar

haar doel is en zyn zal, vertrouwt Zy, dat de Godlyke Goedheid, en de braafheid van haare welmeenende Landgenooten haar niet zullen begeeven.

Uit naam der Maatschappye,

C. C. H. VAN DER AA,
Secretaris.

Haarlem,
den 6. December 1785.

NAAM-

NAAMLYST
DER TEGENWOORDIGE
HEEREN
DIRECTEUREN
VAN DE
HOLLANDSCHE MAATSCHAPPYE
DER
WEETENSCHAPPEN,
GESCHIKT NAAR DE ORDE DES TYDS.

MR. ANTONIS SLICHER, *Raad in de Vroedschap en Burgemeester der stad Haarlem*, *enz. enz.* den 21. Mey 1752.

Mr. JAN THEODORUS KOEK, *Raad in de Vroedschap en Burgemeester derzelver stad Haarlem*, den 21. Mey 1752.

ZYNE DOORLUCHTIGE HOOGHEID

WILLEM,

PRINS VAN ORANJE EN NASSAU, 's LANDS ERFSTADHOUDER, ENZ. ENZ. ENZ.

Aan wien door de Heeren *Directeuren* de Tytel van PROTECTOR deezer Maatschappye is opgedraagen, den 31. July 1754.

Mr. JAN FREDRIK PARVE, *Raad in de Vroedschap en Burgemeester der stad Haarlem, Rentmeester van Rhynland, enz. enz.* den 15. July 1755.

ANTONI KUTSI, *Raad in de Vroedschap en Burgemeester der stad Haarlem, enz. enz.* den 1. February 1757.

ZYNE DOORLUCHTIGE HOOGHEID

CAREL, *Prins van Nassau Weilburg, enz. enz. enz.* den 22. Mey 1758.

OTTO FREDERIK, *Graave van Lynden, Heere van Nederhemert en de Voorst, Amptman van de Overbetuwe, enz. enz.* den 5. February 1765.

ADOLPH JAN HESHUYSEN, *Raad in de Vroedschap en Burgemeester der stad Haarlem*, den 5. February 1765.

JEAN GYSBERTO DECKER, *Schepen en Raad der stad Haarlem*, den 21. Mey 1766.

Mr.

Mr. ABRAHAM CALKOEN, *Heer van Kortenhoef*, *enz. enz.* den 21. Mey 1772.

Mr. JAN van LOON, *Oud-Secretaris der stad Amsterdam*, *enz. enz.* den 21. Mey 1772.

Mr. RUTGERUS PALUDANUS, *Burgemeester en Raad in de Vroedschap der stad Alkmaar*, *enz. enz.* den 21. Mey 1772.

Mr. CORNELIS van LENNEP, *Schepen en Raad*, *enz. enz. te Amsterdam*, den 21, Mey 1772.

Mr. PIETER van BLEISWYK, *Raadpensionaris en Groot-Zegelbewaarder van Holland en West-vriesland*, *Curator van 's Lands Hooge Schoole te Leyden*, *enz. enz. in 's Hage*, den 24. Mey 1773.

Mr. ZACHARIAS HENRIC ALEWYN, *Heer van Mynden en de beide Loosdrechten*, *Schepen en Raad der stad Amsterdam*, *enz. enz.* den 24. Mey 1773.

CORNELIS JACOB van der LYN, *enz. enz. te Amsterdam*, den 24. Mey 1773.

Mr. ALEXANDER HIERONYMUS ROYER, *Secretaris van Hun Edele Groot Mogenden*, *enz. enz.* den 22. Mey 1775.

Mr. NICOLAAS FAAS, *Schepen en Raad der stad Amsterdam*, *enz. enz.* den 21. Mey 1776.

Mr. JOACHIM FERDINAND de BEAUFORT, van Duivendyke, *Raad der Domeinen van Zyne Doorluchtige Hoogheid*, *Drost van Ysselstein*, *enz. enz.* den 25. Mey 1776.

PRINS

PRINS DEMETRIUS VAN GALLITZIN, *Geweezen Extraordin. Envoyé van haare Rusfeizerl. Majesteit by hun Hoog Mogenden*, den 21. Mey 1777.

Mr. JOACHIM RENDORP, *Heer van Marquette, Burgemeester der stad Amsterdam*, enz. enz. den 21. Mey 1777.

Mr. GYSBERT ADRIAAN PATYN, *Burgemeester en Raad der stad Haarlem*, den 21. Mey 1777.

Mr. YSBRANDUS JOHANNES FABER VAN RIEMSDYK, *Raad in de Vroedschap en Hoofd-Officier der laatstgemelde Stad*, enz. enz. den 21. Mey 1777.

JOHANNES MATTHIAS ROSS, *Oud Directeur van Bengalen*, enz. enz. den 21. Mey 1777.

Mr. HERMAN GERLINGS, *Schepen en Raad der stad Haarlem*, enz. enz. den 21. Mey 1778.

CORNELIS PIETER BARON VAN LEYDEN, *Vryheer van Warmond, Schepen en Raad der stad Haarlem*, den 21. Mey 1778.

WILLEM ANNE LESTEVENON, *Vryheer van Hazerswoude, Schepen en Raad der stad Haarlem*, den 21. Mey 1778.

JOAN FREDRIK D'ORVILLE, *Schepen en Raad der stad Amsterdam*, den 21. Mey 1778.

Mr. ERNESTUS EBELING, *Advocaat*, enz. enz. *te Amsterdam*, den 21. Mey 1778.

Mr.

Mr. WILLEM EMMERY DE PERPONCHER DE SEDLNITZKY, *Heer van Wulphaartsdyk, geëligeerde Raad in het Eerste Lid van hun Edel-Mogenden, de Heeren Staaten 's Lands van Utrecht*, den 21. Mey 1778.

GERLACH THEODORUS VAN DER CAPELLEN, *Heer van Schonauwe, beschreeven in het Lid van de Heeren Edelen en Ridderschappen 's Lands van Utrecht*, den 21. Mey 1778.

GERARD AARNOUD TAATS VAN AMERONGEN, *Heer van Schalkwyk, beschreeven in het Lid van de Heeren Edelen en Ridderschappen 's Lands van Utrecht*, den 21. Mey 1778.

FREDRIK CHRISTIAAN REYNHARD, *Baron van Reede en Agrim, Graave van Athlone, Vryheer van Amerongen, enz. enz.* den 21. Mey 1779.

Mr. C. VANDER HOOP, GYSBERTSZ. *Schepen enz. enz. der stad Amsterdam*, den 21. Mey 1779.

WILLEM ARNOLD ALTING, *Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indiën, enz. enz. te Batavia*, den 21. Mey 1779.

JOHANNES JACOBUS CRAAN, *Raad Extraordinair van Nederlandsch Indiën, enz. enz. te Batavia*, den 21. Mey 1779.

ALBERT VERRYST, *Medic. Doct. Schepen en Raad der stad Gouda, enz. enz.* den 22. Mey 1780.

Mr. F. H. VAN BERCK, *Advocaat voor den Edelen Hove van Gelderland, enz. enz. te Arnhem*, den 22. Mey 1780.

Mr.

Mr. JAN CAREL GODIN, *enz. enz. te Utrecht*, den 21. Mey 1781.

Mr. FREDRIK WILLEM BOERS, *Advocaat van de E. E. Oostindische Compagnie deezer Landen*, enz. enz. *te Amsterdam*, den 21. Mey 1782.

Mr. JAN TEDING VAN BERKHOUT, *Schepen en Raad der stad Haarlem*, enz. enz. den 21. Mey 1783.

Mr. PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE, *Pensionaris der gemelde Stad*, enz. enz. den 21. Mey 1783.

JACOB HOOFMAN, *Koopman binnen de Stad Haarlem*, den 21. Mey 1783.

Mr. JOHAN BARON MEERMAN, *Vryheer van Dalem, Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie ter Kamer Amsterdam*, enz. enz. *in 's Hage*, den 21. Mey 1783.

Mr. JOHAN PIETER VAN DER HAAR, *Secretaris der stede 's Hage*, den 21. Mey 1783.

Mr. CORNELIS ASCANIUS VAN SYPESTEYN, *Heer van Moermont en Renesse, en in Noordwelle, Schepen en Raad der stad Haarlem*, enz. enz. den 21. Mey 1784.

ADRIAAN MOENS, *Directeur Generaal van Nederlandsch Indiën*, den 21. Mey 1784.

Mr. JAN GERARD WICHERS, *Gouverneur van Surinamen*, den 21. Mey 1784.

Mr.

Mr. H. VAN ALPHEN, *Procureur Generaal van de Provintie Utrecht*, den 21. Mey 1784.

Mr. W. VAN HOOGENDORP, *Raad en Schepen der stad Rotterdam enz. enz.* den 23. Mey 1785.

JOHAN GERARD VAN ANGELBEEK, *Raad Extraordin: van Nederlandsch Indien, enz. enz. op Ceylon*, den 23. Mey 1785.

NAAM-

NAAMLYST

VAN DE

TEGENWOORDIGE

HEEREN

LEDEN,

NAAR ORDE VAN HET INKOMEN.

* * *

C. C. H. VANDER AA, *Leeraar der Gemeente, toegedaan de Onveranderde Augsburgsche Confessie, binnen deeze stad Haarlem, Secretaris deezer Maatschappye*, den 21. May 1752.

Mr. A. WEIS, *Professor te Leyden*, den 22. Augustus 1752.

JOANNES NICOL. SEBASTIANUS ALLAMAND, *Professor te Leyden*, den 10. January 1753.

JAN SNELLEN, *te Rotterdam*, den 10. January 1753.

JOAN GEORGE HOLTZHEY, *Oud Munt-Meester van de Provinciale Munt te Utrecht, enz. enz. te Amsterdam*, den 10. January 1753.

Mr.

Mr. P. LYONNET, *Advocaat in 's Hage*, den 10. January 1753.

Mr. JAN FRANCOIS DRYFHOUT, *Advocaat in 's Hage*, den 15. July 1755.

LAURENS PRAALDER, *Mathematicus te Utrecht*, den 15. July 1755.

HERMANNUS VENEMA, *Professor te Franeker*, den 22. Mey 1758.

NICOLAUS YPEY, *Professor te Franeker*, den 22. Mey 1758.

DAVID RUHNKENIUS, *Professor te Leyden*, den 22. Mey 1758.

Mr. NICOLAAS BONDT, *Advocaat te Amsterdam*, den 22. Mey 1758.

DIRK KLINKENBERG, *Ordinaris Klerk ter Secretarye van Holland*, den 22. Mey 1758.

JOHANNES CASTILLON, *Professor in de Mathesis, enz. enz. te Berlin*, den 21. Mey 1760.

PETRUS CAMPER, *A. L. M. Philosoph. & Medicinæ Doctor & Professor, R. S. Lond. Soc. &c. &c.* den 21. Mey 1760.

C. A. KLOEKHOF, *Med. Doctor en Burgemeester der stad Kuilenburg, enz. enz.* den 21. Mey 1760.

SALOMON DE MONCHY, *Med. Doctor en Professor te Rotterdam*, den 21. Mey 1760.

G. TEN HAAFF, *Heelmeester te Rotterdam, en Steensnyder te Delft*, den 21. Mey 1760.

MARTINUS VITRINGA, *Predikant te Arnhem*, den 21. Mey 1761.

JACOBUS HOVIUS, *Medicinæ Doctor te Amsterdam*, den 21. Mey 1761.

JOHANNES FREDERICUS HENNERT, *Professor te Utrecht*, den 21. Mey 1761.

GERARDUS FRIDERICUS MULLER, *Historiographus Russicus, Academ. Imper. Scient. Petrop. &c. &c.* den 21. Mey 1762.

EWALDUS HOLLEBEEK, *Professor te Leyden*, den 24. Mey 1763.

HERMAN DE GORTER, *Medicinæ Doctor te Amsterdam*, den 24. Mey 1763.

LAMBERTUS BIKKER, *Medicinæ Doctor te Rotterdam*, den 24. Mey 1763.

JOHANNES PETSCH, *te Ysselsteyn*, den 24. Mey 1763.

JACOB VANDER HAAR, *Heel- en Hand-Arts van de Stad en het Hospitaal der hoofdstad 's Hertogenbosch*, den 24. Mey 1763.

GEORG VAN STENGEL, *Geheime Staats-Raad en Kabinet-Secretaris van Zyne Keurvorstl. Doorl. van de Paltz, enz. enz.* den 21. Mey 1764.

JOHAN DAVID MICHAËLIS, *Philos. Professor Ordinarius op de Hooge Schoole te Göttingen, enz. enz.* den 21. Mey 1764.

JOHANNES OOSTERDYK SCHACHT, *Medicinæ Doctor en Professor op de Academie te Utrecht*, den 21. Mey 1764.

M.

M. MESSIER, *Astronome, attaché au dépôt des Plans de la Marine de France*, den 21. Mey 1764.

J. J. BLASSIERE, *Philosoph. Doctor*; *Mathematicus in 's Hage*, den 21. Mey 1764.

CHARLES BONNET, *Lid van den Raad van Geneve, en van verscheide geleerde Genootschappen*, den 5. February 1765.

GEORGIUS COOPMANS, *Medicinæ Doctor te Franeker*, den 5. February 1765.

M DE LA LANDE, *Lid van verscheide geleerde Genootschappen, enz. enz. te Parys*, den 3. Dec. 1765.

Mr PETRUS BONDAM, *J. U. D. & Professor te Utrecht*, den 3. December 1765.

WENCESLAUS JOHAN GUSTAV KARSTEN, *Professor in de Philosophie en Mathesis, te Halle*, den 21. Mey 1767.

JACQUES DE STEHLIN, *Perpetuel Secretaris van de Keizerlyke Academie der Weetenschappen te Petersburg*, den 21. Mey 1767.

MARTINUS SLABBER, *Bailluw en Secretaris van Baakland en Bakendorp, Secretaris van Oudelande, Lid van de Zeeuwsche en Keurvorstel. Saxische Physicaalsche Maatschappyen*, den 21. Mey 1767.

CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, JACOB CORNELISZ., *Directeur van de Academie der Tekenkonst der stad Amsterdam*, enz. enz. den 24. Mey 1768.

DIONYSIUS VAN DE WYNPERSSE, *A. L. M. Professor in de Philos. Astron. en Mathesis, op de Hooge Schoole te Leyden*, den 22. Mey 1769.

JEAN HENRY VAN SWINDEN, *Philosoph. Doctor en Professor, enz. enz. op het Illustre Atheneum te Amsterdam*, den 22. Mey 1769.

JOHANNES FLORENT. MARTINET, *A. L. M. Philosoph. Doctor, en Bedienaar des H. Evangeliums te Zutphen*, den 22. Mey 1769.

CHRISTIAAN BRUNINGS, *Inspecteur Generaal der Rivieren van Holland en West-Vriesland, en Opziener van 's Gemeenen-Lands Werken van Rhynland, enz. enz. op het huis Zwaanenburg*, den 22. Mey 1769.

JOHANNES FRANCISCUS CLEMENS MORAND, *Ridder, Doctor en Profess. in de Medicynen, enz. enz. te Parys*, den 21. Mey 1770.

A. BRUGMANS, *Philosoph. & Mathes. Professor Ordinar., op de Academie te Groningen*, den 21. Mey 1770.

ALLARDUS HULSHOFF, *A. L. M. & Philosoph. Doctor, Leeraar der Doopsgezinden te Amsterdam*, den 21. Mey 1770.

AARNOUD VOSMAER, *Directeur van het Kabinet van Zyne Doorluchtige Hoogh. den Heere Prince van Oranje, enz. enz.* den 21. Mey 1770.

MATTHIAS VAN GEUNS, *Med. Doctor en Professor te Harderwyk*, den 21. Mey 1770.

BOUDEWYN TIEBOEL, *Apothecar te Groningen*, den 21. Mey 1770.

DAVID

DAVID VAN GESSCHER, *Heelmeester, enz. enz. te Amsterdam*, den 21. Mey 1770.

M. LE MARQUIS DE ST. SIMON, den 21. Mey 1771.

Mr. FREDERIK ADOLPH VAN DER MARCK, *J. U. D. Professor te Deventer, enz. enz.* den 21. Mey 1771.

EDUART SANDIFORT, *Med. Doct. Anat. & Chir. Professor te Leyden*, den 21. Mey 1771.

ENGELBERTUS MATTHÆUS ENGELBERTS, *Bedienaar des Heiligen Euangeliums te Hoorn*, den 21. Mey 1771.

ALEXANDER PETRUS NAHUYS, *Medic. Doctor en Professor te Utrecht*, den 21. Mey 1771.

JOH. FRED. CLOSSIUS, *Medic. Doctor in 's Hage*, den 21. Mey 1771.

PYBO STEENSTRA, *Philosoph. Doctor, Lector in de Wis- Zeevaart- en Sterrekunde, te Amsterdam*, den 21. Mey 1771.

GEORG BRUGMANS, *Med. Doctor, Burgemeester, enz. enz. te Dockum*, den 21. Mey 1772.

P. BODDAERT, *Medic. Doctor, Oud-Raad der stad Vlissingen, Lid van verscheide Academien, enz. enz. te Utrecht*, den 21. Mey 1772.

Mr. HENRICUS JOHANNES ARNTZENIUS, *J. U. D. & Professor te Groningen*, enz. enz. den 21. Mey 1772.

Mr GERARDUS NICOLAUS HEERKENS, *J. U. D. Lid van de Arcaden te Romen, van de Academie van Cortone, van Vlissingen, en Correspondent van de Academie des Belles Lettres te Parys, enz. enz. te Groningen*, den 21. Mey 1772.

BENJAMIN CARRARD, *Ministre du St. Ev. à Orbe, Cantons de Berne & Fribourg, en Suisse*, den 21. Mey 1772.

FRANÇOIS HEMSTERHUIS, *Commis van den Raad van Staaten, enz. enz. in 's Hage*, den 21. Mey 1772.

JOHAN GOTTLOB WILHELMI, *Predik. te Diebsa in den Opper-Lausnits, Lid van verscheide Maatschappyen, enz. enz.* den 21. Mey 1772.

NICOLAUS LAURENTIUS BURMANNUS, *Med. Doctor en Botan. Professor, enz. enz. te Amsterdam*, den 24. Mey 1773.

PETER JONAS BERGIUS, *Professor Histor. Natur. &c. &c. te Stokholm*, den 24. Mey 1773.

JOHANN ESAIAS SILBERSCHLAG, *Koninglyke Pruissische Opper-Consistoriaalraad en Opper-Bouwraad, Directeur der Reaal-Schoole, eerste Predikant, en Lid van de Koninglyke Pruissische Maatschappye der Weetenschappen te Berlin, enz. enz.* den 24. Mey 1773.

N. J.

N. J. DE NECKER, *Botanicus, en Historiographus van Zyne Keurvorstl. Doorluchtigheid van de Paltz, Ordin. Lid van Hoogst-derzelver Academie te Manheim, enz. enz.* den 24. Mey 1773.

HUGO WILLIAMSON, *Medic. Doctor, en Professor te Philadelphia, enz. enz.* den 24. Mey 1773.

GEORGE WILLEM STEIN, *Hofmedicus van Zyne Doorluchtigheid, den Heere Landgraaf van Hessenkassel enz. enz. te Kassel*, den 24. Mey 1773.

WOLTER FORSTEN VERSCHUUR, *Med. Doctor en Professor te Groningen*, den 25. Mey 1774.

J. F. W. JERUSALEM, *Vicepræsident van 't Consist. en Abt van Riddagshauzen, enz. enz. te Brunswyk*, den 22. Mey 1775.

JOH. THEOD. ROSSYN, *A. L. M. Philos. Doctor, Philosoph. & Mathes. Professor te Utrecht, enz. enz.* den 22. Mey 1775.

ANTONY PORTAL, *Leeraar der Geneeskunde van de Hooge Schoole te Montpellier; van het Koninglyk Genootschap der Weetenschappen, en Voorleezer der Ontleedkunde, enz. enz.* den 22. Mey 1775.

. . . . . LOUIS, *Secretaire de l'Academie de Chirurgie, &c. &c. à Paris*, den 22. Mey 1775.

IMAN JACOB VAN DEN BOSCH, *Medic. Doctor in 's Hage*, den 22. Mey 1775.

ADOLPHUS YPEY, *A. L. M. Philos. en Medicinæ Doctor*, *en Botanicus Lector*, *enz. enz. te Franeker*, den 22 Mey 1775.

JACOBUS ROCQUETTE, *Medic. Doctor*, *en Lector in de Anatomie*, *Chirurgie en Vroedkunde*, *enz. enz. te Haarlem*, den 22. Mey 1775.

JOH. FRED. MIEG, *Professor op de Academie*, *enz. te Heidelberg*, den 22. Mey 1775.

C. HOEFMAN, JANSZ. *Medicinæ Doctor*, *en Lector in de Vroedkunde*, *enz. enz. te Alkmaar*, den 22. Mey 1775.

JOHANNES LUBLINK, *Directeur der Maatschappye tot redding van Drenkelingen*, *enz. enz. te Amsterdam*, den 22. Mey 1775.

JOHANNES MUNNIKHOF, *Chirurgyn*, *enz. enz. te Amsterdam*, den 22. Mey 1775.

FLORENTIUS VERSTER, *Med. Doctor in 's Bosch*, den 21. Mey 1776.

GADSO COOPMANS, *Professor te Franeker*, *enz. enz.* den 21. Mey 1776.

J. DE VRIES, *Anat. & Chirurg. Lector te Leeuwaarden*, den 21. Mey 1776.

. . . . . MICHAIN, *Astronome de la Marine de France*, den 21. Mey 1776.

H. J. COLLIN, *Conseiller Imp & Royal a la Regence de la Basse Autriche*, *& Physicien de l' Hopital Pazmannien à Vienne*, den 21. Mey 1776.

MAR-

MARTINUS VAN MARUM, *A. L. M. Philosoph. & Medicinæ Doctor, Physices & Matheseos Lector*, DIRECTEUR *van het Kabinet der Natuurlyke Zeldzaamheden deezer Maatschappye, enz. enz. te Haarlem*, den 21. Mey 1776.

JERONIMO DE BOSCH, JERONIMUSZ. *Eerste Clercq ter Secretarye te Amsterdam*, den 21. Mey 1776.

EVERARD PIETER SWAGERMAN, *Chirurgyn te Amsterdam*, den 21. Mey 1776.

M. MOREAU, *Conseiller à la Cour des Aides de Provence, Historiographe de France, à Paris*, den 21. Mey 1777.

MR. M. TYDEMAN, *J. U. D. & Professor op de Hooge Schoole te Utrecht*, den 21. Mey 1777.

NIC. WILH. SCHROEDER, *Professor in de Oostersche Taalen en Antiquiteiten, te Groningen*, den 21. Mey 1777.

G. J. BEUTH, *Med. Doctor, Professor artis Obstetr. te Cleve*, den 21. Mey 1777.

MR. WILLEM HENDRIK VAN HASSELT, *te Zutphen*, den 21. Mey 1777.

FERDINAND DE JEAN, *Medic. Doctor te Leyden*, den 21. Mey 1777.

AGGE ROSKAM KOOL, *Koopman in de Beverwyk, enz. enz.* den 21. Mey 1777.

LAURENTIUS MEYER, *Predikant te Twyzel en Kooten in Friesland*, den 22. Mey 1780.

FRANCOIS WILLEM DE MONCHY, *Med. Doctor enz. enz. te Rotterdam*, den 22. Mey 1780.

JAN WILLEM VAN ARP, *te Amsterdam*, den 22 Mey 1780.

J. W. C. A. BARON VAN HUPSCH, *Lid van verscheide geleerde Genootschappen*, *enz. enz. te Keulen*, den 21. Mey 1781.

CASIMIR CHRISTOPH SCHMIEDEL, *M. D. Geheime Hof Raad en Eerste Archiater van Zyne Doorluchtige Hoogheid van Brandenburg Anspach*, *enz. enz.* den 21. Mey 1781.

CAROLUS PETRUS THUNBERG, *Medic. Doctor en Professor op de Hooge Schoole enz. enz. te Upsal*, den 21. Mey 1781.

JACOBUS GUMMER, *Medic. Doctor*, *en Archiater van het Landschap Drenthe*, *te Groningen*, den 21. Mey 1781.

JOSEPHUS BENKŐ, *Predikant te Kozep-Ajta in Zevenbergen*, den 21. Mey 1781.

BERNARD KEUN, *Predikant in de Gereformeerde Gemeente te Smyrna*, den 21. Mey 1781.

H. ÆNEÆ, *A. L. M. Philosoph. Doctor*, *enz. enz. te Amsterdam*, den 21. Mey 1781.

HERMANUS VAN DYL, *te Amsterdam*, den 21. Mey 1781.

MAR-

MARCUS ELEASAR BLOCK, *Medic. Doctor, enz. te Berlyn*, den 21. Mey 1782.

DE ABT TOALDO, *Professor in de Astronomie, enz. enz. te Padoua*, den 21. Mey 1782.

ALEXANDER DE VOLTA, *Professor Physices Experimentalis &c. &c. te Pavia*, den 21. Mey 1782.

ABRAHAM ARENT VANDER MEERSCH, *Professor in de Heilige Godgeleerdheid en Kerkelyke Geschiedenissen onder de Remonstranten enz. enz. te Amsterdam*, den 21. Mey 1782.

NICOLAAS PARADYS, *Professor enz. enz. te Leyden*, den 21. Mey 1782.

MEINARD SIMON DU PUI, *Medic. Doctor, Anat. Chirurg. & Artis Obstetr. Lector, &c. &c. te Kampen*, den 21. Mey 1782.

ADRIAAN PAATS VAN TROOSTWYK, *Koopman, enz. enz. te Amsterdam*, den 21. Mey 1782.

RUD. FORSTEN, *Medic. Doctor en Professor te Harderwyk*, den 21. Mey 1783.

JAN RUD. DEIMAN, *Med. Doctor te Amsterdam*, den 21. Mey 1783.

HENDR. NIC. LA CLÉ, *Koopman en Secretaris van de Weeskamer te Batavia*, den 21. Mey 1783.

JACOB CASPER METZLAR, *oud Pred. te Batavia, Pred. te Beusecom*, den 21. Mey 1783.

M. BU-

M^r. BUCHOZ, *Medecin de Monsr. Frere du Roy à Paris*, den 21. Mey 1783.

M^r. BAILLY, *Garde des Tableaux du Roy à Paris*, den 21. Mey 1783.

PHILIPPE ROSE ROUME DE ST. LAURENT, den 21. Mey 1783.

JOHANNES SAMUEL CREUTZ, *A. L. M. Philos. Doctor*, en *Directeur der Werken van de stad Amsterdam*, den 21. Mey 1783.

JAN LUCAS VAN DER TOOREN, *Notaris en Procureur te Alkmaar*, den 21. Mey 1783.

CORNELIS ZILLESEN, *Hoofdgaarder der beschreevene Middelen over de Stad en Resforte van Schiedam*, den 21. Mey 1783.

PETRUS THEODORUS COUPERUS, *Predik. der Hervormde Gemeente te Gouda*, den 21. Mey 1784.

Mr. ADRIAAN WITTERT VAN BLOEMENDAAL, *enz. enz. in de Beverwyk*, den 21. Mey 1784.

JOHANNES WILLEMSE, Gz. *Stads Doctor te Haarlem*, den 21. Mey 1784.

JOANNES GEORGIUS BUSCH, *Professor in de Mathesis te Hamburg*, den 21. Mey 1784.

J. H. DE MAGELLAN, *te Londen*, den 21. Mey 1784.

FLORIS JACOB VOLTELEN, *Medic. Doctor, ejusdemque Facult. & Chem. Professor op de Hooge Schoole te Leyden*, den 21. Mey 1784.

J. C.

J. C. KLOCKNER, *Medic. Doctor*, *Directeur van het Naturalien-Cabinet van het Genootschappe Batavia*, den 21. Mey 1784.

GERRIT JACOB GEORGE BACOT, *A. L. M. Philos. Doctor, en Predikant in Groningerland*, den 21. Mey 1784.

CHRISTIAAN HENDRIK DAMEN, *A. L. M. & Philos. Doct. en Prof. te Leyden*, den 21. Mey 1784.

JAN BERNARD JACOBS, *Art. Obstetr. Professor publ. & Coll. Med. Gand. Assessor, Gezwooren Heelmeester, Gepensioneerde der Stad Gent*, den 21. Mey 1784.

M. DUFAY, *Membre de la Société Royale des Sciences de Montpellier, te Orleans*, den 23. Mey 1785.

JOSEPH MANDRILLON, *Membre des Academies de Bourg en Bresse & de Philadelphie, en Koopman te Amsterdam*, den 23. Mey 1785.

INHOUD
VAN DIT
XXII. DEEL.

ANT-

ANTWOORD

OP DE

VRAAGE,

VOORGESTELD DOOR DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPYE DER WEETENSCHAPPEN TE HAARLEM,

Welken zyn de Gronden en Kenmerken van de Analogie ? *En hoe betaamt het eenen Wysgeer zich daarvan te bedienen by het onderzoek der* Physische *en* Moreele *Waarheden* ?

DOOR

FREDERIC DE CASTILLON,
Professeur en Mathematiques à l'Academie Royale des Gentils Hommes à Berlin.

ONDER DE ZINSPREUKE:

Brevis esse laboro. HORAT.

RÉPONSE

A LA

QUESTION,

PROPOSÉE PAR LA SOCIÉTÉ DE HARLEM:

*Quels sont les Principes & les Caractères de l'*Analogie, *& comment le Philosophe doit il s'en servir dans la Recherche des Vérités* Physiques *&* Morales ?

ANTWOORD

OP DE

VRAAGE:

Welken zyn de Gronden en Kenmerken van de Analogie? En hoe betaamt het eenen Wysgeer zich daarvan te bedienen by het onderzoek der Physische *en* Moreele *Waarheden?*

I. *Gronden en Kentekenen der* Analogie. *Gevolgen.*

Er zyn alleen twee Middelen, om naauwkeurig het denkbeeld te bepaalen, het geen men hegten moet aan een woord, het welk men reeds zeer lang gebruikt heeft, zonder deszelvs waaren zin te doorgronden.

Of

RÉPONSE A LA QUESTION:

Quels sont les Principes & les Caractères de l'Analogie, & comment le Philosophe doit il s'en servir dans la Recherche des Vérités Physiques *&* Morales?

I. *Principes & Caractères de l'*Analogie. *Conséquences.*

Il n'est que deux Moyens de fixer avec précision l'idée, qu'on doit attacher à un mot, dont on s'est longtemps servi, sans jamais en approfondir le vrai sens.

Of men moet Schryvers, die eenige agting hebben, en dit woord gebruiken, met elkander vergelyken, en uit deeze vergelyking deszelvs waaren zin afleiden, of de taalkundige oorſprong (*Etymologie*) en de daar uit voortvloeïende beredeneering te hulp neemen.

Het eerſte deezer Middelen zoude onmogelyk zyn in het onderzoek dat wy ons voorſtellen, wegens deszelvs langwyligheid; en zoude ook behalven dat onzeker zyn, wyl zelv de naauwkeurigſte Schryvers dikwerf zeer verſchillende denkbeelden hegten, aan een Woord, welkers gebruik noch door algemeene overeenkomst, noch door gezag vastgeſteld is.

Laaten wy ons dan tot de taalkundige afleiding en daaruitvloeïende redeneering wenden.

Het

Il faut, ou comparer entr'eux tous les Auteurs un peu reſpectables qui ont employé ce mot, & déduire ſa véritable Signification de cette comparaiſon; ou recourir à l'étymologie & à la discuſſion.

Le premier de ces Moyens ſeroit inpraticable par ſa longueur, dans la recherche que nous nous propoſons; il ſeroit encore peu ſûr, parceque les écrivains même les plus exacts, attachent ſouvent des idées très-differentes à un mot, dont la convention, ni l'autorité, n'ont fixé l'uſage.

Recourons donc à l'étymologie & à la discuſſion.

Le

Het woord *Analogie* is uit twee Griekſche woorden zamengeſteld, waar van het eene duidelyk iets aanduid, dat tot het verſtand of de reden behoord, en het ander een zoort van over 'shandſch verband tusſchen twee Onderwerpen.

Dit geeft gelegenheid om te denken, dat 'er eene *Analogie* is, alom waar men een verband of gelykheid ziet, die tot de Reden behoord, of van het verſtand kan begreepen worden.

De zin, welke de *Meetkunde* de naauwkeurigſte der Wetenſchappen aan het woord *Analogie* hegt, ſchynt deze gisſing te ſtaven. Twee redenen maaken eene *Analogie*, wanneer zy gelyk zyn; deze gelykheid nu kan niet begreepen worden, dan door de reden, of het verſtand. Verder is het blykbaar, dat *Analogie* in dit geval juist gelykheid van twee redenen aantoond.

Om

Le mot *Analogie* eſt composé de deux mots Grecs, dont l'un ſignifie manifeſtement quelque choſe qui tient à la raiſon, à l'intellect; l'autre une eſpece de liaiſon, de réciprocité entre deux objets.

Cela fait ſoupçonner que l'*Analogie* ſe trouve par-tout où ſe trouve une liaiſon, une reſſemblance du reſſort de la raiſon, ou perceptible à l'intellect.

Le ſens attaché en Géométrie, la plus exacte des ſciences au mot *Analogie*, paroît confirmer ce ſoupçon. Deux raiſons ſont une *Analogie* lorsqu'elles ſont égales; or cette égalité ne peut s'appercevoir que par la raiſon, ou par l'entendement. D'ailleurs il eſt clair qu' *Analogie* ſignifie exactement ici: égalité de raiſons.

Pour

Om het *obscurus fio* van HORATIUS te vermyden, moet ik wat wydloopig zyn, omtrent het geen ik, gelykenis of overeenkomst in het algemeen noem; en de gelykenis of overeenkomst die tot de reden behoord, of door het vernuft kan begreepen worden, in het byzonder.

De Mensch is vatbaar voor gewaarwordingen en aandoeningen.

Ik noem aandoeningen (*Sensatien*) alle wyzingen (*modificatien*) der ziele, die middelyk of onmiddelyk door de zinnen veroorzaakt worden.

Gewaarwordingen noem ik alle modificatien der ziel, die noch middelyk noch onmiddelyk door de zinnen voortgebragt worden, schoon dezelve hen dikwyls tot geleiders strekken.

Ik zie dus het azuur des Hemels, myn ziel heeft dan eene aandoening van Blaauw, door mid-

Pour éviter l'*obscurus fio* d'HORACE, il faut m'étendre un peu sur ce què j'eppelle ressemblance en génért, & ressemblance du ressort de la raison, ou perceptible à l'intellect en particulier.

l'Homme est susceptible de sensations & de perceptions.

J'appelle Sensation toute modification de l'ame produite directement ou indirectement par les sens.

Et Perception toute modification de l'ame qui n'est produite directement ni indirectement par les sens, quoique souvent ceux-ci lui servent de véhicule.

Ainsi je regarde l'azur des Cieux, & mon ame à la sensation du bleu produite immédiatement par les sens. Je lis,

middel myner zinnen. Ik lees, of hoor eene onregtvaardige daad verhaalen, dan heeft myn ziel een begrip van onregt; in dit laatſte geval is het oog of het oor als een geleider tot myn begrip, maar het heeft het zelve noch middelyk, noch onmiddelyk voortgebragt, want zeker hebben noch myn Gezigt, noch myn Gehoor, my een denkbeeld van onregt konnen geeven, even min, als alle mogelyke redeneeringen, my een aandoening van blaauw konnen verſchaffen, zonder myn gezichts zin.

De aandoeningen konnen elkander gelyken, even als de gewaarwordingen. De eerſte dezer gelykenisſen of overeenkomſten, noem ik *Natuurkundige gelykenis*, wyl zy op het *Natuurkundige*, of vermoogen der gewaarwording van den Menſch werkt. De tweede noem ik *Zedekundige gelykenis* of overeenkomst, wyl zy

lis, ou j'entends raconter une action injuſte, & mon ame a la perception de l'injuſte; dans ce dernier cas le ſens de la vue, ou celui de l'ouïe a ſervi de véhicule à ma perception, mais ne l'a produite directement ni indirectement; à coup ſûr ce n'eſt ni ma vue ni mon ouïe, qui m'ont donnée l'idée de l'injuſtice, tout comme tous les raiſonnements du monde ne m'auroient jamais cauſé la ſenſation du bleu, ſans le ſens de la vue.

Les Senſations peuvent ſe reſſembler entr'elles, ainſi que les Perceptions. La premiere de ces reſſemblances eſt ce que j'appélle *reſſemblance Phyſique*, parcequ'elle agit ſur le Phyſique ou ſur la faculté ſenſitive de l'homme. La ſeconde je l'appelle *reſſemblance Morale*, parcequ'elle affecte

zy op de *Zedelyke* of de redelyke vermogens van den Menſch betrekkelyk is ; en deze laatſte is hét, welke ik hier voor meldde, wanneer ik van eene overeenkomst ſprak, die tot de Reden behoord, en door het verſtand kan begreepen worden.

Alle gelykenis of overeenkomst loopt uit op eene gelykheid van aandoeningen, of gewaarwordingen. Het afbeeldſel van een Menſch gelykt hem, wanneer de trekken, het coloriet, en de geheele houding van het tafereel dezelve uitwerking op het Gezigt doen, als het origineel of de Menſch zelv, die afgebeeld is ; dat is te zeggen : dat zy aan de ziel dezelve gezigtsaandoening mededeelen. De wyzen van denken van twee Menſchen gelyken elkander, wanneer die twee perzoonen, in dezelve gelegendheden gevoelens toonen, die aan de ziel dezelve gewaarwording mededeelen.

Maar

fecte le Moral ou la faculté raiſonnable de l'Homme, & c'eſt cette derniere que j'ai indiquée plus haut, en parlant d'une reſſemblance du reſſort de la raiſon, ou perceptible à l'intellect.

Toute reſſemblanee ſe réduit à une égalité de ſenſations ou de perceptions : le Portrait d'un Homme lui reſſemble, lorsque les traits, le coloris, l'enſemble du tableau, font ſur la vue le même effet que l'Original ; c'eſt à dire : cauſent à l'ame la même ſenſation viſuelle. Les façons de penſer des deux perſonnes ſe reſſemblent, lorsque, dans les mêmes occaſions, ces deux perſonnes manifeſtent des ſentiments qui cauſent la même perception à l'ame.

Mais

Maar eene gelykheid van aandoeningen en gewaarwordingen onderfteld noodzakelyk eenige *gelykheid* van oorzaaken. Want indien 'er geene *gelykheid* in de oorzaaken was, zouden de uitwerkingen, die 'er uit voortkomen, en de aandoeningen en gewaarwordingen, van welke ik fpreek, niet gelyk konnen zyn. Ik zeg *eenige gelykheid*, wyl de gefteldheid der zintuigen, of der ziel noodwendig voor een gedeelte op de aandoeningen of de gewaarwording werkt. Maar deze gefteldheid kan maar alleen invloed hebben, op den meerderen of minderen indruk der aandoeningen of gewaarwording, doch niet op hunne Natuur zelv.

Een Afbeeldzel in Miniatuur van een Perzoon, gelykt denzelven, wanneer de trekken der Miniatuur denzelven omtrek toonen, en dezelve evenredigheid hebben met het Origineel;

Mais une égalité de fenfations & de perceptions, fuppofe néceffairement quelqu'*égalité* dans leurs caufes ; car fi les caufes n'avoient pas quelqu'*égalité* entr'elles. les effets qui en réfultent, & qui font les fenfations & les perceptions dont je parle, ne pourroient pas être égaux non plus. Je dis : *quelqu'égalité*, parceque la difpofition des organes ou de l'ame entre néceffairement pour fa part, dans les fenfations ou les perceptions : mais cette difpofition ne peut influer que fur le plus ou moins de force de la fenfation ou de la perception, non fur fa Nature même.

Le portrait en Miniature d'une perfonne lui reffemble parceque les traits de Miniature offrent les mêmes contours, ont entr'eux la même proportion, que ceux de l'Ori-

neel ; dat is te zeggen : dat men tusſchen het Schildery en het Origineel , een gelykheid van omtrekken , en evenredigheden (*Proportien*) vind , om niet te ſpreeken van het Coloriet , dat zonder twyffel ook gelyk is. Maar de eene Menſch zal dat afbeeldzel meer gelykend vinden dan de andere , of geheel niet gelykend na de geſteldheid van zyn gezigt. Men zal my echter toeſtaan , hoop ik , dat , indien 'er in het Miniatuur geen trek , geen omtrek , geen evenredigheid was , die eene gelykheid had met een trek , een omtrek , eene evenredigheid in het Origineel , en dat daarenboven de beide Colorieten geen gelykheid altoos hadden , niemand 'er eenige gelykenis in zoude konnen vinden.

Op dezelve wyze gelyken de Characters van twee perſoonen elkander alleen daarom , wyl zy rede-

l'Original ; c'eſt-à-dire : qu'il ſe trouve entre la peinture & l'Original , égalité de contours , & de proportions , ſans compter le coloris qui eſt inconteſtablement égal encore. Mais une perſonne trouvera ce Portrait plus reſſemblant , & l'autre moins , ou même point du tout , ſuivant la diſpoſition reſpective de leurs yeux. Cependant on m'accordera , j'eſpere , que s'il ne ſe trouvoit dans la Miniature aucun trait , aucun contour , aucune proportion , qui eut de l'égalité avec un trait , un contour , une proportion de l'Original , & que les coloris fuſſent auſſi totalement depourvus d'égalité , perſonne ne pourroit y trouver de la reſſemblance.

De même les Caracteres de deux perſonnes ne ſe reſſem-

redenen voeren en daaden doen, die in de ziel gelyke gewaarwordingen doen gebooren worden; dat is te zeggen: dezelve gewaarwordingen. Indien de eene Persoon levendigheid, haastigheid, zagtheid of koelbloedigheid toont, zal het de andere ook toonen, en beide zullen zy in de ziel van den Waarneemer eenerlei gewaarwording, dat is, dezelfde gewaarwording doen gebooren worden, van levendigheid, haastigheid, zagtheid en koelbloedigheid verwekken, en deze eenzelvige gewaarwordingen, die meer of min sterk zullen zyn, na de geschiktheid der ziel van den Waarneemer, hebben ook eenzelvige, of dezelve oorzaaken, namentlyk de levendigheid, de haastigheid, de zagtheid, of koelbloedigheid, die yder der Perzoonen van zyne zyde vertoond.

Alle

semblent que parceque celles-ci tiennent des discours, & font des actions, qui réveillent dans l'ame des perceptions égales; c'est-à-dire: la même perception. Si l'une de ces personnes témoigne de la vivacité, de l'emportement, de la douceur, du sang froid, l'autre en témoignera aussi, & toutes les deux réveillent dans l'ame de l'Observateur des perceptions identiques, ou la même perception de vivacité, d'emportement, de douceur, de sang froid; & ces perceptions identiques, qui seront plus ou moins fortes suivant la disposition d'ame de l'Observateur, ont aussi des causes identiques ou la même cause, la vivacité, l'emportement, la douceur, le sang froid, que chacune de ces personnes témoigne de son coté.

Donc

Alle *Natuurkundige gelykenis* komt derhalven op eene of meer gelykheden uit, en alle *Zedelyke gelykenis* op een of meer eenzelvigheden (*Identités*).

En dit is zoo waar, dat wanneer zommigen van die eenzelvigheden of gelykheden, die zo noodzakelyk zyn, om de *gelykenis* te volmaaken, het zy *Natuurkundige*, het zy *Zedekundige* ontbreeken, men de *gelykenis* uitzonderd. Men zegt: het afbeeldzel van Mevrouwe, die of die, zoude volmaakt gelyken, indien de Mond niet te groot was, het Coloriet te ſterk, de Oogen te klein; dat is dus het zelve als: indien de Mond en de Oogen van het Afbeeldzel dezelve evenredigheid hadden, of eene gelyke evenredigheid met die van het Origineel, en indien beide Colorieten even ſterk waren. Dus zegt men ook: het caraƈter van den Zoon gelykt

Donc toute *reſſemblance Phyſique* ſe réduit enfin à une ou plufieurs égalité, & toute *reſſemblance Morale*, à une ou plufieurs identités quelconques.

Cela eſt ſi vrai, que lorsque quelques-unes des égalités ou des identités néceſſaires, pour rendre complete la *reſſemblance* tant *Phyſique* que *Morale*, manque, on l'excepte de la *reſſemblance*. On dit: le Portrait de Madame une telle lui reſſembleroit parfaitement ſi la bouche n'étoit pas trop grande, le coloris trop animé, les yeux trop petits; c'eſt-à-dire: ſi la bouche & les yeux du Portrait avoient avec les autres traits, la même proportion, ou une proportion égale à celle qu'ils ont dans l'Original, & ſi les coloris étoient égaux. On dit encore: le caraƈtere du Fils

gelykt aan dat van den Vader, behalven dat de jaaren en de ondervinding, den laatſten omzigtiger gemaakt hebben; dat is te zeggen: dat de eenzelvigheid van omzigtigheid ontbreekt, om de *Zedekundige gelykheid* te volmaaken.

De *Analogie* alom, gelyk wy zagen, plaats hebbende, alwaar men eene gelykenis vind die tot de Reden behoord, heeft derhalven overal plaats, waar men eene *Zedekundige gelykenis* heeft, en loopt derhalven uit op eene eenzelvigheid (*Identiteit*).

En de *Analogie* onderſteld altoos eene vergelyking, want de eenzelvigheid (*Identiteit*) heeft geen plaats, dan wanneer twee onderwerpen, die in ſchyn verſchillen, in een en het zelve denkbeeld begreepen zyn.

Men

Fils reſſemble à celui du Pere, excepté que l'âge & l'expérience ont rendu ce dernier circonſpect; c'eſt-à-dire: que l'identité de circonſpection manque pour rendre cette *reſſemblance Morale* complette.

l'*Analogie* ſe trouvant, ainſi que nous l'avons vu, par tout où ſe trouve une *reſſemblance* du reſſort de la raiſon, elle ſe trouve donc où ſe trouve la *reſſemblance Morale*, & ſe réduit par conſéquent à une identité.

Et toujours l'*Analogie* ſuppoſe une comparaiſon, l'identité n'ayant lieu que lorsque deux objects différents en apparence, ſont compris ſous la même idée.

On

Men gebruikt het woord *Analogie* en 't geen men 'er van afleid, op tweederlei wyze.

Men vind eene *Analogie* tusſchen twee voorwerpen, die men dan zegt *analogiſch* (gelyk) te zyn.

Men beſluit *analogiſch* of door *Analogie*.

Eene *Analogie* tusſchen twee voorwerpen te vinden, te ontdekken dat zy *analogiſch* zyn, zal dan zyn eenige eenzelvigheid (*Identiteit*) in hen te ontdekken door vergelyking.

En door *Analogie*, of *analogiſch* te beſluiten, zal dan zyn, door kracht van eene eenzelvigheid een beſluit op te maaken.

In de voorgeſtelde Vraag, denk ik door *Grondbeginzelen* te moeten verſtaan dat geene, dat eigentlyk de *Analogie* uitmaakt, of dezelve

On employe le mot *Analogie*, & ſes dérivés de deux manieres.

On trouve de l'*Analogie* entre deux objects, on les dit *analogues*.

On conclut par *Analogie* ou *analogiquement*.

Trouver de l'*Analogie* entre deux objets, découvrir qu'ils ſont *analogues*, ce ſera donc découvrir en eux par leur comparaiſon, quelque identité.

Et conclure par *Analogie*, ou *analogiquement*, ce ſera conclure en vertu de quelque identité.

Dans la Queſtion propoſée je crois devoir entendre par *Principes* ce qui conſtitue proprement l'*Analogie*, ou lui ſert

ve ten grondsteun verstrekt; en door *Kenteekenen* de Teekenen, uit welke men dezelven kennen kan; dat is te zeggen: dat men niet alleen moet onderscheiden, of het geen men ons voor eene *Analogie* opgeeft, 'er waarlyk eene zy; maar dat men ook moet ontdekken, of dezelve plaats kan hebben tusschen twee gegeeven onderwerpen.

Ik zal dan zeggen, dat de *Gronden* der *Analogie* bestaan:

1. Uit de vergelyking der twee Onderwerpen.

2. Uit eene of meer eenzelvigheden, die uit deze vergelyking voortvloeïen.

En derzelver *Kenteekenen*:

1. In

sert de fondements, & par *Caractères* les marques, auxquelles on peut la reconnoître; c'est à-dire: non seulement distinguer si ce qu'on nous offre comme une *Analogie* en est une effectivement, mais encore découvrir si elle peut avoir lieu entre deux objets donnés.

Je dirai donc que les *Principes* de l'*Analogie* sont:

1. La comparaison de deux objets.

2. Une ou plusieurs identités, qui résultent de cette comparaison.

Et ses *Caractères*:

1. De

1. In de noodzaakelyke onderstelling eener vergelyking der twee voorwerpen, zo wel als
2. Eene of meer eenzelvigheden tusschen die twee voorwerpen.
3. Dat zy derhalven eenig en alleen onder het gebied der Reden staat.

Laaten wy nu onderzoeken, of deeze grondbeginzelen en kenteekenen passen op het geen wy onloochenbaar *Analogie* noemen.

De Wiskunstenaar zegt: Twee gelykheden zyn *analogisch*, of maaken een *Analogie*.

De gronden van deze *Analogie* zyn wel: 1. de vergelyking der tweeheden. 2. De eenzelvigheid hunner Exponenten, welke uit die vergelyking voortvloeid.

De

1. De supposer néceſſairement la comparaison des deux objets, ainsi que
2. Une ou plusieurs identités entre ces deux objets.
3. D'être par conséquent du ressort de la seule raison, ou du seul intellect.

Examinons maintenant si ces Principes & ces Caractères conviennent à ce qu'on appelle incontestablement des *Analogies*.

Le Mathématicien dit: deux raisons égales forment une *Analogie*, ou sont *analogues*.

Les Principes de cette *Analogie* sont bien: 1. la comparaison des deux raisons; 2. L'identité d'exposans qui résulte de cette comparaison.

Les

De hoedanigheden van deze *Analogie* zyn: 1. de noodzakelyke onderstelling van de vergelyking der tweeheden, zo wel als de 2. eenzelvigheid (*identiteit*) der Exponenten. 3. Dat zy alleen onder het verstand vallen; inderdaad de denkbeelden van reden en gelykheid worden noch middelyk, noch onmiddelyk uit de Zintuigen gebooren.

Men vraage aan een Wysgeer, wat de *Hollanders*, de *Duitschers*, de *Engelschen*, de *Italiaanen*, enz. heeft konnen beweegen, om het onderste gedeelte van een Berg zyn voet te noemen? De Wysgeer zal antwoorden: de *Analogie*, die 'er is tusschen den voet van een Berg, en die van een Mensch.

Deze *Analogie* grond zich 1. op de vergelyking van den Berg en den Mensch. 2. Op de

Les Caracteres de cette *Analogie* sont: 1. de supposer nécessairement la comparaison des deux raisons, ainsi que 2. l'identité des exposants; 3. d'être uniquement du ressort de l'intellect; certainement les idées de raison, & d'égalité ne sont produites ni directement ni indirectement par les sens.

On demande au Philosophe, ce qui a pu engager les *François*, les *Hollandois*, les *Allemands*, les *Anglois*, les *Italiens* &c. à nommer la partie inférieure d'une montagne son pied, le Philosophe répond: l'*Analogie* qui se trouve entre le pied d'une montagne & celui de l'homme.

Cette *Analogie* se fonde: 1. sur la comparaison de la mon-

de eenzelvigheid van het gebruik des voets van den Berg, en dien van den Mensch, wyl de eene en andere eveneens diend om zwaare ligchaamen, schoon zeer verschillende, van welke zy gedeelten zyn, te ondersteunen.

Deze *Analogie* heeft tot kenteeken: 1. de noodzakelyke onderstelling der vergelyking van den voet van den Berg, met dien van een Mensch; en dus ook 2. de eenzelvigheid van het gebruik van die twee onderste deelen. 3. Dat zy zich alleen aan de reden of het verstand openbaard. Hier is het zintuig van het gezigt de geleider tot deze eenzelvigheid, want men ziet, dat de Berg en de Mensch beiden op hunnen voet steunen.

De Natuurkenner vind eene *Analogie* tusschen het Yzer en den Zeilsteen.

Deze

montagne & de l'homme; 2. sur l'identité d'usage du pied de la montagne & de celui de l'homme, l'un & l'autre servant également à soutenir les masses si différentes, dont ils sont partie.

Cette *Analogie* a pour Caractere: 1. de supposer nécessairement la comparaison du pied de la montagne & de celui de l'homme, ainsi que 2. l'dentité d'usage de ces deux parties inférieures. 3. De ne frapper que la raison ou l'intellect. Ici le sens de la vue sert de véhicule à cette identite, car on voit que la montagne & l'homme pasent l'une & l'autre sur leur pied.

Le Physicien trouve de l'*Analogie* entre le Fer & l'Aimant.

Cette

Deze *Analogie* geeft 1. de vergelyking der twee onderwerpen; 2. verscheide eenzelvigheden, die 'er uit ontstaan, te weeten: eenzelvigheid van aantrekking, wyl zy beiden elkander onderling aantrekken; eenzelvigheid van rigting (*directie*), wyl de Zeilsteen zich na het Noorden rigt, en het yzer, aan den Zeilsteen gestreeken, of door een yzer gewreeven, dezelve eigenschap verkrygt: eenzelvigheid van mededeeling, dewyl het yzer en de Zeilsteen beide de eigenschap hebben van een ander stuk yzer zeilsteenkrachtig te maaken, enz.

De Kenteekenen van deeze *Analogie* zyn: 1. de noodzakelyke onderstelling der vergelyking van den Zeilsteen en het Yzer, als ook 2. verscheide eenzelvigheden (*Identiteiten*), uit deze vergelyking ontstaande; 3. dat zy alleen tot het verstand behoord, want het Zintuig

Cette *Analogie* présente 1. la comparaison des deux objets; 2. plusieurs identités qui en résultent, à sçavoir: identité d'attraction, tous les deux s'attirant réciproquement: identité de direction, l'aimant tournant naturellement vers le Nord, & le fer, frotté avec de l'aimant ou avec du fer, acquérant cette même propriété: identité de communication, puisque l'aimant & le fer ont également la propriété d'aimanter un autre morceau de fer, &c.

Les Caracteres de cette *Analogie* sont: 1. de supposer nécessairement la comparaison de l'aimant & du fer; ainsi que 2. plusieurs identés résultant de cette comparaison: 3. d'être uniquement du ressort de l'intellect, car le sens de

tuig van het gezigt dient tot geleider der denkbeelden van aantrekking, richting, mededeeling; maar het is zeer zeker, dat zy niet voortgebragt zyn door het gezigt. De beroemde SAUNDERSON kende de kragten, die aan het Yzer en aan den Zeilſteen gemeen zyn, ſchoon hy blindgebooren was.

Eindelyk, om niet langwylig te zyn, de Letterkundige zegt, dat de byvoegende woorden, *driftig* en *genegen*, door *Analogie* afgeleid zyn van de zelfſtandige, *drift* en *genegendheid*.

Deze *Analogie* heeft tot grondbeginzelen: 1. de vergelyking der twee byvoegende (*adjectiva*) woorden; 2. de eenzelvigheid der uitgangen van die twee byvoegende woorden; en tot hoedanigheden: 1. de noodzakelyke onderſtelling

de la vue ſert lieu de véhicule aux idées d'attraction, de direction, de communication, mais elles ne ſont très certainement pas produites par la vue. L'illuſtre SAUNDERSON n'ignoroit pas les vertus communes à l'aimant & au fer, & il étoit aveugle né.

Enfin, car il faut ſe borner, le Grammairien dit que les adjectifs paſſionné & affectionné dérivent *analogiquement* de leurs ſubſtantifs paſſion & affection.

Cette *Analogie* a pour principes: 1. la comparaiſon des deux adjectifs, 2. l'identité de terminaiſon de ces deux adjectifs; & pour Caracteres: 1. de ſuppoſer néceſſairement

ſtelling der vergelyking van de twee byvoegende woorden met de twee zelvſtandige: als ook 2. de eenzelvigheid der uitgang (*terminatie*), of liever der vorming (*formatie*); 3. dat zy zeker tot het verſtand behoord.

De voornaamſte gebruiken, welke men van de *Analogie* maakt, komen dus overeen met de grondbeginzelen en kenteekenen, die aan dezelve toegevoegd, en uit de woordafleiding (*Etymologie*) afgeleid zyn. Laaten wy nu tot eenige gevolgen overgaan.

Telkens wanneer men, om te ontdekken, of twee natuurkundige voorwerpen eene *gelykenis* of *Analogie* hebben, verpligt is om dezelve niet alleen met behulp der zintuigen te onderzoeken, maar men ook het algemeene denkbeeld, dat men zich van die voorwerpen maakt,

ment la comparaiſon des deux adjectifs entr'eux, & avec leur ſubſtantifs ainſi que 2. l'identité de terminaiſon, ou plutôt de formation: 3. d'être à coup ſûr du reſſort de l'intellect.

Les principaux uſages que l'on fait de l'*Analogie*, s'accordent donc avec les Principes & les Caracteres aſſignés & déduits de l'Etymologie & de la discuſſion. Paſſons à quelques conſéquences.

Toutes les fois que pour découvrir ſi deux objets Phyſiques ont de la *reſſemblance* ou de l'*Analogie* on eſt obligé, non ſeulement de les examiner à l'aide des ſens, mais encore d'avoir recours à l'idée générale qu'on ſe fait de ces objets,

maakt, moet te hulp roepen, is 'er tusſchen hen geen *gelykenis*, maar eene *Analogie*, dewyl men tot eene eenzelvigheid (*Identiteit*) koomt. Een Menſch en een Paard gelyken zich onderling niet, maar men heeft eene *Analogie*, dewyl men zich tot algemeene denkbeelden moet wenden van een redelyk en een onredelyk Dier, om te zien wat aan beiden gemeen is. Zegt men ook niet, dat twee Menſchen, ſchoon geheel verſchillende, zich onderling gelyken, in zo ver zy beide menſchen zyn, om dat zy, dus beſchouwd, beide het algemeene denkbeeld van Menſch aan de ziel mededeelen?

De *Natuurkundige gelykenis*, insgelyks de vergelyking van ten minſten twee voorwerpen vereisſchende, om eene gelykheid te ontdekken; dat is te zeggen: twee zaaken, die bekwaam

objets, il regne entr'eux, non de la *reſſemblance* mais de l'*Analogie*, puisqu'on en revient à une identité. Un Homme & un Cheval ne ſe reſſemblent pas, mais ont de l'*Analogie*, parcequ'il faut avoir recours aux idées générales d'Animal raiſonnable, & d'Animal non raiſonnable, pour trouver ce qu'ils ont de commun. Auſſi ne dit-on pas que deux hommes entièrement diſſemblables, ſe reſſemblent en tant qu'ils ſont tous deux hommes, parceque, conſidérés de cette maniere, ils portent tous deux à lesprit l'idée générale d'homme.

La *resſemblance Phyſique* exigeant auſſi la comparaiſon de deux objets au moins, pour y découvrir une égalité quelconque; c'eſt-à-dire: deux choſes capables de cauſer

kwaam zyn, om dezelve aandoening te verwekken, is voor de Zintuigen juist het geen de *Analogie* voor het verstand is: Of anders: de *Analogie* is niets anders dan de *Zedelyke vergelyking*. Verder, indien men agt slaat op de beteekenis, die men meestal aan de woorden van *overeenkomst*, *gelykheid* en *betrekking* hegt, zal men zien, dat zy byna altoos meer eene *Zedekündige gelykheid* aantoonen, dan eene *Natuurkundige*, en dus in de *Analogie* uitloopen. Een naauwkeurig Wysgeer, moest derhalven nooit het woord *gelykenis* gebruiken, dan in het Natuurkundige, en de woorden *Analogie*, *overeenkomst*, *gelykheid*, *betrekking*, in het Zedekundige. Door dit middel zoude het woord zelv, dat hy gebruikt, ten eersten aanduiden, of hy van de zinnelyke gewaarwordingen, dan van de begrippen spreekt.

De

ser la même sensation, la *ressemblance Physique* est aux sens, précisement ce que l'*Analogie* est à l'intellect: ou encore: l'*Analogie* n'est autre chose que la *ressemblance Morale*. De plus, si l'on fait attention à la signification, que l'on donne le plus souvent aux mots *conformité*, *rapport*, *rélation*, on verra que presque toujours ils marquent une *ressemblance Morale* plutôt que *Physique*, & reviennent par conséquent à l'*Analogie*. Le Philosophe exact ne devroit donc jamais employer le mot *ressemblance* qu'au Physique, & les mots *Analogie*, *conformité*, *rapport*, *rélation*, au Moral. Par ce moyen le mot même qu'il emploieroit, indiqueroit d'abord s'il parle de sensations ou de perceptions.

La

De *gelykenis* in het Natuurkundige het zelve zynde wat de *Analogie* in het Zedekundige is, zal men zo wel door *gelykenis* als door *Analogie* konnen besluiten. Men heeft tot nu toe deze twee wyzen van besluiten met elkanderen verward. Wy zullen 'er in het vervolg voorbeelden van zien; intusschen zal het noch onnuttig, noch overvloedig zyn, aantemerken; dat men met eenige veranderingen de Gronden en Kenteekenen der *Analogie* op de *gelykenis* kan toepassen, en zeggen:

De *Gronden* der *gelykenis* zyn:

1. De vergelyking van twee Natuurkundige onderwerpen.

2. Eene of meer gelykheden, die vatbaar zyn voor de zinnen, en uit die vergelyking ontstaan.

En

La *ressemblance* étant au Physique ce que l'*Analogie* est au Moral, on pourra conclure par *ressemblance* comme par *Analogie*: jusqu'à présent on a confondu ces deux sortes de conclusion. Nous en rencontrerons des exemples dans la suite; en attendant il ne sera ni inutile ni superflu de remarquer, qu'on peut appliquer avec quelques altérations à la *ressemblance* les Principes & les Caracteres de l'*Analogie* & dire:

Les *Principes* de la *ressemblance* sont:

1. Le comparaison de deux objets Physiques.

2. Une ou plusieurs égalités perceptibles aux sens & qui résultent de cette comparaison.

Et

En deszelvs *Kenteekenen*:

1. De vergelyking van twee Natuurkundige onderwerpen noodzakelyk te onderstellen, om in dezelve
2. Eene of meer gelykheden te ontdekken, die vatbaar zyn voor de zinnen.
3. Dat zy niet alleen tot de reden behooren, of enkel tot het verstand, maar dat zy noodzakelyk ook de hulp der Zintuigen vereisschen.

Deze Gronden en Kentekenen vergelykende met die der *Analogie*, zal men draa zien, dat dezelve van de *gelykenis* verschild, daarin dat de *Analogie* tot het verstand of de reden spreekt, en de *gelykenis* tot de zinnen.

Eene

Et ses *Caracteres*:

1. De supposer nécessairement la comparaison des deux objets Physiques, afin d'y découvrir
2. Une ou plusieurs égalités perceptibles aux sens.
3. De n'être pas du ressort de la seule raison, ou du seul intellect, mais d'exiger nécessairement le concours des sens.

En comparant ces Principes & ces Caracteres avec ceux de l'*Analogie*, on verra d'abord que celle-ci differe de la ressemblance en ce que l'*Analogie* ne frappe que l'intellect ou la raison, & la *ressemblance* les sens.

Eene volmaakte *Natuurkundige gelykenis*, wordt gelykheid, en de *Analogie* word eenzelvigheid. Want de *gelykenis* loopt uit in eene of meer gelykheden, en de *Analogie* in eene of meer eenzelvigheden. Maar de *gelykenis*, en de *Analogie* zyn niet volmaakt, dan wanneer zy tot alle mogelyke gelykheden en eenzelvigheden konnen gebragt worden; dat is te zeggen: wanneer de eene niet anders dan eene zamenſtelling van gelykheden is, en de andere eene zamenſtelling van eenzelvigheden, en de eene gelykheid geworden is, en de andere eene geheele eenzelvigheid.

Ik koome in een vertrek, en zie iets boven de deur, dat myn gezigt zo ſterk aandoet, als het uitwerkzel van half-verheven (*basrelief*) wit Marmer, dat, niettegenſtaande de verzekeringen van den Huisheer, ik niet kan geloo-ven,

En devenant parfaite la *resſemblance Phyſique* devient égalité, & l'*Analogie* identité. Car la *resſemblance* ſe réduit à une ou pluſieurs égalités. Mais la *resſemblance*, & l'*Analogie* ne ſont parfaites que quand elles ſe réduiſent à toutes les égalités ou identités posſibles; c'eſt-à-dire: quand l'une n'eſt qu'un compoſé d'égalités, & l'autre d'identités; ou quand l'une eſt devenue égalité, & l'autre identité totales.

J'entre dans un appartement & voit un deſſus de porte, qui fait tellement ſur mes yeux l'effet d'un bas-relif de Marbre blanc, que malgré les aſſurances du Maître de la maiſon, je ne peu croire que c'eſt un clair-obſcur ſupérieu-

ven, dat het een meesterlyk uitgevoerd graauw Schilderſtuk is. De gelykheid der gewaarwordingen volmaakt zynde, geloof ik, dat de gelykheid ook volmaakt is; en ik beſluit, dat het Schilderſtuk half verheven werk is. Dit beſluit is baarblykelyk gegrond op eene *gelykenis*, niet op eene *Analogie*, gelyk men ligtelyk zoude konnen denken, en gelyk het ſchynt, dat men tot heden gedagt heeft. Ik klim op eene ladder, en overtuig my zelv, door myn gevoel, dat het geſchilderd is; de volmaakte gelykheid word onvolmaakt, die van 't gevoel ontbreekt; en ik ben verzekerd dat ik my bedroogen heb; daar integendeel, indien de gewaarwording van het gevoel juist dezelve geweest waare met die van half verheven werk, ik van het tegendeel zoude verzekerd geweest zyn, om dat de gelykheid van alle de gewaarwordingen, die hier mogelyk zyn, volmaakt zoude geweest zyn.

De

rieurement executé. L'égalité de ſenſations étant parfaite, je crois la reſſemblance auſſi parfaite, & j'en conclus que la peinture eſt un bas-relief. Cette concluſion eſt manifeſtement fondée ſur une *reſſemblance*, non ſur une *Analogie*, comme on feroit tenté de le croire, & comme on paroît l'avoir cru jusqu'à préſent. Je monte ſur une échelle, & je me convainc par l'attouchement que c'eſt une peinture; l'égalité parfaite devient imparfaite; celle du toucher manque, & je ſui ſûr de m'être trompé; au lieu que ſi la ſenſation du toucher avoit été préciſement la même que celle d'un bas-relief, j'aurois été ſûr du contraire, parceque l'égalité de toutes les ſenſations ici poſſibles auroit été parfaite.

Les

De twee Voorſtellen: men kan de helft van alle gelyke getallen neemen, en yder ongelyk getal, by het welk 1 gedaan, of afgetrokken word, kan door 2 gedeeld worden: deze twee Voorſtellen, zeg ik, hebben eene groote *Analogie*, en de eenzelvigheid (*Identiteit*), tot welke zy gebragt word, is eene eenzelvigheid van ſtelling (*Identitas theſeos*): de twee getallen konden door 2 gedeeld worden. Deze Voorſtellen hebben geen eenzelvige onderſtellingen (*Hypotheſes Identicæ*), ſchoon een ongelyk getal gelyk word, na de byvoeging of aftrekking der eenheid; maar de eerſte onderſtelling is eenvoudig, en onderſteld ten eerſten een gelyk getal; daar de tweede onderſtelling deze nieuwe voorſtelling inſluit of onderſteld: yder ongelyk getal meer of min 1, word een gelyk getal. Laaten wy deze verſcheidenheid doen verdwynen, en laaten wy de onderſtellingen

Les deux Propoſitions: on peut prendre la moitié de tout nombre pair, & tout nombre impair plus ou moins 1, eſt diviſible par 2, ont une grande *Analogie*, & l'identité à laquelle elle ſe réduit, c'eſt l'identité de theſe: les deux nombres ſont diviſibles par 2. Ces propoſitions n'ont pas des hypotheſes identiques, quoiqu'un nombre impair devienne pair après l'addition ou la ſouſtraction de l'unité: mais la premiere hypothèſe eſt ſimple, & ſuppoſe d'abord le nombre pair; au lieu que la ſeconde hypothèſe renferme ou ſuppoſe cette nouvelle propoſition: tout nombre impair plus ou moins un devient pair. Faiſons disparoître cette diviſité, & rendons les hypothèſes identiques en

gen eenzelvig maaken, door te zeggen: men kan de helft neemen van ieder gelyk getal: en yder gelyk getal is deelbaar door 2; dan zyn de twee voorſtellen eenzelvig (*Identicæ*), om dat de *Analogie* volmaakt is, zich alleen bepaalende tot de twee eenzelvigheden, die hier mogelyk zyn; wyl yder voorſtel maar eene onderſtelling bevat, en maar eene ſtelling die onderling eenzelvig zyn.

Wanneer de Natuurkundige gelykenis volmaakt is, en gelykheid word, verward men het eene onderwerp met het ander, zo vaak men 'er maar een van beiden voor zich heeft; en wanneer men beiden in zyne magt heeft, kan men zonder twyffeling het eene voor het andere neemen. Dus, wanneer een Wiskunstenaar eens de gelykheid van twee figuuren, of twee redenen beweezen heeft, neemt hy de eene

en diſant: on peut prendre la moitié de tout nombre pair; & tout nombre pair eſt diviſible par 2, & les deux propoſitions ſeront identiques, parceque l'*Analogie* eſt parfaite, ſe réduiſant aux deux ſeules identités poſſibles ici, chaque propoſition ne renferment qu'une hypothèſe & qu'une theſe, identiques chacune à chacune.

Lorsque la reſſemblance Phyſique eſt parfaite & devient égalité, on confond l'un des objets avec l'autre toutes les fois qu'on n'en a qu'un ſous les yeux; & quand on les a tous les deux en ſon pouvoir, on ſubſtitue l'un à l'autre ſans héſiter. Ainſi dans la vie commune on confond tous les bons ducats enſemble, l'on prend un bon ducat pour un

eene vóor de andere, zonder te twyffelen: hy zal hen zelv zonder onderſcheid gebruiken, zo dra hy 'er geen onderſcheiden kenmerk in vind. By voorbeeld: hy maakt op een vel papier twee gelyke Cirkels, yder ſtaat op het midden van van het papier even hoog, en even verre van den zyderand. Hy gaat uit de kamer: ik keer het blad het onderſte boven, zo dat de Cirkel van de regter hand nu aan de linker is. De Wiskunſtenaar terug koomende, zal zeker niet merken, dat ik het papier omgekeerd heb. Wat aanbelangd de twee gelyke redenen, deze zal hy niet de eene voor de andere neemen, wyl zy hunne onderſcheids kenmerken hebben; door deze is het eerſte en het tweede lid van de eene, het eerſte en tweede lid van de volgende niet. Ondertusſchen na gezegd te hebben: 12 is tot 4 als 9 tot 3, houd de Wiskun-

un autre ſans héſiter. Ainſi le Géometre, quand il a une fois prouvé l'égalité de deux figures, de deux raiſons, ſubſtitue l'une à l'autre ſans balancer: il les confondra même dès qu'il n'y retrouvera plus aucune marque diſtinctive. Par exemple: il trace ſur une feuille de papier deux Cercles égaux, chacun au milieu de la hauteur du papier, & également diſtant de ſon bord latéral; puis il ſort de la chambre: je tourne la feuille ſans deſſus desſous, de façon que le Cercle de la droite ſoit à gauche. Le Géometre revenu ne s'appercevra certainement pas de ce renverſement. Quant aux deux raiſons égales il ne les confondra pas, parcequ'elles portent leurs marques distinctives avec elles, l'antécedent & le conſéquent de l'une n'étant pas l'antécedent & le conſéquent de l'autre: Cependant, ſi après avoir dit: 12 eſt à 4 comme 9 à 3, le

kunstenaar zich met niets anders bezig, zo dat hy om die schikking niet meer denkt: Hy keert tot deze evenredigheid weder, zonder te zoeken hoe hy dezelve geschikt had, zal hy ook te regt zeggen, 9 is tot 3 als 12 tot 4, en zal dus redenen zamenmengen: men vind hier van alom voorbeelden.

Maar de gelykheid van twee Natuurkundige onderwerpen is geene *eenzelvigheid*; want die twee voorwerpen blyven altoos twee, en zullen aan de ziel altoos twee gewaarwordingen mededeelen, en nooit eene alleen.

Hier uit volgt klaarblykelyk, dat nooit de *Analogie* volmaakt zal konnen zyn, tusschen twee ligchaamen, schoon dezelve gelyk zyn, want deze twee ligchaamen konnen nooit in een Beeld zamenloopen, veel minder noch in een denk-

le Géometre s'occupe d'autre chose, au point d'oublier cet arrangement, & qu'en suite il revienne à cette proportion, sans chercher comment il l'avoit disposée la premiere fois, il dira fort bien: 9 est à 3 comme 12 à 4, & confondra ces deux raisons: on en trouve des exemples partout.

Mais l'égalité de deux objets Physiques n'est pas une *identité*, car ces deux objets en feront toujours deux, porteront toujours à l'ame deux sensations, non une seule.

Il suit manifestement de là, que jamais l'*Analogie* ne pourra être parfaite entre deux corps, quoiqu'ils soient égaux; car jamais ces deux corps ne se confondent en une seule

denkbeeld. Laaten wy twee Compasnaalden onderſtellen, die volkomen gelyk zyn; dewyl 'er eene zeer groote *Analogie* tusſchen het Yzer en den Zeilſteen is, zal men nog eene grooter vinden tusſchen de twee Naalden; maar intusſchen zyn zy altoos twee: myne ziel kan zich dezelve niet verbeelden onder eene en dezelve beeldtenis, ſchoon zy alle beiden het denkbeeld van een gezeilſteende Naald in het algemeen in hem doen ontſtaan; want of hy verbeeld zich eene van deze Naalden in het byzonder, of wel, (dewyl de ſtoffe onindringbaar is,) zal hy zich dezelve noodzakelyk beiden verbeelden, als yder eene byzondere plaats beſlaande, en zal dezelve, by voorbeeld, niet onder een en het zelve beeld vereenigen, en noch veel minder onder een en het zelve denkbeeld, want yder denkbeeld deeld deszelvs byzondere gewaar-

ſeule image, bien moins encore en une ſeule idée. Suppoſons deux aiguilles aimantées parfaitement égales; puisqu'il ſe trouve une très-grande *Analogie* être l'Aimant & le Fer, à plus forte raiſon s'en trouve-t'il entre ces deux aiguilles; cependant elles ſont toujours deux; mon eſprit ne ſçauroit ſe les repréſenter toutes deux ſous la même image, quoique toutes deux réveillent en lui l'idée d'une aiguille aimantée en général; car, ou il ſe repréſente une de ces aiguilles en particulier, ou bien, la matiere étant impénetrable, il ſe repréſentera néceſſairement ces deux aiguilles comme occupant les places differentes, & ne les réunira par exemple pas ſous une ſeule & même image, ni à plus forte raiſon ſous une ſeule & même idée, chaque image

waarwording aan de ziel mede, en kan niet nalaaten zulks te doen, ten zy dat denkbeeld verdwyne.

De volmaakte *Analogie* kan derhalven geen plaats hebben, dan tusſchen twee zaaken, die zich aan het verſtand voordoen; dat is te zeggen: tusſchen twee wyzen van redeneeren, of tusſchen de wyze en toepasſing der twee redeneeringen, maar niet tusſchen twee onderwerpen, op welken men die twee redeneeringen toepast, ten waare die twee onderwerpen ook alleen voor het verſtand vatbaar waren. En indien 'er eene volmaakte *Analogie* plaats heeft tusſchen de wyze en de toepasſing der twee redeneeringen, is die *Analogie* eenzelvigheid, en by gevolg, zoude eene van die wyzen van redeneeren, niet goed, noch voldoende konnen zyn, indien het de andere ook niet is. Het is

image portant ſa perception particuliere à l'ame, & ne pouvant ceſſer de l'y porter, à moins de s'évanouir.

L'*Analogie* parfaite ne peut donc avoir lieu qu'entre deux choſes intellectuelles; c'eſt à dire: entre deux manieres de raiſonner, ou entre la forme & l'application de deux raiſonnements, mais non entre les deux ſujets, auxquels on applique ces deux raiſonnements, à moins que ces ſujets ne ſoient auſſi intellectuels. Et s'il regne une *Analogie* parfaite entre la forme & l'application de deux raiſonnements, cette *Analogie* eſt identité, & par conſéquent une de ces manieres de raiſonner ne ſçauroit être bonne & concluante ſans que l'autre ne le ſoit auſſi. C'eſt par

is door middel van een verward begrip van dit grondbeginzel, dat noch niet verklaard is, dat een Leerling in de Redeneerkunde verzekerd is van wel geredeneerd te hebben, wanneer hy de wyze van de fluitreden wel toegepast heeft, of wanneer hy dezelve wyze van redeneeren op eenig ander onderwerp overbrengt, dan dat het geen zyn Meester hem ten voorbeelde gegeeven heeft. Het is ook op dezen schoon bedekten grond, en op dien, op welke men alle de onderwerpen, die elkander volkomen gelyk zyn, kan verwisselen, dat de Meetkunstenaar steund, wanneer hy, om een voorstel zo veel te duidelyker te betoogen, hy zyne betooging staaft en toepast op eene figuur; want het is klaarblykelyk, dat, indien hy niet voor toegestaan nam, en indien men hem konde betwisten, dat het zelve betoog waar bleef, schoon op eene andere figuur toegepast, die in betrekking

par un sentiment confus de ce principe non développé encore, qu'un apprentif logicien est sûr d'avoir bien raisonné lorsqu'il a exactement appliqué la forme de Syllogisme, ou lorsqu'il a employé la même maniere de raisonner sur quelqu'autre sujet que celui que son Maître lui a proposé pour exemple. C'est encore sur ce principe caché, & sur celui que l'on peut substituer l'un à l'autre tous les objets parfaitement semblabies, que se fonde la Géometre, quand, pour démontrer plus clairement une proposition, il applique sa démonstration à une figure quelconque; car il est clair que s'il ne prenoit pas pour accordé, & que si l'on pouvoit lui nier, que la même démonstration reste vraie, quoiqu'appliquée à une autre figure parfaitement sem-

king van alle de deelen van zyne onderſtelling volkomen aan dezelve gelyk is, hy verpligt zoude zyn, om zyne beſchouwing te betoogen voor yder nieuwe figuur.

De *Analogie* uitloopende op eene eenzelvigheid, is duidelyk te zien, dat, zo dra men dezelve ontdekt heeft, dan alles wat klaarblykelyk uit die eenzelvigheid vloeid, ook waar is in de beide onderwerpen. Dus overtuigd zynde, dat het Vuur eene ſtoffe is, ſchoon eene zeer fyne ſtoffe, en derhalven die eenzelvigheid heeft met eenen loden bal, zyn wy verzekerd, door de *Analogie*, dat het Vuur zwaar is, ſchoon men het nooit gewoogen heeft: indien deze vloeiſtof by alle gelegendheid tragt te ryzen, dat is te zeggen, zich van het middelpunt der Aarde te verwyderen, in plaats van na het

ſemblable rélativement à tous les articles de ſon hypotheſe, il ſeroit obligé de démontrer ſon théoreme pour chaque nouvelle figure.

L'*Analogie* ſe réduiſant à une identité, il eſt manifeſte qu'auſſitôt qu'on l'a découverte, tout ce qui reſulte évidemment de cette identité ſeule, eſt vrai dans les deux objets. Ainſi, convaincus que le feu eſt une matiere, quoique très-ſubtile, & qu'il a par conſéquent cela d'identique avec une balle de plomb, nous ſommes ſûrs par l'*Analogie* que le feu eſt peſant, quoiqu'on ne l'ait jamais peſé: ſi dans toutes les occaſions ce fluide tend à monter, c'eſt-à-dire: à s'éloigner & non à ſe rapprocher du centre

het zelve te naderen, geschied zulks, om dat zy ligter dan de lucht is, op welke zy om zoo te spreeken zwemt.

De *gelykenis* en de *Analogie* strekken beide ten gronde aan de waarschynelykheid en aan de zekerheid. Wanneer wy niet verzekerd zyn, dat de *gelykenis* en de *Analogie* geheel zyn, blyven wy by de waarschynelykheid, die in zekerheid veranderd, wanneer wy verzekerd zyn, of meenen te zyn, dat de *gelykheid* en de *Analogie* in allen opzigte volkomen zyn.

Een Wilde ziet voor de eerstemaal een gloejend Yzer, hy wil het vatten en brand zich. Des anderen daags, toont men hem van verre een stuk houts, met een levendig Vermillioen rood beschilderd; hy geloofd, dat het gloejend yzer is van daags te vooren, en wil het niet aan-

tre de la Terre, c'est qu'il est plus léger que l'air, sur lequel il surnage pour ainsi dire.

La *ressemblance* & l'*Analogie* servent toutes deux de fondement à la probabilité, & à la certitude. Lorsque nous ne sommes pas sûrs que la *ressemblance* & l'*Analogie* soient totales, nous en restons à la probabilité, qui se tourne en certitude quand nous sommes ou croyons être assurés que la *ressemblance* & l'*Analogie* sont totales.

Un Sauvage voit pour la premiere fois un Fer rouge, il veut le saisir & se brûle. Le lendemain on lui montre d'un peu loin un morçeau de bois peint d'un Vermillon très-vif; il le croit le fer rouge de la veille, & ne veut pas

aanraaken, om dat, volgens zyn gevoelen, de gelykenis volkomen is, en hy verzekerd is zich te zullen branden. Iemand gaat dat gewaande gloejend Yzer haalen, en brengt het hem. De Wilde ſtaat in twyffel, ſteekt de hand uit, trekt dezelve weder te rug; ſteekt haar weder uit, eindelyk geen warmte voelende, raakt hy het hout aan, en word dus verzekerd, dat hy zich bedroogen had. Dan plaatst men een ſtuk geſchilderd hout naast een gloejend yzer, en men toont hem, dat het eene geheel digt is, terwyl het ander iets doorzigtigs heeft. Eenige dagen daarna ziet hy weder het geſchilderd hout; hy is nu niet meer verzekerd, dat het een gloejend yzer is, dit komt hem op zyn best waarſchynelyk voor. Intusſchen zich niet geheel op zyn gezigt durvende vertrouwen, en vreezende, dat het zelve iets dat maar zeer weinig

pas le toucher, parcequ'à ſon avis la reſſemblance eſt parfaite, & qu'il a la certitude de ſe brûler. Quelqu'un va prendre ce prétendu fer rouge, & le lui apporte; le Sauvage héſite, approche la main, la retire, & l'approche encore; enfin ne ſentant aucune chaleur, il touche, & s'aſſure qu'il s'eſt trompé. Alors on place ce morceau de bois peint à côté d'un fer rouge, & on lui montre que le premier eſt abſolument opaque, au lieu que l'autre, a quelque choſe de transparent. Quelques jours après il voit de nouveau ſon morceau de bois enluminé, il n'eſt plus ſûr que c'eſt un fer rouge, cela ne lui paroît que probable tout au plus. Cependant n'oſent tout-à-fait ſe fier à ſa vue, &, craignant qu'elle ne lui faſſe prendre pour opaque ce qui n'eſt que très-peu transparent, il ap-

 pro-

weinig doorzigtig is, voor geheel ondoorzigtig zoude doen neemen, steekt hy voorzigtig de hand uit, en geen warmte gewaar wordende, word de waarschynelykheid by hem zekerheid, en hy vat het stuk houts vrymoedig aan.

Deze zekerheid rust op een besluit uit *gelykenis*, en niet op een besluit door *Analogie*. Volgens myne gedachten is deze soort van zekerheid, die op eene volmaakte gelykenis berust, (of die men geloofd volmaakt te zyn,) het *Instinct*. Want men noemt *Instinct* eene natuurlyke beweeging, die geene redeneering veronderstellende, aan Mensch en Dier gemeen is, en niet kan veroorzaakt worden, dan door eene der Zintuigen, dat zelv door een natuurlyk voorwerp bewoogen word. Wanneer dit wezentlyk is, het geen het schynt, dan is het *Instinct* opregt; maar het bedriegt, wanneer de *gely-*

proche la main avec précaution & ne sentant aucune chaleur, la probabilité redevient certitude, il saisit hardiment le morceau de bois.

Cette certitude est fondée sur une conclusion par *ressemblance*, non par *Analogie*. A mon avis cette espece de certitude, fondée sur une ressemblance parfaite, ou crue telle, est l'instinct. Car on appelle instinct un mouvement naturel, qui ne supposant aucun raisonnement, est commun à l'Homme & à la Bête, & ne peut être occasionné que par quelqu'un des sens, ému lui-même par un objet Physique. Lorsque celui-ci est reëllement ce qu'il paroit, l'instinct est sincère; il est trompeur quand la

gelykenis in ſtede van volmaakt te zyn, alleen ſchynbaar is. Intusſchen kan het voorzigtigſte menſch het niet ontwyken, van zich byna geduurig aan het *Inſtinct* overtegeeven in de gemeenſte zaaken van het leven: hy zoude nooit vorderen, indien hy zyne reden 'er in de plaats wilde ſtellen. Iemand, die aan de maaltyd zittende, zoude willen onderzoeken, en naauwkeurig naagaan, of zyne ſoupe, zyn brood, zyn wyn wezentlyk zyn het geen zy zyn moeten, en het geen zy ſchynen, zoude den halven dag aan dat onderzoek verſpillen. Gelukkig is het, dat het *Inſtinct* zo dikwyls niet bedriegt, dan men in den eerſten opſlag zoude vreezen: het is zelv ſomtyds zekerder, dan de redeneering; dit bewyst het voorbeeld der Dieren: het is waar, dat deze Zintuigen hebben, die door geen buitenſpoorigheid noch misbruik bedor-

la *reſſemblance* au lieu d'être parfaite, n'eſt qu'apparente. Cependant l'Homme le plus prudent ne ſauroit évite, de ſe livrer presque continuellement à l'inſtinct dans les choſes les plus ordinaires de la vie: s'il vouloit lui ſubſtituer la raiſon, il n'avanceroit jamait. L'Homme, qui en ſe mettant à table, commenceroit par examiner ſcrupuleuſement ſi ſa ſoupe, ſon pain, ſon vin, &c. ſont reëllement ce qu'ils paroiſſent & doivent être, perdroit la moitié du jour à cet examen. Heureuſement l'inſtinct ne trompe pas auſſi ſouvent, qu'on pourroit le craindre au premier coup d'œil: quelquefois même il eſt plus ſûr que le raiſonnement; l'exemple des Bêtes le prouve: il eſt vrai que celles-ci ont des ſens, qu'aucun abus, aucun excès n'ont alterés, & qui ſont par exemple plus délicats que

bedorven zyn, en die derhalven gevoeliger zyn dan die van den Mensch. Verder zyn de *gelykenisſen*, die groot genoeg zyn om volkomen te ſchynen, zeldzaam, en de minſte twyffelagtigheid wekt de reden, en roept dezelve tot hulp der zinnen.

Laaten wy overgaan tot een voorbeeld van waarſchynlykheid en zekerheid, op eene *Analogie* ſteunende.

Ik vind een voorſtel in de Meetkunde, en deszelvs oplosſing, na het geſchreeven te hebben, leg ik weg, en denk 'er niet verder aan. Een myner Vrienden ontneemt my myn Geſchrift, ſchryft het uit, en legt het weder daar hy het vond, en koomt eenige maanden daar na myn oordeel over dat voorſtel vraagen. Zo dra hy het gemeld heeft, ſchiet my te binnen, dat

que ceux de l'Homme. D'ailleurs les *reſſemblances* aſſez grandes pour paroître parfaites, ſont rares, & la moindre équivoque réveille la raiſon, & l'appelle au ſecours des ſens.

Paſſons à un exemple de probabilité & de certitude fondées ſur une *Analogie*.

Je trouve un théoreme de Géomètrie & ſa démonſtration, & aprés l'avoir couché par écrit, je le mets de côté, & n'y penſe plus. Un de mes Amis dérobe mon Manuſcript, le copie, le remet en place, & pluſieurs mois après vient ſoumettre ce théoreme à mon jugement. Dès l'énoncé je reconnois que j'ai travaillé ſur le même ſujet: la

dat ik over het zelvde onderwerp gewerkt heb; de betooging begind met dezelve denkbeelden als de myne. Ik begin het als waarſchynelyk te vinden, dat myn Vriend kennis van myn werk heeft gehad: de betooging gaat voort met dezelvde redeneeringen te ontwikkelen tot aan het einde toe, en myne gisſing, dat is te zeggen, de waarſchynelykheid, dat het zo is, vermeerderd. Deze waarſchynelykheid komt uit de *Analogie* voor, die ik vind tusſchen het betoog van myn Vriend en het myne, en die uitloopt op de eenzelvigheid (*identiteit*) van denkbeelden, en op die van hunne aaneenſchakeling, maar dewyl het in de Wiskunde niet onmogelyk is, dat twee lieden, volgens dezelve grondbeginzelen, en dezelve wyze van redeneeren, dezelve zekerheid op dezelve wyze betoogen, is myne gisſing geene zekerheid. Ik ſta op, en kryg myn handſchrift, en verzoek ver-

la démonſtration débute par les mêmes idées que la mienne; je commence à trouver probable que mon Ami a eu connoiſſance de mon travail; la démonſtration continue à développer les mêmes raiſonnements jusqu'à la fin, & mon ſoupçon, c'eſt-à-dire, la probabilité qu'il eſt juſte, augmente. Cette probabilité réſulte de l'*Analogie* que je trouve entre la démonſtration de mon Ami & la mienne, & qui ſe réduit à l'identité des idées & à celle de leur enchaînement; mais, vu qu'en Mathématiques, il n'eſt pas impoſſible que deux Perſonnes ayant les mêmes principes, & la même maniere de raiſonner, démontrent de même la même vérité, mon ſoupçon n'eſt pas certitude. Je me leve & vais prendre mon Manuſcript, puis je prie mon

vervolgens myn Vriend weder te beginnen, en wanneer ik overtuigd ben van de eenzelvigheid der woorden, ben ik verzekerd, dat myn Vriend myn betoog afgeſchreeven heeft: de *Analogie* is volkomen geworden, wyl alle mogelyke eenzelvigheden 'er in gevonden worden; eenzelvigheid van onderwerp, eenzelvigheid van redeneering, eenzelvigheid van ſtyl, eenzelvigheid van woorden; en inderdaad myn Vriend bekend lagchende den trek, dien hy my geſpeeld heeft.

Maar 'er is eene andere ſoort van waarſchynelykheid, door welke men uit eene zaak, die meermaalen gebeurd is, beſluit, dat zy in dezelve omſtandigheden weder gebeuren zal; deze waarſchynelykheid grond zich op dien ſtelregel, dat dezelve oorzaaken dezelve uitwerkingen voortbrengen, wanneer de omſtandigheden dezelve zyn,

mon Ami de recommencer, & quand je ſuis convaincu de l'identité des mots, je ſuis ſûr que mon Ami a copié ma piece: l'*Analogie* eſt devenue parfaite, parceque toutes les identités poſſibles s'y trouvent identité de ſujet, identité de raiſonnements, identité de ſtyle, identité de mots. Effectivement mon Ami ſe met à rire, & avoue le tour qu'il m'a joué.

Mais il eſt une autre ſorte de probabilité, par laquelle: de ce qu'une choſe eſt arrivée pluſieurs fois, on conclut que dans les mêmes circonſtances elle arrivera encore, cette probabilité ſe fonde ſur le principe que les mêmes cauſes, dans les mêmes circonſtances, produiſent le même

zyn, en dit grondbeginzel zelve steunt alleen op de eenzelvigheid der oorzaaken en omstandigheden, uit welke men op de eenzelvigheid der uitwerkzelen een besluit opmaakt. Dit soort van waarschynelykheid dan loopt, even als de *Analogie*, uit op eenige eenzelvigheden. Zy sluit noodzakelyk een gevolg eener vergelyking in tusschen de oorzaaken en de omstandigheden, om verzekerd te zyn, dat zy eenzelvig zyn; zy is dan eigentlyk eene *Analogie*, en wel eene *volmaakte Analogie*, wyl zy alle de eenzelvigheden bevat, die in dit geval mogelyk zyn. Deeze *waarschynelykheid* is eene waare zekerheid, wanneer men verzekerd is van de eenzelvigheid der oorzaaken en omstandigheden; maar is slegts waarschynelyk, wanneer men van de eenzelvigheid der oorzaaken en omstandigheden niet verzekerd is. Ik ben verzekerd, dat twee verschillende ligchaamen, eene

me effet, & ce principe n'est lui-même fondé que sur l'identité de causes & de circonstances, d'où l'on conclud l'identité d'effets. Cette espece de probabilité se réduit donc ainsi que l'*Analogie*, à quelques identités. Elle entraîne nécessairement une comparaison entre les causes & les circonstances, pour s'assurer qu'elles sont identiques: elle est donc au fond une *Analogie*, & une *Analogie parfaite*, puisqu'elle renferme toutes les identités possibles ici. Cette *probabilité* est une véritable certitude, lorsqu'on est assuré de l'identité des causes & de celles des circonstances; mais elle est probabilité lorsqu'on n'est pas sûr de l'identité de causes & de circonstances. Je suis sûr, après en avoir fait l'expérience une fois, que deux corps dif-

eene veer en een looden bal, denzelven tyd doorbrengen in het vallen van dezelve hoogte in het lugtledige, wanneer ik die Proef eens genoomen heb; om dat ik hier verzekerd ben, dat de oorzaak van dat verſchynzel de aantrekking van het middelpunt der Aarde, en de omſtandigheid, het lugtledige, of dat 'er geen tegenſtandbiedende middelſtof is, altoos dezelve zyn. Maar wanneer ik niet eens, maar twintig maalen agter elkander dezelve bombe, uit denzelven Mortier, en met dezelve lading op denzelven afſtand geſchooten hebbe, is het alleen maar waarſchynelyk, dat het my de 21ſte maal zal gelukken, om dat ik maar verzekerd ben van de eenzelvigheid van eenige oorzaaken, de Bombe, den Mortier, en de lading. Maar wat de vierde aangaat: de kracht aan de Bombe gegeeven, welke van de innerlyke deugd van het kruid afhangt, hier van ben ik zo min ver-

différents, une plume & une balle de plomb, emploient le même temps à tomber de la même hauteur dans le vuide, parcequ'ici je ſuis ſûr que la cauſe de ce Phénomene, qui eſt l'attraction du centre de la Terre, & la circonſtance, le vuide ou l'abſence du milieu réſiſtant, ſont toujours les mêmes. Mais après avoir jetté, non pas une, mais vingt fois conſécutivement, la même bombe avec le même Mortier, & la même charge à la même diſtance, je n'ai que la probabilité de réuſſir à la 21. fois, parceque je ne ſuis ſûr que de l'identité de quelques cauſe, qui ſont la bombe, le Mortier, & le poids de là charge; mais quant à la quatrieme cauſe: l'impulſion donnée à la bombe, qui dépend de la bonté intrinſeque de la poudre, je n'en

verzekerd als van de omſtandigheden, die van den ſtaat der Lucht, en van de kracht en ſtreek des Winds afhangen.

De waarſchynelykheid, van welke wy ſpreeken, vermeerderd, en word eindelyk zekerheid, wanneer men, door het herhaalen der Proefneeming met denzelven uitſlag, zich kan verzekeren, dat de oorzaaken en omſtandigheden altoos wezentlyk dezelve blyven. De Natuurkundige doet eene Proefneeming, zy gelukt hem: hy herhaald dezelve, zy gelukt hem weder, zo als hy gehoopt had, dat is te zeggen waarſchynelyk gevonden had; thans is hy dan byna verzekerd van den uitſlag; noch eenige Proefneemingen, die gelukken, zullen zyn zekerheid voltooijen.

Het is klaarblykelyk, dat de ſoort van waarſchynelykheid, van welke wy ſpreeken, zoo veel

n'en ſui pas plus ſûr que des circonſtances, qui dépendent de l'étât de l'Air, de la force & de la direction du Vent.

La probabilité dont nous parlons, augmente & devient enfin certitude, lorsqu'à force de répéter l'expérience avec le même ſuccès, on eſt parvenu à s'aſſurer que les cauſes & les circonſtances reſtent effectivement toujours les mêmes. Le Phyſicien fait une expérience; elle lui réuſſit: il la répéte; elle réuſſit encore, ainſi qu'il l'avoit expéré; c'eſt-à-dire: trouvé probable. Maintenant il eſt presque ſûr du ſuccès; & encore quelques expériences heureuſes rendront ſa certitude complete.

Il eſt manifeſte, que l'eſpece de probabilité en question,

veel ſteunt op de *volkomen gelykenisſe*, als op de *Analogie*, wanneer het Natuurlyke Onderwerpen raakt. Dewyl alsdan de oorzaaken van Natuurkundige onderwerpen afhangen, die men als gelyk aanmerkt, en dus de eene voor de andere kan neemen, uit hoofde dezer gelykheid. Wanneer men ſpreekt van dezelve Bombe met dezelve lading op te ſchieten, is het klaar, dat de Bombe dezelve kan zyn, maar niet de lading; het gewigt alleen van deze kan eenzelvig zyn in de twee ſchoten. Maar dewyl men de tweede lading volkomen gelykende aan, of gelyk met de eerſte ſtelt, ziet men die als dezelve aan, en men neemt de eene voor de andere.

Eindelyk is 'er een derde ſoort van waarſchynelykheid, die men *ontkennende waarſchynelykheid* noemen kan; op deze ruſten alle de Ha-

tion, s'appuie autant ſur la *resſemblance parfaite* que ſur l'*Analogie*, dès qu'il eſt queſtion d'objets Phyſiques. Alors les cauſes dépendant d'objets Phyſiques, qu'on regarde comme égaux, on ſubſtitue l'un à l'autre en vertu de cette égalité. Quand on parle de lancer la même bombe avec la même charge, il eſt clair que la bombe peut être la même, mais non la charge; le poids de celle-ci peut être identique dans les deux tirs. Cependant comme on ſuppoſe la ſeconde charge parfaitement reſſemblante ou égale à la premiere, on la regarde comme la même; on ſubſtitue l'un à l'autre.

Enfin il eſt une troiſieme ſorte de probabilité, qu'on pourroit appeller *probabilité négative*; c'eſt celle, ſur la quelle

Hazard-ſpellen. Hier onderſteld men, dat 'er geen meer waarſchynelykheid is, dat de eene zaak eer gebeuren zal dan de andere. In een *Lotto-ſpel*, of van 90 getallen, trekt men 'er 5 op hazard; men zegt, dat men in gelyk ſpel 18 tegen 1 kan zetten, dat zulk of zulk getal niet uit de bus of doos zal komen. De redeneering, op welke deeze waarſchynelykheid ſteunt, is duidelyk: want 5 getallen te trekken van 90, is het zelve als 1 van 18 te trekken; maar het is niet waarſchynelyk, dat van 18 Loten 'er het eene eer uitkomt dan het andere; men kan dus 18 tegen 1 wedden. Deze laatſte onderſtelling: (het is niet meer waarſchynelyk, dat het eene meer dan het andere uitkomt), onderſteld noodwendig, dat de oorzaaken en omſtandigheden, die zamenloopen, om één getal te doen uitkomen vóór alle getallen, gelyk zyn; want ware 'er maar eene oorzaak,

quelle ſe fondent tous les jeux de hazard Ici l'on ſuppoſe qu'il n'eſt pas plus probable que de deux choſes l'une arrive plutôt que l'autre. Dans ce qu'on appelle *Lotto*, ou de 90 numéros on en tire 5 au hazard, on dit, qu'à jeu égal, il faut gager 18 contre 1, que tel numero ne ſortira pas de la roue. Le raiſonnement ſur lequel cette probabilité ſe fonde eſt manifeſtement: tirer 5 numéros ſur 90, eſt la même choſe qu'en tirer 1 ſur 18; mais il n'eſt pas posſible, que ſur 18 l'un ſorte de la roue plutôt que l'autre; donc il y a 18 à parier contre 1. Cette dernieré hypothèſe: il n'eſt pas plus probable que l'un ſorte de la roue que l'autre, ſuppoſe néceſſairement, que les cauſes & les circonſtances qui concourent à faire ſortir un nu-

zaak, of maar eene omſtandigheid, meer ten voordeele van het eene getal, dan voor het andere, zoude het ſpel niet gelyk zyn: de oorzaaken nu en de omſtandigheden gelyk zynde voor alle de getallen, is de uitwerking ook gelyk; en dit ſoort van waarſchynlykheid zal weder tot de *Analogie* komen, want de eenzelvigheid der oorzaaken en omſtandigheden onderſtellende, beſluit zy op de eenzelvigheid der uitwerking.

De waarſchynelykheid, van welk eene ſoort zy ook zyn moge, ſteunt altoos op de gelykenis, op de *Analogie*, of op beide te gelyk: en wanneer de *gelykenis* en de *Analogie volkomen* zyn, word de waarſchynelykheid zekerheid.

II. Voor-

numéro ſont égales pour tous; car s'il y avoit une ſeule cauſe, ou une ſeule circonſtance en faveur d'un numéro plutôt que des autres, le jeu ne ſeroit plus égal; or les cauſes & les circonſtances étant égales pour tous, l'effet l'eſt auſſi; & cette eſpece de probabilité rentre dans l'*Analogie*, puisque ſuppoſant identité de cauſes & de circonſtances, elle en conclud identité d'effet.

La probabilité, de quelque eſpece qu'elle ſoit, ſe fonde donc toujours ſur la reſſemblance ou ſur l'*Analogie*, ou ſur toutes deux à la fois: & quand la *reſſemblance* & l'*Analogie* ſont *parfaites*, la probabilité ſe tourne en certitude.

II. *Pré-*

I I.

VOORZORGEN, *die men neemen moet in het gebruik der* Analogie.

EERSTE VOORZORG.

Men moet de *gelykenis* niet vermengen met de *Analogie*.

De *Analogie* het zelve in het Zedelyke zynde, dat *gelykenis* in het Natuurkundige is, en het Zedekundige van den Mensch ten naauwsten met zyne Natuurkundigen staat verbonden zynde, verward men, gelyk ik reeds zeide, de *Analogie* met de *gelykenis*. Deeze laatste echter

I I.

PRÉCAUTIONS *à prendre en employant l'* Analogie.

PREMIERE PRÉCAUTION.

Ne pas confondre la *ressemblance* avec l'*Analogie*.

L'*Analogie* étant au Moral ce que la *ressemblance* est au Physique, & le Moral de l'Homme ayant une liaison intime avec son Physique, on confond, ainsi que nous l'avons déjà dit, l'*Analogie* & la *ressemblance*. Cependant, cette

echter op onze zintuigen steunende, die ons vaak bedriegen, of konnen bedriegen, is het een zaak van belang de eene van de andere te onderscheiden: de *Analogie* alleen op het vernuft gegrond, of op de reden, zoude ons niet konnen misleiden, wanneer zy te regt aangewend word. De *kenteekenen der Analogie*, hier boven beschreeven, zyn geschikt tot dit onderscheid.

Laaten wy twee Compasnaalden onderstellen, die volkomen gelyk zyn, maar de eene heeft eene zeilsteenkrachtige Naald, en de andere niet. Indien ik, op deze *volmaakte gelykenis* steunende, 'er uit opmaak, dat de niet-zeilsteenkrachtige Naald het Noorden zal aanwyzen, om dat de andere het doet, zoude ik my leelyk bedriegen.

EMILE

cette derniere se fondant sur nos sens, qui souvent nous trompent ou peuvent nous tromper, il importe de la distinguer de la premiere: celle-ci, fondée uniquement sur l'intellect ou sur la raison, ne sçauroit nous tromper quand elle est bien employée. Les *Caracteres de l'Analogie* tracés plus haut, sont propres à cette distinction.

Supposons deux Boussoles parfaitement égales, mais l'une ayant son aiguille aimantée, & l'autre non, si, me fiant à cette *ressemblance parfaite*, j'en conclus que la Boussole sans vertu magnétique montrera le Nord, parceque l'autre Boussole le montre, je me tromperai lourdement.

EMILE,

EMILE (*) door zynen *Mentor* bestuurd, maakt één Eend van wasch, door welke eene zeilsteenkrachtige Naald gaat van den staart tot den kop; hy neemt wel-draa waar, dat zyn Eend, in eene kom met water gezet, en aan zich zelven overgelaaten, altoos in de streek van het Zuiden naar het Noorden gaat. Eenige dagen daarnaa ziet EMILE een Compas, èn bemerkt dezelve eigenschap. Schoon zyn Eendvogel en 't Compas in het geheel niet naar elkander zweemen, besluit hy, dat de Naald van het Compas zeilsteenkrachtig is, en hy bedriegt zich niet, om dat hy niet uit de *gelykenis*, maar uit *Analogie* besluit.

Men

(*) EMILE *ou de l'Education*, Tom. II. pag. 18. van den Amsterdamschen Druk, by *Neaulme* 1764.

EMILE (*), dirigé par son *Mentor*, fait un Canard de cire traversé de la queue au bec par une aiguille aimantée, & observe bientôt que posé dans un bassin plein d'eau, son Canard abandonné à lui-même, prend toujours la direction du midi au Nord. Quelques jours après EMILE voit une Boussole & y remarque la même propriété. Quoique son Canard & la Boussole ne se ressemblent en rien, il conclud que l'aiguille de cette Boussole est aimantée, & il ne se trompe point, parcequ'il conclud, non par *ressemblance*, mais par *Analogie*.

On

(*) EMILE *ou de l'Education*, Tome II. pag. 18. de l'Edition d'Amsterdam chez *J. Neaulme* 1764.

Men kent deeze *Analogie* daar uit, dat zy 1. alleen tot de reden behoord; 2. dat zy eene noodzakelyke vergelyking onderſteld tusſchen het Eend en het Compas; 3. uit de eenzelvigheid der zeilſteenkracht, die uit dat vergelyk voortvloeit: daar in tegendeel de *volmaakte gelykenis* der twee eerſte Compasſen de zinnen onmiddelyk aandeed, en geen eene eenzelvigheid, maar verſcheide gelykheden onderſtelde.

TWEEDE VOORZORG.

Niet te beſluiten uit hoofde van eene of meer eenzelvigheden, (die de gronden zyn der *Analogie*,) op eene zaak, die in het geheel niet, of ſlegts ten deele, tot deze eenzelvigheid behoord.

Indien

On reconnoit cette *Analogie* à ce que 1. elle eſt uniquement du reſſort de la raiſon; 2. elle ſuppoſe néceſſairement la comparaiſon du Canard & de la Bouſſole; & de plus 3. l'identité de vertu Magnétique qui reſulte de cette comparaiſon: au lieu que la *resſemblance parfaite* des deux Bouſſoles, frappoit directement les ſens, & ne ſuppoſoit aucune identité, mais pluſieurs égalités.

SECONDE PRÉCAUTION.

Ne pas conclure en vertu de l'identité ou des identités, fondements de l'*Analogie*, une choſe qui ne tient point du tout, ou qu'en partie à ces identités.

Si

Indien EMILE, uit het zien, dat zyn Eendvolgel en het Compas beide vry na de Polen draaide, wilde besluiten, dat de Naald en het Compas zylsteenkragtig waren, niet alleen, ook, dat zy die kracht door een Zeilsteen verkreegen hadden, om dat hy de Naald van zyn Eend aan eenen natuurlyken Zeilsteen gestreeken had, liep hy groot gevaar van zich te bèdriegen. De eenzelvigheid op welke de *Analogie* in dit geval steund, is die van de rigting naar het Noorden. Deze eenzelvigheid sleept zeer noodzakelyk eene eenzelvigheid van zeilsteenkracht na zich in de Naald van het Eend, en die van het Compas; maar niet dat de oorzaak, welke deze kracht mededeelde, aan de eene en andere dezelve zy; hebbende de natuurlyke en door konst gemaakte Zeilsteen beide deze eigenschap van mededeeling.

Het

Si de ce que son Canard & une bousfole tournent l'un & l'autre librement vers les poles, EMILE vouloit conclure, non seulement que l'aiguille & la bousfole a été aimanté, mais encore qu'elle l'a été avec une pierre d'aimant, parcequ'il a aimanté l'aiguille de son Canard avec un Aimant naturel, il courroit grand risque de se tromper. L'identité sur laquelle se fonde ici l'*Analogie* est celle de direction vers le Nord; cette identité entraîne bien nécessairement une identité de vertu magnétique dans l'aiguille du Canard, & celle de la bousfole, mais non que la cause qui a communiqué cette vertu à l'une & à l'autre soit la même, l'Aimant naturel & l'Artificiel ayant tous les deux cette propriété communicative.

Het beste en misschien eenige zekere middel, om deze feil te vermyden, is de *analogische* redeneering tot eene sluitreden te brengen, waar van de eenzelvigheid (de grond der *Analogie*) het tweede lid is, en het eerste lid een algemeen onbetwistbaar Voorstel, dat het tweede lid bevat.

Dus kan men zeggen:

Yder Naald, die de eigenschap heeft van vry naar het Noorden te draajen, is zeilsteenkrachtig.

De Naald van een Compas draait vry naar het Noorden;

Zy is derhalven zeilsteenkrachtig.

Terwyl

Le meilleur & peut-être l'unique moyen assuré d'éviter cette faute, c'est de reduire le raisonnement *Analogique* en un syllogisme, dont l'identité fondement de l'*Analogie* soit la mineure, & la majeure une proposition génerale incontestable & renferment la mineure.

Ainsi l'on peut dire:

Cette aiguille, qui a la propriété de se tourner librement vers le Nord, a été aimanté.

L'aiguille de la Bousfole se tourne librement vers le Nord;

Donc elle a été aimantée.

Au

Terwyl men niet kan zeggen:

Yder Naald, die vry naar het Noorden draait, is zeilsteenkrachtig gemaakt door eene Zeilsteen.

Zynde dit Voorstel niet minder dan ontwyffelbaar.

Deze tweede voorzorg op het besluit, door *gelykenisse* toepassende, en zorg draagende van niet uit de gelykheid, die de grond der *gelykenisse* is, een besluit te trekken, dat maar ten deele of geheel niet tot die gelykheid behoord, zal men door *gelykenis* konnen besluiten, met zoo veel zekerheid, als door *Analogie*.

Hier moet men vooral zich verzekeren, dat het voorstel, dat het eerste lid maakt van de Sluitreden, waar van de gelykheid, de grond van

Au lieu qu'on ne peut pas dire:

Toute aiguille que se tourne librement vers le Nord, a été aimantée avec un pierre d'Aimant.

Cette proposition n'étant rien moins qu'incontestable.

En appliquant à la conclusion par *ressemblance* cette seconde Précaution, & prenant garde de ne pas déduire de l'égalité, fondement de la *ressemblance* une conclusion, qui ne tienne qu'imparfaitement ou point à cette égalité, on pourra conclure par *ressemblance* avec autant de certitude que par *Analogie*.

Ici sur-tout il faut s'assurer que la Proposition qui fait la majeure du syllogisme, dont l'égalité base de la *ressemblance*

van de *gelykenisse*, het tweede lid maakt, onbetwistbaar is; om dat dikwyls twee zeer verschillende oorzaaken op eene der zinnen, dezelve uitwerking doet, en derhalven aan de ziel het zelve gevoel geeft. Dus het gloeijende yzer, en het in Vermillioen geschilderde stuk houts, op het oog van den Wilden dezelve uitwerking doende, veroorzaaken aan zyn ziel de gewaarwording van een levendig rood, en dezelve gewaarwording doet hem ten onregte besluiten, dat die twee voorwerpen eene volmaakte gelykenis hebben. Laaten wy onderstellen, dat onze Wilde een goed Redenkunstenaar zy, dan zoude hy zynen misslag konnen bemerken, zonder de aanraaking te hulp te roepen, door te trachten de schielyke redeneering van zyn Instinct tot eene Sluitreden te brengen, die alleen kon beginnen door het volgende Voorstel:

Al

blance fait la mineure, est incontestable; parceque souvent deux causes très-différentes font sur un des sens le même effet, & portent par conséquent une même sensation à l'ame. Ainsi le fer rouge & le morceau de bois, peint en Vermillon, faisant sur l'œil du Sauvage le même effet, causent à son ame la sensation d'un rouge vif, & cette même sensation lui fait conclure à tort, que ces deux objets ont une ressemblance parfaite. Supposons nôtre Sauvage bon logicien, il auroit pu s'appercevoir de sa méprise, sans recourir à l'attouchement, en essayant de réduire le raisonnement subit du son instinct à un syllogisme, qui n'auroit pu commencer que par la Proposition suivante:

Tout

Al wat levendig rood is, veroorzaakt noodzakelyk dezelve ſmart, die my een gloejend yzer veroorzaakt heeft.

Dit Voorſtel niet minder dan onbetwistbaar zynde, moest hem ten eerſten toonen, dat hy zich konde bedriegen, en zich wezentlyk bedroog.

'Er legt derhalven des te meer aan gelegen, om de redeneering door *gelykenisſe* te konnen onderſcheiden, van die door *Analogie*, wyl het eerſte meer bekwaam is om dwaaling te veroorzaaken, of dat twee voorwerpen, die zeer verſchillende zyn, op eene van onze zinnen dezelve uitwerking konnen voortbrengen. Om zich niet te bedriegen in dit geval, zoude men moeten beginnen met het onderzoeken, welke uitwerkingen de gemelde voorwerpen moeten en

Tout ce qui eſt d'un rouge vif, cauſe néceſſairement la même douleur que m'a cauſé le fer rouge.

Cette Propoſition n'étant rien moins qu'inconteſtable, lui auroit d'abord montré qu'il pouvoit ſe tromper, ou ſe trompoit effectivement.

Il importe donc d'autant plus de ſçavoir diſtinguer le raiſonnement par *resſemblance* de celui par *Analogie*, que le premier eſt plus ſujet à induire en erreur, ou que deux objets très différent peuvent produire ſur un de nos ſens le même effet. Pour ne pas ſe tromper dans ce cas, il faudroit commencer par examiner quels effets les objets en ques-

en konnen veroorzaaken op onze andere zinnen, en zich vervolgens verzekeren dat zy die wezentlyk voortbrengen, het geen dikwerf niet schielyk gaat, noch somtyds mogelyk is. Daar in tegendeel de *Analogie*, alleen van het verstand afhangende, veel meer onder ons bereik is, en ook schielyker werkt. By voorbeeld, indien het half verheven Schilderwerk boven de deur, van het welk ik hier boven gesprooken heb, zo hoog geplaatst geweest was, dat ik 'er niet aan konde raaken, dan door middel van eenen hoogen ladder, en ik zulk een niet had, zoude ik my nooit door myn Gevoel hebben konnen verzekeren. Maar door *Ana.ogie* redeneerende, zoude ik 'er wel haast van verzekerd zyn. Ik zoude waargenoomen hebben, dat, wanneer ik dat stuk van boven de deur afnam, en het elders plaatste, het noodzakelyk ook van schyn (of dag) veranderen moest, en

question peuvent & doivent produire sur nos autres sens, & ensuite s'assurer qu'ils les produisent effectivement, ce qui souvent n'est ni expéditif ni possible. Au lieu que l'*Analogie*, ne dépendant que de l'intellect, est beaucoup plus en notre pouvoir & beaucoup plus prompte. Par exemple, si le dessus de porte en clair-obscur, dont j'ai parlé plus haut, avoit été élevé au point que je n'eusse pû le toucher sans une grande échelle, & que celle-ci m'eut manqué, je n'aurois jamais pu m'assurer de mon erreur par le sens de toucher. Mais en raisonnant par *Analogie* je m'en serois bientot assuré. J'aurois observé, si en changeant de place, le dessus de porte changeoit aussi d'ap-

en ziende, dat het dit niet deed, zoude ik verzekerd zyn, dat het een Schildery was; want in het ſtuk boven de deur, en in een graauw Schilderſtuk een eenzelvigheid, van onveranderlykheid vindende in den dag (*), konde ik deze Sluitreden gemaakt hebben:

Yder voorwerp, van het welke de dag dezelve blyft, ſchoon het gezigtpunt veranderd, is geſchilderd.

De dag van het ſtuk boven de deur, blyft altoos dezelve, enz.

Derhalven is het eerſte voorſtel onlochenbaar.

Ver-

(*) Het Franſch zegt *apparence*, (het geen ſchynbaarheid of ſchyn beteekend); doch ik ben genoodzaakt geweest het woord *dag* in den zin der Schilders te gebruiken, om my duidelyker uit te drukken, wyl in deeze Verhandeling het zeer naauw op de eigentlyke beteekenis der woorden aankoomt; hierom heb ik ook hier het *clair obſcur* door *graauw Schilderſtuk* vertaald, onder welken naam het by de Kunſtenaars en Kunstminnaars meest bekend is. VERT.

d'apparence, & voyant que non, j'aurois été ſûr que c'étoit une peinture, parceque trouvant entre le deſſus de porte & un clair-obſcur identité d'immutabilité dans l'apparence, j'aurois pu faire ce Syllogisme:

Tout objet dont l'apparence demeure la même, quoique le point de vue change, eſt peint;

L'apparence du deſſus de porte demeure toujours la même, &c.

Dont la premiere Propoſition eſt inconteſtable.

Au

Verder besluit ik hier door *Analogie*, en niet door *gelykenis*, dat het deurstuk geschilderd is, schoon ik in den eersten opslag in verzoeking kwam, om het tegendeel te gelooven. Het is waar, dat myn gezigts-zin ten geleider dient, tot de *modificatie* van myn ziel, welke veroorzaakt word door de onveranderlykheid van het daglicht in het stuk; maar het is even waar, dat deze *modificatie* der ziel, geen gezigts-gewaarwording is. En in der daad, indien ik aan den blinden SAUNDERSON, die lessen in de Gezigtkunde gaf, gezegd hadde: zie daar een stuk boven de deur, dat my half verheven werk schynt, maar als ik het van plaats verander, blyft de daging altoos dezelve, zoude SAUNDERSON zonder twyffelen geantwoord hebben: het is een uitmuntend wel geschilderd Graauwstuk.

III.

Au reste je conclus ici par *Analogie*, & non par *ressemblance*, que le dessus de porte est peint, quoiqu'au premier coup d'œil on seroit tanté de croire tout le contraire. Il est vrai que le sens de la vue sert de véhicule à la modification de l'ame causée par l'immutabilité de l'apparence du dessus de porte; mais il est également vrai, que cette modification de l'ame n'est pas une sensation visuelle. Certainement si j'avois dit à l'aveugle SAUNDERSON, qui donnoit des leçons d'Optique: Voilà un dessus de porte qui me semble un bas-relief; mais en changeant de place l'apparence de ce dessus de porte demeure toujours le même. SAUNDERSON m'auroit repliqué sans hésiter: c'est un clair-obscur parfaitement executé.

III.

III.

HET GEBRUIK DER

ANALOGIE.

De *Analogie* niet kunnende bedriegen, wanneer zy met de nodige en bovengemelde voorzorgen gebruikt word, is voor den Wysgeer een groot behulp in het onderzoek der Natuur- en Zedekundige waarheden: tot meer order en klaarheidshalven, breng ik dezelve tot de vier volgende Gebruiken:

EERSTE

III.

USAGES DE L'ANALOGIE.

L'Analogie, employée avec les Précautions convenables & prescrites, ne trompant point, elle est d'un grand secours au Philosophe dans la recherche des vérités Physiques & Morale: pour plus d'ordre & de clarté, je réduis ses Usages aux quatre suivants,

PRE-

EERSTE GEBRUIK.

Door middel der Zintuigen, eerst zyn eigen oordeel, en daarna dat der anderen in de zaaken, die het verstand aangaan; te volmaaken.

Laaten wy hier herhaalen, het geen wy reeds beweezen hebben, te weeten: dat de *volmaakte Analogie* plaats kan hebben tusschen twee redeneeringen, en dat alsdan de eene niet waar en besluitend kan zyn, zonder dat de andere het ook zy. Telkens derhalven, dat men op zaaken, die alleen tot het verstand behooren, een redeneering toepast, die *volkomen Analogisch* is met eene waare redeneering, en die toegepast is op stoffelyke zaaken, is men verzekerd van een verstands-redeneering, en derhalven zoude men zich niet konnen gewennen, om

PREMIER USAGE.

Perfectionner à l'aide des Sens, d'abord son propre jugement, & ensuite celui des autres, dans les choses intellectuelles.

Rappellons-nous ici ce que nous avons déja trouvé, sçavoir: que l'*Analogie parfaite* peut se trouver entre deux raisonnements, & qu'alors l'un ne sauroit être vrai & concluant sans que l'autre ne le soit aussi. Dons toutes les fois qu'on applique aux choses intellectuelles un raisonnement *parfaitement analogue*, à un raisonnement vrai & appliqué à des objets matériels, on est sûr du raisonnement intellectuel, & par conséquent on ne sçauroit s'accoutumer

om juist en naauwkeurig te redeneeren over natuurkundige zaaken, zonder dezelve gewoonte aan te neemen by zaaken, die het verſtand alleen raaken, en deze gewoonte ſteund op de *Analogie.*

VOORBEELD.

De Wiskundige Wetenſchappen, volgens de wyze der Ouden, beoeffend, vereenigen het dubbeld voordeel, van het verſtand meet- en redekundig te maaken, door zich te gewennen om juist over Wiskundige figuuren te redeneeren, het geen zigtbaare voorwerpen zyn, die door de zinnen konnen vergeleeken worden, brengt het verſtand deze wyze van redeneeren over op onderwerpen, die geheel verſtandelyk (*intellectueel*) zyn, en het vereiſcht in dezelve even als in de Wiskunde, korte, klaare en juiste

mer à raiſonner avec exactitude ſur des objets Phyſiques, ſans prendre la même habitude par rapport à l'intellectuel, & cette habitude eſt fondée ſur l'*Analogie.*

EXEMPLE.

Les Mathématiques, étudiées à la maniere des anciens, réunisſent le double avantage de rendre l'eſprit Géometre & Logicien. A force de s'accoutumer à raiſonner exactement ſur des figures, objets viſibles & comparables à l'aide des ſens, l'eſprit transporte *analogiquement* cette maniere de raiſonner aux objets purement intellectuels, & là, comme dans les Mathématiques, il exige des définitions

juiste omschryvingen, en neemt voor stelregels (*axioma's*) geene anderen aan, dan grondbeginzelen, welker duidelykheid de ziel in den eersten opslag aandoet en overtuigd, en staat niets toe, dan zulke zaaken, die men niet kan ontkennen, zonder aan zich zelven oordeel en begrip te weigeren: al het andere ziet de ziel als twyffelachtig aan, tot dat het ten strengsten betoogd is, volgens eens vastgestelde grondbeginzelen. Maar dit gestrenge betoog ook eens gedaan zynde, zal geene zwaarigheid, geene tegenwerping het doen waggelen. Hy weet door de wiskundige kundigheden, zonder te twyfelen, dat men zeer schynbaare tegenwerpingen maaken kan tegen bewezene voorstellen, die daarom niet te min waar zyn. Welke tegenwerpingen zoude een Wysgeer, die geen Wiskonstenaar is, niet maaken tegen de voorstellen, dat 'er niets be-

tions breves, claires & précises; il n'adopte pour axiomes que les principes dont l'évidence le frappe & le convainc d'abord; il n'accorde que les choses qu'on ne sçauroit refuser sans se refuser à soi-même le jugement & la conception: tout le reste il le regarde comme douteux, jusqu'à ce qu'on le lui démontre rigoureusement d'après les principes une fois posés. Mais aussi cette démonstration rigoureuse une fois faite, aucune difficulté, aucune objection ne l'ébranle: il sçait indubitablement par les Mathématiques, qu'on peut faire des objections très-spécieuses contre des Propositions demontrées, sans qu'elles en soyent moins vraies. Que d'objections un Philosophe non Géometre, ne feroit-il pas contre les Propositions: qu'il

bestaat, dat geen Geest is, wyl het noch werkzaamheid noch verstand heeft, (een Wiskundig punt) en dat geene stoffe is, wyl het geen uitgebreidheid heeft: dat twee Voorwerpen, (de kromme lynen en hunne *asymptoten*), geduurig elkander konnen naderen, zonder ooit zamen te loopen; of dat men eene grootheid vinden kan (by voorbeeld de oppervlakte van een vierkant), zoo na als men wil, by eene andere grootheid, (de oppervlakte van eenen Cirkel) komende, zonder dezelve ooit gelyk te konnen worden, schoon men een vierkant kan begrypen, dat volkomen gelyk is aan de oppervlakte van eenen Cirkel, enz.

TWEEDE

qu'il existe quelque chose (le point Mathématique) qui n'est par esprit, puisqu'elle n'a ni activité ni intelligence, & qui n'est pas matiere, puisqu'elle n'a point d'étendue: que deux objets, (les courbes & leurs asymptotes) peuvent se rapprocher continuellement sans jamais se rencontrer; qu'on peut trouver une grandeur (par exemple la surface d'un carré), aussi approchante qu'on veut d'une autre grandeur (la surface d'un Cercle), sans jamais pouvoir l'égaler, quoique l'on puisse concevoir un quarré parfaitement égal en surface à un Cercle, &c.

TWEEDE GEBRUIK.

Eene byzondere waarheid algemeen te maaken.

De waarheid van een Voorſtel ontdekt en beweezen hebbende, onderzoeke men, of die waarheid, afgeleid word uit eene eigenſchap, die aan dat onderwerp alleen eigen is, of aan meer andere onderwerpen gemeen. In dit tweede geval zullen alle die onderwerpen onder een algemeen denkbeeld konnen begreepen worden, dat gegrond is op de gemeene eigenſchap; men ſtelle dan dit algemeene denkbeeld in plaats van het byzonder voorwerp, dat het onderwerp der voorſtelling uitmaakt; en het byzonder voorſtel zal algemeen worden, en echter waar blyven: want wy hebben gezien, dat alles, wat klaarblykelyk, en alleen uit de eenzelvigheid, die de

SECOND USAGE.

Rendre générale une vérité particuliere.

Ayant decouvert & prouvé la vérité d'une Propoſition pour un objet particulier, examinez ſi cette vérité découle d'une qualité propre à ce ſeul objet, ou commune à pluſieurs objets. Dans le ſecond cas, tous ces objets pourront donc être compris ſous une idée génerale, fondée ſur cette qualité commune; ainſi ſubſtituez cette idée génerale à l'objet particulier, qui fait le ſujet de la Propoſition, & la Propoſition particuliere d'abord, deviendra génerale ſans ceſſer d'être vraie: car nous avons vu que tout ce qui réſulte évidemment & uniquement de l'identité

de grond eener *Analogie* is, voortkoomt, ook waar is in alle de onderwerpen, tusschen welke die *Analogie* plaats heeft.

VOORBEELDEN

Voor het Natuurkundige.

NEWTON merkt op, dat yder Wagter van eene Dwaalster naar deszelfs Dwaalster getrokken word, en die naar de Zon, het algemeen middelpunt van zwaarte-kracht, even als alle aardsche Ligchaamen naar het middelpunt der Aarde trekken. Ziende, dat alle die zwaarte-krachten regtstreeks als de *massa's* zyn, (de omgekeerde reden der Afstanden komt hier niet in aanmerking), en dat alle de Dwaalsterren, en alle de aardsche Ligchaamen *massa's* zyn, besluit

tité fondement d'une *Analogie*, est vrai dans tous les objets ayant entr'eux cette *Analogie*.

EXEMPLES.

Au Physique.

NEWTON s'apperçoit, que toute Planete secondaire gravite vers sa Planete principale, & celle-ci vers le Soleil, centre commun de gravitation, comme tout corps terrestre gravite vers le centre de la terre. Voyant que toutes ces gravitations étoient toujours en raison directe des masses, (l'inverse des quarrés des distances n'entre point en considération ici), & que toutes les Planetes & tous les corps terrestres sont des masses; il en conclud que

sluit hy, dat die eigenschap alleen van de *masſa* afhangt, of aan dezelve eigen is, ſtellende dan in zyn byzonder voorſtel in plaats van:

Yder Dwaalſter en yder aardſch Ligchaam trekt naar een Middelpunt.

Het algemeen denkbeeld van *masſa* of hoeveelheid van ſtoffe, onder welke men alle die ligchaamen kan begrypen, beſluit hy eindelyk op de algemeene zwaartekracht der ſtoffe, en bedroog zich niet. Na den tyd van dien grooten Man heeft men Proeven genomen, die bewyzen, dat de Bergen vry kleine ligchaamen, die 'er dicht genoeg by zyn, na zich trekken. Verder, men giete een vocht in een glas, zo dat het ſchuimt, dan zal men zien, dat de Lugtbellen eerst langzaam na den rand van het glas

que cette propriété ne dépend que de la masſe, ou du moins lui eſt inhérete. Alors, ſubſtituant dans ſa propoſition particuliere:

Toute Planete & tout Corps terreſtre gravite vers un Centre.

L'Idée génerale de masſe, ou quantité de matiere, ſous laquelle on peut comprendre tous ces corps, il conclud enfin la gravitation univerſelle de la matiere, & ne ſe trompe point. Depuis ce grand homme on a fait des expériences, qui prouvent, que les Montagnes attirent vers elles des corps aſſez petites & aſſez voiſins pour cela. D'ailleurs, verſez quelque liqueur dans un verre en ſorte qu'elle mouſſe, & vous verrez les bulles tendre d'abord lente-

glas gaan, daarna hunne beweeging verſnellen, naar maate zy meer tot den rand naderen (*), uit hoofde van den wederſtand der omringende Middelſtoffe.

De Kentekenen van deze *Analogie* zyn dus: 1. de veronderſtelling eener vergelyking van de Dwaalſtérren met elkander en met alle de aardſche ligchaamen; zo wel als 2. de eenzelvigheid, die 'er uit voortvloeid, en die daarin beſtaat, dat alle die Voorwerpen onder het algemeen denkbeeld van *masſa's* begreepen zyn, en derhalven 3. tot het verſtand behooren.

De

(*) Dat zy naderen, kan de uitwerking der beweeging die aan de Lugtbellen door de beweeging van de vloeiſtoffe medegedeeld word, niet zyn; wyl in dit geval hunne beweeging moest verminderen en niet vermeerderen, na maate zy aan den rand van het Glas naderen.

lentement vers les bords, & accélerer leur mouvement à méſure qu'elles approchent (*) du bord, à cauſe de la réſiſtance du milieu ambiant.

Les Caracteres de cette *Analogie* ſont: 1. de ſuppoſer la comparaiſon des Planetes entr'elles, & avec tous les Corps terreſtres; ainſi que 2. l'identité qui en réſulte, & qui conſiſte en ce, que tous ces objets ſont compris ſous l'idée génerale de masſes; d'être par conſéquent 3. du reſſort de l'intellect.

Les

(*) En approchent, ce qui ne ſçauroit être l'effet du mouvement, imprimé à ces Bulles par l'agitation de la liqueur, ou que dans ce cas leur mouvement dévroit diminuer non augmenter à méſure, qu'elles approchent au bord du Verre.

De Grondbeginzelen van alle *Analogie* noodzakelyk in haare Kentekenen begreepen zynde, zullen wy ons vergenoegen, met alleen deeze aan te merken.

De tweede Voorzorg, die wy aanbevolen hebben, is in dit geval niet noodig, wyl de aantrekking der Dwaalsterren afgeleid word van de eenige hoedanigheid, die de Dwaalsterren hebben, dat zy *massa's* zyn, of ten minsten is zy aan die eene hoedanigheid vastgehecht, en dat het juist die is, van welke in deze *Analogie* gehandeld word.

In het

Les Principes de toute *Analogie* étant nécessairement compris dans ses Caracteres, nous nous contentons de remarquer ceux-ci.

La seconde Précaution recommandée est inutile ici, parceque la gravitation des Planetes, découle de la qualité seule qu'ont ces Planetes d'être des masses, ou du moins tient à cette seule qualité, & que c'est précisément celle-ci qui cause l'identité, dont il est question dans cette *Analogie*.

Au

In het Zedekundige.

Ik waarschouw mynen Vriend, dat de Juffer, op welken hy verliefd is, en die hy trouwen wilde, een gebrek heeft, dat zy ligtelyk kan verbeteren. Myn Vriend lochend zulks, schoon het yder een duidelyk ziet.

Ik begryp, dat die verblindheid een onoverwinnelyk gevolg der liefde is, en de liefde aan alle Minnaars gemeen zynde, besluit ik *analogisch*, dat in het algemeen de liefde blind is.

De Kenteekenen dezer *Analogie* zyn te blykbaar, om 'er by stil te staan.

DERDE

Au Moral.

J'avertis un de mes Amis, que la Dame dont il est amoureux, & qu'il veut épouser, a un défaut dont elle pourroit aisément se corriger. Mon Ami n'en convient pas, quoique cela saute aux yeux.

Je conçois que cet aveuglement est une suite inévitable de l'Amour, & l'Amour étant commun à tous les Amants, je conclus *analogiquement* qu'en géneral: l'Amour est aveugle.

Les Caracteres de cette *Analogie* sont trop évidents, pour que je m'y arrête.

DERDE GEBRUIK.

De waarheid of valschheid van een Voorstel tastbaar te betoogen, het geen men op geen andere wyze strengelyk zoude konnen bewyzen.

Dit gebruik heeft geen plaats, dan voor zo verre het voorstel meer algemeen kan gemaakt worden, of dat men deszelvs waarheid of valschheid wil bewyzen, door toepassing op een ander onderwerp. Maak dan het Voorstel algemeen door het tweede gebruik. Kies vervolgens een byzonder onderwerp, dat begreepen is onder het algemeen denkbeeld, dat in plaats van het eerste onderwerp is, in het voorstel, en wel zo, dat de waarheid of valschheid van het Voorstel tastbaar zy. Dan blykt het, dat het Voorstel toegepast op het uitgekoozen onder-

TROISIEME USAGE.

Prouver palpablement la vérité ou la fausseté d'une Proposition, qu'on ne sçauroit prouver rigoureusement d'ailleurs.

Cet Usage n'a lieu qu'autant que la Proposition peut être rendue plus générale, vu qu'on veut démontrer sa vérité ou sa fausseté en l'appliquant à un autre objet. Rendez donc la Proposition générale par le second Usage. Choisissez ensuite un objet particulier compris sous l'idee générale, substituée au premier sujet dans la Proposition, & tel que la vérité ou la fausseté de la Proposition générale soit palpable. Il est clair que la Proposition appliquée

derwerp, voor hetzelve noch waar noch valsch kan zyn, zonder zulks te gelyk vóór het onderwerp te zyn, dat het voorwerp van het Voorstel maakt, om dat die twee onderwerpen beide in het algemeene denkbeeld begreepen zyn, dat het onderwerp van het algemeene Voorstel maakt, van welke het Voorstel dat men onderzoeken moet, maar een byzonder geval is.

VOORBEELDEN.

In het Natuurkundige.

Ik zeg aan een Kind, dat het de Aarde wel konde zyn, die zich dagelyks van het Westen naar het Oosten beweegd, en niet de Zon, die zich van het Oosten naar het Westen beweegd. Het Kind antwoord: dat is onmogelyk, want
ik

quée à l'objet choisi, ne peut-être vraie ou fausse pour celui-ci, sans l'être également pour l'objet qui est le sujet de la proposition, puisque ces deux objets sont compris tous deux sous l'idée génerale qui fait le sujet de la Proposition génerale, dont la Proposition à examiner n'est qu'un cas particulier.

EXEMPLES.

Au Physique.

Je dis à un Enfant, que ce pourroit bien-être la Terre, qui se meut journellement d'Occident en Orient, & non le Soleil, qui se meut d'Orient en Occident, l'Enfant répond: cela est impossible, car je vois très-bien,

ik zie zeer wel, dat het de Zonne is, die in het Oosten opgaat, en 'er tegen over in het Westen ondergaat. In plaats van met het Kind hier over in redeneering te koomen, breng ik het zelve in eene schuit, die langs den Oever voortgaat, en ik zeg hem zyn oog te vestigen op eenen Boom die voor ons is. Ik vraag hem: schynt het u niet toe, dat die Boom naar ons toekomt? Het Kind antwoord ja. Ik ga voort: is het wezentlyk de Boom, die naar ons toekomt, of de Schuit, die ons naar den Boom brengt? Het Kind antwoord: het is de Schuit, die ons naar den Boom brengt. Ik zeg 'er op: Wel nu, de Aarde is de Schuit, die ons na de Zon voerd van het Westen naar het Oosten; schoon gy meend, dat gy niet van plaats veranderd, de Zon is de Boom, die van het Oosten na ons schynt toe te komen, schoon zy onbeweeg-

que c'est le Soleil qui se leve en Orient, & va se coucher vis-à-vis en Occident. Au lieu d'entrer avec l'Enfant dans des raisonnements au dessus de sa portée, je le mene dans un bateau, qui côtoye le rivage, & je lui dis de fixer un arbre situé devant nous. Ensuite je demande: ne vous paroît-il pas que cet arbre s'avance vers nous? L'Eufant répond: oui. Je continue: est-ce reëllement l'arbre qui vient au devant de nous, ou le bateau qui nous mêne vers l'arbre? L'Enfant replique: c'est le bateau, qui nous mêne vers l'arbre. Je résume: Eh bien! la Terre est le bateau qui nous entraine vers le Soleil d'Occident en Orient; quoique vous croyez ne pas bouger, & le Soleil est l'arbre qui vous semble venir à nous d'Orient en Occident, quoiqu'il demeure immobile. Et l'Enfant, con-

beweeglyk is. En het Kind overtuigd, dat het zich bedroogen heeft, wanneer het geloofde, dat de Zon zich wezentlyk beweegd, om dat zy schynt voorttegaan, denkt dat de Aarde ons zeer gemakkelyk met zich van het Westen naar het Oosten konde voeren.

Het Voorstel, waar van ik de valscheid bewyzen wil, is:

De Zon beweegd zich noodzakelyk, om dat zy zich schynt te beweegen.

En het Voorstel, waar van ik de waarheid wilde betoogen, is:

De Zon beweegd zich niet noodzakelyk, om dat zy zich schynt te beweegen.

Deze voorstellen algemeen gemaakt, worden:

Yder

convaincu qu'il s'est trompé en affirmant la marche effective du Soleil, parcequ'il lui paroît marcher, pense que la Terre pourroit très-bien nous entraîner avec elle d'Occident en Orient.

La Proposition dont je veux prouver la fausseté, est:

Le Soleil se meut nécessairement, parcequ'il paroit se mouvoir.

Celle dont je veux prouver la vérité:

Le Soleil ne se meut pas nécessairement, parcequ'il paroît se mouvoir.

Rendues génerales ces Propositions, deviennent.

Tout

Yder Voorwerp, dat zich schynt te beweegen, beweegt zich altyd in der daad.

Yder Voorwerp, dat zich schynt te beweegen, beweegt zich niet altyd.

Deze Voorstellen toegepast op den Boom, is het eene klaarblykelyk valsch, en het andere waar.

En zo dra het tastbaar valsch is, dat een Boom voortgaat, om dat hy schynt voort te gaan, is het ook tastbaar valsch, dat de Zon voortgaat, alleen om dat zy schynt voort te gaan, enz.

De Kenteekenen der *Analogie*, die hier gebruikt zyn, zyn: 1. de vergelyking van de Aarde en de Schuit, van de Zonne en den Boom; 2. de

Tout Objet, qui paroît se mouvoir, se meut nécessairement.

Tout Objet, qui paroît se mouvoir, ne se meut pas nécessairement.

Qui appliquées à l'Arbre, sont, manifestement, la premiere fausse, la seconde vraie.

Et dès qu'il est palpablement faux qu'un arbre marche uniquement parce qu'il paroît marcher, il est aussi palpablement faux que le Soleil marche uniquement parcequ'il paroît marcher &c.

Les Caracteres de l'*Analogie* employée ici sont: 1. de supposer la comparaison de la Terre & du Bateau, du Soleil &

2. de eenzelvigheden, die 'er uit voortkomen, en die zyn, dat de Aarde en de Schuit beide beweegende onderwerpen zyn, en de Zonne en de Boom stilstaande voorwerpen; 3. dat zy alleen tot het verstand behooren.

In de Zedekunde.

Alle de Fabels bieden ons in hunne toepassingen voorbeelden aan van dit gebruik der *Analogie*, toegepast op de Zedekunde. Wy zullen 'er, duidelykheidshalve één uitkiezen.

Om aan een Kind de waarheid van dien regel: Men moet in zyne jeugd arbeiden, om iets te hebben, om in zynen ouderdom van te leeven; duidelyk te betoogen, laat men hem den Fabel leezen van den Krekel en de Mier, en wanneer hy

& de l'Arbre; ainsi que 2. les identités qui en résultent, & qui sont, que la Terre & le Bateau sont tous deux un objet en mouvement, & le Soleil & l'Arbre un objet en repos; 3. d'être du ressort du seul intellect.

Au Moral.

Toutes les Fables nous offrent dans leurs applications, des exemples de cet usage de l'*Analogie* employée au Moral. Choisissons-en cependant une pour plus de clarté.

Dans la vue de prouver sensiblement à un Enfant la vérité de cette maxime: Il faut travailler pendant sa jeunesse afin d'avoir de quoi vivre dans sa vieillesse; on lui fait lire la Fable de la Cigale & de la Fourmi, & quand il a vu

hy ziet, dat de Krekel niets in den Zomer vergaderd hebbende, om in den Winter van te leeven, gevaar loopt om van honger te ſterven; zegt men hem: dit zal u ook gebeuren, indien gy in uwe jeugd verwaarloosd iets te verzamelen, om in uwen ouden dag van te leeven.

Het Voorſtel, welkers waarheid ik betoogen wil, algemeen gemaakt, luid dus:

Yder Wezen, dat ſpyze noodig heeft, en geen voorraad verzameld, wanneer het kan, en 'er tyd toe is, loopt gevaar van naderhand van honger te ſterven.

Dit Voorſtel, op den Krekel toegepast, is tastbaar waar.

De Kenteekenen der *Analogie*, die hier gebruikt zyn, zyn 1. de onderſtelling der vergely-

a vu que la Cigale n'ayant pas amaſſé en été de quoi vivre en hiver, couroit risque de mourir de faim, on lui dit: autant vous en arrivera, ſi vous négligez dans la jeuneſſe, d'amaſſer de quoi vivre dans la caducité.

La Propoſition, dont je veux prouver la vérité, rendue génerale, eſt:

Tout être, qui a beſoin d'aliments, & qui n'en fait pas proviſion quand il le peut & qu'il en eſt temps, court risque enſuite de mourir de faim.

Cette Propoſition, appliquée à la Cigale, eſt palpablement vraie.

Les Caracteres de l'*Analogie* employée ici, ſont: 1. de ſup-

lyking van den Krekel met den Mensch; van den Zomer met de Jeugd; 2. de eenzelvigheden, die 'er uit voortvloejen, en die zyn, dat de eene en andere spyze nodig hebben, en dat de Zomer voor de eene, en de Jeugd voor de andere de bekwaame tyd is om die te verzamelen; 3. dat zy alleen tot de reden behooren.

Laaten wy verder aanmerken, dat de vergelykingen der Dichters en Redenaars, ten grooten deele niet anders zyn, dan op deze wyze aangewende *Analogien*. Want de Dichters en Redenaars vergelyken zelden Voorwerpen zamen, die onderling eene *Natuurkundige gelykenis* hebben; en indien de Voorwerpen eene *Zedekundige gelykenis* hebben, zyn zy *analogisch*, en het eene strekt, om het geen men van het andere zeggen wil, zo veel te meer te doen gelooven.

VIERDE

supposer la comparaison de la Cigale avec l'Homme, de l'Eté avec la Jeunesse; ainsi que 2. les identités qui en résultent, & qui sont que l'une & l'autre, ont besoin d'aliments, & que l'Eté est pour l'une, & la Jeunesse pour l'autre, le temps propre à en ramasser; 3. d'être uniquement du ressort de la raison.

Remarquons encore que les comparaisons des Poëtes & des Orateurs, ne sont la plupart que des *Analogies* employées de cette maniere. Car les Poëtes & les Orateurs ne comparent guere des objets qui ont entr'eux une *ressemblance Physique*; & si les objets ont entr'eux une *ressemblance Morale*, ils sont donc *Analogues*, & l'un sert à rendre plus sensible ce que l'on veut dire de l'autre.

QUA-

VIERDE GEBRUIK.

Ontdekking van nieuwe Waarheden.

Men kieze de eene of andere Waarheid, en onderzoeke voor eerst, of dezelve op de algemeenste wyze voorgesteld zy, dan niet; in dit tweede geval maake men de waarheid zoo algemeen als het mogelyk is, door middel van het tweede Gebruik. Men passe eindelyk deeze waarheid toe op alle de onderwerpen, welker *Analogie* steund op de eenzelvigheid van de algemeene hoedanigheid, die de grond is van deeze waarheid. En men kan van deeze toepassing verzekerd zyn, wyl (2. gebruik) deeze algemeene waarheid enkel afteleiden is van de hoedanigheid, die gemeen is aan alle de voorwerpen, van welke de *Analogie* zich grondvest op de eenzelvigheid van die hoedanigheid.

VOOR-

QUATRIEME USAGE

Découvris de nouvelles Vérités.

Prenez une Vérité quelconque, & examinez d'abord si elle est énoncée de la maniere la plus génerale, ou non; dans le second cas, rendez cette Vérité aussi génerale qu'il est possible, par le second usage. Enfin appliquez cette Vérité à tous les objets, dont l'*Analogie* se fonde sur l'identité génerale, qui fait le fondement de cette Vérité. Vous pouvez être sûr de cette application, puisque (2. usage) cette Vérité génerale découle uniquement de la qualité commune à tous les objets, dont l'*Analogue* se fonde sur l'identité de cette qualité.

EXEM-

VOORBEELDEN.

In de Natuurkunde.

Wylen de Heer LAMBERT, *een waardig Lid van de Koninglyke Academie der Weetenschappen en fraaije Letteren te Berlin*, nam vooreerst waar, dat de beschouwing der Spreek-Trompetten uitliep op de algemeene Wet van wederkaatzing. Hier uit besluit hy, dat de beschouwing (*theorie*) der Spreek-trompetten insgelyks op het Ligt kan toegepast worden, en men dus ook een Ligt-trompet zoude konnen uitvinden. En hy heeft ook in der daad de Figuur en afmeetingen gegeéven van zulk een Werktuig, dat het ligt van eene kaars tot op 46 voeten afstands draagt, zo dat men op dien afstand noch leezen kan.

In

EXEMPLES.

Au Physique.

Feu Mr. LAMBERT, *Membre Illustre de l'Academie Royale des Sciences & Belles-Lettres de Berlin*, observa d'abord que la théorie des Porte-voix se réduisoit enfin à la Loi génerale de la réflexion. De là il conclut, que la théorie des Porte-voix est également applicable à la Lumiere & que l'on pourroit par conséquent trouver un Porte-lumiere. Effectivement il a donné la Figure & les dimentions de cet Instrument, qui porte la lumiere d'une chandelle jusqu'à 45 pieds de distance, ensorte qu'on peut encore lire à cet éloignement.

In de Zedekunde.

De mensch bemerkt wel drá, dat 'er niets uit zich zelve voorkomt, dat is te zeggen, dat één geschapen Wezen 'er een ander onderstelt; deze waarheid van waarneemingen zo algemeen maakende, als hem mogelyk is, zegt hy: 'er is geen uitwerking zonder oorzaak; eindelyk, deeze algemeene waarheid op het heelal in het byzonder toepassende, trekt hy 'er die groote Waarheid uit; 'er is een Schepper.

De Kenteekenen der *Analogie* van het eerste voorbeeld zyn: 1. dat 'er eene vergelyking is tusschen de beschouwing van het Geluid, en die van het Ligt; 2. de eenzelvigheid der twee beschouwingen, die daar in bestaat, dat de eene en andere uitloopen op de algemeene Wet van

Au Moral.

L'Homme remarque bientôt que rien ne se fait de soi-même; c'est-à-dire, qu'un Etre créé en suppose un autre; rendant cette Vérité d'Observation aussi générale, qu'il lui est possible, il dit: il n'est point d'effet sans cause: enfin appliquant cette Vérité à l'univers en particulier, il en tire cette grande Vérité: il est un Créateur.

Les Caracteres de l'*Analogie* du premier Exemple sont: 1. de supposer la comparaison de la théorie du Son avec celle de la Lumiere; ainsi que 2. l'identité de ces deux théories qui consiste en ce que l'une & l'autre se réduisent à la

van wederkaatzing; 3. dat zy alleen tot de reden behoord.

De Kenteekenen der *Analogie* van het tweede voorbeeld zyn: 1. dat 'er eene vergelyking is van een geschapen Wezen met het Heelal; en 2. de eenzelvigheid, die 'er uit voortvloeid, en die daar in bestaat, dat de eene en de andere uitwerkzelen zyn; 3. dat zy alleen tot het verstand behooren.

Men kan ook op de volgende wyze de *Analogie* met goed gevolg gebruiken tot het ontdekken van nieuwe waarheden.

Men passe een Voorstel, dat voor waarheid erkend is, op andere onderwerpen, dan op deszelvs eerste onderwerp toe, mits zy met het zelve

à la loi génerale de la réflexion; 3. d'être uniquement du ressort de la raison.

Les Caracteres de l'*Analogie* du second Exemple sont: 1. de supposer la comparaison d'un Etre créé quelconque avec l'Univers; ainsi que 2. l'identité qui en résulte, & qui consiste en ce que l'un & l'autre sont des effets; 3. enfin d'être du ressort de l'intellect seulement.

On peut encore employer avec succès l'*Analogie* à la découverte de nouvelles Vérités, de la maniere suivante.

Appliquez une Proposition reconnue vraie, à d'autres objets qu'à son objet primitif, mais ayant avec celui ci

 quel-

zelve eenige *Analogie* hebben, en schikke het Voorstel, na de verschillendheden tusschen die twee onderwerpen.

VOORBEELDEN.

In de Natuurkunde.

De Heer FRANKLIN weetende, dat eene spitse punt bekwaam is, om de Electrische stoffe van verre en zonder uitbarsting aan te trekken, past deze waarheid op de Donderstoffe toe, die met de Electrische eene gelykvormigheid heeft, en besluit, dat een Geleider, die in gedaante en grootte evenredig is aan de stoffe van den Blixem, dezelve geheel zoude aantrekken en zonder geluid. De ondervinding heeft de toepassing dezer *Analogie* genoegzaam goedgekeurd.

In

quelqu' *Analogie*, & modifiez la Proposition d'après les différences, qui regnent entre ces deux objects.

EXEMPLES.

Au Physique.

Mr FRANKLIN sachant qu'une pointe à la faculté de soutirer de loin & sans explosion la matiere Electrique, applique cette Vérité à la matiere du Tonnerre, *analogue* à la premiere, & conclut qu'un Conducteur proportionné quant à sa grandeur & à sa figure, à la matiere de la Foudre l'attireroit toute entiere & sans bruit. L'expérience a suffisamment justifié l'application *analogique* de cette Vérité.

Au

In de Zedekunde.

Zo dra een redelyk mensch opgemerkt heeft, dat alle werktuigen een Werkman onderstellen, die zo veel verstandiger is, dan het werktuig volmaakter is, zal hy ook ten eersten ontdekken, dat het heelal een Werkmeester ondersteld, wiens vernuft zo veel boven alle het menschelyke is, als het heelal is boven alle Werktuigen, die door Menschen handen gemaakt zyn.

Indien ik my zelve niet bedroogen heb, in de ontwikkeling van de *Gronden* en *Kenteekenen* der *Analogie*, deszelvs *gevolgen* die 'er uit voortvloejen, de *voorzorgen*, die men neemen moet, wanneer men 'er zich van bediend, en de *gebruiken*, op welke men dezelve kan toepassen,

Au Moral.

Dès que l'homme raisonnable a fait attention que toute Machine suppose un ouvrier d'autant plus intelligent qu'elle est plus parfaite, il découvrira d'abord aussi que l'Univers suppose un Ouvrier d'une intelligence aussi supérieure à toute intelligence humaine, que l'univers l'est a toute machine faite de main humaine.

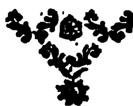
Si je ne me trompé en développant les *Principes* & les *Caractères* de l'*Analogie*, les *conséquences* qui en découlent, les *précautions* qu'il faut prendre en s'en servant, & les *usages* auxquels on peut l'appliquer, je crois avoir démon-

pasſen, geloof ik, dat ik beweezen heb, dat zy nooit misleid, wanneer zy wel gebruikt word. Ik durve my dan vleijen het voorgeſtelde oogmerk bereikt te hebben; en ik hoop, dat myne pogingen, om getrouw te blyven aan myne Zinſpreuk, ter myner gunſte zullen medewerken, by eene loffelyke Maatſchappy, die zich meer aan zaaken, dan aan woorden, laat gelegen leggen.

démontré que bien employée elle n'égare jamais. J'oſe donc me flatter d'avoir rempli le but propoſé, & j'eſpere que mes efforts pour reſter fidele à ma Deviſe, ſeront un titre de plus en ma faveur, auprès d'une Société illuſtre, qui s'occupe plus de choſes que de mots.

II. ANT-

II. ANTWOORD

OP DE

VRAAGE,

VOORGESTELD DOOR DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPYE DER WEETENSCHAPPEN TE HAARLEM:

Welken zyn de Gronden en Kenmerken van de Analogie? *En hoe betaamt het eenen Wysgeer zich daarvan te bedienen by het onderzoek der* Physische *en* Moreele *Waarheden?*

DOOR

JOSEPHUS PAP DE FAGARAS,
Doctor en Prof. in de Philosophie, en Prof. in de Mathesis, op het Athenæum te Vasarhely in Zevenbergen.

ONDER DE ZINSPREUKE:

Nec temeré, nec timidé.

DISSERTATIO

DE

ANALOGIA,

Ejusque ad veritates Physicas & Morales applicatione,

ILLUSTRIS SCIENTIARUM SOCIETATIS HARLEMENSIS JUDICIO SUBMISSA.

VERHANDELING
OVER DE
ANALOGIE,
EN DESZELVS TOEPASSING OP DE NATUURKUNDIGE EN ZEDEKUNDIGE WAARHEDEN,

Alle Menschelyke Kundigheden eindigen of in vergelyking van denkbeelden, of in het onderzoek, en de waarneeming van de eigenschappen en vermogens der dingen, en in het brengen van dezelven tot hunne oirzaaken.

Hoe

DISSERTATIO
DE
ANALOGIA,
EJUSQUE AD VERITATES PHYSICAS ET MORALES APPLICATIONE.

Omnis humana cognitio terminatur vel in comparatione idearum, vel in proprietatibus rerum viribusque observandis, examinandis, & ad suas causas revocandis.

Hoe men moet te werk gaan in de vergelyking der kundigheden: zulks leeren ons de Redenkunstenaars, en de Wiskunde geeft 'er zeer geschikte voorbeelden toe aan de hand. De Denkbeelden namentlyk, moeten naauwkeurig omschreeven worden, en bepaald, om alle verwarring te vermyden; zy moeten uit verscheiden oogpunten gezien worden, hunne overeenkomst moet waargenomen worden, en in derzelver juiste paalen omschreeven; het onderscheid derzelve moet duidelyk aangeweezen worden, en de kundigheden moeten op verscheiden wyzen zamengevoegd of van elkander gescheiden worden, naar de verschillende omstandigheden. Zulke, welker overeenkomst in den eersten opslag zigtbaar is, moeten eerst vergeleeken worden, en dus moet men, volgens eene juiste order voortgaan, tot het onderzoek van den zamenhang der verder van elkander afstaande denkbeelden.

Het

• In notionibus inter se conferendis quomodo sit versandum docent Logici, exemplaque accommodatissima præbent Mathematici. Ideæ nimirum sunt accurate definiendæ, ac determinandæ, ne confusioni locus relinquatur, ex diversis lateribus contemplandæ, convenientia earum observanda, justisque terminis circumscribenda, discrimina acute detegenda, vario modo notiones pro circumstantiarum diversitate componendæ, ac sejungendæ, eæ primum inter se conferendæ, quarum convenientia incurrit in oculos, & ita demum justo servato ordine ad connexionem remotiorum idearum indagandam progrediendum.

Neque

Het is egter zeer zeker, dat zulk een vergelyking der denkbeelden niet genoegzaam is, om 'er zelfs alle afgetrokkene waarheden door te vinden en te bewyzen. Want wie weet niet, dat 'er zelv in de zuivere Wiskunde aan gisſingen, en dus te meer aan waarneemingen en gevolgtrekkingen, en eene zekere *Analogie*, welke van die onderſcheiden is, die de Meetkundenaars gebruiken, en die nader aan die, waar van de Natuurlyke Historie-Beoeffenaars zich bedienen, komt, eene plaats voor gisſingen is overgelaaten? En in der daad, zyn door waarneemingen alleen eenige meer verborgene eigenſchappen der getallen ontdekt, en door verſcheiden voorbeelden bevestigd. De *Analogie* alleen heeft den Wiskonſtenaar op veele waarheden van het uiterſte gewigt doen denken. Zy heeft eerst geleerd, om alle de leden der oneindige reien tot een algemeen Lid te

Neque tamen talem idearum comparationem ſufficere vel abſtractis omnibus veritatibus inveniendis, ac demonſtrandis, eſt certisſimum. Quis enim neſcit in ipſa pura Matheſi conjecturis, tantoque magis obſervationibus & inductioni, ac *Analogiæ* cuidam, ab illa, quæ Geometris propria eſt, diſtinctæ, magisque ad eam, qua ſcientiæ Naturalis cultores utuntur, accedenti, locum aliquem relictum eſſe? Obſervationibus ſane ſolis nonnullæ proprietates numerorum magis reconditæ ſunt detectæ, & inductione confirmatæ. *Analogia* ſola multarum Geometriæ Veritatum Maximi ſane momenti admonuit. Ea primum docuit ſerierum infinitarum omnes terminos ad generalem reducere, Eadem ſuggesſit NEWTONO cogitationem metho-

te brengen. Zy bragt aan NEWTON in gedachten, om de wyze, door welke men eene tweeledige grootheid tot eene willekeurige hoogheid of magt kan verheffen, op het uittrekken van wortelen, of derzelver overbrenging tot eene oneindige rei, toetepasfen. Zy heeft LEIBNITZ, door de wyze van BARROW, tot zyne naderkunst gebragt, of gemakkelyk kunnen brengen. Zy heeft eindelyk dikwyls aan allerhande Wiskunstenaars vernuftige gisfingen, gelukkige vindingen, nieuwe en onverwagte wyzen van zwaare voorstellen op te losfen, aan de hand gegeeven.

Dan het is aan een yder bekend, dat zoo veel te minder de enkele vergelyking der denkbeelden genoegzaam is, om de zaaken van een gewrocht (*factum*) te doorgronden, maar dat daartoe andere bewyzen en gronden van zekerheid en blykbaarheid vereischt worden. Want de afge-

thodum binomii ad quamcunque dignitatem evehendi, extrahendis, vel in seriem infinitam conjiciendis radicibus applicandi. Eadem LEIBNITIUM a methodo BARROVIANA ad calculum suum differentialem vel duxit, vel facile ducere potuit. Eadem præcipuis quibuslibet Geometris sagaces conjecturas, inventa felicia, novos & inexpectatos ardua problemata solvendi modos sæpissime suppeditavit.

Tanto autem minus sufficere ad res facti pervestigandas solam idearum comparationem, sed alia requiri certitudinis ac evidentiæ argumenta, & fundamenta nemo est qui ignoret. Abstractæ enim notiones versantur intra possibilita-

getrokkene kundigheden, gaan niet verder dan tot de mogelykheid; die geene, welke deze onderling vergelyken, laaten 'er zich niet veel aan gelegen leggen, of de voorwerpen hunner denkbeelden op dezelve wyze wezentlyk zo bestaan buiten hun vernuft als zy die begrypen, op het welke echter die voornaamlyk moeten letten, die de Natuur der dingen onderzoeken, en de oirzaaken en uitwerkingen willen kennen.

Niemand zal twyffelen, dat wy door onze zinnen van het bestaan der dingen verzekerd worden. Wy kennen door een innerlyken zin, ons verstand en deszelvs vermogens en werkingen; en door de uiterlyke zinnen alle andere zaaken. Maar daar wy zelv niet alles konnen waarneemen, voegen wy by onze kennis, al dat geene, dat door getuigenis van anderen gestaafd word.

Onze

litatis terminos, nec qui eas inter se conferunt multum de eo sunt solliciti: Utrum objecta suarum idearum eodem modo existant extra mentem, quo concipiuntur, ad quod præcipue spectare debent ii, qui Naturam rerum secutari, effectaque & caussas cognoscere annituntur.

Sensuum ope certos nos reddi de existentia rerum nemo dubitat. Interno sensu mentem nostram, ejusque facultates & operationes, externis autem res quascunque alias cognoscimus. Quia vero non omnia possumus ipsi observare, cognitioni nostræ adjungimus ea etiam, quæ testimoniis aliorum confirmantur.

Haud

Onze Waarneemingen niet te min noch ons Historisch Geloof zouden ons van veel gebruik zyn, indien deeze gronden van redenkundige blykbaarheid, niet vergezeld waren, met eene zekere overreeding eener standvastige en altoos duurende *Analogie*, die men de natuur der zaaken altoos ziet waarneemen. Want onze zinnen leeren ons, welke eigenschappen de zaaken tegenwoordig hebben; het Geheugen verzekerd ons, dat dezelve by andere gelegendheden ook waargenomen zyn; en onze verbeelding kan de denkbeelden op veelerhande wyzen zamenstellen, van elkander afzonderen, en de veranderingen, die zy in het vervolg ondergaan zullen, naar willekeur schikken. Maar de zielsgesteldheid alleen, om volgens eene *Analogie* te handelen, te leeven en te oordeelen; leert ons de waarneemingen op het gebruik in het leven toepassen, en de toekomende uitwerkingen vooruit zien, uit het geen

Haud magno tamen forent usui seu observationes nostræ, seu fides Historica, nisi hæc evidentiæ moralis fundamenta conjuncta essent cum firma aliqua persuasione constantis & perpetuæ cujusdam *Analogiæ*, a Natura rerum nunquam non observandæ. Docent enim sensus quas res in præsens proprietates habeant, memoria certos nos reddit easdem aliis etiam occasionibus fuisse observatas, imaginatio ideas vario modo componere, dividere, futuri temporis mutationes pro lubitu ordinare potest, sola autem animi dispositio *Analogiæ* convenienter agendi, vivendi, & judicandi, Consilium suggerit, observationes vitæ usibus applicandi, futuri temporis eventus ex iis, quæ

geen de ondervinding geleerd heeft, en gelyke gevallen by wederkomst van dergelyke omstandigheden zonder twyffelen afwagten.

Niets is 'er zekerder, dan dat de levenswyze van alle menschen altoos gerigt word, volgens hunne oordeelvellingen, geschikt naar de *Analogie* van de Natuur. Kinderen zo wel als volwassenen, wagten dezelve uitwerkingen van het gebruik derzelve zaaken af, en twyffelen geenzints, of het geen zy waarneemen, dat voor heen voor- of nadeelig geweest is, zal altoos dezelve uitwerkingen voortbrengen. Wy konnen zelve van den aart en de daaden van den Mensch, niet anders dan volgens de *Analogie* oordeelen. Een Kind houd zich verzekerd, dat het door zulke daaden, waar door het voorheen straffe of lof van zyne Ouders behaalde, ook altyd dien lof of die straffe verdie-

quæ experientia docuit; colligendi, similesque casus similibus recurrentibus circumstantiis haud dubitanter expectandi.

Nihil autem certius est, quam omnium omnino hominum vivendi rationem ad judicia *Analogiæ* Naturæ attemperata constanter dirigi. Infantes æque ac adulti eosdem effectus ab earundem rerum usu expectant, nec dubitant ea, quæ alias profuisse vel obfuisse observarunt, eosdem semper effectus productura. De ipsa etiam hominum indole, & actionibus non possumus non *Analogiæ* convenienter judicare. Persuasum habet infans se actionibus, quibus alias laudes Parentum vel pœnam promeruit; semper pro-

dienen zal. Wy schryven dezelve neigingen en genegendheden, die wy in ons zelve waarneemen, ook aan anderen toe, en wy zoeken uit hunnen aart te gissen, wat zy in zulke of zulke omstandigheden doen zullen; en wy worden in verwondering gebragt door daaden, die tegen den zedelyken loop van de waereld of tegen de Menschelyke Natuur aanloopen, by voorbeeld, door eene Vadermoord, die SOLON meende dat in geen Mensch vallen konde; en wy verwonderen 'er ons niet minder over, dan over Zeldzaame Natuurkundige verschynzelen.

Dan men begrypt ligtelyk, dat alle oordeelen, die volgens de *Analogie* geschikt zyn, deze waarheden bevatten: dat alle zaaken, altoos met zekere eigenschappen begaafd zyn: by voorbeeld, dat het vuur brand, het brood voed, het water den dorst lescht. Dat de uitwerkingen,

promeriturum. Easdem aliis, quas in nobis observamus, propensiones & inclinationes adscribimus, quid que in his vel illis circumstantiis facturi sint ex eorum indole conjicere annitimur. Actionibus consueto moralis mundi cursui, vel Humanæ Naturæ contrariis, v. gr. parricidio, quod SOLON in Hominem cadere non posse arbitratus est, in haud minorem, ac rarioribus Phænomenis Physicis, admirationem conjicimur.

Facile autem intelligitur in omnibus Judiciis *Analogiæ* accommodatis has veritates involvi: Res quaslibet proprietatibus quibusdam præditas constanter esse. V. gr. Ignem urere, panem nutrire, aquam sitim restinguere. Effec-

gen, die gebeuren, niet by geval, maar door de werkingen van bepaalde oorzaaken gebooren worden; dat de honger niet verzadigd word, dan door spyze. Dat van dezelve oorzaaken, op dezelve wyzen werkende, men altoos dezelve uitwerkingen moet verwagten; slagen zullen altoos dezelve smert voortbrengen als voorheen. Dat dezelve of gelykfoortige uitwerkingen van dezelfde, of gelyke oirzaaken moeten afgeleid worden, dat de duisterheid der Nagt, niet dan door den opgang der Zonne kan verdreeven worden; dat de warmte door gemeen Vuur, of door de werking der Zonne veroorzaakt word, en dat de agtereenvolging, door welke de natuurlyke verschynzelen elkander opvolgen, niet toevallig of by geval veranderen; altoos volgt de Lente op den Winter, en de Nagt op den Dag. Dat alle zaaken, die men ziet dat altoos zamengaan, of op elkander volgen, of van elkander of zeker van oorzaaken afhangen, die zy

Effectus, qui contingunt non temere, aut casu, sed determinatarum caussarum operatione exoriri, famem non sedari nisi cibo. Ab iisdem caussis eodem modo operantibus eosdem semper effectus expectandos esse, verbera eundem quem alias dolorem productura. Eosdem vel similes effectus ab iisdem vel similibus causis derivandos esse, noctis tenebras non nisi Solis ortu dispelli, calorem igne vulgari, solisque actione excitari. Ordinem quo Phœnomena se mutuo excipiunt non temere variari, hyemi Ver, diei noctem successura. Ea quæ constanter conjuncta esse, aut sibi mutuo succedere observantur, vel a se mutuo, vel certe a communibus causis dependere, inter pluvias moderatas &

zy onderling gemeen hebben. Tusschen eenen matigen Regen en de Vrugtbaarheid, is eene waare, en niet slegts schynbaare zamenhang. Dat het Heelal, of ten minsten dat gedeelte, dat ons naast by is, door standvastige en onveranderlyke Wetten geregeerd word, en dat 'er zelv in den aart en in de daaden der Menschen, zelv in hunne verscheidenheid, eene groote overeenkomst, en in hun verschil eene groote eenvormigheid en overeenstemming waargenomen word. Het is te bekend, dan dat het betoog zoude nodig hebben, dat de gemeene daaden en oordeelen der Menschen, zich naar deze waarheden schikken. Maar te regt kan men vraagen, wat de waare reden is van dit zo algemeen verschynzel? Wat de Kinderen zoo wel als volwassenen, onweetende zo wel als Wysgeeren, aanzette en dryve, om volgens eene *Analogie* te leeven en te handelen; of men zulk eene evertuiging van de onveranderlyk-

& fertilitatem, veram non apparentem solum-modo connexionem esse. Universum, vel eam saltem ejus partem, quæ nobis propior est, legibus constantibus, & immutatis regi, in ipsaque hominum indole, & actionibus magnam semper in diversitate convenientiam, in varietate uniformitatem, vel consensum observari. His sane veritatibus accommodari ordinarias mortalium actiones, & judicia, notius est, quam ut probatione indigeat. At jure profecto quæri potest de vera, universalis hujus Phœnomeni caussa. Quid nimirum infantes æque ac adultos, Idiotas ac Philosophos determinet compellatque ad vivendum & agendum *Analogiæ* convenienter? Num tanta de Naturæ, ordinisque,

lykheid der Natuur en Order, uit welke de uitwerkingen voortvloeijen, en die in alle menschelyke daaden doorblinkt, alleen aan redeneeringen moet toekennen, dan aan de gewoonte? of het niet veel waarschynelyker is, dat dezelve tot de algemeene kennis, die de Natuur aan yder heeft ingestort, moet gebragt worden, die algemeene kennis, die de daaden en zelv het leven bestuurt?

Het is ten uitersten klaarblykelyk, dat men zulk eene groote overeenkomst (*consensus*) in het erkennen van de *Analogie* der Natuur niet aan redeneeringen verschuldigd is, ten minsten niet aan zulke, van welke wy by ons zelve bewust zyn. Want wy hebben zulk eene naauwkeurige kennis niet van het inwendig zamenstel van ligchaamen, die van het onze verschillen, ja zelv niet van ons eigen ligchaam, dat

105

que, quo effecta oriuntur, constantia persuasio, quæ ex omnibus mortalium erumpit Actionibus, debeatur ratiocinüs? Num consuetudini? vel potius sit verosimile eam acceptam esse referendam sensui communi, omnibus a Natura ipsa indito, actionesque & vitam ipsam dirigenti?

Non deberi tantam in Naturæ *Analogia* agnoscenda consensionem ratiociniis saltem talibus, quorum conscii nobis simus, est evidentissimum. Neque enim vel internam corporum a nostro diversorum, vel etiam nostri corporis structuram ita cognitam habemus, ut effectus ex suis causis a priori deducere valeremus. V. gr. panem nutrire, veno

dat wy de uitwerkingen (*a priori*) uit haare oorzaaken kunnen afleiden: by voorbeeld, dat het brood voed, dat het vergift doodt. De *Analogie* der Natuur kan ook niet betoogelyk uit waarneemingen afgeleid worden: want deze leeren ons wat 'er geschied, of geschied is; maar niet wat 'er in het vervolg geschieden zal, en dat deze uitwerkingen niet los of by geval, maar door de werking van bepaalde oorzaaken voortkomen, kan door de ondervinding alleen niet volkomen beweezen worden; wyl wy de oorzaaken van alle de uitwerkingen niet weeten, maar dikwyls genoodzaakt zyn, om onze toevlugt te neemen tot gissingen, die op de *Analogie* steunen, om die oorzaaken te bepaalen. Ik zwyg, dat wy geen volkomen aanvoering van voorbeelden konnen maaken, en wy dus niet ten strengsten konnen bewyzen, dat zulk of zulk eene eigenschap altoos en onveran-der-

venenum interimere. Neque ex observationibus demonstrative colligi sane potest *Analogia* Naturæ. Eæ enim docent, quid fiat, quidque sit factum, non autem quid in posterum sit eventurum. Hoc ipsum effectus non temere, casuque, sed causarum determinatarum operatione exoriri, ope solius experientiæ perfecte demonstrari nequit, cum haud omnium eventuum causæ nobis sint conspicuæ; sed ad eas determinandas ad conjecturas *Analogiæ* nixas recurrere sæpe debeamus. Taceo nullam a nobis inductionem completam formari posse, adeoque nec rigide demonstrari proprietatem aliquam certæ rerum speciei constanter competere, v. gr. lapidi gravitatem. Et licet in-

derlyk tot zulk of zulk eene soort behoord: by voorbeeld de zwaarte van een steen. En al waren onze optellingen volmaakt, zoude men daar omtrent altoos konnen vraagen: Wat is het, dat ons leerd, uit de waarneemingen van het voorledene en het tegenwoordige de toekomende uitkomsten te gissen, en met zo veele zekerheid afte wagten? Redenen, afgeleid uit de Goddelyke Wysheid, schynen wel de standvastigheid der Natuurwetten en de grootste eenvoudigheid te staaven. Maar het blykt, dat onze *Analogische* beoordeelingen, alleen in rang van tyd voor de redeneeringen gaan, die men uit de Goddelyke Volmaaktheden afleid, en dat niet alle Menschen, schoon volgens *Analogie* levende, van die beschouwing der wysheid van den grooten Schepper overtuigd zyn.

Ook

inductiones nostræ completæ essent, de eo tamen semper quæri posset: Quid nos doceat & præsentium & præteritorum observatione futuros eventus conjicere, imo tanta certitudine expectare? Rationes equidem ex sapientia Dei ductæ constantiam naturæ legum, summamque simplicitatem videntur confirmare, at judicia nostra *Analogica* argumentis ex perfectionibus Divinis depromptis ordine saltem temporis priora esse, nec omnes qui convenienter *Analogiæ* vivunt, de ea sapientiæ summi rerum opificis consideratione persuasos esse, extra dubium positum est.

Ook kan men nooit met recht zeggen, dat de onveranderlykheid der Natuurlyke zaaken, alleen aan de gewoonte moet toegekend worden. Want deze algemeene overtuiging vereischt eene oorzaak, die aan allen gemeen is, die geen gewoonte kan zyn, als welke altoos verschillend en veranderlyk is. En wie ziet niet, dat hier de vraag is over de oorzaak van die algemeene gewoonte zelfs: in 't geheel daar over wat onze Ouders en Voorouders hebbe aangezet, om volgens *Analogie* te leeven, te handelen en te oordeelen? Te vergeefs gewislyk zoude iemand deeze gewoonte door eene tegenstrydige willen veranderen of verzwakken, want de vaste overreding der eerste zoude meer dan zeker den voorrang behouden; de denkbeeldigen (*Idealisten*) en twyffelaars (*Sceptici*) konnen hier omtrent ten voorbeelde strekken, die, schoon hun eigen geweeten verkragtende, de waarheden, die door het algemeen gevoelen be-

* Neque ullo jure dici potest tam firmam de Naturæ rerum constantia certitudinem soli deberi consuetudini. Universalis enim hæc persuasio communem requirit causam, quæ esse nequit consuetudo, varia semper & mutabilis. Et quis non videt quæri de universalis hujus consuetudinis causa; de eo plane quid Parentes, avos impulerit ad convenienter *Analogiæ* vivendum, agendum & judicandum? Frustra sane homo hanc consuetudinem contraria immutare, vel debilitare vellet, cui firma hæc persuasio certo certius prævaleret. Exemplo esse possent Idealistæ, & Sceptici, qui licet vim suæ conscientiæ inferendo verita-tes

bevestigd zyn, zoeken om ver te werpen, echter door de gemeene lotgevallen van het menſchelyk leven, wederlegd zyn, en zo ver gebragt dat zy bekend hebben, dat de kunst van twyffelen niet moet toegepast worden op het gebruik in het leven. En waarlyk indien men de overreeding omtrent de *Analogie* der Natuur alléén aan de gewoonte verſchuldigd was, zoude men ook aan haar dank moeten weeten, dat de menſch zich zelve konde bewaaren; maar met dat zelve regt zoude iemand konnen zeggen, dat men het aan de gewoonte moest dank weeten, dat de Menſch zich zelve bemint, zyn welzyn voorſtaat; echter kan 'er niets onwaarſchynelykers bedagt worden. En de gewoonte zelv verkrygt dus ook kraehten, indien zy op natuurlyke genegenheden en neigingen ſteunt, tegen welke wanneer zy aanloopt, zy niet diep in de gemoederen zal ingeplant, en gemakkelyk weder uitgeroeid worden. Hier-tegen

tes ſenſu communi confirmatas convellere annisi ſunt, ordinariis tamen vitæ humanæ eventibus fuerunt confutati eoque adducti, ut agnoverint artem dubitandi vitæ uſui haud applicandam eſſe. Sane ſi hæc de Naturæ *Analogia* perſuaſio ſola conſuetudine niteretur, ei etiam acceptum referendum eſſet quod homo ſe conſervare valeat. At eodem jure dicet aliquis conſuetudini deberi, quod homo ſe ipſum amet, incolumitatem tueatur, quo nihil abſurdius fingi poſſet. Ipſa etiam conſuetudo ita vires acquirit, ſi nitatur inclinationibus, & propenſionibus naturalibus, quibus ſi repugnet, haud alte animis infigetur, facileque evel-

tegen stryden niet de voorbeelden van sommigen, die een leven leiden, dat tegen de reden en de Natuur strydt, wyl zy zeldzaamer zyn, en hunne daaden, schoon van den gemeenen levensregel afwykende, uit den aart der menschen kunnen verklaard worden.

Indien derhalven de standvastige overtuiging van de *Analogie* der Natuur, noch door redeneeringen, noch door kracht van gewoonte of hebbelykheden veroorzaakt is, zal zy noodwendig tot het natuurlyk *Instinct* moeten gebracht worden. Niemand kan twyffelen, dat de Mensch niet eenige ingeschaapene aansporingen heeft, waarvan 'er zich geen door klaarder bewyzen openbaart, dan die, door wiens kracht wy aangespoord worden, om volgens de *Analogie* te leven en te handelen. Deszelvs vermoogen vertoont zich in de eerste gewaarwordingen en begrippen zel-

evelletur. Exempla nonnullorum vitæ rationem naturæ repugnantem sequentium nihil obstant, cum rariora etiam sint, & facile ex humana indole possint actiones eorum, licet a communi vitæ ratione abludentes, explicari.

Si neque ratiociniis, nec vi consuetudinis, habituumque debeatur constans hominum de *Analogia* Naturæ persuasio, erit sane ea inter instinctus naturales referenda. Inditos profecto esse homini stimulos aliquos dubitari nequit, quorum nullus se clarioribus manifestat indiciis, quam hic, cujus vi compellimur ad convenienter *Analogiæ* agendum, vivendumque. In ipsis sensationibus, perceptionibusque primitivis ejus vis cernitur. Quomodo enim

zelven. Want op welke wyze verkrygen wy de kennis der zaaken buiten ons, dan door deszelvs hulp? De beweegingen, in de werktuigen der zinnen voortgebracht, worden wel aan dat gedeelte der hersfenen medegedeeld, dat onmiddelyk met de ziel vereenigd is; maar ik vraag: hoe, en door welk eene redeneering, besluit de Mensch door derzelver middel, dat 'er zulke en zulke ligchaamen buiten hem bestaan, by voorbeeld, de Zon, de Sterren en Gesterntens, dan door eene natuurlyke *Analogische*? En zekerlyk is de Ziel niet onmiddelyk vereenigd met de Zon of Maan, maar met haar Ligchaam, welks veranderingen zy onmiddelyk gewaar word, en door het zelve het bestaan van zaaken buiten zich, door middel van *Analogische* Waarheden, buiten allen twyfel steld. Waarom verkrygt de Ziel gelyke gewaarwordingen, wanneer zy met gelyke beweegingen in de zintuigen voortgebracht worden,

enim cognitionem rerum extra nos positarum nancisamur, nisi ejus ope? Motus quidem in Organis sensoriis producti communicantur cum ea parte cerebri, quæ animæ immediate unita est, at quo quæso ratiocinio ex iis colligit mens humana existere hæc illaque corpora extra se, puta solem, sidera, stellas nisi *Analogico* naturali? Sane enim anima non est immediate unita Soli, Lunæ, sed suo corpori, cujus proinde mutationes immediate percipit, exisque rerum extra se positarum existentiam *Analogicis* veritatibus convenienter, citra omnem dubitationem conficit. Cur similibus motibus in Organis sensoriis productis simi

den, en op ongelyke beweegingen ongelyke gewaarwordingen ? dan om dat zy niet anders als volgens de *Analogie*, altoos kan werken ; daar toe door de Natuur geschikt. Want wie bemerkt niet, dat het niet genoeg is, om den oorsprong der gewaarwordingen uitteleggen ; dat men alleen weete, dat de beweegingen, die in het zintuig voortgebragt worden, tot aan de herssenen gebragt worden, alwaar de Ziel onmiddelyk tegenswoordig is ? Maar dat men noodwendig in aanmerking moet neemen, wat of het is, dat de Ziel altoos aandryft, om te oordeelen op de beweegingen, die in het ligchaam geschieden, dat de Voorwerpen van haare gewaarwordingen bestaan ? Wat haar zo vastelyk overtuigd van het bestaan van zo veele en zo verscheidene zaaken, die onderscheiden zyn van haare afbeeldingen ? En wat de oorzaak zy, dat by gelegendheid van

similes, dissimilibus dissimiles acquirit perceptiones ? Nisi quod non possit non *Analogiæ* convenienter semper operari, ita facta a Natura. Quis enim non sentit haud sufficere ad Originem sensationum explicandam, scire solummodo motus in Organo productos deferri ad cerebrum usque, cui mens immediate est præsens ? Sed hoc maxime in considerationem trahi opportere, quid sit illud quod animam compellat constanter ad judicandum occasione motuum in corpore productorum existere objecta suarum perceptionum ? Quid eam tam firmiter persuasam reddat de existentia tot tamque diversarum rerum, a suis repræsentationibus distinctarum ? Quid faciat ut similium motuum

van gelyke beweegingen; men gelyke gewaarwordingen verkrygt, en by gelegendheid van verschillende beweegingen, ook verschillende gewaarwordingen? En dat zy zo verscheiden zaaken zonder de minste verwarring van elkanderen kan onderscheiden, welken zekerlyk zonder haare natuurlyke werkkragt, niet konnen begreepen worden, waarom zy altoos beantwoorden aan die waarheden, dewelken de *Analogie* insluit; ook kan 'er geen reden gegeeven worden, waarom niet de ziel, by gelegenheid van allerhande beweegingen in de zintuigen veroorzaakt, ja zonder dezelven allerhande gewaarwordingen zou kunnen hebben, het welke, hoe groot eene verwarring het in de menschlyke zaaken zou verwekken, niet ligt valt te bepaalen.

Het is wel waar, dat de wyze, op welke de Ziel met het Lichaam vereenigd is, en waar door de gewaarwordingen geboren worden, noch onder de geheimen der Natuur zyn; dit belet ech-

...um occasione similes, diversorum diversas semper perceptiones nanciscatur, tamque varias res sine ulla confusione a se invicem discernere valeat? Quæ certe sine naturali ejus operandi ratione, veritatibus illis, quas involvit *Analogia*, semper accommodata non possunt intelligi, nec ulla ratio reddi, cur non mens quorum-libet motuum in Organis sensoriis pruductorum occasione, imo absque iis, quaslibet perceptiones habere posset, quod quantam rebus humanis perturbationem induceret haud facile dictu est.

Verum quidem est modum quo anima unitur corpori, adeoque & eum quo sensationes oriuntur inter secreta Naturæ

echter niet, dat wy eene vaste overtuiging van het bestaan der zaaken buiten ons, en zulk eene standvastigheid in de grootste verscheidenheid van gewaarwordingen en begrippen toekennen aan het Natuurlyk *Instinct*, om overeenstemmig met de waarheden, welke de *Analogie* insluit te handelen en te oordeelen. En zeker, de Ziel bind zich aan zekere Wetten in het uitvoeren van alle haare werkingen; schoon zy die Wetten niet kent. 'Er zyn 'er weinig, die zelv eene middelmatige kennis hebben van de regels, volgens welken het gezigt geschied en geregeld word; en niemand is 'er, die dezelven volkomen kend, echter handelen 'er alle menschen na. Zelfs de gezigtkundige schynvertooningen, steunen op zekere vaste regels, die aan zeer weinigen bekend zyn; echter word een yder ze gewaar. Dit zelfs, dat alle menschen door een zeker stilzwygend gevoel beoor-

dee-

turæ esse referendum, nihil tamen id obstat, quo minus firmam de existentia rerum extra nos positarum persuasionem, tantamque in summa sensationun & perceptionum varietate constantiam, instinctui naturali, veritatibus quas *Analogia* involvit convenienter agendi, & judicandi, attribuamus. Sane in omnibus suis operationibus exerendis mens certis quibusdam se accommodat legibus, licet non sit earum sibi conscia. Pauci sunt qui mediocrem habeant regularum, quibus visus attemperatur, cognitionem, nemo qui perfectam, iis tamen convenienter agunt omnes Homines. Fallaciæ ipsæ Opticæ nituntur certis constantibusque legibus, quas norunt paucissimi, observant singuli. Id ipsum quod homines tacito quodam sensu quid

in

deelen, wat goed of kwaad is in de Konsten, om niet te spreeken van de verschynsels zelfs der gevoelens van het schoone en zedelyke, vaele andere bewyzen van natuurlyk *Instincten* toonen baarblykelyk, dat de Ziel haare vermogens altoos oeffend volgens zekere en bepaalde Wetten, schoon zy zich van dezelven niet bewust is.

De Ziel kan derhalven niet anders handelen, uit kracht van haare Natuur; dan volgens die waarheden, die de *Analogie* insluit, en haaren zamenhang maakt dat uit, het geen wy het gemeene Gevoel (*Sensus communis*) noemen, en buiten het welke wy in de kennis der waarheid niet verder gaan konnen. Dit gevoel alleen is genoeg, om de dwaasheden, en tegen de Natuur aanloopende denkwyzen, der *Idealisten*, *Fatalisten* en Twyffelaaren den bodem in

in Artibus sit pravum aut rectum dijudicent, ipsa sensuum pulchri, & moralis Phænomena, ut plurima alia instinctuum naturalium indicia taceamus, evidenter probant animam facultates suas exercere convenienter certis & determinatis semper legibus, licet earum haud sit sibi conscia.

Non potest proinde anima vi Naturæ suæ non convenienter agere veritatibus illis, quas *Analogia* involvit. Earum complexus constituit id quod sensum communem appellamus, quo ulterius progredi in cognitione veritatis haud datur. Hic solus sensus sufficit refellendis Idealistarum, Scepticorum, Fatalistarum, aliorumque deliriis; ju-

in te slaan. Daardoor word de Ziel overtuigd, dat 'er niets bestaan kan zonder eenen genoegzaamen grond, en dat gelyke uitwerkingen van gelyke oorzaaken gelyk zyn, en zy word ook verzekerd van andere daar aan grenzende waarheden; naa welke zy zich in haare begrippen en gevoelens schikt: ook worden de uitwerkingen van dit gevoel ligtelyk van andere onderscheiden; want alle Menschen handelen volgens het zelve, en vooral die, in welke de kracht der Natuur duidelyker gezien word; gelyk Kinderen en domme Menschen. Iemand kan zich wel tegen het getuigenis van dit gevoel stellen, schoon zyn geweeten zulks afkeurt, maar hy zal het nooit konnen wederleggen. Alle de werkingen der Ziel worden volgens deszelvs wetten uitgevoerd. Dit licht van het verstand, kan wel verduisterd, maar nooit uitgebluscht worden.

Wy

judiciis Naturæ repugnantibus. Vi hujus anima persuadetur nihil posse existere sine sufficiente ratione, similium causarum effecta similia esse, aliarumque veritatum affinium certa redditur, quibus in ipsis perceptionibus, & sensationibus se accommodat. Facile etiam effecta hujus sensus ab aliis dignoscuntur. Ei enim convenienter agunt omnes homines, iique maxime, in quibus vis Naturæ clarius cernitur, ut infantes, idiotæ. Ejus testimonio se aliquis opponere reclamante quidem conscientia potest, at illud confutare nunquam. Omnes animæ operationes ejus dictatis convenienter exercentur. Lumen hoc mentis obscurari quidem, non autem extingui potest.

Osten-

Wy hebben dus aangetoond, dat de Ziel, door eene natuurlyke aanspooringe, en door de leiding van het gemeen Gevoel (*Sensus communis*) opgeleid word, om eene *Analogie* van de Natuur te stellen. 'Er blyft derhalven overig, te onderzoeken, wat de zaaklyke grond der *Analogie* zy (*a parte rei*), of aan welke eene oorzaak men die groote eenvoudigheid der Natuur-wetten, en de overeenkomst der uitwerkingen van allerhande soort met dezelven moet toeschryven? Het geen ik hier van denk, zal ik kortelyk zeggen.

Het is ten uitersten klaarblykelyk, dat de Wetten der Natuur, en de uitwerkingen, dewelken daarmede overeenstemmig zich vertoonen, niet wiskunstig noodzaakelyk zyn: wie immers, die by zyn gezond verstand is, zal staande houden, by voorbeeld, dat de schuinsheid van den Taankring, uit welke de onge-lyk-

Ostendimus mentem stimulo naturali, sensusque communis ductu ferri ad Naturæ *Analogiam* admittendam. Restat itaque discutiendum, quod sit *Analogiæ* a parte rei fundamentum, seu cuinam causæ debeatur magna illa Naturæ legum simplicitas, & effectuum omnis generis cum illis consensio? De quo quid nobis videatur paucis exponemus.

Non esse Geometricæ necessitati subjectas vel Naturæ leges, vel effecta, quæ iis convenienter producuntur luce ipsa clarius est. Quis enim v. gr. sensu communi præditus dicat obliquitatem eclipticæ, a qua dierum noctiumque

lykheid der Dagen en Nachten voortvloeid, door dezelve noodzakelykheid bepaald is, door welke de drie hoeken van een Driehoek gelyk zyn aan twee regte? Wie is 'er onkundig, dat de stoffe uit haaren aart onverschillig is voor rust of beweeging, en allerleije soort van rigting, snelheid en gedaante van beweeging kan aanneemen, en dat dus derzelver verschynzelen niet uit eene volstrekte noodzakelykheid voortvloeijen? Wie heeft ooit de algemeene Wetten der zwaarte en aantrekking, de veerkragt, de veranderingen der werktuiglyke ligchaamen, en derzelver uitwerkingen, (om van veele anderen niet te melden,) uit het weezen (*essentia*) der lighaamen betoogd, of wie zelfs, die by zyne zinnen was, heeft ze willen betoogen? Om kort te zyn, alom, waar een Meetkundige noodzakelykheid plaats heeft, kan men aan het tegengestelde zelv niet denken; maar hoe ligtelyk worden 'er wetten van zwaarte

que dependet inæqualitas eadem necessitate determinatam esse, qua tres trianguli anguli duobus rectis sunt æquales? Quis nescit materiam ad quietem & motum sua Natura indifferentem esse, quamlibet motus directionem, celeritatem, & figuram recipere posse, adeoque Phænomena haud absoluta necessitate exoriri? Quis generales gravitatis, attractionisque Leges, elasticitatem, organicorum corporum mutationes ac effecta, ut mille alia taceamus, ex essentia corporum demonstravit, imo quis sanus inde demonstrare voluit? Quid multis opus est? Ubicunque Geometricæ necessitati locus est, ibi contrarium ne cogitari quidem potest, at quam facile finguntur Leges gra

tè uitgedacht, die vlak aanloopen en ſtryden tegen die, door welke het Heelal geregeerd word; ja men bepaald zelv, welke beweegingen 'er zouden voortkomen, indien 'er andere Wetten vastgeſteld waren. Hoe ligt kan men zich verbeelden, eene andere order onder de ligchaamen van het Heelal, en verſchynzelen, die verre verſchillen van die, welke men waarneemt. Eene volſtrekte noodzakelykheid althans zoude gééne geduurige agtereenvolgingen der uitkomſten, noch eenige veranderingen in het gantſche zamenſtel der zaaken toelaaten.

En gewislyk! zulke eene groote ſtandvastigheid van de natuur der zaaken, kan noch aan het geval, noch aan de toevallige werking van oorzaaken, die geen verſtand hebben, toegeſchreeven worden; want wat is 'er meerder van alle waarſchynlykheid ontbloot, dan dat het geval, aan geen wetten gebonden, eene ſtand-

gravitatiis iis, quibus univerſum regitur, contrariæ, imo quales orirentur motus, ſi aliæ conſtitutæ eſſent leges, definitur quam facile alius inter corpora univerſi ordo, diverſaque ab iis quæ obſervantur Phœnomena concipiuntur. Abſoluta ſane necesſitas nec succesſiones eventuum continuas, nec ullas in univerſitate rerum mutationes admitteret.

Nec ſane caſui, fortuitisque cauſarum intelligentia carentium operationibus accepta referri poteſt tanta naturæ rerum conſtantia. Quid enim magis ab omni remotum veriſimilitudine, quam caſum nulli legi ſubjectum conſtan-

ſtandvastige orde zoude voortgebragt hebben? Wat is 'er ongeloovelyker, dan dat by toeval werkende oorzaaken, altoos die uitwerking voortbrengen, die onder alle de eenvoudigſte is, die by voorbeeld de minſte werking vereiſcht? Daarby heeft zekerlyk eene verkiezing, geen geval, plaats, alwaar verſcheiden zaaken, die niet door haare natuur zoo bepaald, in zulke eene orde onderling zamen geſchikt worden, dat zy het best bekwaam zyn, om verſcheide uitwerkingen te verkrygen, gelyk men in de Werktuigelyke ligchaamen ziet. De *Analogie* der Natuur en het blinde geval, ſtaan lynregt tegen elkander over.

Niemand, die by zyn verſtand is, kan derhalven twyffelen, of zoo wel zulke eene groote eenvoudigheid van de algemeene Wetten, als ſtandvastigheid der uitwerkingen, moet aan de wyze willekeur van God toegeſchreeven worden,

tem ordinem generaſſe? Quid incredibilius quam cauſas temere operantes eum ſemper effectum producere, qui omnium eſt ſimpliciſſimus v. gr. qui minimam actionem requirit? Ibi certe electioni, non caſui, eſt locus, ubi res variæ, haud ita natura ſua determinatæ, eo inter ſe ordine junguntur, qui ad effectus diverſos obtinendos ſunt accommodatiſſimi, ut in corporibus Organicis. *Analogia* naturæ caſusque coecus ſunt ſibi e diametro oppoſita.

Nemo proinde niſi inſaniat dubitare poteſt, tantam ſeu in legibus generalibus ſimplicitatem, ſeu in effectibus conſtantiam, ſapienti Dei arbitrio eſſe adſcribendam, qui tam re-

den, die zoo wel de natuur der zaaken, als den aart der Menſchen aan zekere en bepaalde wetten onderworpen heeft. Het was zekerlyk zyner Wysheid en Goedheid waardig, zoo wel de natuur der zaaken zoo te ſchikken en zamen te ſtellen, dat de menſchen voor hunne behoudenisſe konden zorgen, en uit waargenoomen uitwerkingen levensregelen konden vergaderen, om te weeten, wat hen ten voordeele of naadeele ſtrekte, hoe het gezellige leven te genieten, elkander behulpzaam te zyn, en door de beſchouwing en het onderzoek van zaaken en uitkomſten opteklimmen tot de kennis van Gods Volmaaktheden, het geen niet konde geſchieden zonder de *Analogie* der Natuur.

Dan men begrypt ligtelyk, dat de Groote en Alwyze God, die alle zaaken aan onveranderde Wetten onderworpen heeft, ook de men-

rerum naturam, quam humanam indolem certis determinatisque ſubjecit legibus. Dignum certe erat ſapientia & bonitate ejus, tam naturam rerum ita ordinare & disponere, ut homines incolumitati ſuæ proſpicere, ex obſervatis effectibus regulas vivendi colligere, quid ſibi expediat aut noceat cognoſcere, conſortio mutuo frui, ſibi invicem adjumento eſſe, a rerum inventuumque contemplatione & examine ad perfectiones Dei agnoſcendas aſcendere quirent, quæ haud potuiſſent ſine *Analogia* Naturæ obtineri.

Facile autem intelligitur Deum optimum ac ſapientisſimum, qui Univerſitatem rerum immutatis ſubjecit Legibus,

menschelyke Ziel zoo geschaapen heeft, dat zy niet alleen zonder moeite de *Analogie* der Natuur konde kennen, maar ook na dezelve leven, handelen en oordeelen. Want de overeenkomst der uitwerkingen met de algemeene Wetten, zoude van geen nut ter waereld voor de menschen zyn, indien zy van dezelve onkundig waren, en het ware te laat geweest, indien zy tot derzelver kennis alleen door redeneering hadden moeten komen. Men moet het derhalven aan de Goddelyke Wysheid dank weeten, dat de Mensch de *Analogie* der Natuur, ten minsten zoo verre zy tot het gebruik in het leven noodig is, kend, en na die kennis zyne handelingen rigt, en niet twyffelt, of alles geschied niet toevallig, maar uit zekere oorzaaken, die volgens eene bepaalde en standvastige reden werken.

HUME

bus, mentem etiam humanem ita formasse, ut *Analogiam* Naturæ non tantum facile agnosceret, sed & eidem convenienter viveret, ageret, ac judicaret. Nulli enim mortalibus fuisset usui effectuum cum generalibus leglbus consensio, si eam ignorassent, nec satis cautum in horas illis fuisset, si non nisi ratiociniis ad cognitionem ejus pervenissent. Sapientiæ itaque divinæ acceptum referendum est, quod homo *Analogiam* Naturæ, saltem in quantum ad usus vitæ necessaria est, agnoscat, ei agnitæ suas actiones accommodet, nec dubitet omnia certis ex causis, non temere, sed determinata, constantique ratione operantibus evenire.

Olcum

Hume heeft derhalven te vergeefs alle moeite gedaan, wanneer hy in het I. Deel zyner *Wysgeerige Werken*, Tent. VII. met veel omslags tragt te bewyzen, dat het denkbeeld van eene *oorzaak* verkreegen word zonder behulp van eenigen indruk der voorwerpen op de zintuigen, of van een oorspronglyk begrip, maar dat het alleen word verkreegen door eene heblykheid en gewoonte, om in gelyke omstandigheden gelyke uitwerkingen te verwachten; jaa uit eene, ik weet niet welke heblykheid, om uitwerkingen, die eenige reizen gezamentlyk waargenoomen zyn, door zyne verbeelding zamen te knoopen. Want indien wy in het verklaaren van den oorsprong der denkbeelden, niet letten op de natuur der Ziel, maar alleen op die der werking van de voorwerpen, zoude men zelfs niet konnen begrypen, hoe de gewaarwordingen in de ziel voortgebragt worden, en door middel van dezelve, de eenvoudige denk-

Oleum proinde & Operam perdidit Humius dum *Oper. Philos.* Tom. I. Tent. VII magno molimine conatus est ostendere, ideam *causæ* nullius impressionis objectorum in Organa sensoria, vel perceptionis primitivæ ope adquiri, sed nasci solummodo ex habitu & consuetudine similes effectus similibus in circumstantiis expectandi, imo ex habitu nescio quo effectus, qui simul aliquoties observati sunt, imaginationis ope connectendi. Si enim in origine idearum explicanda non habeamus rationem naturæ Animæ, sed solius actionis objectorum, ne id quidem intelligetur, quomodo sensationes in mente producantur, earumque ope ideæ simplices, cum motus nervorum, sine quibus

denkbeelden; wyl de beweegingen der Zenuwen, zonder welke nochtans geen gewaarwording kan ontstaan, door de Ziel niet, althans niet duidelyk, gevoeld worden, om dat zy zich van dezelve niet bewust is, (en al wierd men dezelve gewaar, hebben die beweegingen niets gemeen met de voorwerpen der verbeeldingen); en dewyl dus niet blykt, wat het is, dat den mensch overrede van het bestaan der zaaken buiten hem, en van derzelver orde, plaats, gedaante, en andere hoedanigheeden. Maar men begrypt ligtelyk in tegendeel, dat hy, die den oorsprong der denkbeelden wil nagaan, niet alleen agt moet geeven op de werking der voorwerpen, maar ook op de natuur der Ziel. Welke nu de natuur der Ziel zy, en aan welke wetten zy in haare werking onderworpen zy, kan men leeren uit het innerlyk gevoel, en de waarneeming van het geen in ons zelve omgaat. Deeze nu leeren ons, dat 'er

quibus tamen nulla oriri potest sensatio, ne percipiat quidem clare saltem anima, eorum quippe haud sibi conscia, (& etiam si perciperet ii nil commune habeant cum objectis repræsentationum,) nec proinde appareat quid homini persuadeat, existentiam rerum externarum, ordinem, situm, figuram, aliasque qualitates earundem. At facile intelligitur non solius actionis objectorum, sed & naturæ mentis habendam esse illi rationem, qui originem idearum perscrutari velit, quæ autem sit indoles animæ, quibus ea in operanda sit subjecta Legibus, sensu intimo, observationeque eorum quæ contingunt in nobis ipsis disci potest. Hæ autem docent non majorem esse in sensationibus,

'er in alle gewaarwordingen en derzelver wetten, geen grooter ſtandvastigheid is, dan in het toeſtaan van de *Analogie* der Natuur, en in het t'huis brengen van de uitwerkingen tot haare oorzaaken; dat derhalven de denkbeelden van oorzaaken en uitwerkingen, eenvoudige en eerſte kundigheden zyn; en wel zulke, die de Ziel by gelegenheid van de verwisſelingen en veranderingen die zy waarneemd, gedwongen is te maaken, als door de Natuur daar toe geſchikt. En ſchoon wy de wyze, op welke de oorzaaken werken, en de bepaalde hoegrootheid haarer krachten, waar mede zy werken, niet weeten, neemt zulks niet weg de waarheid en eenvoudigheid van die denkbeelden. Want wy ſtellen niet, dat de ziel het beſtaan en de bepaaling der krachten, nevens de hoegrootheid der uitwerkingen, uit de kennisſe die zy heeft, *a priori* kan bepaalen; maar wy ſtellen alleen, dat de Ziel dusdanig door de Na-

nibus quibuslibet, earumque legibus conſtantiam, quam in *Analogia* Naturæ admittenda, & effectibus ad ſuas cauſas referendis, adeoque ideas cauſæ & effectus eſſe notiones ſimplices, primitivas, talesque quas anima non posſit occaſione mutationum quas obſervat non formare, ita facta a natura. Quod vero modum quo cauſæ operentur, & determinatam virium quantitatem ignoremus, nihil quidem harum idearum veritati & ſimplicitati obſtat. Non enim ſtatuimus mentem a priori, ex notionibus quas habet deducere poſſe virium exiſtentiam, & determinationem, effectuumque quantitatem, ſed ſolummodo dicimus eam ita eſſe a natura doctam, & factam, ut non posſit etiamſi

vellet

Natuur gefchikt en geleerd is, dat zy in ernst niet twyffelen kan, al wilde zy, aan het beftaan der waare oorzaaken, en derzelver verband met de uitwerkingen, en aan de overeenkomst der verfchynfelen, en aan de order, die men niet aan het geval, maar aan eene vaste *Analogie* van zaaken verfchuldigd is. En wy hebben reeds te vooren gezegd, dat de ziel, fchoon zy de waarheden, welke de *Analogie* bevat, niet *a priori*, gelyk men zegt, kan betoogen, en echter haar oordeel en daaden naar dezelve rigt, zulks aan Gods wysheid verfchuldigd is; werwaards men ook de ingebooren Driften (*Inftincten*), die men in de Dieren ziet, moet t'huis brengen; want wanneer de ziel op haare eigen werkingen en derzelver order agt geeft, kan zy niet ontkennen, dat zy aan zekere wetten onderworpen is, die zoo wel als de natuur der zaaken bepaald en ftandvastig zyn; en dewyl zy haare denkbeelden en beoordee-

vellet ferio dubitare de exiftentia verarum caufarum, & connexione earundem cum effectibus, de confenfione Phœnomenorum & ordine non cafui, fed certæ rerum *Analogia* debita. Quod vero mens licet veritates quas involvit *Analogia* a priori ut dicitur demonftrare nequeat, iis tamen judicia & actiones accommodet, id Sapientiæ Dei debere jam monuimus, ad quam caufam inftinctus, etiam qui in brutis obfervantur, funt referendi. Non poteft nimirum animus fuis operationibus, earumque ordini attentus, non agnofcere legibus fe fubjectum effe, haud minus ac naturam rerum, determinatis, & conftantibus, cumque iis convenienter fuas ideas & judicia exoriri intel-

deelingen volgens dezelve ziet voortkoomen, en zyne gevoel en gewaarwordingen hem zyne afhangelykheid van eene vastgestelde order aanduiden, zal hy, indien hy wys is, geen oogenblik in twyffel trekken, dat hy met zyne gedagten moet opklimmen tot de werking eener eerste oorzaak, die met het volmaaktste verstand begaafd is, en die even zoo wel standvastige wetten aan alle de zaaken van het Heelal heeft voorgeschreeven, als Hy het gemoed van den Mensch zoo geschaapen en geschikt heeft, dat dezelve niet anders kan dan op die wyze werken, en gewaar worden, dewelke overeenkomstig is met de van God vastgestelde order; zoo dat 'er eene geduurige overeenstemming waargenomen word tusschen de verschynzelen en de natuurlyke werkingen der Ziel; daar die geenen, welke deeze allerschoonste overeenkomst niet van God, derzelver Maker, willen

telligat, sensationesque & perceptiones suæ eum a constituto rerum ordine dependentiæ admoneant, nihil etiam si sapit dubitabit ascendendnm sibi esse cogitatione ad operationem causæ primæ, intelligentia summa præditæ, quæ tam rerum universitati constantes leges posuit, quam hominis indolem ita formavit, & disposuit, ut non possit (*) eo modo operari, percipere, qui ordini a Deo stabilito est consentaneus, ita ut perpetua observetur harmonia, inter Phœnomena, & animæ operationes naturales. Quam qui consensionem pulcherrimam ad Deum ejus

(*) RECENSENT oordeeld, dat hier vergeeten is het woordje non.

willen afleiden, geene reden van de *Analogie* der Natuur, of van de werkingen der Ziel, die met dezelve overeenkomen, konnen te voorschyn brengen, en, terwyl zy hunne toevlugt neemen tot de enkele gewoonte van te oordeelen en de verbeeldingskracht, met veele woorden niets zeggen.

Wy toonden dus, op welke gronden de *Analogie* steunt, die tot het gebruik in het leven noodig is. Ik zal dezelve *eenvoudig* mogen noemen, wyl zy op eenvoudige en naauwkeurig bepaalde Waarneemingen gebouwd is. Niets word in dezelve aangenoomen, dan dit, het geen door het getuigenis van het gemeene gevoel gestaafd word: dat alle zaaken, de eigenschappen en krachten, die zy nu hebben, ook in het vervolg houden zullen; en dat de gedaante van het Heelal niet ligt eene andere zal aanneemen, en de order der verschyn-

ejus Auctorem referre nolunt, ii sane nullam sive *Analogiæ* Naturæ, seu animæ operationum cum ea concinentium rationem proferre possunt, dumque ad solam consuetudinem judicandi & vim imaginationis recurrunt, multis verbis nihil prorsus dicunt.

Ostendimus, quo fundamento nitatur *Analogia* ad usus vitæ necessaria. Licebit eam simplicem appellare, cum superstruatur observationibus simplicibus, & accurate determinatis. Nihil in ea sumitur præter hæc sensus communis testimonio confirmata: Res proprietates & Vires, quas nunc habent, in posterum etiam retenturas, nec mutatum

fchynzelen niet ligt zal veranderen. Dat de gevolgtrekking (*inductie*) voor volkomen moet gehouden worden, wanneer wy zien, dat aan alle zaaken, die wy tot dezelve foort brengen, en die wy met dezelve byzondere bewoording aanduiden, eenige eigenfchappen of krachten gemeen hebben, zoo dikwils wy dezelve ter onderzoek brengen (*). Door deeze klaarblykelyke waarheden, of door zulke, die op het zelve uitkomen, word deeze eenvoudige *Analogie* gemaakt, voor welkers voldoend kenmerk men dezen ftelregel neemen kan: dat alles waar is, zonder het welk de menfchen nog voor hun welzyn en de noodzaaklykheden van het leven konnen zorgen, noch van de zamenleeving gebruik maaken.

Maar

(*) *Aliquas qualitates aut vires*, zegt het Latyn, 't geen waarfchynlyk eene fchryffout is voor *aliquas communes*, waarom ik de vryheid genoomen heb, het woordje *gemeen* 'er by te voegen, wyl anders de zin onverftaanbaar is. VERT.

tatum iri temere faciem univerfi, ordinémque Phœnomenorum. Inductionem pro completa habendam effe cum omnibus, quas ad eandem fpeciem referimus, imo & eodem abftracto termino denotamus, rebus, aliquas qualitates aut vires competere obfervavimus, quotiescunque eas examini fubjecimus. His veritatibus evidentisfimis, vel certe eodem redeuntibus abfolvitur fimplex hæc *Analogia* pro cujus fufficiente charactere proinde haberi poteft hoc axioma: Id omne verum effe, fine quo homines nec incolumitati fuæ vitæque necesfitatibus profpicere, nec confortio mutuo frui posfent.

At

Maar 'er ryzen veel grooter zwaarigheden, wanneer wy de natuurlyke neiging, om de zaaken en hunne oorzaaken te kennen, volgende, de *Analogie* willen toepasſen op zulken, die meer van de dagelykſche handelingen van het leven, of van de gebeurteniſſen of waarheden verwyderd zyn; of wanneer wy het verband nagaan van oorzaaken en uitwerkingen, die in haare ſoort niets onderlings gemeen hebben, of dat wy uit de wyze en natuur der verſchynzelen gisſen, uit welke oorzaaken zy voorkoomen, of dat wy de Wetten, die wy ontdekt hebben omtrent de oorzaaken en uitwerkingen, toepasſen op die, welke de waarneemingen der menſchen ontduiken; want ſchoon niemand twyffelen kan, dat de Wetten, aan welke de Natuur onderworpen is, ſtandvastig en aan elkander verbonden zyn, koomt 'er echter zulk eene groote verſcheidenheid voor in de uitwerkingen en eigenſchappen der zaaken, en de oorzaaken

At majores longe ſe objiciunt difficultates cum naturalem res, rerum que caufas cognoscendi impetum ſequuti, *Analogiam* remotioribus etiam a quotidianis vitæ negotiis eventibus, & veritatibus applicare annitimur, vel connexionem inter cauſas & effectas, nil in ſpeciem inter ſe commune habentia, indagamus, vel ex Phœnomenorum ordine, & ratione, quibus causſis producantur conjicimus, vel detectas ſeu effectuum ſeu cauſſarum Leges, iis etiam quæ obſervationem hominum effugiunt applicamus. Utut enim nemo dubitare posſit conſtantes eſſe eas, connexasque inter ſe quibus natura obtemperat Leges: tanta tamen in effectibus, & proprietatibus rerum occurrit varie-

zaaken worden op zoo veele verscheide wyzen met andere oorzaaken vermengd, welke, onderling zamenwerkende, zulke ingewikkelde uitwerkingen voortbrengen, dat men zich niet moet verwonderen, dat 'er lieden geweest zyn, die meenden, dat 'er geen of weinig gebruik van de *Analogie* in de Natuurkundige Wetenschap konde gemaakt worden.

Het schynt echter, dat men niet moet wanhoopen, dat men door een matig gebruik van dezelve in het vervolg veele nuttige waarheden zal ontdekken. Want de Natuur zelve heeft ons de wyze ingeboezemd, om volgens de *Analogie* te oordeelen; en het past een Wysgeer beter na haare gezegden te hooren, dan de hersfenschimmen zynes vernufts. En men mag niet twyffelen, of de Alwyze God, niet alleen de zaaken, welke de Mensch tot zyn

rietas, tam diversis modis caussæ causis permiscentur, earumque operationibus se mutuo adjuvantibus, vel perimentibus, effectus tam complicati redduntur, ut haud sit mirandum non defuisse, qui aut nullum, aut exiguum esse *Analogiæ* in scientia naturali usum censuerint.

Neque tamen hominibus desperandum prorsus esse videtur, se sobrio ejus usu multas in posterum etiam veritates utiles detecturos. Sane enim rationem judicandi *Analogiæ* attemperatam ipsa nobis Natura inspiravit, cujus dictatis auscultare potius quam sui Ingenii commentis Philosophos decet. Nec licet de eo dubitare Deum sapientissimum non solum res eas quibus homo ad conservationem

zyn behoud noodig heeft, maar het gantsch Heelal, ja zelv den zedelyken aart van den Mensch, niet aan onveranderlyke Wetten onderworpen heeft, en wel aan zulken, welker evenredigheid en verband zoo onderling als met de oorzaaken van verscheiden soort, zoo verre kan nagegaan worden, als genoegzaam is, om in alle die veranderingen eene order, en in yder verscheidenheid eene standvastigheid te zien. 'Er blyft dus niets over om te doen, dan dat wy, de leiding der Natuur volgende, naauwkeurig gadeslaan, op het geen wy door aangebooren drift (*Instinct*) doen in de gemeene handelingen van het leven, ja zelv in het t'huis brengen der uitwerkingen tot haare oorzaaken, of in dezelve zamen te verbinden.

Wy oordeelen, dat men de *Analogie* altoos veilig gebruiken kan, ten ware zy geen plaats had, of men geen order konde waarneemen in de

nem sui indiget, sed & totam rerum Universitatem, ipsamque hominis indolem moralem, immutatis subjecisse legibus, talibus quidem, quarum & ratio, & inter se ac cum effectibus varii generis connexio in tantum perspici potest, quantum sufficit ad agnoscendum in omnibus mutationibus ordinem, & in varietate quâlibet constantiam. Nil proinde aliud agendum restat, quam ut naturam ducem sequuti, id quod in ordinariis vitæ negotiis vi Instinctus facimus, etiam in effectibus ad suas caussas referendis, vel inter se connectendis, accurate observemus.

Tuto proinde in usum vocari posse *Analogiam* censemus: quotiescunque, nisi ei locus esset, nullus in Phœnome-

de verschynzelen, welke order de Natuur altoos in het oog houd; of wanneer 'er gewigtiger zyn om dezelve toe te passen; dan 'er zyn om dezelve niet toe te passen: wyl het niet waarschynelyk is, dat de Natuur, (wanneer de uitwerkingen in haare soort overeenkomstig schynen te zyn,) niet zekere middelen, om derzelver verscheidenheid te ontdekken, zoude aan de hand gegeeven hebben. Of, wanneer men duidelyk ziet, dat 'er eene grootere overeenkomst in de verschynzelen plaats heeft, dan men aan de werkingen der niet overeenkomstige oorzaaken kan toeëigenen.

Op dat nu eene onvoorzigtige toepassing der *Analogie* niet bedriege, dunkt my, dat men de volgende vereischten der *Analogie*, welke men de *zamengestelde* noemen kan, kan vaststellen, dienende om de waarheden te vinden: zy moet op vaste, wel bepaalde, en niet op twyffel-

menis ordo observari posset, cujus Natura semper rationem habet; vel cum occurrunt rationes eam applicandi graves, nullæ autem non applicandi, cum haud sit verosimile naturam, ubi effectus in speciem *Analogi* esse videntur, non etiam media certa diversitatem eorum detegendi objecisse: aut cum manifeste major videtur in Phœnomenis consensio, quam quæ operationibus caussarum haud Analogarum deberi posset.

Ne autem incauta ejus applicatio fallat, hæc videntur *Analogiæ* veritatibus inveniendis inservientia, quam compositam appellare licet, requisita statui posse. Ut ea nitatur observationibus certis, & bene determinatis, haud vagis.

twyffelagtige waarneemingen fteunen. En zy moet op zulke toegepast worden, die zonder fprong der Natuur, of zelv van onze denkbeelden, dezelve kunnen toelaaten, wyl de Natuur van geen fprongen houd; ook moeten deszelfs paalen niet roekeloos buiten den kring der menfchelyke kundigheden gezet worden; en om een gelykenis te gisfen, of te hulp geroepen worden, moeten de waarheden ons onmiddelyk of middelyk tot dezelve fchynen te leiden, of 'er moeten zekere juiste middelen zyn, om de *Analogie*, die wy vermoeden, dat 'er tusfchen beiden koomt, te ftaaven, indien zulks gefchieden kan. Men moet niet alleen de gelykheid, maar ook het verfchil der zaaken in het oog houden, en de eigenfchappen, hier toe betrekkelyk, nagaan, op dat vooral de betrekkelyke eigenfchappen, die uit onze bepaalde wyze van kennen gebooren worden, van de volftrekte kunnen onderfcheiden worden. Men moet

vagis; Ut iis applicetur, quibus fine faltu naturæ, aut etiam idearum noftrarum applicari poteft, cum natura non amet faltum; Nec proinde ejus fines ultra Sphæram cognitionis humanæ temere proferantur; Ut ad fimilitudinem conjiciendam, vel in ufum vocandam ipfæ nos obfervationes directe, aut indirecte duxiffe videantur, aut certe jufta proftent media *Analogiam*, quam intercedere fufpicamur, fi ei locus fit, confirmandi; Ut non folius fimilitudinis, fed & diverfitatis rerum ratio habeatur, & relate ad hanc proprietates examinentur, ut præfertim qualitates relativæ noftro cognofcendi modo limitato debitæ,

moet aantoonen, waar de uitwerkingen ingewikkeld zyn. —— En men moet vastſtellen, dat de verſchynzelen, die tegen de *Analogie* ſchynen te ſtryden, of met dezelve niet overeen komen, verſchuldigd zyn aan de zamenvermenging en werkingen der verſchillende oorzaaken, of die ongetwyffeld van dezelve niet afhangen. Men moet de Wet der veranderingen ontdekken in de uitwerkingen, die afhangen van zekere oorzaaken, die aan verandering onderworpen zyn, en de verſcheidenheden der Verſchynzelen moeten tot dezelve gebragt worden; of indien dit niet geſchieden kan, ten minſten die, ter welker opzigte men de overeenkomst der uitwerkingen waarneemt, en die moeten onderſcheiden worden van anderen, in welke men verſchil waarneemt. —— De omſtandigheden, die voornaamentlyk ter zaake doen, moeten van de andere zorgvuldig afgeſcheiden worden; en vooral moeten de werkin-

bitæ, ab aliis abſolutis diſtinguantur. —— Ut ubi effectus complicati ſunt oſtendatur; Phœnomena quæ *Analogiæ* vel contraria, vel certe non convenientia videntur, deberi permixtioni, & operationibus cauſſarum diverſarum, vel certe independenter ab iis *Analogia* ſtabiliatur. Ut in effectibus a cauſis certis variationibus ſubjectis dependentibus, lex mutationis detegatur, Phœnomenorumque variationes ad eam referantur, vel ſi id non poſſit, ea ſaltem quorum reſpectu conſenſio effectuum obſervatur ab aliis, in quibus diverſitas ſe prodit, diſtinguantur. —— Ut circumſtantiæ ad rem præcipué facientes ab aliis ſollicite ſeparentur, & præſertim cauſſarum operationes inde-

kingen der oorzaaken, onafhangelyk, zo veel mogelyk is, van de waarneemingen voorgesteld worden, en dan met dezelve vergeleeken. —— De omstandigheden, die niet tot de zaak doen, en 'er echter niet konnen van afgescheiden worden, moet men bepaalen en vastStellen, in hoe verre de werkingen der oorzaaken door zamenvoeging veranderen. En wanneer men verscheiden uitwerkingen tot verscheiden oorzaaken brengt, moet men zo dikwils als het mogelyk is, op derzelver hoeveelheid agt geeven.

In deze vereischtens der waare *Analogie* toe te staan, schynt geene groote zwarigheid; maar 'er vertoond zich eene veel grooter in deszelvs toepassing op de natuur der zaaken, die echter indien wy den leidraad van zekere regels volgen, veel veiliger en nuttiger zal zyn, of ten min-

pendenter in quantum fieri potest ab observationibus expendantur, tumque cum iis conferantur. —— Ut effecta circumstantiarum a re alienarum, at inseparabilium, determinentur, & in quantum operationes caussarum earum conjunctione varientur, definiatur. Ut dum varia effecta ad diversas caussas referuntur, quotiescunque fieri potest quantitatis eorundem ratio habeatur.

Non magna in his veræ *Analogiæ* requisitis admittendis occurrere videtur difficultas, major autem longe se prodit in eorundem applicatione ad naturam rerum, quæ tamen si certarum regularum filo dirigamur, reddetur multo tutior, & utilior, vel certe utrum possit in usum vocari *Analogia*, aut non possit, cognoscetur, quod ipsum maximæ

minsten zal men zien, of de *Analogie* van eenig gebruik kan zyn, dan niet, en dit zelv zal van veel nuts zyn. Wy zullen dus tragten aan te wyzen, welke de Wetten zyn, die zulke moeten waarneemen, die de *Analogie* met alle haare waare vereischten willen toepassen, om waarheden in de Natuur- of Zedekunde te ontdekken en te betoogen; wy zullen dan eerst deszelvs gebruik trachten te toonen in de Natuurkunde, en daarnaa, welke hulp men van dezelve kan verwagten in de Leer der Zedekunde.

Het is onloochenbaar beweezen, dat de kennis der Natuur door Proeven en Waarneemingen voltooid word; schoon de konst, om de verborgen eigenschappen der zaaken waar te neemen;

mæ utilitati erit. Dabimus itaque operam ut quæ sint præcipuæ illæ leges, quas observare debent omnes ii, qui *Analogiam* vera sua requisita habentem, applicare volunt veritatibus seu Physicis, seu Moralibus inveniendis, ac demonstrandis, paucis exponamus. Agemus autem primum de ejus in scientia naturali, deinde autem quid ab ea adjumenti sit expectandum in moralibus disciplinis explicare annitemur.

Scientiam Naturæ observationibus & experimentis perfici, ac promoveri extra dubium positum est. Licet autem Ars abditas rerum proprietates observandi regulis compre-

 hen-

men, naauwlyks schynt onder regels te konnen gebracht worden, kan men echter het een en ander waarschouwen omtrent de wyze van proefneemingen te maaken. Het voornaamste in dezen is, dat zy met zeker oogmerk en voorneemen gedaan worden, om eenige meer verborgen eigenschappen te ontdekken en te staaven; of om waar te neemen, of iets kan geschieden en hoe, of op welke wyzen? In dit stuk is men veel aan een gelukkig vernuft verschuldigd, en aan een schrandere gissing, die niet op gemeene gevoelens of dwaalingen blyft stil staan. Maar, dat men zaaken, die onzeker kunnen schynen, aan het onderzoek onderwerpt; wie zoude voor NEWTON gegist hebben, dat het Licht, wanneer het wedergekaatst word, niet op de vaste deelen der ligchaamen valt, maar aldaar terug gestooten word, daar het het gemakkelykst konde doorgaan? Wie dagt om de vreemdsoortigheid der Lichtdeeltjes? Als nu

hendi vix posse videatur, quædam tamen circa experimentorum instituendorum modum, moneri possunt. Eorum præcipuum est, ut ea certo semper fine, & consilio capiantur, ad latentiores aliquas qualitates detegendas, confirmandas, ad observandum utrum aliquid fieri possit & quibus modis? Multum hac in parte debetur ingenio felici, conjecturæque sagaci, communibus opinionibus, vel erroribus non acquiescenti, sed quæ incerta videri possunt, examini subjicienti. Quis ante NEWTONUM fuisset suspicatus, lumen dum reflectitur, non incurrere in solidas partes corporum, sed ibi reflecti, ubi liberrimé transire potest? Quis heterogeneitatem particularum lucis? Cum

nu de waarneeming, of dat het geen men zogt, of wat anders, dat men niet verwagtte, aan de hand geeft, moeten de Proeven voortgezet en veranderd worden, tot dat wy verzekerd zyn, dat de nieuwe uitwerking niet aan eene gevallige zamenkomst van oorzaaken, maar aan zekere en altoos werkende oorzaaken moet toegekend worden. Men moet dan verscheiden wyzen uitvinden, en voorzigtig tot het zelve oogmerk schikken, om het geheim te kennen, dat de Natuur begind te ontdekken, en de *Analogie* der nieuwe uitwerkingen, of onderling, of met meer bekende nagaan. Ten welken einde de *Gezigtkunde* van NEWTON zo veele regels opgeeft, als 'er voorbeelden aangevoerd worden. Door hoe veele, en schoon verscheidene, echter van elkander afhangende waarneemingen, heeft hy niet de verscheide breekbaarheid der Lichtstraalen gestaafd? Door welke vernuftig uitgekoozen, en met de grootste

Cum autem observatio seu id de quo quærebatur, seu aliud quidpiam inexpectatum suppeditat, varianda & continuanda eo usque experimenta, dum certi reddamur effectum novum non fortuitæ deberi caussarum permixtioni, sed certis & constanter operantibus causis. Excogitandi itaque sunt varii modi ad eundem finem caute dirigendi, secretum quod Natura prodere incipit cognoscendi, effectuum novorum vel inter se, vel cum aliis notioribus, *Analogiam* explorandi, cujus faciendi tot fere regulas NEWTONI optica, quot exempla suppeditat. Quot enim ille, quam variis, a se mutuo tamen dependentibus observationibus confirmavit diversam radiorum lucis refrangibilitatem?

ste naauwkeurigheid genomen Proefneemingen, toont hy, dat de couleuren noch door wederkaatzing, noch door breeking veranderd worden. Hy heeft ontdekt en beweezen de *Analogie*, die 'er plaats heeft tusschen de breekbaarheid en wederomkaatzing, en de trappen der breekbaarheid en wederomkaatzing der couleuren, der natuurlyke ligchaamen, en der dunne plaatjes. En men ziet ligtelyk, dat hy van de eene Proefneeming tot de andere, als met de hand geleid is, en dat hy van de eerste waarneeming der verschillende breekbaarheid tot de laatste, in eene onafgebrooken order voortging, en dat hy zelv, die, welke ongezogt en onverwagt zich voor hem opdeeden, derwaarts heenen rigtte, dat zy of dienden om het voornaam oogmerk te bereiken, of het geen hy zogt, op te helderen en te bevestigen, of ten minsten het geen niet klaar konde beweezen worden,

Quam sagaciter delectis, summâque accuratione captis experimentis, ostendit colores reflexione, & refractione non mutari, *Analogiam* inter reflexionem, & refractionem, inter colores & reflexibilitatis ac refrangibilitatis gradus, interque colores corporum Naturalium, & tenuium lamellarum detexit. & comprobavit? Facile autem apparet eum ab uno experimento ad aliud manu quasi fuisse ductum, a primâ observatione diversæ frangibilitatis, usque ad ultimam, ordine non interrupto progressum esse, & ea etiam quæ, licet nec quæsita nec expectata, ejus obtutui se obtulere, ita direxisse, ut vel ad scopum principalem assequendum conferrent, vel quæsita illustrarent, & confirmarent, vel certè ea, quæ ad liquidum perduci

den, van het waare en zekere af te scheiden; en aan anderen eene stoffe van nieuwe waarneemingen te geeven. En verder moet men het gegeevene (*data*) van het gezogte, het zekere van het twyffelagtige, het bepaalde van het onbepaalde naauwkeurig afscheiden: En men moet nieuwe middelen uitdenken, om het geen na de waarneemingen twyffelagtig gebleeven is, door andere Proefneemingen naauwkeurig na te gaan. Ja men moet trachten, dat de uitvlugten, die voor een, misschien al te gestrengen, Tegenwerper schynen te werken, vernietigd worden. Dus, wanneer RIRRET, de verschillende breekbaarheid in twyffel zullende trekken, zeide, dat de kleiner afstand van het blaauwe beeld dan van het roode, aan de verschillende buiging der Lichtstraalen moest toegeschreeven worden, vond DESAGULIERS, zyne bedilling willende tegengaan, vernuftig, de

duci non potuerunt, a certioribus sejungendo, aliis etiam materiam novarum observationum suppeditarent. Data proinde a quæsitis, certa a dubiis, determinata ab indeterminatis sunt sollicité distinguenda, novaque excogitanda media, ea quæ captis observationibus in dubio relicta sunt, aliis experimentis accuratius explorandi. Imo danda opera ut vel ea effugia, quæ rigidiori forte justo adversario patere viderentur, præcludantur. Ita cum RIRRETUS diversam refrangibilitatem in dubium vocaturus, minorem distantiam imaginis cærulcæ quam rubræ diversæ radiorum inclinationi deberi diceret, ejus cavillo obviam iturus DESAGULIERIUS excogitavit subtiliter modum experimentum ita instituendi, ut ea exceptio prorsus non habe-

 ret

de wyze van de Proefneeming zo te doen, dat deeze bedilling geen plaats meer had, door dan een blaauw, dan een rood voorwerp voor dezelve opening te brengen, en de verſcheidenheid van den afſtand der duidelyke beelden, klaar aan te toonen. Verder moet men naauwkeurig agt geeven, dat geene waarneemingen, ſchoon van de gewoone afwykende, reukloos verwaarloosd worden, of gezegd worden, te behooren tot omſtandigheden, die niets tot de zaak doen, tot dat men zie, wat men door dezelve bewyzen kan. Een ander zoude de breekbaarheid van het Licht, eerst door Grimaldi, en naderhand door Newton waargenoomen, veelligt gegist hebben, door eenen Dampkring veroorzaakt te zyn, die het ligchaam omringd; maar Newton niet vergenoegd met eene enkele gisſing en willekeurige verklaaring, heeft deeze gisſing wederſprooken, en getoond dat de breedte der ſchaduw niet aan de breeking

ret locum, eidem aperturæ objectum nunc rubrum, mox cærulcum, imponendo, diverſitatemque diſtantiæ diſtinctarum imaginum evidentisſimé oſtendendo. Sollicite præterea cavendum eſt, ne ullæ obſervationes a conſuetis abludentes temere negligantur, vel circumſtantiis nihil ad rem facientibus deberi dicantur, usque dum conſtiterit quidnam iis probari posſit. Difractionem luminis a Grimaldo, & poſtea a Newtono obſervatam, alius quispiam facile in Atmosphæram aliquam corpus ambientem conjeciſſet, ſed Newtonus ſola conjectura & explicatione arbitraria non contentus, ſuſpicionem hanc confutavit, oſtenditque latitudinem umbræ non aëris refractioni,

king der Lucht, maar aan eene andere oorzaak moet toegekend worden. * Zie *Optic. Lib. III, observ.* 1.

De Sterrekundige geven vooral schoone voorbeelden, van naauwkeurig te neemen waarneemingen, en die op eene juiste wyze zamen te verbinden, en tot een en het zelve einde te schikken; met hoe veel konst hebben zy uit de schynbaare beweegingen de waare afgeleid, en de waare gedaante van het Waereld-gestel ontdekt? hoe snedig hebben zy de wyzen uitgevonden, om de dwaalingen in de waarneemingen te verbeteren? KEPLERUS kan onder veele anderen ten voorbeeld strekken, met welk een gelukkig vernuft, met welke schrandere gissingen, met welke naauwkeurige vergelykingen der waarneemingen, en door hoe veele pogingen, toonde hy niet, dat de Dwaalsterren

tioni, sed diversæ caussæ deberi. Vide ejus *Optic. Lib. III. observ.* 1.

Astronomi præcipue insignia observationum accuraté capiendarum, justo inter se modo connectendarum, ad eundemque finem dirigendarum exempla præbent. Quanta enim illi arte ex apparentibus motibus collegerunt veros, genuinamque systematis mundi faciem detexerunt? quanta sagacitate modos errores observationum corrigendi invenerunt, Phœnomenaque, complicatissima licet, ad suas caussas retulerunt? Exemplo esse potest inter multos alios KEPLERUS. Quam felici ille ingenio, quam sagacibus conjecturis, quam acccuratis observationum com-

sterren niet in middelpuntige kringen bewoogen worden, gelyk de Ouden meenden. TYCHO konde die waarneemingen overeen brengen met de onderstelling van eenen uitmiddelpuntigen Cirkel, wanneer men het verschil van eenige minuten toestond, het geen KEPLER oordeelde, dat niet moest overgeslaagen worden. 'Er bleef dus over te bepaalen, of men de beweeging der Dwaalsterren niet naauwkeuriger konde vastsstellen. Om dit te weeten, was het in de eerste plaats noodig, dat de uitmiddelpuntigheid (*Excentriciteit*) van den loopbaan der Aarde naauwkeurig bepaald wierd, het geen hy door middel van waarneemingen op de lengte van *Mars* gelukkig volvoerde; en hy ontdekte, dat die uitmiddelpuntigheid in twee gelyke deelen konde gedeeld worden volgens de *Analogie*. Deeze verdeeling hadden de Ouden alleen in de Boven-Dwaalsterren toegestaan: de uitmiddelpuntigheid van den loopbaan der Aarde

comparationibus, quam variis tentaminibus, demonstravit Planetas non moveri in circulis excentricis? Ut putabant veteres. TYCHO poterat observationes conciliare cum hypothesi circuli excentrici non nisi aliquot minutorum discrimine admisso; quod tamen ipsum haud contemnendum KEPLERO videbatur. Restabat itaque discutiendum, utrum non accuratius Planetarum motus definiri possent. Ad quod obtinendum requirebatur ante omnia, ut excentricitas orbitæ terrestris accurate determinaretur, quod ope observationum longitudinis Martis feliciter præstitit, excentricitatemque bisecandam esse *Analogia* convenienter detexit, cujus bisectionem veteres in Solis

de dus ontdekt zynde, konden de afstanden der Aarde van de Zon, in verschillende punten van haaren loopkring bepaald worden, en dus ook waren door dezelve de afstanden van *Mars* van de Zon in deszelvs afstand (*aphelium*) of bystand (*perihelium*) aan of van de Zon bepaald, en uit deeze afstanden de uitmiddelpuntigheid. Al het welke dus gesteld zynde, bleef 'er niet over, dan dat de afstanden van dezelve Dwaalster ook in andere punten van haaren loopkring bepaald wierden, in de onderstelling van eenen uitmiddelpuntigen Cirkel. Dus wierd klaar beweezen, dat de loopkring van *Mars* geen Cirkel is, en dezelve uitvinding konde en moest derhalven ook op de andere Dwaalsterren door *Analogie* en waarneemingen toegepast worden. Maar niemand, dan met een bovenmenschlyk vernuft, had kunnen denken, dat men in de waarneemingen, in plaatze der Dwaalsterren, die in de cirkelronde onderstelling bepaald waren,

Solis superioribus Planetis admiserant. Cognita jam vera orbitæ terrestris excentricitate poterant distantiæ terræ a Sole in diversis suæ orbitæ punctis definiri, earúmque ope distantiæ etiam Martis a Sole in aphelio & perihelio determinatæ erant, & ex distantiis illis excentricitas. Quibus ita constitutis nil aliud restabat, quam ut distantiæ ejusdem Planetæ in aliis etiam orbitæ suæ punctis, in hypothesi circuli excentrici definirentur, quo pacto demonstrabatur evidenter orbitam Martis haud esse circularem, idemque inventum reliquis etiam Planetis; suffragantibus *Analogia* ac observationibus, applicari poterat, debebatque. At nisi divini homo ingenii exigua etiam inter obser-

ren, de kleine verschillen niet moest verwaarloozen; — en zoude de uitmiddelpuntigheid der loopkring, en de ligging van de lyn, tusschen de Zonsnabyheid en afstand (*linea Apsidum*), onafhangelyk van eenige onderstelling bepaald hebben; — het geen van elkander moest gescheiden worden, gescheiden hebben; — en uit oneindig veele waarneemingen die gekoozen hebben, die genoegzaam waren, om een stuk van de geëischten, onafhangelyk van de anderen te bepaalen, en zoude dus de dwaaling, schoon door het gezag van alle de Ouden ondersteund, gelukkig vernietigd hebben (*).

Ook

(*) Ik heb dit dus vertaald, schoon het Latyn zegt: *Easque ex innumeris observationibus elegisset, quæ ad unum ex quæsitis, independenter ab aliis determinandum sufficere, haud profecto errorem veterum omnium auctoritate confirmatum tam feliciter profligasset*; welke zin door het uitlaaten van eenige woorden my onverstaanbaar voorkomt. VERT.

servationes locosque Planetæ, in Hypothesi circulari definitos, discrimina haud negligenda putavisset, excentricitatem orbitæ, & positionem lineæ apsidum independenter a quacunque Hypothesi determinasset, quæ sejungenda erant sejunxisset, easque ex innumeris observationes elegisset, quæ ad unum ex quæsitis, independenter ab aliis determinandum sufficere, haud profecto errorem veterum omnium auctoritate confirmatum, tam feliciter profligasset.

Possent

Ook konden 'er inderdaad uit de oeffening der Sterrekundigen en der Stelkundigen schoone konsten afgeleid worden. Want 'er is zo wel in de Stelkonst als in de Natuurkunde veel aan gelegen, door welk eenen weg men tot het gezogte koomen wil, wyl men 'er altoos eene vind die zeer eenvoudig en natuurlyk is, en de geenen, die dezelve verlaaten, of dwaalen van het voorgestelde af, of koomen 'er toe langs veele omwegen en onnutte pogingen. Schoon het een werk van het vernuft is, dien zo zeer natuurlyken weg te zoeken, zoude echter die arbeid door zekere voorgestelde Wetten konnen verligt worden. Maar, dewyl myn oogmerk verbied hier langer op stil te staan, zal ik verder voortgaan.

In de eerste plaats worden de uitwerkingen en eigenschappen der zaaken waargenoomen. Dat

Possent sane ex Astronomorum, imo etiam Analystarum praxi egregiæ observandi artes depromi. Ut enim in Analysi, ita etiam in scientia naturali multum interest qua quis via ad quæsitum pervenire velit, cum occurrat fere semper aliqua maximé simplex, & Naturalis, quam qui deserunt, vel a proposito oberrant, vel per ambages, inutiliaque tentamina ad illud perveniunt. Licet autem ingenii sit opus viam illam maximé Naturalem investigare: posset tamen hic labor certis propositis Legibus facilitari. At cum his longius immorari vetet ratio instituti, ulterius jam progrediendum est.

Observantur primo omnium proprietates rerum, & effecta.

Dat 'er eenige algemeene eigenschappen zyn, ziet men ligtelyk uit de *Analogie*, gelyk de kracht van traagheid, ondoordringbaarheid, beweegbaarheid, enz.; want wy hebben geen reden altoos, waarom wy zwaarigheid zouden maaken, om deeze hoedanigheden op de lighaamen toe te passen, die aan onze waarneemingen ontsnappen, wyl dezelve niet betrekkelyk, maar volstrekt zyn, en men zonder dezelve de order in de veranderingen der zaaken niet kan gewaar worden. Maar 'er zyn andere eigenschappen, die minder algemeen zyn, gelyk de veerkracht, de hardheid, de zagtheid, de vloeibaarheid enz. welke groote werktuigen der Natuur in haare werkingen zyn, en men moet vooral beproeven, of de verscheiden verschynzelen, volgens de *Analogie*, tot dezelve konnen gebragt worden.

Men

fecta. Proprietates quasdam universales prorsus esse facile ope simplicis *Analogiæ* detegitur, ut inertiam, impenetrabilitatem, mobilitatem, &c. Nullam enim prorsus habemus rationem cur has qualitates iis etiam corporibus quæ nostras observationes effugiunt applicare dubitemus, cum non sint eæ relativæ, sed absolutæ, nec sine illis ordo in mutationibus rerum posset animadverti. At sunt aliæ proprietates minus universales, ut elasticitas, durities, mollities, fluiditas, quæ cum sunt magna Naturæ in operationibus suis organa, tentandum est ante omnia ut *Analogiæ* convenienter ad eas Phœnomena varia reduci possint.

Facile

Men begrypt ook ligt, dat men in het overbrengen der uitwerkingen tot zekere algemeene Eigenſchappen of Wetten moet agt geeven; voornamentlyk, dat men de algemeene Eigenſchap of Wet wel bepaale, zonder op de oorzaak te zien, aan welke men dezelve verſchuldigd agt, of op eenige onderſtellingen. Wat ook de oorzaak der breeking van de Lichtſtraalen zyn moge, is het echter altoos zeker, dat de grootſte breeking geſchied, wanneer zy het meest verſchillen door de digtheid der middelſtof. Wanneer de algemeene eigenſchap wel bepaald is, blyft 'er over te onderzoeken, of men eene vaste Wet kan ſtellen, aan welke de veranderingen onderworpen zyn, ten welken einde men de omſtandigheden moet veranderen; want men kan geen algemeene Wet ontdekken, dan wanneer dezelve zamengevoegd, geſcheiden, of verwisſeld zyn. Dus immers bleek

Facile autem intelligitur in reductione effectuum ad generales quasdam ſeu proprietates, ſeu Leges, hæc præcipue obſervanda eſſe: Ante omnia proprietas ſeu Lex univerſalis bene determinanda, ſine reſpectu ad cauſſam cui deberi putatur, vel quascunque Hypotheſes. Quæcunque ſit refractionis radiorum Lucis cauſſa, verum nihilominus erit maximam contingere refractionem, cum media denſitate quam maxime differunt. Proprietate generali bene determinata reſtat inquirendum utrum conſtans aliqua Lex cui mutationes attemperentur ſervari poſſit, quem in finem circumſtantiæ variandæ, non enim niſi

bleek niet eerder, dat 'er een vaste rede is tusschen de hoekmaat van den hoek der Invalling en die der breeking, dan door het veranderen van de hoeken der helling (*inclinatie*), en het veranderen der middelstoffen. Hier uit heeft men een vaste evenredigheid ontdekt tusschen de hoekmaat der invalling en die der breeking. Men moet verder naauwkeurig toezien, of de Wet, die door de overeenkomst der verschynzelen begint te blyken, aan geen uitzondering onderhevig zy, gelyk deeze Wet: dat al het overige gelyk zynde, de breekbaarheid zoo veel grooter word, hoe grooter de digtheid der middelstof is, in welke de straal valt, die uit eene ylder middelstof voortkomt; dit bedriegt somtyds; het welk geschiedende, moet men onderzoeken, of men door eenige verandering die uitzonderingen der Wet niet zoude konnen vermyden, gelyk in dit geval geschied, wanneer wy stellen, dat de breeking niet evenredig

nisi iis nunc conjunctis, nunc separatis, variisque modis combinatis Lex aliqua generalis detegi potest. Ita sane non nisi variatis inclinationum angulis mediique densitatibus, innotuit constantem esse rationem inter sinus anguli incidentiæ & refractionis. Inquirendum follicité an Lex quæ consensu Phœnomenorum comprobari incipit nulli sit exceptioni obnoxia, ut hæc Lex: Eo majorem ceteris paribus fieri refractionem, qua major medii, in quod radius intrat e rariori, densitas, quandoque fallit. Id si eveniat dispiciendum est: Utrum non mutatione aliqua legis exceptiones illæ evitari possint, ut fit hoc in casu, si refractionem non densitati, sed actioni medii in lumen

dig is aan de digtheid, maar aan de werking der middelstoffe op het Licht, welke werking niet altoos is als de digtheid; maar indien 'er eenige byzonderheden voorkoomen, gelyk de breeking in het Yslandsche Cristal, is het goed die verschynzelen aan te tekenen.

Wanneer men nu een algemeene Eigenschap of Wet vastgesteld heeft, moet men nagaan, of alle de veranderingen der ligchaamen, welke die eigenschap hebben, of aan die Wet onderworpen zyn, tot dezelve konnen gebragt worden. Het is by voorbeeld klaar, dat in de vloeistoffen de wetten van Evenwigt en zylingsche drukking niet genoegzaam zyn, om alle de veranderingen der vloeistoffen, of ligchaamen, die geen veerkracht hebben, te verklaaren; by voorbeeld, hunne ryzing in hunne buizen, de verschynzelen der Scheikundige gistingen, en an-

men proportionalem statuamus, quæ quidem haud semper est ut densitas. Si qua autem occurrant prorsus singularia, ut v. gr. refractionis in Crystallo Islandicâ Phœnomena ea connotare juvabit.

Proprietate aliqua vel Lege generali bene stabilita, naturaliter dispiciendum restat, an omnes mutationes corporum illa qualitate præditorum, vel ei Legi subjectorum ad eam referri possint. Facile v. gr. apparet fluiditatis conceptum, æquilibrii & pressionis lateralis leges, non sufficere omnibus mutationibus fluidorum, vel elasticitate carentium, explicandis. V. gr. ascensioni eorundem in tubis capillaribus, fermentationum chemicarum, Phœno-

 me-

andere. Wanneer 'er derhalven zulke veranderingen voorkomen, die niet tot de voornaame Eigenschap of Wet konnen gebragt worden, men dezelve zo lang onderling moet vergelyken door verandering der Proefneemingen, tot dat wy door dezelve eene nieuwe Eigenschap of Wet verkrygen. Men begrypt ligt, dat de omstandigheden der oorzaaken, en de order te vooren wel moeten bepaald worden, voor dat men eene nieuwe Eigenschap of Wet vastfteld, wyl de natuur der zaaken niet willekeurig maar bepaald is.

Indien 'er nu verscheiden Eigenschappen en algemeene Wetten, door Waarneemingen en Proeven ontdekt zyn en gestaafd, mag men gissen, dat de uitwerkingen, schoon verder verwyderd, echter uit dezelve vloeijen. Men moet derhalven beproeven, of de meer onbekende, meer zeldzaame Verschynzelen, die niet

menis, aliisque. Cum itaque tales occurrunt mutationes quæ ad primam proprietatem vel Legem reduci nequeunt, eæ inter se tamdiu conferendæ variatis experimentis, donec novam aliquam proprietatem vel Legem Naturæ earum ope detegamus. Facile autem intelligitur circumstantias effectuum bene esse ante determinandas, ordinemque eorundem, quam nova proprietas aut Lex stabiliatur, cum natura rerum non sit vaga, sed determinata.

Quod si variæ jam proprietates & Leges generales sint observationum & experimentorum ope detectæ, & confirmatæ, licebit conjicere ea etiam effecta quæ remotiora sunt iis convenienter exoriri. Tentandum itaque an non Phœnomena ignotiora, rariora sub sensus immediaté haud caden-

niet onmiddelyk onder de zinnen vallen, niet tot meer bekende, en onder de zinnen vallende, konnen gebragt worden; dit geschiedende, verkrygt de Natuurkunde nieuwen aangroei; al ware het, dat de oorzaaken der gewoone, zo wel als meer zeldzaame veranderingen, onbekend waren. Men stelle dan dat de ongewoone verschynzelen overeenkomen met de gewoone die men ziet, en men onderzoeke, wat 'er uit eene gestelde *Analogie* moet volgen. Men onderzoeke, op hoe veele verscheiden wyzen die veranderingen konnen voortgebragt worden; en men bepaale, welk eene wyze men kan en moet verkrygen, door vergelyking van uitwerkingen en omstandigheden. De *Analogie* by voorbeeld leert, dat de Zons- en Maans-verduisteringen veroorzaakt worden, of door uitdooving van licht, of doordien die Lichten in eene schaduw ingaan. Men begrypt klaar, dat het

cadentia ad notiora, consueta, & obvia reduci possint, quod dum fit nova semper scientia naturalis capit incrementa, etiam si caussæ mutationum familiarium æque ac rariorum ignotæ essent. Sumendum itaque Phœnomena remotiora obviis *Analoga* esse, & inquirendum, quid ex posita *Analogia* consequatur. Inquirendum in varios forte modos quibus mutationes illæ produci queant, & quis eorum obtineri possit debeatque comparatione effectuum, & circumstantiarum, definiendum. Eclypses v. gr. Solis & Lunæ, vel extinctioni luminis, vel ingressui luminarium in umbram aliquam deberi *Analogia* docet. Illi non esse locum facile apparet, si itaque hunc obtinere aliquis conjecerit, inquirendum illi fuit, quæ sint corpora, quæ talem

het eerste geen plaats heeft. Indien men dan gist, dat het andere geschied, moet men onderzoeken, welke de ligchaamen zyn, die zulk eene schaduw geeven, en of 'er blyken van derzelver duisterheid zyn; en men moet vooral de omstandigheden naagaan, van welke de voornaamste, en die aan het gezogte voldoet, is, dat de Zons- en Maans-verduisteringen niet dan by Nieuwe of Volle Maan geschieden.

Zelden echter worden de meer verwyderde oorzaaken op zulk eene eenvoudige wyze voortgebragt, wyl zy gemeenlyk met andere vermengd zyn, in welk geval bezwaarlyker hunne *Analogie* met de nadere ontdekt word. By voorbeeld, de zwaarte dryft de ligchaamen, die op plaatzen digt by de Aarde zyn, met eene versnelde beweeging, geduurig na deszelvs oppervlakte in een loodlynige rigting, wyl nu de Dwaalsterren in haare loopkringen dan eens van

talem umbram projiciant, num adsint indicia opacitatis eorundem. Circumstantiæ præsertim erant perpendendæ, quarum præcipua & quæsito determinando sufficiens est, Eclipses Solis ac Lunæ non nisi Novilunii & Plenilunii tempore contingere.

Raro autem effectus remotiores tam simplici modo producuntur, cum plerumque aliis permixti sint, quo in casu difficilius earundem cum propioribus detegitur *Analogia*. Gravitas e. g. ea quæ in locis terræ vicinis observantur corpora accelerato motu, directione ad superficiem telluris perpendiculari continuo pellit, cum autem Planetæ in orbi-

van de Zonne afwyken, dan eens naar dezelve toekomen, en derzelver beweeging, na de minder of meerder Afstand van het middelpunt, sneller of traager word, schynen derzelver beweegingen in den eersten opslag met de beweegingen der zwaare ligchaamen niet overeen te komen, op welken grond de elendige tegenwerpingen van *Pater* CASTELLI tegens de grondbeginzelen van NEWTON steunen. Het betaamd echter den Wysgeer niet alle hoop van de *Analogie* tusschen de verder afgelegen uitwerkingen weg te werpen, zoo dra 'er zich eenige tegenstand in dezelve schynt op te doen; maar hy moet veel eer onderzoeken, of misschien het onderscheid uit de zamenvoeging van eenige andere oorzaak voortvloeit, en hy moet moeite doen, of hy kan ontdekken welke dezelve zy, en denken, by voorbeeld, of de Maan op de Aarde weegt, en zo ja, waarom zy

orbitis suis a Sole nunc recedant, mox ad eundem accedant, motusque eorum pro majori minorique distantia a centro retardentur, aut accelerentur, videntur sane prima fronte motus eorum motibus gravium haud esse *Analogi*; quo fere redeunt miseræ P. CASTELLII in NEWTONI principia objectiones. Nec tamen Philosophos decet omnem spem *Analogiam* inter effectus remotiores detegendi abjicere, simul ac aliqua in iisdem se prodere videtur repugnantia, quin potius examinandum, num varietas forte conjunctioni alterius cujusdam caussæ debeatur; dandaque opera; ut, qualis ea sit, detegi possit. Cogitandi v. g. de eo: Utrum Luna gravitet in terram, & si ita, cur non in eam cadat, occurrere potest exemplum

 globi

zy niet op dezelve valt; iemand kan te binnen komen het voorbeeld van een Kogel, uit een Kanon regt of scheins geschooten, en die door zamenvoeging der werpkracht (*vis projectilis*) en zwaarte, eene kromme lyn in de Lucht beschryft. De *Analogie* zelve derhalven stelt voor, of niet de beweeging der Maan, uit zulk eene werpkracht en zwaarte, na de Aarde kan verklaard worden, het geen bekend is aan ieder, dat door middel van de hoogere Meetkunde kan gedaan worden, en gedaan is door den grooten NEWTON.

De zwaartekracht der Maan op de Aarde, en de afhangelykheid der beweeging van dezelve, dus ontdekt zynde, toonde de *Analogie*, dat dezelve Wetten van zwaarte ook op de beweegingen van andere Dwaalsterren moeten toegepast worden; want haare beweegingen komen over een

globi e tormento bellico oblique, vel horizontaliter ejecti, visque projectilis, & gravitatis compositione curvam in aëre lineam describentis. Ipsa itaque *Analogia* examinandum proponit: Num forte motus Lunæ ex tali vi projectili, & gravitatione ejus in terram explicari possint, quod reconditioris Geometriæ ope perfici posse, perfectumque ab immortali NEWTONO esse, constat inter omnes.

Detecta jam Lunæ in terram gravitatione, & motus ab ea dependentia; *Analogia* suadebat, easdem gravitatis leges reliquorum etiam Planetarum motibus applicandas esse. Motus enim eorundem sunt Lunæ motibus *Analogi*, gra-

een met die der Maan, en de zwaarte schynt niet onder de oorzaaken te moeten gebragt worden, die tot een zeker byzonder einde geschikt zyn, maar als een voornaam werktuig der Natuur, aan welke men den zamenhang der zaaken, en de order der Verschynzelen verschuldigd is.

Men moest derhalven nagaan, of de gissing met de *Analogie* overeenkomende, konde gestaafd worden, door de onderstelling, dat de Dwaalsterren op de Zonne weegen, door het bepaalen van derzelver beweegingen, en door dezelve bepaalingen met de waarneemingen te vergelyken. De zwaartekracht der Maan op de Aarde, en der Dwaalsterren op de Zon dus bepaald zynde, was 'er niets, dat met de eenvoudigheid en standvastigheid der Natuur beter overeen kwam, dan zulk eene onderlinge aantrek-

gravitasque haud videtur inter qualitates peculiari cuidam fini obtinendo destinatas referenda, sed pro præcipuo naturæ organo habenda esse, cui coagmentatio rerum, ordoque Phænomenorum debeatur.

Examinandum itaque erat, utrum conjectura *Analogiæ* tam conveniens possit confirmari, ex hypothesi gravitationis Planetarum versus Solem, motus eorum determinando, & cum observatis conferendo. Comprobata hoc modo gravitatione Lunæ versus Terram, & Planetarum versus Solem, nihil naturæ constantiæ & simplicitati accomodatius erat, quam gravitatem talem mutuam ponere, & explorare num forte ea Phænomenis confirmari posit.

trekkingskracht te stellen, en te onderzoeken, of dezelve door de verschynzelen bevestigd wierd. Wyl het nu blykt, door het ebben en vloeijen der Zee, en door den voorgang der Nagteveningen, dat de Aarde op de Maan weegt, schynt het genoeg te zyn, om te bewyzen, dat ook *Jupiter* en *Saturnus* op hunne Wagters weegen, ja dat de Dwaalsterren elkander aantrekken, en dat de Zon de Dwaalsterren aantrekt.

Maar de uitwerkingen konnen niet altoos op dezelve wyze gemeeten en bepaald worden, als zy uit de onderlinge aantrekking der Zon, der Dwaalsterren en der Wagters gebooren worden. Men moet evenwel beproeven*, of men door redeneering eene andere *Analogie* kan vinden tusschen de verder afgelegene veranderingen? Wie zoude ooit gedacht hebben, dat 'er tusschen de eigenschap van den Barnsteen, die reeds aan

possit. Cum vero tellurem versus Lunam gravitare ex fluxu ac refluxu maris, & præcessione Æquinoctiorum conficiatur, id sane sufficere videtur, ad comprobandum non minus Jovem etiam & Saturnum versus suos Satellites gravitare, imo & Planetas in se mutuo solemque ipsum in eosdem.

At non semper effectus mensurari, & definiri eodem modo possunt, quo illi ex mutua Solis, Planetarum, & Satellitum gravitatione orti. Tentandum nihilominus num alia forte ratione *Analogia* inter mutationes remotiores detegi possit. Quis inter Succini proprietatem jam a Pla-

aan PLATO en PLINIUS bekend was, en de uitwerkingen van den Blixem, zulk eene groote *Analogie* was; als men door onlangs gedaane waarneemingen ondervonden heeft. Men moet derhalven niets reukloos verwaarloozen; dat men uit bekende Wetten niet kan verklaaren; maar men moet veel eer gade slaan; dat 'er niets in het Heelal van de andere deelen afgescheiden is, maar, dat alles in het zelve zamenhangt, en dat de byzondere eigenschappen zoo veele ringen zyn, die schoon door de Natuur verborgen, de verder afstaande oorzaaken zamenhegten. Men moet derhalven in het nasbeuren der *Analogie*, die wy vermoeden, dat tusschen de verder afstaande uitwerkingen plaats heeft, op dezelve wyze voortgaan, als wy doen zouden in het ontcyfferen der geheime Brieven. Men moet eene gelykheid stellen, of onderstellen, en zien wat 'er uit

PLATONE, PLINIO, aliisque animadversam, & effecta fulminis tantam intercedere. *Analogiam* fuisset suspicatus, quanta observationibus, non ita pridem captis, comprobata est. Nihil itaque quod ex cognitis legibus explicatum non habet, temere negligendum; sed potius animo volvendum, nihil in Universo esse a cæteris partibus divulsum, sed omnia in eo cohærere, proprietatesque singulares esse totidem veluti annulos, a Natura occultatos, remotiores effectus connectentes. Eo itaque fere modo in *Analogia*, quam inter remotiora effecta intercedere suspicamur, investiganda procedendum, quo in Epistolis secretis notis conscriptæ enucleatione versaremur. Ponenda vel fingenda similitudo, videndumque quid ex ea con-

uit dezelve volgt; men moet vooral de omstandigheden bepaalen en versorgen, die dezelve zouden bewyzen of tegenspreeken. —— Men moet de beletzelen zoeken, die verhinderen, dat de *Analogie* minder in het oog valt, en middel zoeken om die weg te neemen; en wanneer de *Analogie* zich begint te laaten zien, moet men nagaan, hoe verre zy uitgestrekt kan worden; en waar het aan haperd, indien 'er eenig verschil in de veranderingen voorkomt: en of die niet tot hunne oorzaaken konnen gebragt worden, of uit de verscheidenheid van zamenstel, zo verklaard worden, dat 'er de *Analogie* niet by lyd. En indien alles niet kan vereffend worden, blyft 'er noch over te onderzoeken, of men geen middelen kan uitdenken, om tot de zekerheid hoe langs hoe meer te naderen, middelen die overeenkomen met de naderingen der Wiskunstenaars. Of men niet zommige

sequatur, determinandæ præsertim & procurandæ circumstantiæ eam vel comprobaturæ, vel etiam refutaturæ. — Inquirendum in impedimenta quæ obstant, quo minus *Analogia* incurrat, in oculos & de mediis eorundem removendorum laborandum. Quod si ea se prodere incipiat, examinandum, quousque extendi possit? Cui rei debeatur si qua in mutationibus occurrat diversitas? num possit ea ad suas causas referri, vel ex varietate structuræ, aliarumque circumstantiarum ita explicari, ut *Analogiæ* nihil detrahatur? Et si omnia prorsus ad liquidum perduci neutiquam possent, investigandum restat: Utrum non aliqui excogitari possint modi certitudini continuo appropinquandi, approximationibus Geometrarum *Analogiæ* Utrum

mige der verschynzelen, die als tot één punt zamenloopen, niettegenstaande hunne verscheidenheid, kan waarneemen; of het geen onafhangelyk van andere twyffelagtige schynt afgedaan te zyn, beweezen is? Het welk alles door voorbeelden, genoomen uit de beschouwing der *Electriciteit*, toegepast op den oorsprong der Wolken, die Onweer, Blixem en andere Verschynzelen voortbrengen, en veele andere kan opgehelderd worden.

Wy hebben van de toepassing der *Analogie* gesprooken, die plaats heeft in die veranderingen, die schoon verder af schynende, uit dezelve eigenschap of algemeene Wet voortvloeijen. Nu blyft 'er overig te onderzoeken, hoe de *Analogie* ontdekt word tusschen zaken of eigenschappen, die blykbaar verschillen, of waar-

Utrum non aliqua Phœnomenorum versus idem punctum veluti convergentia, non obstante diversitate observari queat? Utrum ea, quæ videntur confecta esse, independenter ab iis, quæ in dubio relicta sunt, fuerint comprobata? Quæ omnia exemplis ex theoria electricitatis, tam feliciter ad genesim nubium procellosarum, fulminis, aliaque meteora applicata depromendis, multisque aliis illustrari possent.

Egimus de *Analogiæ* applicatione ad eas mutationes, quæ licet remotiores esse videantur, eidem tamen proprietati, aut legi generali debentur. Inquirendum restat, quomodo inter proprietates, aut res manifesto diversas *Analogia* detegatur, vel qua ratione iis applicetur, quod rec-

waarom zy op dezelve toegepast word, het geen wy meenen, dat beter door voorbeelden dan door regels kan uitgelegd worden.

'Er zyn zommige eigenschappen, die schoon onderscheiden, echter na aan elkander vermaagschapt zyn, gelyk de buigbaarheid en breekbaarheid. Indien wy willen bewyzen, dat 'er eene *Analogie* tusschen dezelve plaats heeft, moeten wy onderzoeken, of wanneer de uitwerkingen van de eene vermeerderd of verminderd worden, de andere ook vermeerderen of verminderen, en waarom? En of de eene tot de andere kan gebragt worden, en of dat altoos kan geschieden? Het is by voorbeeld bekend, dat men de wederkaatzing door breeking verkrygen kan, wanneer de schuinsheid der invallende straal te groot is, of dat de *Inclinatie* wat verminderd zynde, de straalen voor een gedeelte

rectius exemplis quam præceptis explicari posse persuasum habemus.

Sunt proprietates nonnullæ, licet distinctæ, vicinæ tamen vel affines, ut refractio, & reflexio. Inter eas si *Analogiam* intercedere probare velimus, examinandum est, utrum unius effectibus auctis aut imminutis, augeantur etiam vel imminuantur alterius, & qua lege? Utrum una earum ad alteram reduci possit. & num semper possit? Notum est v. gr. reflexionem haberi posse refractione, quando radii incidentis obliquitas est nimis magna, at imminuta parumper inclinatione radii pro parte transire possunt. Licet itaque reflexio ad refractionem omnibus in casibus

deelte konnen doorgaan, schoon derhalven de wederkaatzing niet in alle gevallen tot de breeking kan gebragt worden, zoude dit echter toonen, dat de *Analogie* tusschen derzelver uitwerkingen plaats had, om dat de *breekbaarheid* zomtyds tot de *wederkaatzing* kan gebragt worden, het geen ook ten overvloede door deeze waarneeming gestaafd word, dat de Wederkaatzende kracht zo veel grooter is, hoe grooter de Breekbaarheid in de wederkaatzende oppervlakte is. Byna eveneens, schoon de afstootende en aantrekkende kracht, niet alleen verschillende, maar tegen elkander strydige eigenschappen schynen te zyn, zyn 'er zommige verschynzelen van afstooting tot eene aantrekking gebragt, die van de eene zyde geringer was, dan van de andere. By voorbeeld dat de mindere hoogte van de Kwikzilver in het glaaze Vat, dan in het hairbuisje, afhangt van eene minder Aantrekking van het glas, dan van

casibus reduci nequeat, vel hoc tamen *Analogiam* inter earundem effecta intercedere comprobaret, quod nonnunquam reduci possit, quæ magis adhuc hac observatione confirmatur, quod vis reflectens eo sit major, quo major est refractio in superficie reflectente. Haud absimiliter, licet repulsio & attractio videantur esse non tantum diversæ, sed & sibi contrariæ qualitates, quædam tamen saltem repulsionis Phœnomena ad minorem ex una quam alia parte attractionem feliciter sunt revocata, ut v. gr. minor Mercurii in tubo capillari quam Vase altitudo, quam, minori vitri, quam Mercurii in Mercurium attractioni deberi, vel ex eo conficitur, quod, Mercurium a vitro attrahi,

van de Kwik op de Kwik, daaraan kan men naa de Proefneemingen van DESAGULIERS niet twyfelen. Veele dergelyke voorbeelden vind men in de Scheikunde van den Heer BOERHAAVE, by voorbeeld, dat de *Alcohol* wel van Zouten aangetrokken, doch indien dezelve water in zich bevat, afgestooten word. Uit dergelyke Verschynzelen, kan men ten minsten opmaaken, dat 'er tusschen verschillende uitwerkingen eene *Analogie* plaats hebbe, welke of hoedanig dezelve zy, hoe verre zy zich uitstrekke, moet niet willekeurig, maar uit gissingen, door Waarneemingen gestaafd, bepaald worden. Men moet by voorbeeld, by gelegenheid der bovengemelde Waarneemingen onderzoeken, of niet alle de verschynzelen der Afstooting op dezelve wyze konnen verklaard worden, uit eene mindere aantrekking; en indien dit niet kan geschieden, welke eene betrekking de afstootende en aantrekkende kracht op

trahi, non possit pòst experimenta DESAGULIERII dubitari. Multa ejusdem rei exempla prostant in BOERHAVII Chymia, v. g. quod *Alcohol* a Salibus alias quidem attrahatur, si autem aquam in se contineat repellatur. Qualibus Phœnomenis hoc ad minimum comprobatur, aliquam inter effecta diversa esse *Analogiam*, quæ qualis sit, quousque se extendat, conjecturis observationibus confirmandis, non precario & arbitrario modo definiendum. Inquirendum v. g. occasione observationum prolatarum, num forte omnia repulsionum Phœnomena eodem modo ex minori attractione possint explicari? Si id fieri nequeat, quam habeat relationem vis repellens ad attrahentem?

op elkander hebben, en volgens welke eene Wet derzelver uitwerkingen zamenhangen, of elkander vervangen; en of anders zommige deelen anderen niet altoos aantrekken of afstooten, of eerst aantrekken, en daarna afstooten; en waar de veranderingen der uitwerkingen voornamentlyk van afhangen? Somwylen schynt de *Analogie* tusschen verscheiden uitwerkingen bevestigd te worden door eenige uitwendige overeenkomst of eenvoudigheid. Dus, naademaal het geluid niet veroorzaakt word door uitvloeijingen uit het geluidgeevende ligchaam, bragt de *Analogie* CARTESIUS op zyne gedachte van het licht, welke nochtans door de agtereenvolgende voortzetting van het licht wederlegd word. 'Er is 'er echter, die met den grooten EULER meenen, dat het licht in een dunner lucht, en die meer veerkrachtig is, voortgezet word. Dezer gevoelen zal eindelyk tot zekerheid gebragt worden, wanneer men aantoont, dat de uitwer-

tem? Qua lege earum effecta vel connectantur, vel se mutuo excipiant? Utrum nonnullæ particulæ alias semper vel attrahant, vel repellant, aut nunc attrahant mox repellant? Unde mutationes effectuum præcipue dependeant? Quandoque convenientia aliqua externa aut simplicitate videtur *Analogia* inter diversos effectus confirmari? Ita cum sonus non producatur emissione effluviorum e corpore sonoro emanantium, *Analogia* CARTESIO suam de luce opinionem suggerebat, quæ licet successiva luminis propagatione refellatur, sunt tamen qui cum summo EULERO lucem in medio aëre rariori, magisque elastico propagari censent. Quorum sententia ita demum ad certitu-

werkingen van het licht aan deeze voortzetting gunſtig zyn, of ten minſten dezelve niet tegenſpreeken. Maar ſchoon men tusſchen het Licht en het Geluid, ten opzichte van eenige uitwerkingen eene groote *Analogie* vind, (tot welke men brengen kan, dat 'er zeven couleuren zyn, gelyk 'er zeven toonen in eene octaav zyn, en dat de ruimten, die de verſchillende couleuren beſlaan, onderling in dezelve evenredigheid zyn, als de lengten der ſnaaren, die met zamenſtemmende toonen overeenkomen,) wyl echter het Licht niet zylings afwykt, en men nooit gezien heeft, dat het door kromme lynen liep, gelyk het Geluid, ſchynt 'er een verſchil tusſchen hunnen voortgang plaats te hebben. Derhalven, ten ware men konde aantoonen, dat eene grooter ylheid in de luchtdeeltjes, en dus eene mindere zamendrukking en veerkracht, welke die der lucht verre te boven gaat,

titudinem perducetur, ſi oſtendatur effecta lucis tali propagatione favere, vel certe illi non contradicere. At licet inter Sonum & Lumen magna quoad nonnullos effectus *Analogia* obſervetur, (quo referri poteſt, quod ſeptem ſint colores, quemadmodum toni Muſici in octava, & quod ſpatia a diverſis coloribus occupata, in ea ſint inter ſe proportione, qua ſunt longitudines chordarum tonis conſonantibus reſpondentium) quia tamen lumen non deflectit ad latera, nec unquam compertum eſt vias curvas ingredi veluti ſonus, videtur ſane diverſitas intercedere inter eorum propagationem. Niſi itaque oſtendi posſit majorem in particulis ætheris raritatem, atque adeo minorem compresſionem, vimque ejus elaſticam, illam aeris longe

gaat; genoegzaam, om den regtlynigen voortgang van het Licht te verklaaren: zal men alleen wegens de uitwendige overeenkomst niet konnen ſtellen, dat het Licht op dezelve wyze als het Geluid voortgeſtooten word; dewyl de redeneering van den grooten EULER niet van groot gewigt ſchynt, wanneer hy zegt: dat, indien de Natuur, in de voortzettinge der klanken, wegens den grooteren afſtand, geen gebruik maakt van uitvloeiſelen, maar wel in de voortzetting van het Licht, men de *Analogie* niet kan in aanmerking neemen. In welke redeneering hy willekeurig ſtelt, dat de Natuur in de voortzetting van het Geluid gebruik maakt van eene veerkrachtige middelſtofſe, en dit alleen om den grooteren afſtand; het geen niet kan beweezen worden, en door de *Analogie* van zommige reukdeelen, die op eenen grooten afſtand gerooken worden, tegengeſprooken word.

Wan-

longe excedentem ſufficere ad propagationem rectilineam luminis explicandam, haud licebit ob ſolam convenientiam externam ſumere lumen eodem modo quo ſonum propagari, cum argumentum ſummi EULERI inde ductum, quod ſi Natura in translatione ſonorum non utatur effluviis ob majorem diſtantiam, iis autem lumen propagaret, *Analogia* non haberet rationem, non magni roboris eſſe videatur. In quo ſane ſumitur gratis naturam in Sonis propagandis uti medio elaſtico ob ſolam diſtantiam majorem, quod neque probari poteſt, & *Analogia* odorum nonnullorum, qui ad magnam ſentiuntur diſtantiam, refellitur.

Wanneer derhalven de *Analogie* alleen door eenige uiterlyke overeenkomst beweezen word, is het niet geoorloofd dezelve voor zeker op te geeven; wyl men zoo wel het verschil als de gelykenis in het oog moet houden. Men vraagt by voorbeeld, of de lucht zo wel niet als het licht, als een vloeistof kan aangemerkt worden, die uit vreemdsoortige zamengesteld is, gelyk de Heer MAIRAN meent. Maar men begrypt ligtelyk, dat om dit te bepaalen, de *Analogie* van het Licht alleen niet voldoet, maar dat 'er vereischt word, dat de verschynzelen de gissingen bevestigen of omver stooten. Want indien de voortzetting van verscheiden klanken kan verklaard worden, zonder de verschillendheid der luchtdeeltjes in aanmerking te neemen, zoude het overtollig zyn, dezelve te stellen; maar indien deeze voortzetting niet zonder dezelve kan verklaard worden, word eerst het vermoeden, door de *Analogie* opgegeeven, door middel van waarneemingen bevestigd.

Zo

Ubi itaque *Analogia* sola aliqua externa convenientia comprobatur, haud licet eam pro certa venditare, cum diversitatis haud minor ac similitudinis ratio habenda sit. Quaeritur v. g. utrum aër haud minus ac lumen spectari possit ut fluidum ex pluribus aliis heterogeneis coalitum, quod MAIRANUS censet. At facile intelligitur ad hoc definiendum non sufficere solam luminis *Analogiam*, sed requiri ut conjecturam Phaenomena vel probent, vel exigant, si enim propagatio tonorum diversorum possit sine diversitate particularum aëris explicari, supervacaneum esset eam fingere, si autem non possit, tum demum suspicio ab *Analogia* suggesta ad certitudinem ope observationum perducetur.

Quo-

Zo dikwils men nu, het zy onder de Eigenschappen, of onder de zaaken der Natuur, een groot verschil ziet, schoon met eenige overeenkomst verknogt, dan is het onze plicht te onderzoeken, of 'er tusschen geen grooter *Analogie* plaats hebbe, dan het in den eersten opflag schynt; doch men mag dezelve niet verzinnen, stellen, noch op onbekende veranderingen reukeloos toepassen, het geen de Natuurlyke Historie met dwaalingen vervullen zoude. Dit kan met zeer veele voorbeelden uit de Natuurlyke Historie genoomen, bevestigd worden. Het is bekend, dat de Planten en Dieren, veel gemeens met elkander hebben, waar uit echter noch niet volgt, dat alles wat de eene heeft, ook op de andere kan toegepast worden. De bloedomloop by voorbeeld, is het groote werktuig van leven en voeding by de Dieren, dus zouden wy konnen vermoeden, dat

Quotiescunque proinde seu inter proprietates, seu inter res Naturales manifesta deprehenditur diversitas, licet convenientiæ alicui conjuncta, toties nostrum quidem est explorare num major forte, quam prima fronte appareat, inter eas *Analogia* intercedat, haud autem licet eam fingere, ponere, & incognitis mutationibus temere applicare, quod innumeris fane naturæ scientiam erroribus repleret. Plurimis hoc exemplis ex Historia Naturali depromtis confirmari potést. Notum est plantas & animantia multa inter se habere communia, ex quo tamen nondum sequitur, omnia, quæ illis competunt, his etiam applicari posse. Circulatio sanguinis v. g. est præcipuum vitæ & nutritionis in animantibus organum, adeo-

dat ook in de Planten de Vogten omloopen; maar deeze gissing, schoon volgens eene zekere uitwendige *Analogie* geschikt, moet zo lang voor onzeker gehouden worden, tot dat zy, door verschynzelen gestaafd, of getoond worde, dat de vloeistof der Planten op zulk eene wyze noodzakelyk moet bereid worden; want uit de noodzakelykheid, dat de Planten zo wel als de Dieren voedzel noodig hebben, vloeid noch niet, dat de bereiding der vloeistoffe op dezelve wyze geschieden moet, als by de Dieren; wyl de Natuur altoos door de eenvoudigste middelen haare eindens bereikt. Het is wel waar, dat de vloeistof in de vezelen opklimt, gelyk in de hairbuisjes; maar men kan daar niet uit opmaaken, dat het op dezelve wyze geschied als by de Dieren. Hoe veele andere voorbeelden komen ons in de verscheidene soorten der geschaapen Wezens niet voor, die vlak tegen de

adeoque possemus suspicari humores in plantis etiam circulare, at vero conjectura, licet externæ cuidam *Analogiæ* attemperata, tamdiu pro incerta habenda est, donec vel Phœnomenis comprobetur, vel necessitas humorem plantarum tali circulatione debito modo præparandi ostendatur. Ex eo enim quod Plantæ haud minus ac animantia nutrimento indigeant, nondum sequitur præparationem humorum in illis eodem modo perfici quo in his, cum natura suos fines simplicissimis semper consequatur mediis. Verum quidem est humorem in fibris, veluti tubis capillaribus, ascendere, at non statim conficere licet eodem modo id fieri, quo in animantibus. Quot alia inter diversas rerum species occurrunt exempla *Analogiæ* opposita! In

de *Analogie* aanloopen. In de Dieren ziet men een verschil van Kunne, maar zoude men hier uit veilig zonder het getuigenis van waarneemingen konnen stellen, dat het ook by de Planten plaats hebbe, vooral wyl 'er zommige zyn, in welke de verschillende Kunne vereenigd word; 'er zyn 'er ook, in welke men geen bevruchting tot heden toe heeft konnen zien, maar welke men gist, dat een vruchtbaar Zaad hebben; ja zelv onder de Dieren zyn zommige Man-wyven; 'er zyn 'er, die zonder paaring voortteelen, schoon zy van verschillende Kunne zyn. En de verwonderlyke waarneemingen op *Polypen* genoomen, die noch verwonderlyker dan de fabel van de *Hydra* zyn, schoon waaragtig, schynen alle onze redeneeringen, op de *Analogie* steunende, omver te stooten.

Schoon

In animantibus sexus diversitas obtinet, at tutone ex eo sine testimonio observationum colligi potuisset; eidem etiam in plantis locum esse? Cum præsertim sint aliæ in quibus sexus diversi uniuntur, nec desint in quibus nulla adhucdum fœcundatio potuit observari, sed quorum semen fœcundum esse suspicio est. Imo in ipsis animantibus sunt quædam Androgyna, sunt quæ speciem propagant absque congressu, licet diversitas sexus in iis obtineat. Jam stupendæ illæ quæ de *Polypis* captæ sunt observationes, fabula hydræ admirabiliores, veræ tamen videntur sane omnia nostra ratiocinia *Analogiæ* innixa conturbare.

 Licet

Schoon nu dit en duizend andere voorbeelden, die men uit de Natuurlyke Historie gemaklyk neemen kan, aantoonen, dat men in Wysgeerige onderzoeken altoos beginnen moet van de waarneemingen, en nooit vergeeten, dat de verscheiden soorten door verscheiden zaaken onderling verschillen, zal echter de *Analogie* gebruikt konnen worden, wanneer wy slechts die zaaken, die aan standvastige Wetten, en aan eene door God vastgestelde Order verbonden zyn, konnen onderscheiden van anderen, die een aangenaame verscheidenheid van zaaken, en daarin de fierlykheid en vruchtbaarheid der Natuur betoogen.

Het zal hier niet ten onpas komen, dit met eenige voorbeelden te staaven. 'Er zyn lieden geweest, die meenden, dat de Planten uit verrotting gebooren wierden, en uit eenen gevalligen

Licet autem hæc & mille alia exempla ex Naturali Historia facile depromenda, satis probent ab observationibus Philosophandi initium ducendum esse, nec unquam obliviscendum diversas rerum species multis inter se rebus differre, usui semper erit tamen *Analogia*, si tantum ea sollicite a se invicem distinguere noverimus, quæ constantiis Legum, immutabilitatique ordinis a Deo stabiliti debentur, ab aliis, quæ gratam rerum varietatem naturæque in ea magnificentiam, & fœcunditatem probant.

Non alienum a re erit nonnullis hoc exemplis illustrare. Fuerunt qui plantas ex putri nasci, fortuitoque caussarum congressu generari putaverunt, quorum ineptam opinionem

géén zamenloop van oorzaaken ontſtonden; welk onzinnig gevoelen de *Analogie* alleen genoegzaam tegenſpreekt; want los door elkander gemengde oorzaaken konnen geene regelmatige uitwerkingen voortbrengen; veel minder kan 'er eene uitwerking voortgebragt worden, die het verbazend werktuiglyk zamenſtel der bewerktuigde ligchaamen nabootst; ook ziet men in de uitwerkingen, die uit eene ſpeeling der Natuur voortkomen, zoo veel konst niet, dan in de geringſte Planten. Ook lochend niemand, dat de Planten, ten minſten de meeste, uit haare Zaaden voortkomen, en wy hebben geene reden, om dit niet op allen toetepasſen. Want de reden, waarom de Planten uit haare Zaaden voortkomen, is, dat de ſtoffe, volgens algemeene Wetten bewoogen, tot werktuiglyke ligchaamen voorttebrengen ongeſchikt is; en niet meerder genoegzaam tot het voortbrengen van de grootſte, dan van de kleinſte Planten, in wel-

nem ſola ſufficienter refellit *Analogia*. Nullus enim cauſſarum temere permixtarum effectus regularis, tantoque minus qui ſtupendam organicorum corporum ſtructuram imitetur, proferri poteſt, nec in iis quæ luſui naturæ debentur tanta conſpicitur ars, quanta in vilisſimis plantis. Præterea plantas pleraſque ſaltem ex ſuis oriri ſeminibus negat nemo, nec ulla eſt ratio cur hoc non omnibus applicemus. Cur enim plantæ ex ſuis oriantur ſeminibus, ejus cauſſa eſt, quod materia ſecundum generales Leges mota ad formanda corpora Organica inepta ſit; nec magis ſufficiat maximis quam minimis plantis, in quibus haud minor ſe prodit ars, producendis. Quod ſi jam *Analogia*

 tes-

welke laatsten geene mindere konst doorstraalt. Indien nu zekere Waarneemingen tegen het getuigen der *Analogie* zouden konnen gesteld worden, zouden wy moeten erkennen, dat men meer op de Waarneemingen, dan op de *Analogie* moest betrouwen. Maar om dat wy de Zaaden van zommige Planten niet konnen ontdekken, kan men geen besluit trekken, dat die Planten niet uit Zaaden voortkomen, wyl 'er zo veele andere dingen in de Natuur gevonden worden, die onze waarneemingen ontsnappen. Dit nochtans, dat in zommige Planten, die eenigen meenden, dat geene Zaaden hadden, dezelven eindelyk gelukkig ontdekt zyn, b. v. in de Flab (*Alga*), Eendekroos (*Lens palustris*). Dit, (herzeg ik,) toont allerduidelykst aan, dat alle onze Waarneemingen na dit punt der waarheid als het ware toeloopen, dat 'er geen dubbelzinnige of twyffelachtige Voortteelingen plaats hebben, maar dat zy bepaald zyn, het welk,

testimonio observationes certæ opponi possent, his sane potius quam illi fidem adhibendam esse agnosceremus, at ex eo quod nonnullorum forte plantarum semina detegi non potuerint, confici nequit eas non ex seminibus oriri, cum tot alia occurrant in natura, quæ observationes nostras effugiant. Illud autem quod in nonnullis plantis, quæ carere seminibus aliqui arbitrabantur, ea tandem feliciter sint detecta v. g. in alga, lente, palustri, ostendit evidenter omnes nostras observationes versus hoc veritatis punctum veluti convergere, non dari generationes æquivocas, & incertas, sed eas esse determinatas, & præstabilitas, quod nisi ita esset haud posset intelligi cur non

welk, indien zo niet was, men niet zoude konnen begrypen, waarom 'er niet zomtyds eenige nieuwe soorten van Wezens ontstaan, en andere verdwynen. Dezelve *Analogie*, die de dubbelzinnige voortteelingen vernietigd, spreekt ook de veranderingen der Planten, in andere verschillende soorten tegen. Want, men begrypt ligtelyk, dat 'er geen reden kan gevonden worden, waarom zulke herscheppingen niet zomtyds, ja dikwerf noch in alle soorten zouden voorvallen; en waarom ook niet in de Dieren. Waarom by voorbeeld zouden, gelyk sommigen gedacht hebben, de Boomen in Lammeren, de Bladeren in Vogelen, de Vruchten in Wormen, de Graanen in Muizen niet konnen veranderd worden. En indien dit niet tegen de Natuur der zaaken streed, dan zou het ook gemakkelyk konnen gebeuren, dat de Planten Menschen voortbragten. Schoon nu dit gevoelen (omtrent de voortteeling de Planten) is,

non novæ rerum species certis temporibus oriantur, aliæque intereant. Eadem *Analogia* quæ destruit generationes æquivocas, refellit etiam plantarum in alias species diversas transmutationem. Facile enim intelligitur nullam prorsus excogitari posse rationem, cur, si tales Metamorphoses quandoque, non etiam sæpius, nec in omnibus speciebus contingerent, imo, cur non in ipsis etiam animantibus. Cur, v. g. ut nonnulli putarunt, arbores in agnos, frondes in aves, fructus in Vermes, grana in mures transformari non possent, quæ si naturæ rerum non repugnarent, facile etiam futurum esset, ut plantæ homines gignerent. Licet itaque opinio illa non fuisset observationibus

al eens niet door waarneemingen, die met zeer veele naauwkeurigheid, ja meer dan de zaak waardig is, gedaan zyn, tegengesprooken wierd, zoude de *Analogie* alleen deszelvs valschheid aantoonen, en leeren, dat het veiliger is onoplettenheid in zommige Waarneemers, of kwaade trouwe te onderstellen, dan zulk eene onstandvastigheid in de Natuur, die tegen de waare order stryd, te vermoeden. Want het stryd niet tegen de order der zaaken, dat in het Dierenryk Muil-Ezels zyn, en in het Plantenryk Planten, die op dezelve wyze voortgeteeld zyn; wyl men, om Muil-Ezels voorttetelen, Dieren van verschillende Sexe, die in soort niet veel verschillen; en zulke Dieren en Planten, of onvruchtbaar zyn, of indien 'er eenige (gelyk zommige meenen) konnen voortteelen, 'er echter door paaring van Muil-Ezels, van verschillende soort, geen nieuwe soorten tot in het oneindige voortgeplant zouden worden.

De

bus accuratisſime, imo justo scrupulosius institutis confutata, sola eam *Analogia* falsitatis arguiſſet, docuiſſet quo tutius esse incuriam in observatoribus quibusdam, vel etiam malam fidem, quam tantam in natura inconstantiam, ordini vero repugnantem, suspicari. Quod enim sint in regno Animali muli, & in vegetabili etiam Plantæ eodem modo generatæ, hoc nihil quidem ordini rerum officit, cum ad mulos procreandos conjungi debeant diversi sexus individua specie haud multum discrepantia, taliaque animantia, & plantæ, vel fœcunditate careant; vel si qua forte speciem, ut nonnullis placet, propagare posſint, haud nova mulorum diversæ speciei conjunctione, novæ iterum earum in infinitum enascerentur species.

Ana-

De *Analogie* dan, door Waarneemingen gestaafd, en op dezelve steunende, toond, dat de bewerktuigde ligchaamen niet by geval, maar uit eene daar toe te vooren gevormde stoffe, die daar toe geschikt is, gebooren worden; en dat hunne soorten omschreeven en bepaald zyn op zulk eene wyze, als de aaneenschakeling der geschapen Wezens, en het alllerwyste verband vorderd. Maar uit de overeenkomst van alle de geschapen Wezens, met de wetten eener allerwyste order, te willen besluiten, dat de Natuur altoos dezelve middelen gebruikt, om haar einde te bereiken, en dat zy de voortteeling en voeding van Planten en Dieren altoos op dezelve wyze verrigt, zoude niet alleen reukeloos zyn, maar ook stryden tegen het bewys, dat de Natuur de verscheidenheid met de overeenkomst zamenvoegd. Op dat wy dit met de bekendste voorbeelden bewyzen, zoude zelv dat, dat zommige Dieren levend, en

- *Analogia* itaque observationibus confirmata, & innixa, probat organica corpora non temere, sed ex præformata & apte dispofita materia oriri, eorumque species definitas esse, & determinatas, eo quidem modo quem requirit concatenatio rerum omnium, & sapientissima connexio. At ex hac rerum omnium cum ordinis sapientissimi legibus convenientia, conficere velle naturam iisdem semper mediis uti ad suos fines obtinendos, propagationem, nutritionem Plantarum, & Animantium, eodem prorsus perficere modo, non temerarium tantum foret, sed etiam naturæ, diversitatem convenientiæ jungentis, testimonio repugnaret. Ut enim notissimis hoc exemplis comprobemus,

en anderen eijerbaarend zyn, hebben konnen doen denken, dat het niet tegen de Natuur ſtryd, dat 'er zommige Dieren zyn, die zoo wel levend- als ei-baarend zyn: dit door Waarneemingen waar bevonden zynde, zoude men, niet ten onregte, hebben konnen gisſen, dat 'er nog meerder verwonderlyke eigenſchappen zullen ontdekt worden, wyl wy de Natuur geen paalen konnen ſtellen. Dus was, gelyk de groote Bonnet zeer vernuftig zegt, de Bladluis, de Voorlooper van den *Polypus*, en de waarneeming van Dieren, die zoo wel levend- als eibaarend zyn, was als het ware, het voorſpel van zoo veele verwonderlyke Verſchynzelen in de Dierlyke Waereld. Zie *Contemplation de la Nature*, Part. VIII. cap. XVI.

Dewyl

mus, vel id ipſum ſane quod nonnulla Animantia ſint vivipara, alia ovipara, ſuſpicionem injicere potuiſſet non repugnare naturæ dari quædam Animantia, quæ tam vivipara ſint, quam ovipara, quod ubi obſervationibus conſentaneum deprehenſum fuit, non inepte aliquis conjicere potuiſſet fore ut magis etiam admirandæ proprietates detegantur, cum Naturæ nulli posſint a nobis poni limites. Fuit itaque ut ingenioſe Magnus Bonnetus loquitur, curculio, *Puceron* præcurſor Polypi, & obſervatio Animantium, quæ tam vivipara quam ovipara ſunt, magis admirandis in Animali mundo Phœnomenis præludebat. Vide *Contemplation de la Nature*, Part. VIII. cap. XVI.

Cum

Dewyl wy ons derhalven bezig houden met het onderzoek der Eigenſchappen na te gaan, die tot de verſcheiden ſoorten van geſchaapen Wezens behooren, ſchynt het, (om niet door een uiterlyke ſchyn van *Analogie* bedroogen te worden) dat wy op het volgende naauwkeurig agt moeten geeven: Wy moeten altoos in het oog houden, dat onze kennisſen van verſcheidene ſoorten niet dan betrekkelyk zyn, en dat wy dezelve alleen verſchuldigd zyn aan de zeer bepaal-de menſchelyke wyze van de zaaken te begrypen, en dat 'er tusſchen die, welke ons het naast aan elkander ſchynen te komen, 'er noch middelſoorten konnen beſtaan. Nooit moet het verſchil, en de verſcheidenheid der geſchaapen Wezens, naar de geringe maat van onze kennis, afgemeeten worden; maar men moet veel eer denken, dat de eigenſchappen, het zy wy dezelve ontdekt hebben, het zy zy noch onbekend zyn, op alle mogelyke wy-
zen

Cum itaque verſamur in rerum ad diverſas ſpecies pertinentium proprietatibus inveſtigandis, ne externa aliqua *Analogiæ* ſpecie decepti nubem pro Junone amplectamur, hæc caute videntur obſervanda eſſe. Haud obliviscendum eſt notiones noſtras ſpecierum diverſarum eſſe ſolummodo relativas, deberique humano res concipiendi modo maxime limitato, inter eas quæ nobis proximæ videntur ſpecies poſſe alias exiſtere medias. Nunquam varietas rerum exiguo cognitionis noſtræ modulo metienda eſt, ſed potius cogitandum proprietates vel a nobis detectas, vel adhuc ignotas omnibus modis posſibilibus combinatas, permixtas
que

zen zamengeschikt en door elkander gemengd zyn. Indien dus de Planten, het zy door botten of inenten, voortgeteeld worden, stryd het tegen de *Analogie* niet, dat zommige Dieren, en de Polypen, op dergelyke wyze voortteelen, wyl de Wet van agtereenvolging, welke de Natuur altoos bedoeld, ons overreed, dat 'er zulke soorten konnen en moeten bestaan, die door deeze eigenschappen tot het Dieren-, en door anderen tot het Groeibaare Ryk behoorende, deeze beiden, als het waare, verbinden. En inderdaad de groote LEIBNITZ, zegt men, dat de verwonderlyke eigenschappen der Polypen voorzegt heeft: De algemeene eindoogmerken der zaaken moeten van de byzondere, en de middelen moeten van de eindens naauwkeurig onderscheiden worden. De *Analogie* immers word met beter uitslag op de algemeene, dan op de byzondere, beter op de eindens, dan op de middelen toegepast. En het

que esse. Ita cum plantæ propagentur tam ope gemmæ, sive oculi, quam per insitionem, haud sane *Analogiæ* naturæ repugnat animantia quædam, & Polypos, similibus propagari modis, cum ipsa lex continui, cujus Natura rationem semper habet, suadeat existere posse, imo debere, tales species, quæ his proprietatibus ad Animale, aliis ad vegetabile regnum pertinendo, diversa hæc regna veluti conjungant. Sane summus LEIBNITIUS admirandas polyporum proprietates dicitur prædixisse. Fines rerum generales a peculiaribus, media a finibus, sollicite distingui debent. Felicius enim *Analogia* applicatur generalibus, quam specialibus, finibus, quam mediis. Natu-

het is zo zeker, dat de Natuur zeer wysselyk voor de behoudenis der soorten gezorgd heeft, dat het geheel dwaas zoude zyn dit in twyffel te trekken; maar zy bereikt het zelve algemeene einde door verscheiden middelen na de verscheidenheid der Dieren. Men kan derhalven uit het geen men in een zeker zamenstel van deelen, in eene soort van Dieren ziet, besluiten dat hetzelve tot hun behoud noodzakelyk is, maar niet dat andere soorten, schoon naby dezelve, juist mede zulk een zamenstel hebben; by voorbeeld de Ganzen, Hoenders, Eenden hebben eene zeer dikke Maag, die zeer vleezig is, doch dit vind men niet in de Roofvogelen, in welker Maag de spyzen door een maagsap zagter gemaakt en ontbonden worden. Men begrypt ligtelyk, dat het zelve einde door verscheiden middelen bereikt kan worden, maar men kan van de *Analogie* der bekende middelen

turam conservationi specierum omnium sapienter prospexisse tam certum est, ut stultum prorsus foret id in dubium revocare; at eundem finem generalem variis prorsus pro diversitate animantium assequitur mediis. Ex eo itaque quod in aliqua animantium specie certa partium structura obtineat, colligere quidem licet eandem esse ad ejus conservationem necessariam, non autem alias etiam species quantumlibet vicinas eadem gaudere. Est v. g. in anseribus, gallinis, anatibus ventriculus crassissimus, mire carnosus; non autem in volucribus rapacibus; in quarum ventriculo cibi a succo gastrico emolliuntur. Ubicunque facile intelligitur potuisse eundem finem diversis obtineri mediis, ab *Analogia* Mediorum cognitorum ad incognita argu-

len tot de onbekende niet redeneeren. De Aarde verder van de Zon afstaande, dan *Venus* of *Mercurius*, heeft haaren Wagter; *Jupiter* en *Saturnus* hebben de hunnen; kan men hier uit besluiten, dat *Mars*, die verder van de Zonne af is dan de Aarde, ook zynen Wagter hebbe? Immers zeker niet, wyl dit ontbreeken van eenen Wagter, ligtelyk door andere middelen kan verholpen worden, en wy alle de wyzen van handelen der Natuur niet kennen. Onder die, welker zamenhang wy niet schynen te konnen ontdekken, moeten wy ook geen moeite doen, om dezelve aan de *Analogie* te onderwerpen. Wie, by voorbeeld, zal uit de uitwendige gedaante van eene Plant bepaalen, of zy een onderscheid van Sexe toelaat; wie zal haare krachten bepaalen? Wie zal uit de grootheden der Dwaalsterren, of haare afstanden van de Zon, de Tyden der dagelyksche om-

argumentari haud licet. Terra magis a Sole quam *Mercurius* & *Venus* remota Satellitem suum habet, quibus gaudent *Jupiter* etiam *Saturnusque*. Num ex hoc colligi potest suum *Martem* etiam habere Satellitem, magis a Sole quam tellurem remotum? Non certe, cum defectus ejus facile aliis modis suppleri potuerit, nec nobis omnes naturæ agendi rationes sint perspectæ. Inter quæ nulla connexio detegi videtur posse, de iis *Analogiæ* submittendis, nequidem laborandum est. Quis v. g. ex externa plantæ forma definiet utrum sexûs discrimen admittat, quis vires ejusdem colliget? Quis seu ex magnitudine, seu distantia Planetarum a Sole, revolutionis diurnæ

omwenteling bepaalen? Men moet altoos denken, dat men op alle mogelyke wyzen de eigenschappen der geschaapen Wezens moet onderzoeken, en niet ten eersten op eenige uiterlyke overeenkomst moet blyven stilstaan, want 'er voegd zich dikwyls eene groote strydigheid van hoedanigheden by eene uiterlyk overeenkomende gelykheid. 'Er zyn by voorbeeld doodelyke Planten, die de gedaante van heilzaame hebben.

Het zal ons vooral veel helpen, de meer byzondere en zeldzaame verschynzelen wel te kennen, om te weeten, hoe verre het onderscheid van gelyke zaaken zich uitstrekt, en aan welke uitzonderingen de regels, die algemeen schynen konden, onderworpen zyn; op dat wy uit geen willekeurige *Analogie* dat geene zouden willen afleiden, dat uit enkele waarneemingen

næ tempora determinabit? Perpendendum semper est; in proprietates rerum omnibus modis, qui in nostra sunt potestate, esse inquirendum, nec externæ cuidam convenientiæ præcipitanter acquiescendum. Externæ enim similitudini maxima se quandoque jungit qualitatum repugnantia. Dantur v. g. Plantæ lethales, salubrium speciem mentientes.

Juvabit præcipue singularia, & rariora Phœnomena perspecta habere, ut sciamus quousque rerum, licet similium, diversitas se extendat? Qualibus regulæ, quæ generales videri possent, exceptionibus sint obnoxiæ? Ne ex arbitraria *Analogia* conficere velimus, quod ex Solis

gen moet geleerd worden. De *Analogie* echter bedriegt niet, schoon toegepast op verschei-den soorten van natuurlyke ligchaamen, terwyl wy zien, dat door derzelver verschil geene hoedanigheid of wet veranderd word. Het word door zeer veele waarneemingen, in het Dieren- en Planten-Ryk genomen, gestaafd, dat de bewerktuigde ligchaamen uit eene te voren gevormde stoffe hunnen oorsprong hebben. De Waarneeming van den onsterfelyken HALLER is bekend, door welke hy beweezen heeft dat het geel of de dooijer van het Ey het Ingewand van het Kuiken maakt; om van veele anderen niet te spreeken. Wat nu kan men uit die en veele andere dergelyke waarneemingen besluiten? Zeker dit: dat schoon verscheide soorten van Dieren en Planten op verscheide wyzen konnen voortgeplant worden, echter ieder bewerktuigd ligchaam vereischt, dat het

observationibus discendum est. Haud vero fallit *Analogia* diversis licet rerum naturalium speciebus applicata, cum aliquam seu qualitatem, seu legem varietate earundem non mutari intelligimus. Corpora organica ex præformata oriri materia plurimis observationibus, in regno Animali, & vegetabili captis confirmatur. Nota est immortalis HALLERI observatio, qua comprobavit flavam ovi partem intestina pulli constituere, ut plures alias taccamus. Quid autem ex ea, aliisque affinibus cum ratione conficitur? Hoc certe, diversas quidem Animalium, Plantarumque species variis modis propagari posse, at hoc cuique organico corpori competere, illud non nisi ex præformata oriri posse materia, seu illa sit hic ibique, ut non-

het niet kan gebooren worden, dan uit een te vooren daar zynde ſtoffe, het zy dezelve hier en daar verſtrooid zy, gelyk zommige meenen, het zy beſlooten in een oneindig getal van in elkander beſlooten Eijeren; want tot dit punt zien wy dat alle waarneemingen zamenloopen, en wy hebben geen reden om te gelooven, dat deeze algemeene Wet aan uitzonderingen zoude onderhevig zyn; wyl zelv de gewoone vermenigvuldiging der Polypen door deeling, met eene te vooren daar zynde bewerktuigde ſtoffe, kan overeengebragt worden.

Verder moet men de algemeene, het zy wetten of hoedanigheden, wel onderſcheiden van die, welke uit de verſcheidenheid der ſoort voortvloeijen. Deeze toonen de order en de ſtandvastigheid der Natuur, en geene derzelver vruchtbaarheid, die men niet genoeg bewonderen kan. Even als de zwaartekracht de Ver-

nonnullis placet, diſperſa, ſeu ovis, ſe mutuo in infinitum continentibus, incluſa. Verſus enim hoc punctum omnes obſervationes convergere animadvertimus, nullamque rationem habemus ſuſpicandi generalem hanc Legem exceptionibus obnoxiam eſſe, cum ipſum Polyporum diviſionis ope perfici ſolitam multiplicationem, cum materiæ Organicæ præexiſtentia conciliari poſſe intelligamus.

Generales proinde ſeu qualitates, ſeu leges, ab illis quæ diverſitati ſpeciej debentur, ſunt ſollicite diſtinguendæ. Illæ enim probant ordinem, & conſtantiam Naturæ, hæ fœcunditatem nunquam ſatis admirandam. Ut gra-

Verſchynzelen in het Waereld - geſtel voortbrengt, dus brengt de prikkelbaarheid (*Irritabilitas*) de Verſchynzelen van het Dierenryk voort. Gelyk de zwaartekracht werkt op *Saturnus* en de Aarde, zo werkt de prikkelbaarheid op den Menſch en het geringſte Dier. Wanneer 'er eene hoedanigheid, of eene Wet ontdekt is, die niet afhangt van de verſcheidenheid der ſoorten, maar die aan de algemeene eindoogmerken verbonden is, behoefd men niet te vreezen, om dezelve zoo verre uit te ſtrekken, als zy, zonder eenen ſprong te maaken, ſchynt uitgeſtrekt te konnen worden; op dat ons niet het zelve gebeure, als den grooten KEPLERUS, die, na de waare gedaante van den loopbaan der Dwaalſterren ontdekt te hebben, zyne uitvinding niet op de Staartſterren durvde toepasſen, als zynde door eenige vooroordeelen verhinderd.

Wy

gravitas producit ſyſtematis mundi, ita irritabilitas regni Animalis Phœnomena. Ut ejus eadem eſt cauſſa in *Saturno*, & Terra, ita hujus in homine, & vilisſimo Animali. Cum lex aliqua, aut qualitas, a diverſitate ſpecierum non dependens, ſed cum generalibus connexa finibus detecta eſt, non eſt verendum eam eousque extendere, quousque ſine ſaltu videtur extendi poſſe, ne ſecus idem nobis, quod ſummo KEPLERO, eveniat, qui poſtquam veram orbitæ Planetarum figuram detexiſſet, inventum ſuum præjudiciis quibusdam impeditus, cometis applicare non eſt auſus.

Tuto

Wy ſchynen ook veilig uit de *Analogie* te moogen redeneeren, wanneer de daar uit afgeleide redenen, door de algemeene *Analogie* der Wezens, of door derzelver overeenkomst en zamenſtemming, bevestigd word. — Dat de Dwaalſterren, by voorbeeld, door redelyke Wezens bewoond worden, word daar uit niet alleen opgemaakt, om dat zy gelyk zyn aan onze Aarde, maar ook, om dat niets in de Natuur onvrugtbaar of onbruikbaar is, maar alles zyn gebruik heeft. Maar wat aangaat de gedaante en de levenswyze der Inwoonderen, het geen zommige 'er van gezegd hebben, zyn loutere gisſingen, wyl wy geene paalen aan de vrugtbaarheid en verſcheidenheid der geſchaapen Wezens in de Natuur ſtellen konnen; waar uit ook kan opgemaakt worden, dat dit gevoelen niet kan verzwakt worden, het zy door het verſchil, dat 'er tusſchen de Maan en de Aarde is, het

Tuto etiam ex *Analogia* videmur argumentari poſſe, cum rationes inde petitæ univerſali rerum omnium *Analogia*, vel harmonia confirmantur. — Planetas v. g. a creaturis rationalibus habitari, non tantum ex eo colligitur quod telluri noſtræ ſint ſimiles, ſed etiam quod nihil ſit ſterile, nihil incultum, in Natura, omnia habent ſuos uſus. Quæ vero de forma, moribus incolarum, quos habent, a nonnullis ſunt probata, meræ ſunt conjecturæ, cum non posſint a nobis fines naturæ fœcunditati & varietati rerum poni. Ex quo etiam intelligitur non poſſe eam opinionem labefactari vel diverſitate quæ inter Lunam telluremque intercedit, vel eo, quod ſi Planetis incolæ debeant adſcribi, tum ne Cometis quidem ſint denegandi, quod

het zy door te ftellen, dat wanneer men Inwoonders aan de Dwaalfterren toefchryft, men dezelve aan de Staartfterren niet weigeren kan, het geen niet fchynt te konnen zyn, wyl de Staartfter van 1680. zoo na by de Zon geweest is, dat deszelvs Inwoonders zouden hebben moeten verbranden, gelyk de Heer D'ALEMBERT. redeneert. Want het geen uit de algemeene eindoogmerken, en uit de order van zaaken te regt beflooten word, kan wegens de verfcheidenheid der dingen, die altoos ons begrip te boven gaat, niet in twyffel getrokken worden.

Wy moeten de *Analogie* ook niet mistrouwen, fchoon de gelykheid tusfchen verfcheiden geflagten en foorten, ten opzichte van het eene of andere Wezen, zoo volmaakt is, dat wy zien, dat het verfchil, dat ons voorkomt, niet bekwaam is om dezelve te verbreeken. De werkingen van fommige Dieren en hunne ledemaa-

quod videtur non poffe fieri, cum Cometa qui Anno 1680. apparuit, tam prope ad Solem accefferit, ut incolæ ejus exuri debuiffent, prouti Argumentatur d'ALEMBERTIUS. Ea enim quæ ex generalibus finibus, ordineque rerum omnium jufte colliguntur, non poffunt ob folam diverfitatem rerum, quæ major femper eft quam ut a nobis concipi queat, in dubium revocari.

Nec proinde *Analogiæ* debemus diffidere cum fimilitudo inter diverfa licet genera, & fpecies refpectu rei alicujus tam perfecta eft, ut diverfitatem quæ occurrit nihil ad eam infringendam valere haud difficulter intelligamus.

maaten komen met de onze zo overeen, dat men niet kan twyffelen, dat zommige hunner met eene gevoelige ziel, en zelv met zeker verſtand begaafd zyn: maar het is zeker, dat het verſchil, dat wy met onze oogen zien, uit de verſcheidenheid der ligchaamen, der hersſenen, ja uit de verſchillende ziels-vermogens, kan en moet verklaard worden, wyl de gewaarwording (*ſenſatio*), van dewelke 'er zulke doorſlaande bewyzen in dezelve zyn, geen grooter *Analogie* met de beweegingen van eene logge ſtoffe heeft, dan de kennis (*cognitio*); maar de natuur der zaaken zelve, ſteeds door verandering beſtaande, verſcheidenheid vereiſcht. Waaruit (om 'er dit ter loops by te voegen) men begrypen kan, dat de onderſtelling van hen die meenen, dat de zielen der Menſchen en van alle Dieren volmaakt gelyk zyn, en de verſcheidenheid der handelingen alleen uit het verſchil der ligchaamen aflei-

mus. Brutorum nonnullorum operationes, membraque, noſtris tam *Analoga* ſunt, ut ea Anima ſentiente, imo etiam intelligentia quadam prædita gaudere non poſſit dubitari, diverſitatem autem quæ incurrit in oculos ex varietate corporum, cerebri, imo & ex diverſis Animarum viribus, poſſe & debere explicari certum eſt, cum non majorem ſenſatio, cujus tot in eis ſunt indicia, cum motibus materiæ inertis, quam cognitio *Analogiam* habeat, diverſitatem autem rerum ipſa natura, varietate gaudens, requirat. Ex quo, ut obiter addamus, intelligi poteſt eorum hypotheſin, qui Animas hominum, Animantiumque omnium perfecte ſimiles eſſe cenſent, operationumque varietatem a Sola diverſitate corporum repetunt, conſtanti

afleiden, aanloopt tegen de standvastige *Analogie* der Natuur van de Wezens, die met de onveranderlykheid der Wetten altoos verscheidenheid paart, en die niet minder in vrugtbaarheid dan eenvoudigheid haar vermaak schynt te vinden.

Tot dus verre handelden wy over de toepassing der *Analogie* op zekere algemeene Eigenschappen, die door vergelyking der uitwerkingen moeten ontdekt, en aan elkander verbonden worden, en de verschillende verschynzelen, tot dezelve Wetten te brengen, en de overeenkomst der zaaken zelv in haare verscheidenheid waarteneemen en te erkennen. Thans blyft 'er nog overig, dat wy kortelyk nagaan, op welk eene wyze deeze *Analogie* kan toegepast worden, om de algemeene Wetten der Beweeging te vinden of te betoogen; de uitwer-

ti *Analogiæ* Naturæ rerum, varietatem, Legum immutabilitati semper jungentis, fœcunditateque haud minus ac simplicitate gaudentis, repugnare.

Egimus de applicatione *Analogiæ* ad generales quasdam proprietates effectuum collatione detegendas, easque inter se connectendas, Phœnomena diversa ad easdem leges revocanda, & convenientiam rerum in ipsa earundem diversitate observandam, ac agnoscendam. Restare videtur, ut quomodo ea generalibus motus legibus inveniendis, aut demonstrandis, effectibus ex suis causis expli-can-

werkingen uit haare oorzaaken te verklaaren; onderstellingen uittevinden of te onderzoeken. Het is bekend, dat de werktuigkundige Wetten konnen gebragt worden tot de traagheid, tot de zamenstelling der beweeging, en tot het evenwigt der ligchaamen. Dat de ligchaamen eene traagheid hebben, maakt men op uit de *Analogie*, die op waarneemingen steunt; wyl men ligt begrypt, (wat ook sommigen volgens *Pater* BOSCOVISCH meenen mogen,) dat de ligchaamen niet van zelv uit de rust in de beweeging overgaan, noch de rigting en snelheid die zy verkreegen hebben, uit zich zelve konnen veranderen; het welk ook zeker de reden is, waarom 'er order in de verschynzelen waargenomen word, en dat 'er geen willekeurige, maar zekere en bepaalde veranderingen in de gantsche Natuur gebooren worden. En op dezelve wyze geeft de *Analogie* zelve de wetten der za-

candis, hypothesibusque excogitandis, vel examinandis adhiberi possit, paucis exponamus. Leges Mechanicas revocari posse ad inertiam, Compositionem Motus, & Æquilibrium Corporum, notum est. Inertiam vero competere debere corporibus ex ipsa *Analogia*, observationibus innixa, colligitur, cum facile intelligatur (quidquid nonnulli cum Boscovicio velint) corpora nec ex quiete in motum sua se sponte conjicere; nec directionem, & celeritatem quam habent immutare posse, quæ sane est ratio cur ordo in Phœnomenis observetur, nec qualescunque mutationes, sed certæ, & determinatæ in rerum natura oriantur. Haud absimiliter Leges motus compositi ipsa dictat *Analogia*, cum in eo casu quo Angulus directionis dua-

zamengestelde beweeging op; wyl in het geval, wanneer de hoek der rigting van twee krachten regt is, (tot welk alle de anderen konnen gebragt worden) de beide machten of vermogens niet anders dan zoodanig een geheele en volkomen uitwerking konnen voortbrengen, indien het ligchaam in eene schuinsche (*diagonaale*) lyn bewoogen word. Ook leerd de *Analogie* de Wetten van Evenwigt; want het stemt met haar overeen, dat ligchamen, die eene snelheid hebben, geëvenredigd aan eene omgekeerde reden van hunne *Massa's*, in evenwigt zyn.

Maar zo vaak wy de *Analogie* zoeken toetepassen, om algemeene Wetten te vinden of te betoogen, moet men in dezelve den leidraad der waarneemingen volgen; wyl het anders ligt kan gebeuren, dat men de Natuur eerder wetten schynt opteleggen, dan de geenen, welke haar opgelegd zyn, te leeren kennen. CARTE-

duarum virium est rectus (ad quem reliqui reduci possunt) non nisi ita utraque potentia effectum integrum, & plenum producere possit, si corpus in Diagonali moveatur. Leges etiam æquilibrii ipsa Naturæ *Analogia* docet, cui sane est conveniens corpora, celeritates Massis inverse proportionales habentia, in æquilibrio esse.

At quotiescunque *Analogiam* Legibus generalibus inveniendis, vel demonstrandis conamur applicare, ea certe filo observationum dirigenda est, cum secus facile veniat ut Leges potius Naturæ ferre quam latas ab ea discere videamur. CARTESIO rerum ordini consentaneum apparebat

TESIUS meende, dat het met de order der zaaken overeen kwam, dat dezelve hoeveelheid van beweeging in het Heelal altoos behouden wierd, schoon alle Verschynzelen, die hem voor de hand kwamen, hem de valsheid van dit gevoelen konden aantoonen; ja de Wetten der beweeging, uit deeze onderstelling afgeleid, worden door de *Analogie* tegengesprooken. Om dit met een enkel voorbeeld optehelderen, wat kan 'er meer tegenstrydigs tegen de order der Natuur bedagt worden, dan dat hy genoodzaakt wierd te stellen, dat evengelyke ligchaamen, met dezelve snelheid tegen elkanderen inloopende, met dezelve kracht van beweeging, als welke zy voor de botsing hadden beiden zullen te rug springen; maar indien de *Massa* van het eene ligchaam maar een weinig veranderd word, het dan geschieden zal, dat het kleindere ligchaam, wel even als in het voorige geval, zal te rug springen, maar dat het

rebat eandem in Universo motus quantitatem semper conservari, cujus principii falsitatem obvia quæque Phœnomena ei ostendere potuissent, imo Leges motus ex ea deductæ hypothesi ipsa fuerunt *Analogia* confutatæ. Ut enim unico hoc exemplo illustremus, quid ordini Naturæ magis contrarium fingi potest quam quod statuere coactus est ille: Corpora æqualia eadem in se celeritate incurrentia, utraque eadem qua ante collisionem prædita erant motus quantitate resilire, si autem Massa unius vel tantillum minuatur, tum futurum esse ut corpus minus quidem æque ut in priori casu resiliat, majus autem integra sua celeritate in eandem plagam, in quam ante incursum

het grootste met zyne geheele snelheid, met welke het voor de botsing bewoogen wierd, in zyne beweeging zal voortgaan, volgens dezelve streek, die het voor de botsing had. Want wie zal konnen denken, dat de Natuur zich zelve zoo ongelyk is, dat zy door de minste verandering van omstandigheden, uitwerkingen voortbrengt, die vlak tegen elkander aanloopen; daar het veeleer ligtelyk te zien is, dat de veranderingen der Verschynzelen moeten geschikt zyn na de veranderingen der oorzaaken.

Hieruit kan men ook gemakkelyk opmaaken, wat het gebruik der Eindoorzaaken is in het uitvinden of betoogen van de Wetten der Werktuigkunde. Want, offschoon men niet kan loochenen, dat de algemeene Wetten der Beweeging overeenkomen met de hoogste Wysheid, staat het nochtans ons, die onweetend zyn van de oogmerken Gods, niet vry, uit dat, het geen meer

sum ferebatur, moveri pergat. Quis enim tam male sibi constare naturam suspicabitur, ut minima licet circumstantiarum mutatione effectus tam sibi e Diametro contrarios producat, cum potius facile appareat mutationes Phœnomenorum variationibus caussarum attemperatas esse oportere.

Ex quo etiam intelligi potest quis sit caussarum finalium in Legibus Mechanicæ inveniendis, vel demonstrandis usus. Utut enim negari nequeat generales motus leges perfectissimæ sapientiæ convenientes esse, neque tamen nobis in finium divinorum ignoratione versantibus ex eo quod

meer met de order en eenvoudigheid der Natuur overeemkomt, te besluiten, dat het wezentlyk zo is; ten zy die gisfing door Waarneemingen gestaafd word, van welke Waarneemingen de voorzichtig redeneerende Wysgeeren schynen te moeten beginnen; en dus eindelyk tot de beschouwing der Goddelyke Oogmerken te moeten opklimmen, wyl anderszints de toepasfing der Eindoorzaaken, noodwendig onzeker, willekeurig, en aan geduurige tegenstrydigheden onderworpen word. De twisten over de Wet van Geduurzaamheid konnen hier ten voorbeelde strekken. Wyl men daarop in de botzing van twee harde ligchaamen niet schynt gelet te hebben, heeft dit zommigen doen overhellen, om aan alle ligchaamen eene Veerkracht toe te kennen; anderen, om alle aanraaking der ligchaamen te loochenen, die zeker echter beter zouden gedaan hebben met de

quod aliquid ordini, & fimplicitati naturæ magis conveniens videatur, statim conficere licet idem revera obtinere, nisi conjectura observationibus confirmetur, a quibus fobrie philosophantibus videtur esse incipiendum, & ita demum ad considerationem finium divinorum adscendendum, cum secus finalium causarum applicationem reddi oporteat incertam, vagam, perpetuisque controversiis obnoxiam. Exemplo esse possunt disputationes de Lege continuitatis, cujus cum in collisione durorum corporum haud videatur haberi ratio, id nonnullos induxit ad elasticitatem omnibus corporibus adscribendam, alios ad omnem corporum contactum negandum, qui rectius sane observationibus veram hujus legis ad effecta applicationem de-

de waare toepassing van deeze Wet op de uitwerkingen vooraf door Waarneemingen te bepaalen, voor dat zy 'er zulke gevolgen uit trokken. En inderdaad, het is niet beneden den Wysgeer of zyns onwaardig, de overeenkomst der algemeene Wetten, door Waarneemingen gestaafd, met de Goddelyke Wysheid, in volle daglicht te zetten, of ook eenige zaaken, uit haare order en eindoogmerken aan een yder ten eersten blykende, te gissen of te vermoeden, maar het is niet geoorloofd eenige Wet voor algemeen, zeker en onveranderlyk op te geeven, ten zy die door de ondervinding en de *Analogie*, met dezelve overeenkomende, en niet slegts door redeneeringen, die schoon schynen, bevestigd worde.

Hy die de veranderingen, welke in de Natuur voorvallen, uit de gedaante der Ligchaamen, uit hun zamenstel, botsing en onderlinge wer-

definivissent, priusquam tales ex ea consequentias elicuissent. Haud sane est indignum Philosopho legum generalium, observationibus confirmatarum convenientiam cum divina sapientia in lucem protrahere, vel etiam nonnulla ex ordine rerum, finibusque, in oculos cujusvis incurrentibus, conjicere, suspicari, vel colligere, non autem licet Legem quamcunque pro universali, certa, & inviolabili, venditare, nisi experientia, & *Analogia* illis attemperata, non solis rationibus speciosis, confirmetur.

Qui mutationes quæ in Natura rerum contingunt convenienter generalibus Mechanices Legibus, proprietatibus-

werking konde verklaaren, overeenkomſtig met de algemeene Wetten der Werktuigkunde, en met de algemeene eigenſchappen der ſtoffe, die zoude de waare oorzaaken der Verſchynzelen kennen. Maar zoo verre is de menſchelyke kundigheid niet gevorderd: en men twyffeld met reden, of zy ooit zoo verre komen zal: want de eigenſchappen der ligchaamen, die dikwyls genoeg voorkomen, en meer of minder algemeen zyn, gelyk de Zwaarte, de Veerkracht, en veele andere, zyn noch door geen werktuigelyke reden klaar en duidelyk opengelegd. Schoon men niet kan twyffelen, dat ten minſten zommigen eene werktuigelyke oorzaak hebben. Jaa men heeft zelvs tot noch toe niet alle de Verſchynzelen, tot deeze hoedanigheden, die byvoegelyke (*ſecundariæ*) mogen genoemd worden, kunnen herbrengen. De Wysgeeren nochtans meenen, dat het hen vry ſtaat te

busque materiæ univerſalibus, ex corporum figura, ſtructura, & impulſu explicare poſſet, is veras Phœnomenorum cauſas cognitas haberet. At necdum eousque pervenit humana cognitio, imo merito dubitatur an unquam perventura ſit? Proprietates enim ipſæ ſatis obviæ, magis, minusque univerſales, quales ſunt gravitas, elaſticitas, & multæ aliæ, a nemine adhucdum ſunt Mechanica ratione ſatis perſpicue & ſufficienter explicatæ, licet nonnullarum ſaltem adeſſe cauſſas Mechanicas non posſit dubitari. Imo nec omnia Phœnomena ad qualitates has, quæ ſecundariæ dici queunt, reduci adhucdum potuerunt. Licere tamen ſibi putant Philoſophi tentare utrum Phœnomena ex causſis quibusdam vel in ſenſus incurrentibus,

te beproeven, of zy de Verschynzelen kunnen verklaaren uit oorzaaken, die voor de zintuigen vatbaar zyn, of die goedgekeurd worden door *Analogie*, door middel van eene waarschynelyke onderstelling, dewelke meer of min tot eene Natuurkundige zekerheid nadert. Het zal derhalven niet vreemd van myn onderwerp zyn, kortelyk iets te zeggen omtrent het maaken, toepassen, en beoordeelen van zulke onderstellingen.

Men schynt wel niet te moeten twyffelen, dat men, om zommige meer zeldzaame uitwerkingen, werktuigelyk te verklaaren, eene stoffe te hulpe neemen moet, die fyner is dan de Lucht, en meer veerkracht heeft, en dat 'er zulk eene stoffe aanweezig is, toonen de verschynzelen der Electriciteit en anderen.

Maar

bus, vel *Analogia* comprobatis explicare possint, ope hypotheseos alicujus verosimilis, ad Physicam certitudinem magis, minusque accedentis. Haud itaque a proposito alienum erit nonnulla circa tales hypotheses formandas, adhibendas, examinandasque observanda, in medium proferre.

De eo quidem haud videtur dubitandum esse, ad rariores effectus Mechanice explicandos securè materiam aliquam aëre subtiliorem, majori præditam elasticitate advocari; quam existere Phœnomena electricitatis, aliaque probant.

At

Maar wanneer de onderſtelling eene byzondere zamenſtelling in de ligchaamen vereiſcht, word zy valſch en verdagt, als de waarneemingen en de *Analogie* haar niet toevallen. Want de Natuur bereikt haare eindens, op zoo veele en zulke verſchillende wyzen, en zoo dikwyls door zulke, die in den eerſten opſlag tegen de meest geſchikte aanloopen, dat het niet zeer waarſchynelyk is, dat wy alleen door giſſen de waare reden van haare handelingen zullen ontdekken. Dus ſchynt het zeer na een harsſenſchim te zweemen, het geen CARTESIUS bedagt heeft, omtrent de deeltjes der fyne ſtoffe, die ſchroefswyze met drie ſtreepen gedraaid en uitgehold zyn, en dat die, welke van de Zuidpool koomen, niet op dezelve wyze in een gedraaid zyn als die, welke van de Noordpool koomen. Maar de onderſtelling van FRANKLIN, een onderſcheid ſtellende tusſchen de ſtellige en ontkennende Elec-

At ubi peculiarem in corporibus ſtructuram requirit hypotheſis, ſuſpecta falſitatis redditur, niſi ei faveant obſervationes, vel *Analogia*. Tot enim tamque diverſis modis natura ſuos fines aſſequitur, tam ſæpe iis qui prima fronte accommodatisſimi videntur contrariis, ut vix ſit veroſimile nos ſola conjectura veram ejus agendi rationem detecturos. Ita facile apparet figmentum redolere ea, quæ CARTESIUS, de particulis materiæ ſubtilis, tribus ſtriis in modum Cochlearum intortis, excavatis, & iis quæ a Polo Auſtrali veniunt, non in easdem partes intortis in quas ſunt illæ, quæ veniunt a Polo Boreali, commentus eſt. Hypotheſis autem FRANKLINI, diſcri-

Electricteit, door de waarneemingen zelve aan de hand gegeeven zynde, is van die verdenking vry, en waardig, dat men Proeven doe, om dezelve te betoogen, of te bepaalen.

Maar indien ook de Waarneemingen en de *Analogie* aan een onderstelling gunstig schynen, moet naauwkeurig onderzogt worden: —— Hoedanig zyn de beweegingen, die men aan de fyne stoffe toeschryft? Kan men uit de Eigenschappen, die men aan dezelve toeschryft, en daar de *Analogie* niet tegenspreekt, by voorbeeld, de fynheid, veerkracht, op eene verstaanbaare wyze verklaaren, hoe en waarom de vereischte beweegingen in dezelve ontstaan, voortgezet, en behouden worden? Zyn ook de beweegingen genoegzaam, om de verschynzelen op dezelve wyze en order voort te brengen, als men dezelve ziet? Zoude

crimen positivæ ac negativæ electricitatis statuens, cum ab ipsis observationibus suggesta sit, hoc vitio non laborat, dignaque est cujus vel probandæ, vel limitandæ caussa experimenta capiantur.

Quod si jam hypothesi observationes & *Analogia* aliquo saltem modo favere videantur, hæc sollicite examinari debent. Quales sint motus subtili materiæ adscripti? Num ex proprietatibus ei non inventa *Analogia* attributis, v. g. subtilitate, elasticitate, modo intelligibili possit explicari, cur, & quomodo motus requisiti in ea oriantur, propagentur, conserventur? An motus illi sufficiant ad Phænomena eodem modo & ordine quo observantur producenda? An

Zoude men met het zelve recht geen tegenſtrydige beweegingen aan de fyne ſtoffe konnen geeven, en zoude de verſchynzelen, die tegen de waargenoomene ſtryden, even zoo gemakkelyk konnen verklaard worden? Indien de verklaaring der zwaartekracht van CARTESIUS aan deeze Wetten getoetst word, zal zy van zelv vervallen, ſchoon zy door de *Analogie* der wateragtige Draaikringen eenizints ſchynt te konnen worden opgehelderd. Want, al eens geſteld zynde, dat 'er zulk eene beweeging der fyne ſtoffe, evenwydig aan de Evennagtslyn, plaats hebbe, dan zouden de zwaare Ligchaamen niet naar het middelpunt der Aarde, maar naar de middelpunten van verſcheiden aan de Evennagtslyn evenwydige cirkels vallen. Indien men, om deeze zwarigheid weg te neemen, ſteld, dat de fyne ſtoffe in groote cirkels bewoogen word, zal men niet begrypen, hoe zulk

An non eodem jure contrarii motus ſubtili materiæ effingi poſſent, Phœnomenaque obſervatis repugnantia pari facilitate explicari? Si ad has leges exigatur CARTESIANA gravitatis explicatio, licet *Analogia* vorticum aqueorum aliquomodo illuſtrari poſſe videatur, ſponte tamen cadet. Poſito enim ſubtilis materiæ motu ad æquatorem paralello, futurum eſſet, ut gravia non verſus telluris centrum, ſed peculiaria circulorum ad æquatorem paralellorum centra tenderent. Si vero ad difficultatem hanc removendam fingatur materiam ſubtilem moveri in circulis maximis, haud intelligetur quomodo talis ejus motus

zulk eene beweeging ontſtaat, duurt, en onderhouden kan worden, zonder geduurige verwarring.

De eerſte ſtappen dan, om de verſchynzelen te verklaaren, moeten zeer voorzichtig gedaan worden, en men moet overdenken wat de onderſtelling vereiſcht; of het geen men tot dezelve neemt, waarſchynelyk is, of ten minſten door geene waarneemingen tegengeſproken word. Want indien 'er kenteekenen zyn, die 'er tegen aanloopen, moet men dezelven ten eerſten verwerpen. Dus had men in het herhaalen van de zwaarte door de kringswyze beweeging van eene fyne ſtoffe, volgens CARTESIUS vooraf moeten onderzoeken, hoe veel ſnelheid de draaikring der vloeiſtoffe moest hebben, om te voldoen aan het voortbrengen der verſchynzelen van de zwaartekracht; en indien men dit gedaan had, zoude men gevonden hebben,

motus oriri, continuari, & conſervari ſine perpetuis perturbationibus posſit.

Primi itaque ad explicanda Phœnomena paſſus cautisſime ſunt faciendi. Perpendendum quid hypotheſis requirat. Num quæ in ea ſumuntur ſint veroſimilia, vel ſaltem nullis obſervationibus confutentur? Si enim adſint contrarii indicia ea ſtatim deſerenda. Ita CARTESIANIS gravitatem a circulari ſubtilis materiæ motu repetentibus, ante omnia fuiſſet examinandum, quantam in fluidi vortice celeritatem adeſſe oporteat, ut gravitatis Phœnomenis producendis ſufficiat, quod ſi feciſſent, inveniſſent eam decies

ben, dat zy zeventien maalen de snelheid van de beweeging der Aarde om haaren As te boven ging; en dat, indien de draaikring met zulk eene snelheid bewoogen wierd, zy de beweeging der Aarde noodzaakelyk moest versnellen. Daarenboven moeten de Verschynzelen, die men verklaaren wilde, niet ieder afzonderlyk, maar zamen genomen beschouwd worden; indien dit niet geschied, zal het gebeuren, dat de onderstelling, die geschikt is na de beschouwing van deeze of geene verschynzelen, zonder verband met andere, door nieuwe waarneemingen zal omver gestooten worden. Want al waren de draaikringen van CARTESIUS voldoende, om de beweegingen der Dwaalsterren te verklaaren, het geen echter te recht geloochend word, zouden de beweegingen der Staartsterren dezelve omver stooten, als die waargenoomen worden, in dezelve Hemelruimtens volgens verschillende rigtingen en onveranderde snel-

decies septies superare debere velocitatem terræ circa axem motæ, quanta si vortex celeritate moveretur, motum telluris necessario accelerararet. Præterea Phœnomena explicanda non solum seorsim, sed & conjunctim spectanda sunt, quod nisi fiat, continget ut hypothesis his illisque Phœnomenis, citra connexionem cum aliis consideratis accomodata, mox novis observationibus refellatur. Etiamsi vortices CARTESII Planetarum motibus explicandis sufficerent, quod quidem merito negatur, soli tamen Cometarum motus eos destruerent, qui in iisdem cum Planetis cœli spatiis, variis directionibus, & celeritatibus immutatis,

snelheden bewoogen te worden. En men kan ook niet gunstiger oordeelen over den overeenstemmenden omloop, door den grooten LEIBNITZ te hulp genoomen, om de verschynzelen der Dwaalsterren te verklaaren, want schoon men door middel van dezelve de beweeging van iedere Dwaalster in het byzonder konde verklaaren, wyl echter de snelheden van de verschillende Dwaalsterren tot elkander staan in eene omgekeerde reden van de Vierkants-wortelen der Afstanden van de Zon, (het geen uit de welbekende Wet van KEPLER volgt,) zouden (op dat 'er plaats zyn konde,) de draaikringen der Dwaalsterren in verscheiden lagen moeten verdeeld worden, zo dat de snelheden van ieder, in het byzonder beschouwd, in eene omgekeerde rede der Afstanden waren, en in de verschillende laagen, als de vierkante wortels; welke schielyke veranderingen der draai-

krin-

tatis, moveri observantur. Nec multo faventius judicandum est de circulatione harmonica a magno LEIBNITIO ad explicanda Planetarum Phœnomena advocata. Licet enim ex ea unius cujusque Planetæ, seorsim spectati, motus explicatum haberent, cum tamen Planetarum diversorum celeritates inter se in ratione inversa radicum quadratorum distantiæ a Sole (quod ex notissima KEPLERI lege consequitur) ut & locus esse posset deberent vortices Planetarii in diversa strata dividi ea lege, ut celeritates in unoquoque seorsim spectato essent in ratione inversa distantiarum, in diversis autem stratis ut radices quadratæ earundem, quæ variationes vorticum subitaneæ, neces-

saria

kringen, die echter noodzaaklyk zyn, volgens de Wet van KEPLER zouden moeten toegestaan worden, daar zy echter met de *Analogie* en de eenvoudigheid der Natuur niet konnen worden overeengebragt. Men moet de onderstellingen ook nagaan, met opzicht tot andere Verschynzelen, in welke de oorzaaken, die wy te hulp neemen, zich duidelyk moeten vertoonen. Indien de onderstellingen van CARTESIUS, van welke de eene zegt, dat het Licht door drukking ontstaat, en de andere, dat de Hemelsche Ligchaamen in draaikringen dryven, by elkander gevoegd worden, zal men ligtelyk zien, dat 'er nieuwe en onoplosselyke zwaarigheden zullen ontstaan, uit den voortgang van het Licht zonder verwarring, door zoo veele draaikringen, die tegen elkander inwerken.

Ook

saria tamen vi legum KEPLERIANARUM admittendæ, cum *Analogia* & simplicitate naturæ conciliari prorsus nequeunt. Examinandæ etiam sunt hypotheses respectu aliorum Phœnomenorum habito, in quibus caussæ a nobis advocatæ se manifestare deberent. Si hypotheses CARTESIANÆ quarum una lumen pressione oriri, altera corpora cœlestia vorticibus innatare perhibet, inter se componantur, facile apparebit novas gravesque difficultates ex propagatione luminis, per tot vortices sibi contrarios haud perturbata, nascituras.

Ook is eene nauwkeurige bepaaling der uitwerkingen, en derzelver vergelyking met de aangenoomen oorzaaken, zonder verwaarloozing der omstandigheden, die iets tot de zaak doen, de toetssteen der onderstellingen. Op deeze wyze heeft de beroemde BRADLEI ontdekt, dat de kleine veranderingen der vaste Sterren, onder den naam van Afwykingen (*Aberrationes*) bekend, niet aan het Jaarlyks Verschilzigt (*Parallaxis annua*), moet toegeschreeven worden, gelyk veelen gedacht hebben, maar aan den agtereenvolgenden voortgang van het Licht. Schoon de aart der uitwerkingen en oorzaaken niet altoos zulk eene naauwkeurige vergelyking toelaat, zullen 'er echter altyd andere wyzen zyn, om de onderstelling te onderzoeken, waarvan de voornaamste is: dat de veranderingen der uitwerkingen, na de verschillende omstandigheden volgens de Wet,

Præsertim autem accurata effectuum determinatio eorumque cum caussis assumtis collatio, non neglectis circumstantiis præcipue ad rem facientibus, est hypothesium lapis lydius. Hac sane ratione a celebri BRADLEYO detectum est exiguas stellarum fixarum mutationes, aberrationum nomine venientes, haud parallaxi annuæ, ut putabant multi, sed successivæ luminis propagationi esse adscribendas. Licet autem effectuum caussarumque indoles tam accuratam comparationem haud semper admittat, non deërunt tamen alii hypothesin examinandi modi, quorum præcipuus est: •Ut variationes effectuum, pro diversitate circumstantiarum, ex lege secundum quam caus-sa

Wet, naar welke de oorzaaken werken moeten verstaanbaar en duidelyk gemaakt worden; want men moet eene onderstelling, in welke de uitwerkingen, die tegen de waargenoomene aanloopen, met het zelve of meer gemak konnen verklaard worden, niet veel agten, gelyk ook niet, uit welke reden kan gegeeven worden van eenige verandering, maar die te algemeen of te willekeurig is, en die omtrent alle uitwerkingen, schoon zeer verschillende, dezelve is, en niet voldoet om dezelve te bepaalen. Dus zyn meest alle die van CARTESIUS en anderen, die de opklimming der vloeistoffen in hairbuisjes, de aantrekkingen, de opbruisschingen uit de beweeging van eene fyne stoffe verklaaren; als die dit gebrek hebben, dat zy niet de verschynzelen tot de oorzaaken en hunne wyze van werken brengen, maar dat de oorzaaken na de verschynzelen geschikt zyn, gelyk men zegt,

sæ operari debent, intelligibiles reddantur. Haud enim magnum pretium statui debet hypothesi, ex qua effectus iis qui observantur oppositi eadem vel majori adhuc facilitate possent explicari, aut ex qua ratio quidem reddi queat mutationum aliqua, sed nimis generalis, vaga, eodem modo ad effectus, licet diversissimos, se habens, illisque determinandis haud sufficiens. Tales sunt fere omnes CARTESIANÆ, tales aliæ, ascensum fluidorum in tubis capillaribus, attractionum, fermentationum Phœnomena, ex motibus subtilis materiæ explicantes, quæ hoc vitio laborant, quod non Phœnomena ad caussas, earumque operandi modum, sed caussæ ad phœnomena sint accom-

zegt, dat de *Lesbiers* deeden, die, wanneer zy de gebouwen niet na den regel konden schikken, den regel na de gebouwen schikten.

Zomtyds hangt de kennis der oorzaak af van de wyze van werken, die gemeenlyk door de verschillende omstandigheden der uitwerkingen met elkander en met de oorzaaken vergeleeken, bepaald wordt. By voorbeeld, de waarneemingen leeren, dat de Ebbe en Vloed der Zee met de beweegingen der Maane zamenstemmen, en dus spreeken zy de onderstelling van Gallileus tegen, die dezelve van de dagelyksche en jaarlyksche beweeging der aarde afleid; of nu deeze Ebbe en Vloed door drukking of aantrekking voortgebragt word, moet uit de byzondere omstandigheden en veranderingen bepaald worden; want derzelver oorzaak moet zoodanig zyn, dat men uit dezelve begrypen kan, waarom deeze Water-

commodatæ, quod fecisse dicuntur Lesbii, qui cum ædes ad regulam accommodare non possent, regulam ædibus accommodarunt.

Quandoque caussæ cognitio dependet a modo operandi, quem circumstantiæ effectuum diversæ, inter se & cum caussa comparatæ, plerumque definient. Æstum v. g. maris cum motibus lunæ conspirare observationes docent, ac proinde refellunt hypothesin Gallilæi, eundem a diurno annuoque telluris motu repetentis. Utrum vero pressione vel gravitatione æstus iste producatur ex circumstantiis peculiaribus, & mutationibus determinandum est. Caussa enim ejus talis esse debet ut ex ea intelligi possit cur

Watergetyden het sterkst met de Nieuwe en Volle Maanen voorvallen, het welke zeker is, dat niet uit de de drukking, maar wel uit de zwaartekracht kan afgeleid worden. Op dezelve wyze kan men uit de Wet der Straalbreekinge bepaalen, of men de straalbreeking moet toekennen aan de aantrekking van eene Middelstoffe op de ligtstraal, of aan de botsing der ligtstraal op de vaste deelen der ligchaamen, gelyk CARTESIUS meende; het geen de verklaaring van NEWTON begunstigd, stryd tegen die van CARTESIUS.

'Er zyn ook andere middelen, om eene onderstelling na te gaan, en vooral om derzelver valschheid te ontdekken, somtyds kan dit alleen dezelve wederleggen, dat de waargenomene uitwerkingen niet overeenkomstig zyn met de aangenoomen oorzaaken. Dus is by voorbeeld de hers-

cur maximi circa novilunia & plenilunia contingant æstus, quod ex pressione non posse explicari, sequi autem ex gravitatione certum est. Eodem modo num refractio debeatur attractioni medii in radium lucis, vel hujus impactui in partes Solidas, ut CARTESIUS putavit, ex ipsa lege refractionis definiri poterit, quæ NEWTONIANÆ explicationi favet, refellit CARTESIANAM.

Sunt & alii modii hypotheses examinandi, earumque præcipue falsitatem detegendi. Quandoque eam vel hoc refellere potest, quod effectus observati haud sint assumtis caussis *Analogi*. Tale est v. g. eorum commentum, qui

hersſenſchim van hen, die de Waereld voor een Dier, en GOD voor deszelvs Ziel houden; want de beweegingen, die men waarneemt in de ligchaamen van het Geheelal, zyn niet *Analogiſch* met de beweegingen der Dieren, in welke zo veele eenvormigheid en geduurigheid niet is, dan in de eerstgemelde. En wie ziet niet, dat uit die onderſtelling de oorſprong der bewerktuigde en andere ligchaamen niet beter kan verklaard worden, dan uit de toevallige zamenloop der *Atomi*, of ondeelbaare deeltjes; wyl de Dieren voor geene Stigters van hunne eigene ligchaamen konnen gehouden worden, als welker verwonderlyk zamenſtel zy zelv niet kennen; en hoe veele zaaken hebben de Dieren niet noodig, die van hen zelven niet afhangen, het zy om het leven te onderhouden, of om hunne gewoone werkingen te verrigten?

Het

qui mundum pro Animali, Deumque pro Anima ejus habent. Motus enim in Univerſitate rerum obſervati haud ſunt ſpontaneis Animantium motibus *Analogi*, in quibus haud tanta ac in illis ſe prodit conſtantia. Et quis non ſentit ex illa hypotheſi haud magis poſſe explicari corporum Organicorum, aliorumque ortum, ac ex fortuito concurſu atomorum? Cum Animantia pro Auctoribus ſuorum corporum haberi neutiquam poſſint, quorum ſtructuram admirabilem nequidem intelligunt. Et quot rebus a ſe haud dependentibus Animalia indigent, ſeu ad vitam ſuſtentandam, ſeu ad Operationes ſuas ordinarias perficiendas?

Mani-

Het is ook een blykbaar teken van de valschheid eener onderstelling, wanneer wy gedwongen worden de *Analogie*, die wy zien, dat 'er tusschen de overige uitwerkingen is, te verkragten. Wanneer het *Ptolomeesche* Waereldgestel niet met de Waarneemingen konde overeengebragt worden, heeft TYCHO BRAHÉ, om den stilstand der Aarde vast te stellen, zyne onderstelling uitgedacht, die in dat stuk tegens de *Analogie* aanloopt, dat hy zegt, dat de overige Planeeten om de Zonne bewoogen worden, maar de Aarde niet. Dat door deeze onderstelling de *Analogie* verkragt word, kan noch duidelyker beweezen worden uit de Wet van KEPLER, dat de Vierkanten der Tyden zyn als de Taerlingen der Afstanden, aan welke Wet niet alleen de Hoofd-Dwaalsterren, maar ook hunne Wachters gehoorzaamen; maar deeze Wet zoude dan geen plaats hebben in de beweege-

Manifestum etiam falsitatis hypotheseos est indicium, si ejus caussa cogamur *Analogiam*, quam inter reliquos effectus intercedere observamus, violare. Cum Systema Mundi *Ptolemaicum* haud posset cum observationibus conciliari, ut quieti Terræ nihilominus consuleret TYCHO, suam excogitavit hypothesin, *Analogiæ* in eo repugnantem, quod reliquos Planetas circa Solem moveri perhibeat, Sola Tellure excepta. Evidentius adhuc *Analogiam* ea hypothesi violari ostendi potest ex hac lege KEPLERI; Quadrata temporum esse ut cubi distantiarum, cui cum non tantem principales, sed & secundarii Planetæ obtemperent, ejus tamen ratio nulla haberetur in Lunæ, Solisque

weeging van de Zonne en Maan om de Aarde, het geen alleen genoeg is om deeze onderstelling te vernietigen.

Men kan ook eene onderstelling voor valsch verklaaren, wanneer men, om dezelve plaats te geeven, veel willekeurigs 'er by verdigten en stellen moet, en gissingen op gissingen hoopen, en sommige zaaken aanneemen, die verre van de waarschynelykheid af zyn, die onzeker zyn, en door geene *Analogie* gestaafd. Of wanneer 'er aan toevallige oorzaaken, die willekeurig gesteld zyn, en niet bepaald, uitwerkingen toegeschreeven worden, die te regelmaatig zyn, dan dat zy tot dezelve konnen gebragt worden; by voorbeeld, de Navolgers van CARTESIUS zyn genoodzaakt, de afwykingen der Dwaalsterren en de ongelykheden in hunne beweegingen, toeteschryven aan de zydelingsche botsing der draaikringen en andere oorzaa-

lisque motibus circa terram, quod solum ad eam hypothesin refellendam sufficit.

Arguit etiam falsitatis hypothesin, cum ut ei locus esse possit, multa pro arbitrio fingenda, statuenda sunt, conjecturæque conjecturis cumulandæ, assumenda nonnulla a verosimilitudine abludentia, incerta, aut nulla *Analogia* confirmata. Vel cum causis fortuitis, vagis, haud determinatis, attribuantur effectus magis ordinati, quam ut ad eas referri possint. Ut v. g. CARTESIANI aberrationes Planetarum, omnesque in motibus eorum inæquabilitates, at quam regulares! Adscribere coacti sunt impul-

zaaken, die uit haare natuur onstandvastig zyn. Of wanneer de groote zwaarigheid niet weggenoomen word, maar ontweeken door eene vergelyking, die wel op zich zelve vernuftig gevonden is, maar wanneer men dezelve van naby beschouwd, blykt, dat zy niets ter zaake doet. Of door eenige algemeene afgetrokkene reden, die evengoed bekwaam is, om alles te verklaaren: het geen de geestige Schryver der *Reize door de Cartesiaansche Waereld* aan CARTESIUS te regt tegenwerpt; of wanneer 'er in de onderstelling geduurig verbeteringen en veranderingen moeten gemaakt worden, om nieuwe verschynzelen te verklaaren.

Maar wanneer geen onderstelling voorkomt, die tekens van waarschynelykheid heeft, door welker hulp de Verschynzelen konnen verklaard worden uit de werkingen van eenige oorzaaken,

pulsui vorticum laterali, aliisque causis natura sua inconstantibus. Vel cum præcipuum difficultatis momentum non removetur, sed eluditur comparatione aliqua in speciem quidem ingeniosa, tali tamen quæ accuratius examinata nil ad rem facere deprehenditur, vel ratione aliqua abstracta, generali, ad quidlibet explicandum æque apta, quod CARTESIO jure objicit festivus Auctor Itineris per Mundum ejus. Aut cum continuæ in hypothesi correctiones, mutationes, sunt admittendæ ad nova Phœnomena explicanda.

Quod si autem, ut sæpissime fit, nulla occurrat hypothesis verosimilitudinis indicia præbens, cujus ope Phœno-

ken, gelyk zeer dikwils gebeurd, moet men zich toeleggen, om de Wetten te ontdekken, door welke de uitwerkingen geboren worden, en dat wy derzelver order en verband ontdekken: het word den Stervelingen zelden gegund verder te gaan, en dit is ook genoeg tot het gebruik in dit leven. Het is inderdaad beter onze onwetendheid der oorzaaken te ontdekken, dan een onderstelling hardnekkig staande te houden, die alleen op gissingen en een schyn van waarheid steund, of dat wy te schielyk tot de inwendige krachten en wezentlyke eigenschappen onze toevlugt neemen. De aantrekking kan hier ten voorbeelde dienen, welke zommigen voor even zulk eene wezentlyke eigenschap der stoffe willen gehouden hebben, als de onindringbaarheid; maar naar myn gevoelen ten onregte. Want schoon men niet loochenen kan, dat de uitwerkingen der zwaartekracht duidelyk in de beweegingen der Dwaalsterren

nomena possent ex caussarum quarundam operationibus explicari, opera danda est, ut Leges, quibus convenienter effecta exoriuntur, eorumque ordinem, & connexionem detegamus, quo ulterius progredi raro datur mortalibus, quodque usibus vitæ sufficit. Præstat sane ignorantiam caussarum ingenué confiteri, quam hypothesin Sola conjectura, aut apparente veri specie commendatam pertinaciter propugnare, aut justo præcipitantius ad vires internas, proprietatesque essentiales confugere. Exemplo esse potest attractio, quam nonnulli pro æque essentiali materiæ proprietate habere volunt. Ac ipsa est impenetrabilitas: ut arbitror, minus recte. Licet enim negari nequeat

ſterren gezien worden, konnen echter de verdedigers eener inwendige en algemeene aantrekking niet loochenen, dat de aantrekkingen der aardſche ligchaamen niet aan dezelve Wetten als de Hemelſche onderworpen zyn, met KEILL, tot verklaaring van den zamenhang der ligchaamen ſtellende, dat alle de ſtofdeeltjes elkander onderling aantrekken met een vermogen, het geen in eene ſterker afneemende reden ſtaat, dan de Vierkanten der ſteeds toeneemende afſtand. Ja het is buiten tegenſpraak, dat de deelen van het licht door zommige ligchaamen aangetrokken, en door anderen afgeſtoten worden, en zelv van het zelve ligchaam nu aangetrokken dan afgeſtooten worden, in evenredigheid van den afſtand: voorts, dat men geene reden van de Scheikundige aantrekkingen geeven kan, dan door aan eenige deeltjes aantrekking, en aan anderen afſtooting toe te kennen; en te ſtellen, dat de aantrekking by het eene

queat effecta gravitatis in Planetarum motibus manifeſte conſpici, non eidem tamen Legi ſubeſſe terreſtres attractiones quibus cœleſtes, ipſi negare nequeunt attractionis intrinſecæ & Univerſalis defenſores, cum KEILIO ad cohæſionem corporum explicandam ponentes ſingulas materiæ partes ſe mutuo adtrahere, vi in majore quam duplicata diſtantiæ augeſcentis ratione decreſcente. Imo particulas Lucis a quibusdam corporibus adtrahi, ab aliis repelli, vel ab eodem etiam corpore pro diſtantiæ ratione, nunc attrahi, mox repelli, nec fermentationum Chemicarum rationem reddi poſſe, niſi quibusdam particulis adtractionem, aliis repulſionem tribuendo, his fortiorem, illis

eene fterker is, en by anderen de afftooting. Uit deeze en veele andere uitzonderingen en veranderingen, aan welke de aardfche aantrekkingen onderworpen zyn, kan men befluiten, dat de aantrekking niet ten eerften voor eene algemeene en wezentlyke eigenfchap der ftoffe moet gehouden worden, maar dat de Menfch moet blyven ftaan by haare maat en bepaaling, by de befchouwinge van haare uitwerkingen, na het voorbeeld van den grooten Newton, die wel waarfchouwde, dat men door het woord *Aantrekking* de uitwerkingen en beweegingen, en niet derzelver oorzaaken en beginzelen moest begrypen, ten minften zoo lang alle de Verfchynzelen van aantrekking en afftooting niet tot eene en dezelve Wet gebragt zyn (het geen tot noch toe door niemand gedaan is,) fchynt het, dat men met geen recht de Aantrekking en Afftooting tot de wezentlyke Eigenfchappen der ftoffe brengen kan.

illis debiliorem, in confeffo eft. Ex quibus fane, multisque aliis, quibus adtractiones Terreftres funt obnoxiæ, mutationibus, vel exceptionibus, colligere licet non ftatim effe habendam adtractionem pro materiæ cujuslibet proprietate Univerfali & Effentiali, fed in effectuum ejus confideratione, menfura, & Determinatione mortalibus fubfiftendum effe, magni Newtoni exemplo, qui voce attractionis fe effecta & motus, non caufas & principia eorum indigitare monuit. Saltem donec omnia attractionum repulfionumque Phœnomena ad unam & eandem Legem fint reducta, quod nemo adhucdum præftitit, haud videtur jure attractio vel repulfio inter proprietates Materiæ

kan. Want die geenen, die met *Pater* BUSCOVISCH, zelv de onindringbaarheid uit de kracht van afstooting der stoffe afleiden, schynen zeer ver van de eenvoudigheid der Natuur af te wyken.

Tot dus verre toonden wy, hoe men de *Analogie* in de Natuurkunde gebruiken moet; nu blyft 'er noch over, dat wy aantoonen, hoe dezelve kan gebruikt worden tot het vinden en betoogen van Zedekundige Waarheden, het welk wy naar ons vermogen zullende trachten te doen, het geoorloofd zal zyn, te beginnen van de Waarheden, die tot Gods Volmaaktheden behooren, zo om dat de zedelyke plichten met dezelve ten naauwsten verbonden zyn, als om dat wy door Natuurkundige Waarheden, die

riæ Essentiales referri. Qui enim cum BUSCOVICIO ipsam etiam impenetrabilitatem ex vi materiæ repellendi derivant, videntur multum a Naturæ simplicitate deflexisse.

Ostendimus quomodo *Analogia* in scientia Naturali sit utendum. Restat ut qua ratione moralibus veritatibus inveniendis ac Demonstrandis applicari possit exponamus: Quod dum præstare pro virili annitimur, licebit initium ducere a Veritatibus ad Dei perfectiones pertinentibus, tam quod Moralia officia cum iis firmiter sint connexa, quam

die alleen begreepen hebben, die tot de Eigenschappen en veranderingen der Ligchaamen behooren.

Indien al niets anders, zoude de *Analogie* der geschaapen Wezens betoogen, dat 'er een Wezen is, dat met eene oneindige Macht en Wysheid begaafd is; want wat zoude 'er dwaazer konnen zyn, dan die zo schoone order der zaaken aan een blind geval toe te schryven, en het zoude tegen de *Analogie* aanloopen, dat zulks iets geregelds, en met zoo veel konst zamengesteld, zoude konnen voortbrengen; en dat alles door onveranderlyke Wetten geregeerd word, dat de soorten der Wezens onderhouden worden, en het Heelal blyft bestaan, en niet door eenig geval vernietigd word: wat bewyst dit anders, dan de Wysheid en Macht van den grooten Maker; ja zelv zo ver, dat de ongerymd-

quam quod veritatum Physicarum nomine eas solas intellexerimus, quæ ad corporum proprietates, & mutationes pertinent.

Esse mentem aliquam infinita potentia ac sapientia præditam, si nihil aliud, certe *Analogia* rerum manifesstissime comprobaret. Quid enim absurdius esse posset, quam ordinem rerum pulcerrimum cœco casui acceptum referre? Quem aliquid ordinati, singularique arte dispositi generare posse est *Analogiæ* vel maxime contrarium. Quod immutatis omnia regantur Legibus, quod species rerum conserventur, quod perduret nec casu intereat Universitas

rymdste vertellingen van den *Koran* minder tegen de Natuur der *Analogie* stryden, dan de uitzinnigheid van hen, die het bestaan van een GOD loochenen, of Hem het bestuur der Waereld ontzeggen, en geen mensch van gezond verstand is meer overtuigd, dat het brood voed, en het vuur verwarmd, dan dat 'er een almachtig en alwys GOD is.

Deeze waarheid wel vast gestaafd zynde, zullen die geenen, die meenen, dat de soorten van Wezens en de algemeene Wetten alleen door GOD gade geslagen worden, maar niet de byzondere gebeurtenissen en ieder Wezen byzonder, ligtelyk tot zwygen gebragt worden. Want wie gevoeld niet, dat GOD ook alles als naar zekere maaten, gewigten en getallen geschapen heeft, en dat de grootste met de kleinste zaa-

tas rerum, quid aliud quam potentiam & sapientiam summi rerum opificis probat, usque adeo, ut portentosissimæ. Alcorani fabulæ haud ita repugnent naturæ *Analogiæ* quam eorum deliria, qui Deum vel existere negant, vel a gubernatione mundi removent, nec homo sanus magis persuasum habeat panem nutrire, ignem calefacere, quam Deum optimum, Maximumque, existere.

Qua veritate firmiter stabilita, facile refelluntur ii, qui a Deo Solas curari putant rerum species, & Leges generales, non autem eventus singulares, & individua. Quis enim non sentit Deum pondere, mensura, numero fecisse om-

zaaken verbonden zyn? Wie ziet niet, dat 'er niets overtolligs in de waereld is, niets dat niet tot eenig gebruik strekt, en dat men alom blyken van GODS byzondere zorg waarneemt?

Maar indien GOD alle de uitkomsten der Natuurlyke Waereld zelve regeerd en bestuurd, zal het met de *Analogie* ten hoogsten strooken, het lot en de daaden der menschen aan Gods byzondere voorzorg te onderwerpen; want men kan geene reden bedenken, waarom GOD zyne zorg alleen slegts over de Natuurlyke Waereld zoude laaten gaan, en niet over de Zedelyke, en waarom Hy deeze minder Wys, dan die zoude regeeren?

Het eerste en voornaamste gebruik der *Analogie* in de Zedekundige Waarneemingen, is, te overtuigen, dat de schynbaare verwarringen in

omnia, maximaque cum minimis esse connexa? Quis non intelligit nihil in mundo superfluum, nihil suo usu destitutum esse, & ubique specialis Dei curæ manifestissima indicia observari?

At si omnes Physici mundi eventus Deus ipse gubernet, *Analogia* certe vel maxime conveniens erit humana etiam fata & actiones peculiari Dei curæ subjicere. Nulla enim excogitari potest ratio cur Deus Solius Mundi Physici, nec etiam moralis curam gerere vellet, magisque sapienter eum quam hunc gubernaret.

Primus itaque & præcipuus *Analogiæ* in Moralibus veritatibus usus est, ut persuadeat apparentes in humanis fatis

in het lot der Stervelingen niet tegen eene wyze order der zaaken stryden, schoon wy de redenen van de meeste uitkomsten der zaaken niet konnen inzien: want het is eene bekende zaak, dat men in de Natuurkundige Waereld oneindige blyken van eene allerwyste Regeering waarneemt; ja zelv dat die, welke in den eersten opslag niet geschikt genoeg scheenen, na eene ryper beschouwing of grooter aanwas van menschelyke kundigheden, zeer schoon en geschikt gevonden worden. Men kan derhalven niet twyffelen, dat, het geen in de Zedekundige Waereld tegen de Goddelyke Volmaaktheden schynt te stryden, of niet genoegzaam met dezelve schynt overeen te komen, de wyze Regeering GODS daarom niet verzwakken of wegneemen kan, en alleen een bewys is van onze onweetendheid, maar geenzints van eene slegte bestuuring.

De

fatis confusiones sapienti rerum ordini haud repugnare, licet plurimorum eventuum rationes perspicere haud valeamus. Constat enim in mundo Physico innumera sapientissimæ gubernationis indicia observari, ea etiam quæ prima fronte non satis ordinata videbantur, re melius examinata, vel cognitione humana longius promota, pulcerrime ac aptissime disposita deprehensa esse. Nec proinde dubitare fas est ea etiam quæ in Mundo Morali perfectionibus divinis contraria esse videntur, vel non satis consentanea, sapientissimam Dei gubernationem haud labefactare, vel tollere, & ignorantiæ quidem nostræ, non autem malæ mundi administrationis argumenta esse.

 Nihil

De Heer HUME doet niets af, (om niet van de *Manicheërs* en van BAYLE te spreeken, die hen wilde te hulp komen,) wanneer hy de Rol van *Epicurus* aanneemende, met groote moeite wilde aantoonen, dat men uit de uitwerkingen, die men in de waereld ziet, geen bewys kan vinden van eene oorzaak, die Almachtig, Alwys, en ten hoogsten Goed is, uit hoofde van zoo veel zedelyk en natuurlyk kwaad. Want wyl deeze Volmaaktheden Gods, (buiten de Zedekundige Verschynzelen, welker reden wy niet weeten,) gekend worden, zoude hy zekerlyk ten hoogsten de *Analogie* tegenspreeken, die stellen durfde, dat eenige schynbaare onvolmaaktheden in de Zedekundige waereld, de dwaasheid van den Schepper, of Zyne onmagt zouden aantoonen, daar dezelve in tegendeel met eene allervolmaaktste bestuuring konnen overeengebragt worden, indien wy ons ver-

Nihil proinde agit HUMIUS (ut de *Manichæis*, & qui eis subvenire voluit BAYLIO taceamus,) dum assumpta *Epicuri* persona magno molimine conatur ostendere, *Oper. Philos.* Tom. II. Tent. XI. ex effectibus in mundo obviis haud posse argumentum duci ad existentiam caussæ alicujus infinitâ potentiâ, sapientia, & bonitate præditæ, ob tot mala moralia, Physicaque. Cum enim hæ Dei perfectiones independenter ab illis Phœnomenis moralibus, quorum rationes ignoramus, cognoscantur, *Analogiæ* sane turpissime contradiceret qui statuere auderet apparentes aliquas in morali mundo imperfectiones insipientiam Auctoris Naturæ, vel impotentiam arguere, quæ cum perfectissimâ gubernatione conciliari possunt, si pro certo habeamus

verzekerd houden, dat alle onze hoop niet in den loop van dit kortſtondig leven bepaald word, en dat het tegenswoordige leeven maar alleen een ingang is tot een volgend. Te vergeefs immers ſtellen onze tegenpartyen, dat 'er in de oorzaaken geen grooter volmaaktheid kan zyn, dan men in de uitwerkingen ziet, die aan veele onvolmaaktheden onderhevig zyn. Want wy ſchryven geen volmaaktheid aan de eerſte oorzaak toe, die in zyne werken niet uitblinkt: en dit ſtellen wy, overeenkomſtig de *Analogie*, dat de Groote Schepper altoos aan zich zelve gelyk is, en overeenkomſtig met Zyne Volmaaktheden handeld, zelv dan, wanneer wy de reden van Zyn doen niet konnen nagaan; en het geen de tegenparty zegt: dat het tegen de *Analogie* ſtryd, dat men uit voorſtellen en redeneeringen van eindige Stervelingen beſluiten trekt op de eindens van GOD, die zo oneindig verre van

mus haud ſpes omnes noſtras brevi hujus vitæ curriculo terminari, præſentemque vitam atrium ſolummodo futuræ eſſe. Fruſtra enim adverſarii dicunt cauſſæ non plus perfectionis adſcribi poſſe quam in effectibus deprehendatur, qui omnes multis imperfectionibus ſunt obnoxii. Nam nullam primæ rerum cauſſæ perfectionem adſcribimus, quæ in factis ejus haud eluceret, hocque ipſum convenienter *Analogiæ* ſtatuimus: Summum rerum opificem ſibi ſemper conſtare, perfectionibusque ſuis convenienter agere, vel tum cum operum ejus rationes perſpicere non valemus. Nihil autem obſtat quod objicit adverſarius: *Analogiæ* contrarium eſſe ex conſiliis & propoſitis mortalium argumenta ducere ad fines Dei, tanto ſupra humanam

van de Menschelyke Natuur verwyderd is, stryd 'er niet tegen; want daar uit zelve, dat de Eerste Oorzaak oneindig wyzer en magtiger is, dan de menschen, besluiten wy, dat dezelve veel beter, dan wy, eindige Stervelingen, weet, wat met Haare oneindige Volmaaktheden overeen komt, en dat Zy zulks altoos doet en uitvoert; en wy konnen deszelvs eindens uit den aart der menschen en de natuur en samenvoeginge der zaaken kennen. Maar met denzelven Hume te zeggen, dat het geen ons de grootste volmaaktheid toeschynt, misschien wel de grootste onvolmaaktheid is; of met Hobbes alle GODS Volmaaktheden, uit Zyne Macht te willen afleiden, en Zyne Goedheid te beschryven door de macht van zich beminnelyk te maaken, Zyne Rechtvaardigheid door Zyn vermogen van goed en kwaad te konnen uitdeelen, is niet alleen tegen de *Analogie*, maar tegen het gezond verstand té spreeken; wyl geen mensch, die by

nam Naturam positi intervallo. Ex eo enim ipso quod caussa illa prima hominibus sit infinite sapientior & potentior, concludimus eandem melius miseris homuncionibus scire quid infinitis suis perfectionibus conveniat, idque semper facere, & exequi. Fines autem ejus ex indole humana, & natura ac coagmentatione rerum cognosci sane possunt. Dicere autem cum eodem Humio, id quod nobis summa videtur perfectio, forte imperfectionem esse; aut cum Hobbesio perfectiones Dei omnes ex sola ejus potentia derivare velle, Bonitatemque per potentiam se amabilem reddendi, justitiam per facultatem bona aut mala distribuendi definire, est non tantum contra *Ana-*

by zyne zinnen is, kan twyffelen, of wysheid is beter dan dwaasheid, kennis dan onwetendheid, goedheid dan kwaadheid, en de bewustheid van zyn eigen onvermoogen, dan verwaandheid.

Wy zouden ook ligtelyk door de *Analogie* konnen betoogen, dat veele waarheden, die met de Zedekundige ten naauwsten verbonden zyn, beweezen worden; en dat de verscheide dwaalingen der *Materialisten*, die de denking zelv onder de wyzing (*modificatie*) der stoffe stellen der *Fatalisten* en van *Spinosa*, door dezelve worden tegengesproken, en omvergeworpen. Maar dewyl wy hier niet op konnen stilstaan, om niet van onze taak af te wyken, zullen wy tot de Plichten der Menschen overgaan. Niemand twyffelt, of het oogmerk der geheele Zedekunde strekt daar heenen, om den Mensch eenen zekeren weg te wyzen, die hem tot

Analogiæ, sed & communi sensui renuntiâre, cum nemo sanus, dubitare possit sapientiam præstare insipientiæ, cognitionem ignorantiæ, bonitatem malitiæ, conscientiam imbecillitatis propriæ semper arguenti.

Facile etiam possemus ostendere *Analogiâ* multas alias veritates cum Moralibus firmiter connexas comprobari, errores varios, *Materialistarum*, cogitationem ipsam inter modificationes materiæ referentium, *Fatalistarum*, *Spinosæ*, aliosque confutari. At cum haud liceat per instituti rationem his immorari, ad ipsa hominis officia progredimur. Moralis totius doctrinæ finem esse ut homini certum commonstret iter ad felicitatem eum ducens nemini du-

tot geluk leid. Maar om dat geluk eenigzints te bereiken, moet hy weeten, dat het noodig is, dat hy en de zaaken, die hy gebruikt, en zyne eigen natuur kenne, en het verband van verſcheiden handelingen met zyn geluk, wel inzie. Hy moet derhalven met Waarneemingen van de *Ethica* beginnen, en onderzoeken, welke de middelen, en welke de beletzelen van zyn geluk zyn.

Om de Zedekundige Waarneemingen zo veel te naauwkeuriger te doen, meenen wy, dat het voornaamſte daar in gelegen is, dat men de ingebooren drift (*Inſtinct*) en de dryfveeren der Natuur wel onderſcheide van andere neigingen, die men aan de opvoeding, aan de gewoonte, en dergelyke oorzaaken verſchuldigd is, wyl 'er geen gelukkiger leven is, dan dat na de Natuur geſchikt is.

Schoon

dubium eſt. Ut vero quomodo eam conſequi posſit ſciat opus eſt, ut tam rerum quibus utitur, quam ſuam Naturam cognitam habeat, actionumque diverſarum cum ſua felicitate copulationem perſpiciat. Ab obſervationibus itaque Ethicæ initium ducendum eſt, & inquirendum, quæ ſint felicitatis media, quæ impedimenta?

In obſervationibus autem Moralibus tanto accuratius capiendis præcipuum momentum in eo putamus poſitum esſe, ut Inſtinctus, ſtimulique Naturales ab aliis propenſionibus, educationi, conſuetudini, ſimilibusque causſis debitis ſollicite diſtinguantur, cum non niſi ea ſit beata vita, quæ Naturæ adtemperata eſt.

Licet

Schoon de Natuurlyke dryfveeren zomtyds door feilen van opvoeding, gewoonte of zeden verdonkerd worden, zo dat zy ter nauwernood kennelyk zyn, zyn 'er echter kentekenen van, welke van alle anderen konnen onderscheiden worden; onder welken voornaamentlyk deeze behooren: Men moet alles voor Natuurlyk houden, dat zich door zigtbaare blyken in de daaden van wilde en beschaafde Volkeren vertoond; alles wat men ziet dat het zelve is, zonder onderscheid van plaats of tyd; alles wat men ligtelyk kan nagaan, dat met de Godlyke goedheid en wysheid verbonden is, die men niet kan loochenen, dat het behoud van den mensch altoos op het oog heeft: Eindelyk alles wat men waarneemt, dat vroeger dan de redeneering of gewoonte zich vertoont en dieper in de menschlyke ziel ingedrukt is, dan dat men het alleen tot opvoeding of gewoonte brengen kan.

Door

Licet autem aliquando Naturales stimuli educationis, consuetudinis, Morumque vitio ita obliterentur, ut vix agnosci possint, nec tamen desunt caracteres eos a quibuslibet aliis distinguendi. Inter quos præcipui hi sunt: Ea pro Naturalibus habenda esse, quæ manifestis indiciis in barbarorum & politiorum populorum, hominumque actionibus se produnt; Quæ sine Locorum temporumque discrimine, eodem se habere modo deprehenduntur; Quæ ad ipsam hominum conservationem, cujus Naturam rationem habuisse negari nequit, pertinere, cum bonitateque & Sapientia Divina connexa esse facile intelligitur; Quæ ratiocinio, consuetudinibus prius se exserere, altiusque humanis animis infixa esse, quam ut soli educationi, & consuetudini accepta referri possint, observantur.

Ho-

Door middel van deeze Kentekenen, zullen wy ligtelyk overtuigd worden, dat 'er in den mensch, behalven die aanprikkelingen, welke tot het dierlyk leven behooren, ook andere en edeler natuurlyke aanprikkelingen zyn, namentlyk die van gezelligheid, goedwilligheid, zedelyk gevoel, geweeten, en andere. Dit bewyst ook zelv de *Analogie*; want de waarneemingen leeren, dat ieder Dier door eigen aangebooren driften bestuurd word, dat het, om te leven, zyn eigen natuur volgt; het is dus niet waarschynelyk, dat aan den mensch alleen geene byzondere en met zynen staat overeenkomende aanprikkelingen zouden ingedrukt zyn, wyl niemand loochenen kan, dat hy van natuure tot het waarneemen van edeler daaden geschikt is. Verder dat de mensch een algemeen gevoel, of liever een gevoel van waarheid heeft, dat niet van het gebruik zyner rede afhangt, ja dat zich voor het gebruik der rede reeds

* Horum Caracterum ope facile persuadebimur inesse homini præter illos qui ad vitam Animalem pertinent alios quoque nobiliores stimulos Naturales, nimirum Socialitatis, Benevolentiæ, sensus Moralis, conscientiæ, aliosque. Ipsa hoc comprobat *Analogia*. Observationes enim docent unumquodque Animal Instinctibus propriis regi, ita ut suam sequatur Naturam ad vivendum ducem, nec proinde verosimile est homini Soli nullos peculiares, suæque conditioni convenientes impressos esse stimulos, quem nobilioribus functionibus obeundis a Natura destinatum esse negari nequit. Præterea id ipsum quod Homo sensu quodam communi, vel potius veri gaudeat a rationis usu haud

reeds vertoond: waar toe, gelyk wy in het eerſte gedeelte deezer Verhandeling aangetoont hebben, dat ook de *Analogiſche* wyze van oordeelen behoord. Dit, zeg ik, kan ter betooging ſtrekken, dat de menſch met een zedelyk gevoel begaafd is; want hy heeft dit zo wel als dat van waarheid noodig. En het getuigenis der waarneemingen bevestigd, dat de Natuur, of liever haar goedgunſtige Werkmeester, op allerlye wyzen voor den Menſch heeft willen zorgen.

Indien nu de menſch agt ſlaat op zynen eigen inborst, en op de natuur der zaaken en der uitwerkingen, die uit zyne vrye daaden voortſpruiten, zal hy zonder moeite gewaar worden, dat zommige daaden tot middelen dienen, om zyn geluk te bereiken; anderen tot beletzelen, dat het geen een waar, duurzaam en ſtandvastig ver-

haud dependente, imo eâ prius ſe exſerente, quo etiam *Analogicam* judicandi rationem pertinere in prima operis parte oſtendimus, argumento eſſe poteſt ſenſu etiam Morali eundem inſtructum eſſe. Non enim hoc minus ac illo veri indiget. Naturam autem, vel potius ejus parentem benigniſſimum conſultum homini modis omnibus voluiſſe Obſervationum teſtimonio confirmatur.

Quod ſi jam Homo ſuæ indolis, & Naturæ rerum, effectuumque qui ex liberis actionibus naſcuntur rationem habeat, facile intelliget, nonnullas actiones eſſe felicitatis conſequendæ media, alias impedimenta. Id quod voluptatem veram, conſtantem, perpetuam, nec majori dolori aut

vermaak geeft, het welke aan geen grooter smart of berouw plaats laat, een waar goed is; maar indien het moeijelykheden baard, of grooter vermaak dan verdriet geeft, een kwaad is; dat hy dus pogingen willende aanwenden om zyn geluk te bevorderen, zo de verder afgeleegen als nadere uitwerkingen moet nagaan, onderling vergelyken, verscheiden goed en kwaad afweegen, als het waare, en afmeeten, op dat hy dus kan onderkennen, welke de beste, zekerste en kortste weg zy, om tot zyn geluk te komen.

Wanneer hy dit na behooren gedaan heeft, zal hy ten eersten zien, dat de plichten van den waaren Godsdienst ten allernaauwsten met zyn geluk verbonden zyn. Hy ziet, dat dezelve niets gebied, dan dat aangenaam, liefflyk, en vol verkwikkenden troost is, en bekwaam om het gemoed optewekken. Hy besluit

aut pœnitentiæ locum relicturam parit, vera bonum esse, malum autem si vel soles molestias gignat, vel saltim majores dolores quam voluptates. Adeoque sibi de vera felicitate consequenda laboranti actionum suarum effecta, remotiora non minus ac propriora, perpendenda, & inter se comparanda, diversa bona malaque ponderanda veluti, & mensuranda esse, & quomodo honestissima, certissima, & brevissima via ad felicitatem pervenire possit cognoscere valeat.

Quod si ut par est fecerit, haud difficulter intelligit veræ religionis officia vel maxime & arctissime cum sua felicitate copulata esse. Videt eam nihil præcipere nisi jucundum, suave, dulcissimæ consolationis plenum, animis eri-

vloeit uit de Goddelyke Wysheid; en zyn eigen edeler vermogens; dat de ziel na het ligchaam zal overblyven, en dat hy derhalven voornamentlyk een toekomend leven in het oog moet houden. Dat een alwys GOD niets te vergeefs doet, en derhalven dat, dewyl Hy den mensch gemaakt heeft zoo, dat hy gelukkig wilde zyn, Hy ook denzelven daar voor vatbaar heeft gemaakt; en dat Zyn wil en oogmerken uit Zyne Werken gekend worden.

Niet minder duidelyk zal de mensch zien, dat zyn geluk natuurlyk verknogt is, met de welmeenende pogingen, om ook het geluk van anderen te vermeerderen; want hy moet noodzaakelyk zien, dat 'er in de Natuur niets bestaat, dat van andere deelen als afgescheurd en gescheiden is, maar dat alles op eene zekere wyze is verbonden. Hy twyffeld derhalven niet,

erigendis aptum. Ex sapientia Divina suisque facultatibus nobilioribus concludit animam corpori suo superstitem victuram, adeoque sibi futuræ vitæ vel maxime habendam esse rationem. Deum sapientissimum nihil frustra agere, adeoque si hominem vitæ felicis appetentem, capacem etiam fecisse, ejusque voluntatem & fines ex operibus suis cognosci, intelligit.

Nec minus clare perspiciet suam felicitatem cum sincero aliorum etiam felicitatem promovendi studio Naturaliter conjunctam esse. Non enim potest non videre in ipsa Natura nihil esse a reliquis partibus divulsum, & sejunctum, sed certis modis copulata inter se esse omnia, nec proinde dubitat sapientissimum & benignissimum huma-

niet, of de alwyze en algoede Vader van het Menschdom heeft de waare belangen der Stervelingen zamen verbonden, en de menschen gevormd zoo, dat zy elkanders hulp onderling noodig hebben, maar ook dat zy gezellig zyn van Natuur. De mensch gevoeld dus, dat de plichten van rechtvaardigheid, menschlievendheid en goedgunstigheid, hem door de Natuur zelve aanbevolen worden, en dat de Zedelyke Waereld, door de onderlinge plichten en genegenheid der menschen tot elkander, even zeer bestuurd word, als de natuurlyke Waereld door de algemeene zwaartekracht.

De *Analogie* leert ons dus deeze Zedekundige grondbeginzelen: dat de plichten van waaren Godsdienst altoos met het geluk van den Mensch zamenstemmen; en dat ons eigen waar geluk niet kan bevorderd worden door het nadeel van anderen; wyl de Natuur het recht van dee-

ni generis Parentem vera etiam mortalium commoda conjunxisse, eosdemque mutuæ opis non tantum indigentes, sed & sociali Natura præditos fecisse. Sentit Justitiæ, humanitatis, & benevolentiæ officia ab ipsa nobis Natura commendari, mutuoque hominum erga se invicem amore, & officiis, mundum moralem haud secus, ac Physicum gravitatione universali, regi.

Ipsa itaque *Analogia* hæc nobis suggerit Principia Ethica: Officia veræ Religionis cum felicitate hominis semper conspirare; Nec posse veram nostram felicitatem cum aliorum detrimento promoveri, cum Natura Jura hujus Ju-

deezen niet met dat van een anderen, noch de plichten van den eenen met die van den anderen strydig heeft gemaakt, en dat dus niemand recht heeft om daaden te doen, welke, indien anderen ook meenden, dat zy hun vry stonden, 'er geduurige twisten uit ryzen zouden, en den ondergang van de menschelyke zamenleeving na zich zoude sleepen, of althans het recht van den eenen tegens het recht van den anderen zoude stryden; en derhalven als de vraag is, wat in deeze of die omstandigheden geoorloofd is, of gedaan moet worden, men billyk nagaa wat 'er gebeuren zoude, indien de Natuur die vryheid over en weder toegestaan had, wyl zy zekerlyk den menschen niet te vergeefsch een gevoel van zekere evengelykheid ten opzichte der plichten van rechtvaardigheid ingeschaapen heeft.

Deeze *Analogische* waarheden alleen, wel aangewend zynde, en op de verscheiden bezighe-

Juribus illius, officiaque officiis haud sane opposuerit; Adeoque nemini Jus eorum faciendorum competere, quæ si alii quoque sibi licere putarent, ex eo continua bella nascerentur, interitusque mutuæ inter homines consociationis sequeretur, vel certe Jura hujus illius Juribus repugnarent; Et proinde, cum de eo quæritur quid in his illisque circumstantiis liceat, vel opus sit facto, utiliter expendi, quid futurum esset si promiscuam ejus licentiam Natura concessisset, quæ sane æqualitatis alicujus, respectu Justitiæ officiorum, sensum, haud frustra ingeneravit hominibus.

Hæ solæ veritates *Analogicæ* recte adhibitæ, diversisque vitæ humanæ negotiis & circumstantiis convenienter ap-

heden en omstandigheden van het menschelyke leven toegepast, voldoen om alle de plichten der menschen aan te toonen, en de Zedekundige dwaalingen weg te neemen. En het zal niet onnut zyn, hier omtrent eenige voorbeelden by te brengen. Wyl de plichten van den Godsdienst niet konnen stryden met de waare plichten jegens ons zelve, of jegens anderen, (anders zoude GOD zich zelve niet gelyk zyn,) bewyst de *Analogie* duidelyk, dat het geene waare Godsdienst-plichten zyn, die niet konnen volvoerd worden zonder verwaarloozing of gewelddoening aan anderen. Hier toe kan men brengen de onmaatige en onnutte ligchaamskwellingen, ja den zelvmoord zelven door aandrang van eenen blinden yver begaan, of reukeloos gezocht; als ook het zich onttrekken aan de zamenleeving, en alle andere verkeerde wyzen van GOD te dienen, of liever te beledigen, die tegen de goede order, zeden, open-

applicatæ, sufficiunt omnibus Hominum Officiis demonstrandis, erroribusque moralibus refellendis. Cujus rei aliquot exempla dedisse haud inutile erit. Cum Religionis officia veris seu erga nos, seu alios officiis repugnare non posiint (secus enim Deus sibi non constaret) *Analogia* sane probat haud esse vera pietatis officia ea quæcunque non nisi aliorum neglectu, & violatione præstari possunt. Quo referri queunt macerationes corporis immodicæ, & inutiles, imo mors ipsa voluntaria cæci fervoris impulsu oppetita, vel temerarie quæsita, fuga Societatis, omnesque alii Deum perverse colendi, vel potius offendendi ritus, bono ordini, moribusque, Paci pu-

openbaare rust en veiligheid aanloopen, en vooral die yver vol haat en wreedheid, die GOD wil behaagen door den dood en het bloed van zulke, die men meent dat dwaalen. Want welk eene schandelyke, en der Goddelyke wysheid onwaardige verwarring van alle plichten, zoude 'er niet ontstaan, indien de bevelen van den Godsdienst ieder een belastten, om die geenen, die een ander gevoelen toegedaan waren, ter dood te sleepen en te vermoorden; en de waare Godsvrucht aanraadde om de geenen, welken de Wet van hun geweeten verplicht, om veeleer allerleije wreedheden, ja den dood te ondergaan, dan de eer, die zy GODE schuldig zyn, na te laaten, dezulken, zeg ik, door pynigingen en allerleije soort van wreedheid te dwingen om den Godsdienst, dien zy alleen voor waar houden, af te zweeren. Neen zeker, de Goddelyke Wetten, die zoo strydige plichten den menschen zouden opleggen, zouden der Vol-

publicæ, & tranquillitati contrarii, ac præcipue plenus odii & crudelitatis ille Zelus, qui Deo eorum sanguine & cæde vult placere, quos in errore versari putat. Quam turpis enim nasceretur, indignaque Dei sapientia officiorum omnium perturbatio, & confusio, si religionis præcepta omnibus juberent eos qui contrariæ opinioni sunt addicti ad mortem rapere, & jugulare, & vera in Deum pietas suaderet eos tormentis, & omnibus sævitiæ speciminibus cogere ad religionem quam solam pro salutari habent ejurandam, quos conscientiæ Lex obligat ad dira potius quævis subeunda, mortemque oppetendam, quam honorem Deo debitum violandum. Næ ita Leges divinæ tam

Volmaaktste Wysheid niet betaamen. Het zelfde zou ook plaats hebben, indien de Natuur ooit toegelaaten had de Wetten van billykheid in eenig geval te verkrachten; want men kan niet loochenen, dat dezelve daarmede het welzyn van het Menschdom in het oog gehad heeft; en het is ontwyffelbaar, dat zy bekwaam is, om het geen zy vastgesteld heeft, te volbrengen. De *Analogie* der Natuur derhalven, benevens de Goddelyke Wysheid, en de aart der menschen, betoogen, dat de Wetten van billykheid zoo standvastig en onveranderlyk zyn, als die, door welke het Heelal bestuurd word. Eveneens moet men denken omtrent de plichten van goedwilligheid en liefde, met welken de Natuur het genoegen van het menschdom verbonden hebbende, zy zich zelv schandelyk zoude tegenspreeken, indien het ooit gebeuren konde, dat derzelver schending nuttig, dat derzelver waarneeming schaadelyk ware.

tam contraria hominibus officia imponentes perfectissimæ sapientiæ haud convenirent. Quod etiam dici deberet si Leges justitiæ ullo in casu violari Natura permisisset. Humani enim generis commodis iisdem eam consulere voluisse negari nequit, quam certe destinatis suis perficiendis parem esse non licet dubitare. *Analogia* itaque Naturæ, sapientiaque Dei, & ipsa humana indoles suadent Leges Justitiæ æque immutabiles & constantes esse, ac illas quibus regitur Universitas rerum. Haud aliter sentiendum de benevolentiæ & caritatis officiis, quibus cum Natura humani generis commoda conjunxerit, sibi turpiter eadem contradiceret si unquam evenire posset ut eorum

ware. Althans de Godloochenaars zelve durven niet ontkennen, dat daaden van billykheid en deugd, die met de Wetten overeen komen, ten minsten gemeenelyk en natuurlyker wyze goede, en die tegen dezelve stryden, kwaade uitwerkingen voortbrengen. Waar uit men, overeenkomstig met de *Analogie*, besluiten kan, dat de voorspoed der Goddeloozen, en de tegenspoed der Vroomen, maar alleen in schyn bestaat, en niet wezentlyk is; dat alle het andere gelyk gesteld zynde, Godsvrucht en Deugd den mensch altoos gelukkiger, en de ondeugd, 'er tegenoverstaande, hem ongelukkiger maakt.

De Regels derhalven, om gelukkig te worden, door Waarneemingen en *Analogie* ontdekt en zaamverbonden, zyn niet minder zeker, dan die der Natuurkunde, volgens welke wy leeven en handelen. Even als het brood ons

rum violatio utilis, observatio vere noxia esset. Actiones sane Justitiæ virtutisque Legibus convenientes bonos, repugnantes vero malos effectus gignere naturaliter saltem, & ordinarie, ne ipsi quidem Athei diffiteri audent. Ex quo convenienter *Analogiæ* concludere licet, Sceleratorum prosperitatem, bonorumque infelicitatem apparentem, haud veram esse, pietatemque & virtutem, cæteris paribus, Hominem semper feliciorem, vitiaque opposita infeliciorem reddere.

Regulæ itaque felicitatis consequendæ observationibus & *Analogia* inventæ, ac contextæ, haud minus sunt certæ ac illæ Physicæ, quibus convenienter vivimus, agimus.

ons voed, het vuur ons verwarmd, zoo maaken Haat en Nyd ons ongelukkig, en Deugd en Liefde gelukkig. En even als wy denken, dat de natuurlyke eigenschappen der zaaken niet veranderen zullen, even zoo onveranderlyk zyn de natuurlyke uitwerkingen der Zedelyke daaden. Trouwloosheid was en zal altoos schandelyk, schadelyk en onteerende zyn, maar woordhouding, edelmoedigheid, milddaadigheid zyn altoos schoon, edel, eerlyk en nuttig. De algemeene Zedelyke Wetten blyven niet min onveranderlyk dan die der Natuur.

Het gebeurd wel soms, dat zommige bedriegelyke zedekundige oordeelen der menschen, omtrent hunne plichten, even als in zommige gevallen der Gezigtkunde, hen verkeerd doen handelen, welke verkeerde oordeelen echter, (wanneer men zyne aandacht vestigt op de gewoone uitwerkingen der daaden en op de *Analogie*

imusque. Ut panis nutrit, ignis calefacit, ita odium & invidia nos infelices, caritas, virtus, felices reddunt. Ut non putamus immutatum iri proprietates rerum Physicas, ita nec Naturales actionum Moralium effectus. Fidei violatio fuit eritque semper turpis, ignominiosa, noxia: constantia in promissis, generositas, liberalitas, pulcra, honesta, utilis, Legesque Morales universales haud minus ac illæ Physicæ immutatæ manent.

Equidem fallaciæ nonnullæ opticis similes Moralia hominum de suis officiis judicia quandoque in transversum agunt, quæ tamen, attentione ad ordinaria actionum effectu & Naturæ *Analogiam* adhibita, detegi possunt. Opus tan-

gie der Natuur) konnen ontdekt worden. Wy moeten slechts trachten de Sterrekundigen natevolgen. Het gebeurd in de Zedelyke Waereld niet minder gemeenlyk, dan in de Natuurkundige, dat zaaken, die in eenen grooteren of kleeneren afstand van ons af zyn, ons grooter of kleener toeschynen; dus ook, dat de naby zynde uitwerkingen van onze daaden duidelyker, en de verder afgelegene duisterder voorkomen; maar een voorzichtig mensch ziet niet alleen het geen onmiddelbaar voor hem is, maar hy overweegd ook de gevolgen zyner daaden die verder af zyn. Het gebeurd ook vaak, dat ieder zich als in het middelpunt der Zedelyke Waereld wil stellen, en alle zyne daaden, tot zyn byzonder voordeel wil doen zamenloopen, daar echter ieder, die de order der Natuur aandachtig naagaat, begrypen kan, dat het veel betamelyker is het algemeene voordeel, waarin het byzondere

tantum est ut Astronomos discamus imitari. Evenit in Mundo Morali haud rarius ac in Physico ut quædam in majori aut minori a nobis distantia posita justo majora vel minora videantur, propioresque nostrarum actionum effectus clarius, remotiores obscurius cernantur, sed hominis prudentis est non ea solum quæ ante pedes posita sunt intueri, verum actionum suarum sequelas vel remotiores perpendere. Fit etiam sæpissime ut quilibet se in centro veluti orbis Moralis collocare, omnesque suas actiones ad privata sua commoda referre velit, cum tamen facile ordini Naturæ attentus intelligere posset, convenientius ei longe esse ut publicum commodum, quo privata etiam continentur, pro communi veluti motuum Moralium

dere das ook begreepen is, voor het gemeene middelpunt der Zedekundige beweegingen te houden; want in der daad, men zoude geene overeenkomst in de Zedelyke Wetten konnen waarneemen, indien ieder alleen voor zich zelve wys was, en dat voor billyk moest houden, dat alleen zyn byzonder nut bedoeld.

De *Analogie* alleen kan ons overreden, dat de Natuur dezelfde plichten van Godsvrucht, billykheid en goedwilligheid, die zy in het gemeen aan ieder opgelegd heeft, ook aan Vorsten en Burgeryen heeft voorgeschreeven. Want gelyk in het Heeläl de grootste en kleinste ligchaamen aan dezelfde Wetten onderworpen zyn, zoo komt het ook met de Goddelyke Wysheid en de standvastigheid der Natuur overeen, dat de plichten van Vorsten en geheele Volkeren niet verschillen met die van ieder byzonder Persoon. Want, hoe afschuwelyk zoude de gedaante der Zedelyke waereld zyn, in-

lium centro habeatur. Sane enim si sibi soli quisque sapere, idque pro justo quod privatim utile est habere deberet, nulla in Moralibus Legibus consensio posset observari.

Eadem pietatis, justitiæ, & benevolentiæ officia, quæ singulis, universis etiam, principibus, & civitatibus, naturam præscripsisse observanda, sola persuadere potest *Analogia*. Ut enim in Universitate rerum maxima minimaque corpora iisdem sunt subjecta legibus, ita haud alia esse principum populorumque officia, ac privatorum, & singulorum, est divinæ sapientiæ, naturæque constantiæ con-

indien het geen aan een byzonder mensch schadelyk was, den Vorsten voordeelig ware, en het welzyn van enkele menschen stryden zoude tegen dat van het algemeen? De *Analogie* derhalven stopt den mond aan alle die Leermeesters van bedriegery, onbillykheid en trouwloosheid, die niet schroomen te zeggen, dat men ten voordeele van het algemeene welzyn, de Wetten van Recht, Billykheid en Menschlykheid mag en moet overtreeden. Want dezelve Natuur, welke die Wetten aan byzondere persoonen gegeeven heeft, heeft dezelve ook den Vorsten voorgeschreeven, en heeft voor het welzyn van het geheele Menschdom zorg gedraagen, door de onderlinge plichten van het algemeen omtrent byzondere persoonen, en van deeze omtrent het algemeen, en van die van Vorsten omtrent byzondere Menschen, en omtrent Vorsten, als mede van Volkeren onderling omtrent elkander. 'Er zyn

consentaneum. Quam enim deformis esset moralis mundi facies, si quod privatis noxium principibus utile esset, salusque singulorum, universorum saluti unquam repugnaret? *Analogia* itaque refellit omnes illos nequitiæ, injustitiæ, & perfidiæ Magistros, qui publicæ utilitatis caussa naturales justitiæ, æquitatis, humanitatisque leges violari posse, & debere, dicere haud verentur. Eadem enim natura quæ has singulis, & privatis, principibus etiam & universis commendavit, mutuisque universorum erga singulos horumque erga illos, principum erga privatos & principes, gentiumque erga gentes officiis totius humani generis saluti prospexit, & consuluit. Aut itaque nullæ

zyn derhalven geene Godlyke natuurlyke Wetten den Menschen voorgeschreeven, die niet van een ieder, die zyn geluk zoekt, heilig moeten nagekomen worden.

'Er is derhalven een uitmuntend gebruik te maaken van de *Analogie*, in het kennen en bewyzen van de overeenkomst van alle onze plichten met het waar geluk; en om daartoe te geraaken, hebben wy slechts noodig te weeten, welke de aart en staat van den Mensch zy, en de zamenhang der verscheiden daaden met zyn geluk; om overtuigd te zyn, dat de Zedelyke Wetten, natuurlyk (als van Goddelyke herkomste) zeker, standvastig en onveranderlyk zyn, zo wel als de Natuurlyke; om derhalven de gemeene en natuurlyke uitwerkingen van goede en kwaade daaden van toevallige (of liever die volgens Gods geheim bestuur geschieden) afte- zon-

nullæ sunt Leges divinæ naturales humanis positæ actionibus, aut certe illæ sunt ab omnibus suæ felicitatis cupidis sancte observandæ.

Est itaque insignis *Analogiæ* usus in consensione omnium nostrorum officiorum cum vera felicitate agnoscenda, ac demonstranda. Ad quod obtinendum opus tantum est: Ut sciamus qualis sit hominis indoles, conditio, actionumque variarum cum felicitate copulatio? Ut persuasum habeamus Leges Morales, Naturales (utpote Divinas) certas, constantes, immutabiles esse, æque ut Physicas; Adeoque effecta actionum bonarum malarumque ordinaria, Naturalia, ab aliis fortuitis, vel potius secretæ Dei Guber-

zonderen; en om nooit te vergeeten, dat Gods goedheid en wysheid nooit toelaaten, dat iemand door het overtreeden zyner Wetten gelukkiger, en door derzelver opvolging ongelukkiger worden zoude.

Wy hebben dus het ſchoone verband der Menſchelyke Plichten afgehandeld. 'Er blyft thans noch overig, dat wy aantoonen, hoe wy de *Analogie* moeten gebruiken, om byzondere Zedekundige waarheden te vinden of te betoogen, het geen my met weinig woorden toeſchynt te konnen afgedaan worden. Indien wy onderzoeken willen, of 'er eene *Analogie* plaats hebbe tusſchen eenige Zedekundige zaaken, moeten wy op dezelve wyze te werk gaan als in de Natuurkunde. Men moet onderzoeken, of die zaaken altoos zamen verbonden zyn, of de eene vermeerderd of verminderd zynde, de andere insgelyks aangroeit of afneemt. Indien wy

Gubernationi debitis, accidentalibusque diſtinguamus; Nec unquam obliviſcamur haud pati Dei bonitatem & ſapientiam, ut quisquam Legum ſuarum violatione felicior, obſervatione evadat infelicior.

Egimus de omnium humanorum officiorum concentu pulcherrimo. Reſtat ut quomodo *Analogiam* peculiaribus moralibus veritatibus inveniendis aut demonſtrandis adhibere debeamus, exponamus. Quod quidem paucis videtur abſolvi poſſe. Si examinare velimus utrum inter aliquas res Morales intercedat *Analogia*, eodem procedendum eſt modo quo in ſcientia Naturali. Discutiendum an eæ conſtan-

wy de Onderstelling willen onderzoeken van hen, die meenen, dat alle vriendschap uit hoope van eigen belang en behoefte ontstaat, koomen de volgende stukken aan ons onderzoek voor: Zyn die alleen voor vriendschap vatbaar, die hulp noodig hebben? Zyn zy 'er zo veel te meer vatbaar voor, hoe meer gebreks zy hebben? Zyn 'er geen voorbeelden van eene zuivere genegendheid zonder belooning? Gebeurd het niet dikwils, dat de vriendschap op zich zelve vermaakt zonder hoop van voordeel? Wanneer 'er eenige *Analogie* tusschen verschillende zaaken plaats heeft, moet men de paalen van derzelver gelykvormigheid naauwkeurig aanwyzen, op dat de *Analogische* redeneering dezelve niet overschreede. Inderdaad de meeste drogredenen (*Sophisma's*) van BAYLE, door welke hy de goddelooze stellingen der *Manicheërs* wilde onderstutten, steunen op deeze eene

stanter sint connexæ, an una earum aucta vel imminuta crescat vel decrescat altera? Si eorum hypothesin qui omnem amicitiam ex proprii commodi spe atque indigentia ortam censent examinare velimus, hæc perpendenda veniunt: An ii soli ad amicitiam proni qui auxilii egent? An tanto proniores quo magis indigent? Nullane dantur exempla amoris puri, haud mercenarii? Numquamne fit ut ipsa delectet amicitia, non spes lucri? Ubi aliquam inter res diversas intercedere *Analogiam* certum est, limites similitudinis accurate definiendi sunt, ne ultra eos argumentatio *Analogica* proferatur. Pleraque sane BAYLII *Sophismata*, quibus impiam *Manichæorum* causam fulcire voluit, nituntur hoc solo errore, quod Deum instar patris qui-

eene dwaaling, dat hy GOD heeft willen begrypen, wel als een goedertierenen Vader, maar niet als een rechtvaardigen Richter, niet als zulk een Heer, die zyne Onderdaanen, door eene ingeschaapen vryheid, om zeer wyze redenen bekwaam gemaakt heeft voor loon en straffe. Dit alleen aangemerkt zynde, blykt, dat alle gelykenissen, door hem te berde gebragt, door welke hy Gods werking omtrent de toelaating van het kwaad tracht te verduisteren, byster mank gaan.

Wanneer de verscheidenheid zich by de overeenkomst voegt, moet men de eene zoo wel als de andere in het oog houden; om de toepassing der *Analogie* niet te doen dwaalen. Vooral moet men het oneindig verschil, dat 'er tusschen GOD en de Schepzelen is, niet vergeeten, wanneer men uit de besluiten, voorneemens en daaden der menschen, tot de eindoog-

quidem benignissimi, at non justi etiam judicis, non talis Domini, qui suos subditos sapientissimis ex caussis præmii pœnæque capaces, indita illis libertate, fecerit, concipere velit, quo solo observato facile apparet omnes similitudines ab eo prolatas, quibus actionem Dei circa permissionem mali obscurare voluit, misere claudicare.

Ubi convenientiæ se jungit diversitas, hujus non minor ac illius ratio habenda est, ne *Analogiæ* applicatio reddatur erronea. Præsertim ubi ex hominum propositis, consiliis, & actionibus argumentamur ad fines Dei, immensi quod inter Deum & creaturas intercedit discriminis nunquam obliviscendum est. In perfectionibus quidem ei adscribendis

oogmerken van God redeneerd. Wy konnen in het toeschryven van Volmaaktheden aan GOD niet te verre gaan, (wyl deeze ons begrip verre te boven gaan). Dus staaven wy te recht door de *Analogie* met de menschlyke daaden de rechtvaardigheid Zyner wegen, en zonderen alle onvolmaaktheid van Zyne werken af; wanneer wy by voorbeeld, om de tegenwerpingen der *Epicuristen* tegen te gaan, zeggen: dat het tegenswoordige tydstip van ons leven, met het eerste bedryf van een Treurspel kan vergeleeken worden, in het welke men geen *Plan* zien kan, maar dat hy, die over deszelvs schoonheid zoude willen oordeelen, het laatste bedryf moet afwagten; want daar de geschaapene waereld zoo veele en zulke blykbaare getuigenissen van GODS oneindige Volmaaktheden geeft, mag men ook (wat HUME ook zeggen moge) die werkingen Gods, die in den eersten opslag niet zoo schoon geschikt schynen, door middel der

dis nimii esse non possumus, (cum eæ captum nostrum longissime superent) adeoque jure *Analogia* humanarum actionum justitiam viarum ejus vindicamus, imperfectionesque ab operibus removemus, cum v. g. ad refellendas *Epicureorum* objectiones dicimus, præsentem vitæ nostræ periodum cum primo Tragœdiæ actu posse comparari, in quo nullus potest conspici ordo, sed ei qui de ejus pulcritudine judicium ferre velit ultimum actum esse expectandum. Cum enim de immensis ejus perfectionibus Natura rerum tot tamque luculentissima testimonia perhibeat, licet sane (quidquid dicat HUMIUS) eas etiam Dei operationes quæ haud tam pulcre ordinatæ prima specie apparent

der *Analogie*, met de Wetten van eene allervolmaaktste Wysheid gemakkelyk overeenbrengen. Ja wy zyn zelv verplicht zulks te doen. Maar overal, waar eene onvolmaaktheid met eene volmaaktheid gepaard gaat, moet men zorgvuldig agt geeven, dat wy den volmaakten GOD geene menſchelyke onvolmaaktheeden toeſchryven: Zulks deeden zy, die, meenende Gods eere te handhaven, Hem een willekeurige Macht toeſchreeven. Want, ſchoon God een volmaakt recht heeft op het leven en de goederen der Menſchen, kan men daar uit niet beſluiten, dat Hy, volgens zyn recht, onſchuldige ſchepzelen kan kwellen, en rampen toezenden, wyl het tot Zyne oneindige Volmaaktheid behoord, dat Hy niet anders, dan billyk, wys en goed kan handelen. Het is 'er zoo verre van daan, dat de voorbeelden dewelken van Menſchen, die eene *Despotiecq* of volmagtig gebied oeffenen, of die, welke uit zeden en gewoonten genoomen zyn, het

parent cum perfectiaſſimæ ſapientiæ Legibus, ope *Analogiæ* non incommode conciliare. Imo hoc facere noſtri eſt officii. At ubi perfectioni admixta eſt imperfectio, cavendum ſollicite eſt ne humanos defectus Deo perfectisſimo adſcribamus. Id fecerunt qui arbitrariam Deo poteſtatem vindicando ſe ejus honori conſulere putaverunt. Licet enim ſummo Numini competat jus perfectum in vitam & bona hominum, ex eo tamen concludere nondum licet, poſſe eum jure ſuo creaturas innocentes torquere, malisque afficere cum ad ejus infinitam perfectionem pertineat non niſi juſte, benigne, & ſapienter poſſe agere. Exempla autem a hominum despoticum Imperium exercentium mori-

het tegendeel zouden bewyzen, dat zy veeleer God hoonen, die altyd wyzelyk van zyn recht gebruik maakt, maar nooit zyn Macht en Alvermoogen misbruikt, gelyk de Stervelingen veeltyds doen.

Op dat wy dan door geen ſchyn van *Analogie* bedroogen worden, moet men de zaaken uit verſcheidene oogpunten beſchouwen, en haare betrekkingen en uitwerkingen van deeze en geene zyde nagaan, en indien het noodig is met elkander vergelyken. Sommige willen bewyzen uit de droevige gevolgen van Burgerlyke Oorlogen en Oproeren, en uit de allerakeligſte gevolgen van de leer der Vorſten-moorders, dat men aan Regeerders eene volkomene en onbepaalde macht moet toeſtaan, maar deeze rampen zyn byna weinig minder dan die, welke de woede der Dwingelanden meer dan eens veroorzaakt heeft. Dus leert de *Analogie* hier, gelyk

moribus, & conſuetudinibus deprompta tantum abeſt ut contrarium probent, ut potius Deo ſint injuriæ, qui jure ſuo ſapienter ſemper utitur, nunquam autem potentia & poteſtate, ut mortales ſæpiſſime faciunt, abutitur.

Ne itaque apparente aliqua *Analogiæ* ſpecie decipiamur, res ex variis ſunt ſpectandæ lateribus, diverſæ earum ſeu relationes, ſeu effecta hinc & illinc contemplanda, & ſi, opus ſit inter ſe conferenda. Abſolutam prorſus & illimitatam Imperantibus competere debere, poteſtatem nonnulli probant ex triſtibus bellorum civilium & ſeditionum effectibus, perniciosiſſimisque Doctrinæ Monarchomachorum conſequentiis. At fere haud minores ſunt eæ, quæ Tyrannorum

gelyk in alle andere menschelyke zaaken, een middelmaat te houden, en betoogd, dat gematigde Regeeringen beter zyn dan volstrekte Heerschappyen. Yder soort van Regeering heeft zyne voor- en naadeelen; de beste is die, welke de minste ongemakken heeft. — De oogpunten moeten dikwils veranderd worden, en men moet het meest passende kiezen. Wil men weeten, of de verdraagzaamheid van verschillende Godsdiensten nuttig zy aan den Burgerstaat, en hoe verre men dezelve kan uitstrekken; dan moet men niet alleen het oog slaan op de naadeelen, die de dwaaling, en het voordeel dat de waarheid aanbrengt, maar ook op de geboden van den Christelyken Godsdienst, en de gepaste wyze om dezelve voort te planten, op de Wetten van voorzichtigheid en de droevige gevolgen der onverdraagzaamheid; en vooral wat recht de gebiedende Magt op

norum potestate abutentium furor sæpe peperit, calamitates. Ipsa itaque *Analogia* hic, ut in aliis omnibus negotiis humanis, medium tenendum suadet, Regnaque temperata præstare despoticis comprobat. Habet sane quælibet Regiminis forma sua commoda, & incommoda, sed optima illa est quæ minimis urgetur vitiis. Mutanda sæpe visus puncta, & convenientissimum eligendum. Si scire velis utrum tolerantia diversarum Religionum civitati sit utilis, & quousque ea extendi debeat? Respectus fieri debet non tantum ad mala erroris, & commoda veritatis, sed ad præcepta Religionis Christianæ, ad convenientem eam propagandi modum, ad Leges prudentiæ, ac tristes consequentias intolerantiæ, & præcipue quid Imperantibus

 Juris

op de gevoelens, den Godsdienst aangaande, toekomt; het geen men beſchouwen moet uit het oogpunt van algemeene rust en goede order in de zamenleeving. —— Men moet naauwkeurig bepaalen, wat het geſchiktst zy om de Vraag wel te ſtellen. Indien wy onderzoeken, of men met recht zyn woord, aan Dwingelanden gegeeven, breeken kan? Begrypt men duidelyk, dat de Vraag niet daar op ziet, of zy waardig zyn, dat men zyn woord aan hen houde; maar veel eer, welke de uitwerkzelen zyn der verbreeking van openbaare trouwe; en of met het verbreeken van dezelve, de vreede en rust van het Menſchdom ongeſchonden kan blyven. De oogmerken der Zedelyke plichten en begrippen moeten ten naauwkeurigſten bepaald worden, op dat onderling verſchillende dingen niet zamen verward worden. Men moet by voorbeeld bepaalen, welke de paalen zyn

Juris in opiniones ad religionem ſpectantes competat, ex ſalutis & tranquillitatis publicæ, bonique in Societate ordinis ratione, velut convenientisſimo viſus puncto diſpiciendum eſt. Determinandum accurate quæ ſint ea quæ quæſtioni definiendæ ſunt accommodatisſima. Si de eo quæramus an fides Tyrannis data violari jure posſit? facile intelligitur non ad hoc ſpectandum eſſe: An illi digni ſint quibus ſervetur fides, ſed potius: Qualia ſint effecta violationis fidei publicæ? Num ſi eam fallere liceret, pax, tranquillitas humani generis conſervari posſit? Fines officiorum, notionumque omnium moralium accuratiſſime determinari debent, ne quæ inter ſe diverſa ſunt confundantur. Definiendum v. g. qui ſint defenſionis juſtæ termini? Ubi

zyn van eene billyke zelfsverdediging, waar dezelve eindigt en de wraak begind? Welke de grenzen zyn van waare verdraagzaamheid, buiten welke zy in eene ongeoorloofde toelaating overgaat, hoe eenige noodzaaklyke strengheid van wreedheid, goedertierendheid van slaphartigheid, uit onverstand voortkomende, onderscheiden zy. Verscheiden plichten moeten zoo uitgedrukt en bepaald worden, dat zy niet tegen elkander schynen aan te loopen, wyl men in het Goddelyk verstand geene tegenstrydigheid kan onderstellen. —— Wanneer de beschouwing eener zaake te ingewikkeld schynt, moet men trachten 'er verscheide omstandigheden van af te zonderen, en men moet duidelyk toonen, wat ieder haarer uitwerke of welke verandering zy baart, het geen byna op dezelve wyze moet geschieden, als wy gebruiken om de al te zeer ingewikkelde Natuurkundige uitwerkingen tot haare oorzaaken te brengen.

Indien

Ubi ea desinat, & ultio incipiat? Qui sint veri tolerantiæ fines, ultra quos ea in veticam conniventiam abeat? Quomodo necessaria severitas a crudelitate, clementia a lenitate nimia, ex imbecillitate veniente, distinguantur? Officia varia ita exprimenda, ac determinanda, ne inter se pugnare videantur, cum nulla in intellectu Divino concipi possit repugnantia. Ubi consideratio rei nimis videtur intricata, danda opera ut circumstantiæ variæ a se separentur, & quid unaquævis efficiat, vel mutet distincte exponatur, quod eodem ferme fieri debet modo, quo versamur in complicatis nimis Physicis effectibus ad suas caussas referendis.

Indien wy de Zedekundige kundigheden wel bepaald hebben, zullen wy, door derzelver vergelyking en nasspooring, verscheide waarheden ontdekken, die tot onze Natuur en zaaken buiten ons betrekking hebben. Het welke wanneer wy pogen te doen, verdiend de *Reductie* of overbrenging te hulp geroepen te worden, als door welke wy zeer moeilyke, en meer ingewikkelde gevallen, tot andere gemakkelyker en meer bekende te rug roepen. Dit nu geschied op verscheiden wyzen; zomtyds laat de natuur der zaak eene onmiddelyke *Reductie* toe; ja vereischt dezelve. De Vraag, of een door vrees onbillyk afgedrongene belofte in den staat der Natuur iemand verbind, komt zeer na aan deeze volgende: Of alle vrede, door openbaare trouw bevestigd, moet gehouden worden, naadien de Vorsten onderling in den Natuurlyken staat leeven. Dewyl derhalven byna ieder zal toestaan, dat de Vredes-ver-

Si notiones morales bene determinatas habeamus, earum collatione, & attentione ad nostram rerumque Naturam facta, varias veritates detegemus. Quod dum facere annitimur in usum præcipue meretur vocari reductio., cujus ope difficiliores magisque intricati casus ad alios faciliores, notioresque, sed *Analogicos* revocamus. Variis autem id fit modis. Quandoque ipsa rei Natura immediatam reductionem admittit, imo flagitat. Quæstio, an pactum, injusto extortum metu, in statu naturali obliget? Huic alteri est affinis: An pax omnis fide publica interposita confirmata servanda sit, cum Reges vivant inter se in statu Naturali. Cum itaque pacta pacis non posse infirmari per ex-

verbintenissen niet konnen verbrooken worden, door een uitzondering van vrees, (want anders zoude men einde of paal aan den oorlog konnen stellen,) schynt het, dat men van de verbintenissen in den staat der Natuur het zelve moet oordeelen. Dikwils verkrygt men zulk eene *reductie*, door de zaak af te scheiden van omstandigheden, die 'er vreemd van zyn; dus konnen veele twist-redenen, omtrent de plichten van Regeerders en Onderdaanen, uit de Natuur der verbintenissen bepaald worden. Somtyds geschied deeze *reductie* door middel van een verdigtzel, door de omstandigheden zo zamen te schikken, als best is om de waarheid te erkennen. Dus heeft iemand niet ongelukkig beweezen, dat de Veelwyvery door de Natuur verbooden is; uit hoofde dat, indien het gebeurde, dat een even groot getal Jongelingen en huwbaare Meisjes, door schipbreuk op een woest Eiland geworpen waren, geen Jon-

exceptionem metus omnes fere consentiant, (nam secus nullus bellis imponi posset modus & finis) videtur idem de pactis statu naturali factis dicendum esse. Sæpe reductio obtinetur rem a circumstantiis a re alienis separando. Ita multæ de mutuis imperantium & civium officiis controversiæ ex natura pactorum definiri possunt. Nonnunquam perficitur reductio ope fictionis alicujus, circumstantias ita componendo ut veritati agnoscendæ est accommodatissimum. Polygamiam v. g. a Natura prohiberi probat non nemo haud infeliciter ex eo, quod si contingeret in desertam aliquam insulam parem juvenum virginumque numerum naufragio ejici, tum sane neuter illorum plures fi-

Jongeling meer dan een Meisje zou konnen voor zyn Vrouw neemen, zonder den anderen ongelyk te doen. Het geen men nu ſtelt in deeze woeste plaats te geſchieden, ziet men uit de waarneemingen, dat byna alom in de Waereld gebeurt. Ik zal nu niet ſpreeken van andere wyzen, om moeijelyke zaaken tot ligtere te brengen. Deeze wyzen zullen meestal door de omſtandigheden aan de hand gegeeven worden.

Men begrypt ligtelyk, dat al het overige, het geen wy van het gebruik der *Analogie* in de Natuurkunde gezegd hebben, ook met de noodige veranderingen, op de Zedekundige Waarheden kan toegepast worden.

lias in uxorem ducere poſſet, ſine manifeſta reliquorum injuria. At, quod fingitur in deſerto illo loco evenire, idem in hoc terrarum orbe fere contingere obſervationes docent. Sponte taceo alios modos difficiliora ad faciliora reducendi, quos plerumque circumſtantiæ ſuppeditabunt.

Facile autem intelligitur reliqua etiam, quæ de *Analogia* in ſcientia Naturali uſu diximus, moralibus quoque veritatibus haud incommode mutatis mutandis applicari poſſe.

ONDER.

ONDERZOEK

NOPENS HET

ZEDELYK LOT

DER

KINDEREN

NA DIT LEVEN;

DOOR

LAMBERTIUS MEYER.

INHOUD.

DE EERSTE AFDEELING.

Waarin de lotgevallen van dit Onderwerp, en de verschillende gedagten der Geleerden daaromtrent nagegaan worden.

§. XXV.

DE TWEEDE AFDEELING.

Waarin het ons meest waarschynelyk voorkomend gevoelen met deszelfs gronden word opgegeeven.

behoorde te onderzoeken; om dan te gereeder nopens hun lot iets te kunnen bepaalen.

§. XLII. Nopens hunnen Zedelyken ſtaat, laat zich, by het nagaan van de ontwikkeling hunner vermogens, wel een gunſtig oordeel vellen, het geene in eenige ſtellingen nader vertoond word.

XLIII. Waaruit een beſluit opgemaakt en aangedrongen word.

XLIV. Ook is 'er in de Heilige Schriften een diep ſtilzwygen aangaande hunne eeuwige rampzaligheid.

XLV. Terwyl ze uit veele getuigenisſen ons aanleiding geeft, om het tegendeel te denken.

XLVI. 't Zy we *van Gods kant* de zaak beſchouwen, en op Zyne oneindige macht letten, zoo als Hy dezelve in het werk der Verlosſing openbaarde.

XLVII. Vooral by de beſchouwing van des Middelaars Perſoon en lotgevallen.

XLVIII. Ook mogen wy denken, dat God in zyn beſluit, omtrent zulke Kinderen mede werkzaam geweest is.

XLIX. Dan nader onderwys geeft ons Zyn geopenbaarde wil in zyn Woord: zoo als GEN. XVII. vs. 7.

L. HAND. II. vs. 39.

LI. EXOD. XX. vs. 5. DEUT. V. vs. 9.

LII. 1 KORINTH. VII. vs. 14.

LIII. EZECH. XVIII. vs. 20.

LIV. —— XVI. vs. 20.

LV. —— XVIII. vs. 32. XXXIII. vs. 11.

LVI. 1 SAM. XII. vs. 24, 25.

LVII. MATTH. XVIII. vs. 2 — 14.

LVIII. —— XIX. vs. 13, 14.

§. LIX.

DE DERDE AFDEELING.

Waarin de gevoelens van anderen zedig beoordeeld, en de zwaarigheden tegen het onze opgelost worden.

ON-

ONDERZOEK

NOPENS HET ZEDELYK LOT DER KINDEREN NA DIT LEVEN.

§. I.

Van veelen, en op eene zeer verschillende wyze, is dit onderwerp, aangaande het zedelyk en toekomend lot der Kinderen, behandeld, het geene wy wel geheel en al aan zyne plaats konden laaten, by aldien wy den Opperften Rechter de jongfte beflisfing van alle menfchlyke zaaken en derzelver lot, die Hem alleen toekomt, flechts konden toevertrouwen. Dan dewyl ons verftand al doorgaans zoo geaart is en handelt, dat wy, op het hooren of vernemen van eenig voorftel, al ras het zelve aan ons oordeel onderwerpen, en daaromtrent of eene toeftemmende, of eene ontkennende uitfpraak by ons zelven opmaken. — Dewyl dit onderwerp met andere waarheden en leerftukken van den Christelyken Godsdienst in een naauw verband ftaat, zoo dat het zich van zelve, en buiten ons zoeken, dikwyls aan onze bedenkingen vertegenwoordigt en aanbiedt. —

Dewyl

Dewyl het eindelyk by ons geliefde Voorwerpen zyn, omtrent welken deeze bedenkingen gaan, en welker tederhartige bezorging wy, zoo lang de Voorzienigheid 'er ons toe roept, nimmer mogen ter zyde ſtellen, die ook, wanneer wy ze misſen moeten, met grievende ſmerten van ons nagezien worden, en omtrent welker lot wy niet onverſchillig mogen zyn; zoo kan het niet als onbillyk en onbetaamelyk afgekeurd worden, wanneer iemand dit ſtuk bedaard en naauwkeurig poogt nategaan, de zwaarigheden en duisternisſen, die zich daarby opdoen, poogt te ontwarren en optehelderen, en, zoo verre het doenlyk is, naar zekerheid en gronden, waarop men berusten kan, zoekt. Om deeze reden, en de aanleiding in den weg der Voorzienigheid het medebrengende, hebben wy dit ſtuk by herhaalde overdenkingen nagegaan, en het geene ons daaromtrent is voorgekomen, wel aan anderen willen mededeelen.

De hooggeleerde Heer VENEMA, verre van dit aftekeuren, verklaart het voor eene uitmuntende en lofwaardige poging, wanneer men de zwaarigheden, die zich hierby opdoen, poogt opteruimen, en op eenigzins aanneemlyke gronden hieromtrent iets te bepaalen. *Disſert. Sacr.* L. 1. c. 1. §. 1. p. 494.

§. II.

Dan dit moeten wy hierby vooraf herinneren, dat dit onderwerp, aangaande het toekomend lot der Kinderen, zoo ooit eenig ander ſtuk, onder die voorſtellen moet gerekend worden, omtrent welken men, behoudens de waarheid ende der vreede, verſchillend denken kan. Het donkere, waarin wy dit ſtuk, van welk eenen kant wy het ook begluuren, altyd beſchouwen: de verſchillende gevoelens en twisten van zoo veele geleerde Mannen, die hieromtrent hebben plaats gehad, maken dit onderzoek moeijelyk. De beſchouwing van de onderwerpen, als van redelyke wezens, tot een eindeloos beſtaan opgelegd: de aanmerking der Godlyke Deugden, die zich in de wegen met, en de behandeling van redelyke Schepſelen openbaaren: en het nagaan van den weg ende de voorwaarden tot behoud van ons ontaart en zondig geſlacht, in het woord van God voorgeſteld, kunnen het gemoed, by het onderzoek hieromtrent, lichtelyk dan zoo, dan anders zwenken. En hierom is het niet vreemd, dat de gedagten der Geleerden over dit ſtuk zoo verſchillend uitgevallen zyn; naademaal een ieder hieromtrent bepaalde, het geene hem best voorkwam, of met zyn leer-ſtelſel, of andere begunſtigde gevoelens meest ſcheen te ſtrooken.

Doch

Doch in hevigheid en driften met anderen hieromtrent te twisten, is zekerlyk onvoorzichtig: en hen, die van ons in dit ſtuk verſchillen, zelf te verketteren, is onheuſch en liefdeloos. Een beſcheiden en bedaard onderzoek moet hier billyk plaats hebben, en de zucht en liefde der waarheid, om die te ontdekken, moet ons hierby gaande maaken en bezielen.

§. III.

Op deeze wyze zullen wy dit ſtuk, zoo veel ons doenlyk, nagaan, waaromtrent wy ons deeze orde hebben voorgeſteld: dat wy *eerst* de geſchiedenis van dit onderwerp, of de verſchillende gedagten der Geleerden daaromtrent kortelyk opgeeven; —— en *ten tweeden*, het geene ons daarby meest waarſchynelyk voorkomt, voorſtellen; —— en *eindelyk* de gevoelens van anderen zedig beoordeelen, en hunne zwaarigheden nopens het onze oplosſen.

DE EERSTE AFDEELING.

Waarin de geschiedenis van dit onderwerp, en de verschillende gedagten der Geleerden daaromtrent worden nagespoord.

§. IV.

Het zou wel niet onaangenaam zyn, wanneer men, om dit stuk wat hooger optehaalen, naging, welke hieromtrent de gedagten van de verstandigsten onder de Heidenen, die over zaaken van den Godsdienst iets nagelaaten hebben, geweest zyn. Dan dewyl dit eene meer dan gemeene kennis en belezenheid in derzelver schriften onderstelt; en vooral ook; dewyl het leerstuk van de onsterflykheid der Ziele by hen al veel zeer in het donkere lag, en aan veele twyfelingen onderhevig was, en by hen, die het zelve beleden, onder een inmengsel van veele andere gevoelens bedolven lag, die der waarheid niet weinig tot nadeel en bezwalking strekten; zoo zou 'er veelligt weinig vrucht van dit onderzoek te verwachten zyn.

Ook zullen wy niet onderzoeken, wat de Joodsche Meesters hieromtrent gedagt en bepaald hebben; alhoewel het zich, uit hun gevoelen nopens de besnydenis, welker noodzaa-

lykheid zy doorgaans zeer bygeloovig verheften, lichtelyk laat opmaken, dat zy van het ontvangen of niet ontvangen van dezelve, der Kinderen gelukkig of rampzalig lot afhangelyk maken. Alhoewel 'er ook zyn, die met eenen vermaarden Meester onder hun, ABEN EZRA het voor eene dwaaling verklaaren: „ dat een „ Kind zonder de besnydenis ontvangen te heb„ ben, gestorven, geen deel zou hebben in „ het toekomend leven." HEIDEGGER. *Histor. Patriarch.* T. II. Exerc. VII. §. 19.

§. V.

Komen wy tot de vroegere Leeraars der Christenen, wy vinden by hun een groot verschil van meeningen hieromtrent. Niet weinigen zyn 'er, die de Kinderen, wen ze ongedoopt gestorven waren, tot de eeuwige vlammen verweezen; gelyk J. G. VOSSIUS, *Disput de Baptismo* VII. §. 21. getuigt. Wanneer zy over den Doop en deszelfs noodzaaklykheid handelden, verklaarden zich veelen ook omtrent dit stuk.

Onder de Griekfche Kerk-leeraaren heeft, op die gemelde strengere wyze, zyn gevoelen uitgedrukt DIONYSIUS, de *Areopagiet* bygenaamd, in het Boek *de Hierarchia Ecclesiast.* c. 2. by aldien hy de Schryver van dat boek

maar is. Dus dagt 'er ook over CYPRIANUS, *Libri de Lapsis*, by FORBESIUS, *Instruct. Historico Theolog.* L. X. c. V. §. 2 & 5. En CYRILLUS HIEROSOLYM. *Catech.* III. by VOSSIUS, l. c. aangehaald. —— Men schreef naamelyk, reeds in de tweede Eeuw, en nog meer vervolgens in de derde, aan den doop de uitneemendste krachten en uitwerkselen toe: dat die tot vergeving der zonden diende, de wederbaarende en vernieuwende genade-gaven des Heiligen Geests aanbragt: en beriep zich daaromtrent op des Heilands uitspraak. JOH. III. vs. 5. Gelyk van den Heer VENEMA, *Histor. Ecclesiast. V. & N. T.* T. III. p. 485. seq. uit JUSTINUS MART. IRENÆUS, en CLEMENS ALEXANDR. Kerkleeraaren in de tweede Eeuw, en TERTULLIANUS, die in het laatste der tweede en het begin der derde Eeuw leefde, is aangetoond, terwyl als getuigen hier voor uit de derde Eeuw CYPRIANUS en FIRMILIANUS worden aangehaald, l. c. p. 665. Hieruit nu sproot het bezef van de onontbeerlyke noodzaaklykheid des Doops, en tevens, dat men de Kinderen, die ongedoopt stierven, uit den Hemel en van de zaligheid weerde, naardemaal ze van het geene daartoe vereischt wierd, en den weg baande, ongelukkig versteken waren.

Men

Men gebruikte ondertusschen die gematigdheid omtrent de Kinderen, die den marteldood ondergingen, dat men het gebrek van den Water-doop hun zoo zwaar niet toerekende, en gunstiger van hun dagt, naardemaal de marteldood, dien men toen ook wel eenen bloed-doop noemde, gerekend wierd niet alleen het gebrek van den water-doop te vergoeden, maar ook ruim zoo krachtig te zyn tot wegneming der zonden, en om den mensch met God naauw te vereenigen. VENEMA, l. c. p. 486 seq. — Ook was men zoo toegevend omtrent hen, die buiten hunne schuld den doop moesten derven, hoedanigen men na derzelver dood nogte den hemel toewees, nogte ter helle doemde, maar na zekere derde plaats, ofte eenen staat tusschen beiden verzond. En dat dit ook het heerschend gevoelen in de vierde eeuw geweest zy, heeft de Heer VENEMA, T. IV. p. 122 & seq. uit CHRYSOSTOMUS, GREGORIUS NAZIANZ. en NYSSENUS, BASILIUS M. en anderen getoond.

§. VI.

Onder de Latynsche Kerk-leeraars zyn de meesten ook met die gevoelens ingenomen geweest. De vermaarde Bisschop te *Hippo*, in de vyfde eeuw, AUGUSTINUS, is veelen hierin een voorganger geweest. Hy verklaarde,

de, dat de Kinderen, die ongedoopt, of buiten den martel-dood uit dit leven wierden weggerukt, niet in den hemel kwamen, maar aan de straffen des tweeden doods onderhevig waren, *Lib. de Origin. peccato*, c. 18. en elders in zyne schriften, uit welken de getuigenissen verzameld en aangehaald zyn. by FORBESIUS, l. c. L. VIII. c. II. §. 20. L. V. c. V. &c. De erfzonde was, naar zyn oordeel, voldoende, om de Kinderen, die van het geloof verstoken, en het bondzegel, het welk de wederbaarende genade, en den ingang ten hemel aanbrengt, niet deelachtig geworden waren, tot den afgrond der eeuwige rampzaligheid te verwyzen. — Dan gematigder, gelyk ook andere voor hem, dagt hy nopens de geene, die buiten hunne schuld den doop hadden moeten derven. Ook ontsloeg hy hen van dit harde vonnis, die den martel-dood ondergaan hadden. En over het geheel poogde hy dit ongelukkig lot der gedoemde Kinderen daardoor te verzagten, dat hy den allerlaagsten trap, ofte het allerlichtste van de verdoemenis hun slechts toeschreef; naardemaal ze alleenlyk de erfzonde, en geen eigene ofte daadelyke zonden tot hunnen last hadden. Dit gevoelen, met de gronden, op welken hy het bewees, heeft de Heer VENEMA, *Hist. Eccles.* T. IV. p. 567 seq. midsgaders hoe noodzaaklyk hy den doop stelde, p. 435. uitvoerig vertoond. — Men

meent

meent ondertusschen, dat AUGUSTINUS uit groote hevigheid en drift in zyn twisten met de Pelagiaanen; en om tegen deezen de erfzonde staande te houden, en de noodzaaklykheid der wedergeboorte ende des doops te betoogen, tot die gestrengheid omtrent de Kinderen zou vervallen zyn. FORBESIUS, l. c. L. X. c. V. §. 1. —— Ook heeft men aangemerkt, dat die Kerk-vader hieromtrent wel eens van zich zelven verschilt, en niet altyd op die zelfde wyze dagt of schreef. Zie FORBES, l. c. §. 3. VOSSIUS, l. c. §. 23. —— Dan by dit alles word hy doorgaans onder de voorstaanderen van der Kinderen harder lot na dit leven gerekend.

§. VII.

Hierin zyn hem veele naargevolgd. FULGENTIUS verklaarde, dat ze de straffen des tweeden doods ondergingen, en in den poel van vuur gekweld en gepynigd wierden. *Lib. de Incarnat. & Gratia Christi*, & *de Fide ad Petr. Diac.* c. 3 & 29. —— GELASIUS, Bisschop te *Rome*, verwees hen in den oordeelsdag ter slinkerhand van den Rechter. —— Ook verschilden INNOCENTIUS en GREGORIUS MAGN. hiervan niet. Hunne gevoelens, bewyzen en woorden zyn by VOSSIUS, l. c. en FORBESIUS, l. c. §. 9. en elders aangehaald.

§. VIII.

Toen in het vervolg van tyd de Schoolſche Godgeleerdheid, gelyk men ze noemt, zich eenen naam en opgang maakte, is 'er ook over dit ſtuk niet weinig getwist. GREGORIUS ARIMINIENSIS, een Beſtuurer van de Augustyner orde, in het midden van de veertiende eeuw, een man van grooten naam, verliet de in zynen tyd vry algemeen gunſtiger gedagten nopens het toekomend lot der Kinderen, en vereenigde, nevens eenige anderen; zich met het gevoelen van AUGUSTINUS: waarom men hem ook den bynaam van *een beul der Kinderen* (Tortor infantum) heeft toegelegd. Zie G. G. LEIBNITZ, *Theodic.* §. 92. En de vermaarde Spreuk-meester, PETRUS LOMBARDUS, die de Schoolſche Godgeleerdheid tot den hoogſten top voerde, was, met veelen zyner aanhangeren, in het zelfde gevoelen. *Sentent.* IV. *Diff.* 4. gelyk FORBES. l. c. §. 7. heeft aangewezen.

Ook hebben zich naderhand veele Bisſchoppen en Godgeleerden in *Frankryk* met het gevoelen van AUGUSTINUS vereenigd, en de Kinderen, die in hunne onnozelheid, doch zonder doop geſtorven waren, tot een eeuwig vuur gedoemd. Men ziet dit in eenen Brief, uit naam van vyf Bisſchoppen aan Paus

Inno-

Innocentius XII. tegen een boek van den Kardinaal STONDRATI, geschreeven; alhoewel zy daarin het gevoelen, dat de ongedoopte Kinderen enkel aan straffen van gemis onderhevig waren, niet durfden veroordeelen, naardemaal die mening van THOMAS AQUINAS in andere Mannen van naam zyne voorstaanderen had. LEIBNITZ, l. c. §. 93. Alwaar ook nog aangemerkt is, dat NICOLIUS het zelfde gevoelen van AUGUSTINUS, tegen JURIEU te bepleiten, dog ongelukkig, tot zynen taak genomen heeft.

§. IX.

Dit gevoelen heeft ook op de Trentsche Kerk-vergadering gediend, dog weinige Aanhangeren gehad; want die Vaders hebben het gevoelen van AUGUSTINUS en GREGORIUS ARIMIN. verlaaten, en daaromtrent iets anders bepaald, waarvan wy vervolgens melden zullen. —— Men heeft echter onder de Leeraars der Roomsche Kerk, welken dat strenger gevoelen goed scheen, en die de ongedoopt gestorvene Kinderen verdoemden. Dus schreef BUSÆUS, *de Statibus hominum*, p. 151. 157 seq. 'er over. En DOMINICUS A SOLO, *de Natura & Gratia*, L. II. c. 10. „ Dat het in de Room- „ sche Kerk een meest aangenomen gevoelen „ is, dat geen Kinderen, die den doop niet

„ genadelyk ontvangen hebben, dien ze zelf
„ niet eens verlangen kunnen, in het Koning-
„ ryk der hemelen ingaan." En BELLARMI-
NUS, *de Amiss. grat.* „ Volgens het geloof der
„ Katholieke Kerk heeft men te stellen, dat
„ de Kinderen, die zonder doop gestorven zyn
„ tot den eeuwigen dood gedoemd worden."
En elders: „ De Kerk heeft altoos geloofd,
„ dat de ongedoopte Kinderen verloren gaan."
Ook geeft de Trentsche Katechismus, in het hoofdstuk over den Doop, dergelyken op. Zie J. G. WALCH, *Diss. Theolog. de Fide Infantum in utero*, §. 6.

§. X.

Onder de Protestanten is ons tot hiertoe geen Godgeleerde bekend, die met dit harder gevoelen omtrent het lot der onnozelen zich vereenigd heeft, buiten den eenen beruchtten P. BAYLE, die zyn werk opzetlyk schynt gemaakt te hebben, om tegen de Godlyke goedertierenheid en derzelver bedeelingen veele zwaarigheden op te stapelen, als of hy zich aangepord vond, om de zaak der oude Manicheën en hunne gevoelens te bepleiten. Deszelfs gevoelen hieromtrent heeft hy, niet zonder de Godlyke goedertierenheid hoonende trekken, in eene zwaarigheid dus uitgedrukt: „ Wanneer een
„ zeer groot volk over het geheel zich aan op-

„ roer en muitery had ſchuldig gemaakt, dan
„ zouden het geen bewyzen van eene genoegzaame en deoverhand hebbende genade zyn, indien een honderd duizendſte gedeelte daar van verſchoond wierde, maar de overige alle, de onnoozele zuigelingen eens zelf niet uitgezonderd, den dood moesten ondergaan." *Reſponſ. ad Quæſita Provincial.* T. III. c. 148. *axiom.* 18. heeft hy dit uitgelaaten, en c. 178. p. 1223. die zelfde zwaarigheid wederom aangedrongen, en zich als een verdediger van het boven gemelde gevoelen van NICOLIUS opgeworpen. Zie LEIBNITZ, l. c. §. 133.

§. XI.

Dan dit omtrent de Kinderen min gunſtig gevoelen heeft by allen geen ingang ofte goedkeuring gevonden. 'Er zyn ook onder de oude Kerk-leeraaren, die nopens het jongſte lot der onnozelen gunſtiger gedagt hebben.

Onder de Griekſche Kerk-vaderen heeft IRENÆUS, *adverſ. Hæreſ.* L. II. c. 22. zich hierover dus uitgedrukt: „ Christus heeft alle de leef-tyden der menſchen doorgewandeld, ten einde Hy allen behouden zoude; allen, zeg ik, die door Hem tot God wederom geboren worden: Kinderen, en kleinen, en knaapjes, en jongelingen, en ou-

„ dere

„ dere lieden : voor de onnoozele Kinderen „ (*infans*) is Hy een kind geworden, om de „ kinderen te heiligen : en voor de jonge kin„ deren een jong kind, om te heiligen, die „ van zulk eenen ouderdom zyn." BOTSACC. *Moral. gedan.* p. 103. en VOSSIUS l. c. disp. XIV. §. 7. hebben dit aangehaald, als een getuigenis uit de tweede eeuw voor den Kinderdoop, daar de uitdrukking van *wederom geboren te worden* op doelen zou. De Heer VENEMA, die *Hist. Eccl.* T. III. p. 467. deeze plaats ook aanhaalt, en die betekenis der spreekwyze ook toestemt, vindt dit getuigenis hier echter niet als ongetwyfeld; dewyl 'er in het voorgaande en volgende van den Doop geen melding voorkomt. Dit *wedergeboren te worden* door Christus zou dus, zyns oordeels, zoo veel zeggen als *geheiligd*, dat is, *zalig worden* door Christus. De zin van dit gezegde zou, by gevolg, kunnen zyn, dat Christus, alle der menschen leeftyden doorwandelende, door dit zyn voorbeeld heeft willen te kennen geeven, dat Hy gekomen was, om menschen van allerlei ouderdom, ook de kinderen, te heiligen, dat is, zalig te maken. —— En volgens die verklaaring ligt die gedagte en stelling, die wy hier bedoelen, in dit gezegde rechtstreeks en zeer duidelyk opgesloten.

In de vierde eeuw vinden wy BASILIUS MAGNUS, die den doop niet volstrekt noodzakelyk

kelyk ter zaligheid ſtelde; want de geenen, die men niet zeggen kon den echten doop ontvangen te hebben, welken men overzulks moest oordeelen nog ongedoopt te zyn, verklaarde hy, dat, ſtichtingshalven, niet behoefden wederom gedoopt te worden. Kon nu iemand, naar het oordeel van dien Kerk-vader zalig worden, ofſchoon hy, welvoegelykheids-halve, niet gedoopt ware; hy zal dan ook den Kinderen, die ongedoopt ſterven, de zaligheid niet hebben afgeſproken. VOSSIUS, l. c. Disp. VII. §. 25.

§. XII.

Onder de Latynſche Kerk-leeraars was TERTULLIANUS, in de derde eeuw, wel van dat gevoelen, dat de doop de heerlykſte nuttigheden en uitwerkſelen had; hy begreep echter ook, dat men dien daarom niet verhaasten mogt, maar ried deszelfs uitſtel aan, vooral ten aanziene van de Kinderen. En nopens de Ouderen, die om de behoudenis hunner Kinderen, wen ze ongedoopt ſterven mogten, bekommerd waren, die dan ook op hunne begeerte, naar een gebruik, in dien tyd, dezelve gedoopt kreegen, ſchryft hy, dat zy meer nopens het verkrygen, dan omtrent het uitſtellen van den doop, by aldien zy deszelfs gewigt begrepen, bekommerd zouden zyn. By het uitſtellen van dien hadden de Christenen niets te

vree-

vreezen; want de behoudenis is, by een oprecht geloof, veilig genoeg, en de Kinderen worden door het geloof hunner Ouderen zalig. En hiervoor brengt hy 1 KOR. VII. vs. 14. by, en verklaart die *heiligheid*, door den Apostel aan de Kinderen toegeschreven, als een voorrecht van derzelver geboorte-lot, waardoor ze tot heiligheid en zaligheid bestemd waren, en in den zelfden staat raaken met hun, *die uit water en Geest geboren worden*, dat is, met volwassenen, die gedoopt worden. *De Baptismo*, c. 18. & *Lib. de Anima*, c. 39, 40. aangehaald by den Heer VENEMA, T. III. p. 466.

Ook was in de vierde eeuw een begunstiger van dit betere lot der Kinderen, CYPRIANUS, die, *Epist. ad Fidem*, L. III. Ep. VIII. dus schreef: „ Wat de Kinderen aangaat, wy „ hebben allen geoordeeld (eene vergadering „ naamelyk van LXVI Bisschoppen) dat geen „ menschen-kind Gods genade en barmhartig- „ heid ontzegd mag worden." En vervolgens: „ Dat God zyne gunsten zoo wel aan de Kin- „ deren, als aan volwassenen bedeelt. —— „ Want God, die geen aannemer des persoons „ is, ziet ook niet op den ouderdom, maar „ vergunt aan allen eenen gelyken toegang tot „ zyne hemelsche genade. — — — Worden „ den grootsten zondaaren, die zich voorheen

„ zeer

„ zeer tegen God bezondigd hebben, wanneer
„ ze naderhand gelooven, de zonden vergeven:
„ word 'er niemand van den doop en de
„ genade uitgesloten; hoe veel te minder mag
„ men dan een Kind uitsluiten, het welke,
„ onlangs geboren, nog geen zonde gedaan
„ heeft, maar alleenlyk door zyne vleeschlyke
„ geboorte uit Adam onder de schuld des doods
„ ligt? Zal dit niet zoo veel te eerder de vergeving
„ der zonden deelachtig worden; naardemaal
„ aan het zelve geen eigene, maar
„ vreemde zonden vergeven worden? Hierom,
„ myn zeer geliefde Broeder! is dit, in
„ de Kerk-vergadering, ons besluit geweest,
„ dat wy niemand mogen uitsluiten van den
„ doop, ende van de genade van God, die
„ omtrent allen barmhartig, goedertieren en
„ getrouw is. Moet nu dit omtrent allen waargenomen
„ en vastgehouden worden; hoe veel
„ te meer dan ook omtrent de Kinderen en
„ jongst-geborenen, die terstond na hunne geboorte
„ schreijen en weenen, en dus niet anders
„ doen, dan smeeken: die overzulks de
„ voorwerpen van onze behulpzaame hand, ende
„ van Gods ontfermingen zoo veel te meer
„ verdienen te zyn?" —— En dit getuigenis,
schryft VOSSIUS, l. c. Disp. XIV. §. 9. is van
zoo veel te meer gewigt, dewyl het zelve het
oordeel was van LXVI Bisschoppen, in eene
Kerk-vergadering.

§. XIII.

§. XIII.

AMBROSIUS, een getuige uit die zelfde eeuw, zegt, *de Abrah. Patriarcha*, L. II. c. 2. „ Geen aankomeling (*Proselïet*), die „ oud van jaaren is, geen kind, een inboor„ ling zynde, word 'er uitgeslooten; want el„ ke leef-tyd is aan zonden onderhevig, en „ overzulks ook vatbaar voor het bond-zegel. „ — — — Indien iemand niet weder geboren „ word uit water en den Heiligen Geest, kan „ hy in het koningryk van God niet ingaan." Daar word zekerlyk niemand uitgeslooten, geen kind, niemand, die door eenige noodzaaklykheid belemmerd is. VOSSIUS l. c. §. 10. — En HOMIL. *in obit. Valentin.* zegt hy van den overledenen, dat dezelve, hoewel ongedoopt gestorven, een beter lot was deelachtig geworden. En beroept zich op het voorbeeld van *David*, die terwyl zyn zoontje ziek was, rouwe bedreef, uit vreeze, dat het hem ontrukt zou worden; maar niet langer weende, na dat het gestorven was, naardemaal hy wist, dat het by Christus was. Hy treurde over zynen aan bloed-schande schuldigen zoon *Amnon*, insgelyks over den broeder-moorder *Absalom*, weetende, dat beiden in hunne zonden gestorven waren. Maar over den dood van dit zyn onnoozel zoontje had hy geen rouwe; dewyl hy geloofde, dat het zelve, als nog onnoozel

zyn-

zynde, leven zou. FORBESIUS, die dit aanhaalt,, l. c. L. X. c. 6. §. 2. merkt op dit bewys van dien Kerk-vader aan, dat dezelve van oordeel geweest is, dat dit geen byzonder voorrecht van Davids kind, boven die van andere geloovigen geweest ware; maar dat David zyne hoofdgronden van het wedervaaren van alle kinderen der geloovigen, die in hunne kindsheid sterven, ontleend, en dus niet uit een byzondere openbaaring had.

§. XIV.

Vooral heeft zich de zaak der Kinderen ook zeer aangetrokken de vermaarde Abt BERNHARDUS uit de twaalfde eeuw. *Dorn. in ram. palmar. Serm.* 1. Opp. p. m. 33. schryft hy dus: „ Die als een Kind geboren is, en den „ stand der onnoozele Kinderen tot zyn eerste „ lot verkoos, sluit ook thans geen Kinderen „ uit van de genade. Dit strookt met hunne „ onnoozelheid, en is eene lichte zaak voor „ zyne Majesteit, dat Hy door zyne genade „ goederen vervulle, het geen natuurlyk bo- „ ven hun bereik is." — En *Serm. super. Cantic.* LXVI. fol. 186. gaat hy de verachteren van den Kinderdoop dus tegen: „ Alhoe- „ wel het Kind voor zich zelven niet spreeken „ kan, hier is echter het bloed van deszelfs „ broeder, en wel zulk eenen broeder, het

„ welk van de aarde tot God roept: hier is „ tevens deszelfs moeder, de Kerk, die voor „ het zelve roept: en het kind zelve, ziet gy „ niet, hoe het hygt, en als aan de bronnen „ des Zaligmakers tot God roept, weent en „ huilt: Heere ik word onderdrukt, wees Gy „ myn borge? Het ſhikt om de hulp der ge- „ nade, dewyl het onder den druk ligt van zy- „ nen oorſprong. De onſchuld van het ellen- „ dig ſchepſel roept, de onwetenheid van het „ kleine kind roept, de zwakheid van den doo- „ peling roept. Alles roept hier dus: het bloed „ des broeders, het geloof der moeder, het „ gebrek des ellendigen, en de ellende des „ gebrekkigen: dit alles roept tot den Vader." Dit bevestigt hy met het voorbeeld van de geloovige ſmeekingen der Kananeeïſche Vrouw, ten voordeele van haare dochter, die door den Heiland geholpen is. En na eenige andere bewyzen zegt hy eindelyk: met de woorden van IRENÆUS: „ Hierom is Christus zelve ook „ een Kind geworden, en heeft alle de trap- „ pen van den menſchlyken ouderdom door ge- „ gaan, om in geenerlei ouderdom iemand zy- „ ne hulp te doen derven." —— Uitvoerig ſchryft hy ook over dit ſtuk, *Epiſtol.* LXXVII. *ad Hugon. de S. Victore*, fol. 221. ſeq. daar wy, dewyl die brief zeer wydloopig is, deeze hoofd-zaaken ſlechts uit optekenen. 1.) Aangaande de woorden van Christus tot Nikodemus:

indien

indien iemand niet weder geboren word uit water en geest; kan hy in het koningryk der hemelen niet ingaan, oordeelt hy, dat derzelver verklaaring al te hard zy en niet kan aangenomen worden; wanneer men allen, die ongedoopt ſterven, mits zy aan eene verachting van den doop niet ſchuldig zyn, daardoor van de zaligheid uitſluit. 2.) Dringt hy aan, dat naardemaal de inſtelling van den doop niet van eene natuurlyke wet is, en overzulks buiten eene voorafgaande afkondiging niet bekend kan zyn, men de geene, die, eer ze nog daarvoor vatbaar zyn, uit dit leven worden weggerukt, niet veroordeelen mag. 3.) Op de zwaarigheid, die hier van eene verdoemende erfzonde gemaakt word, antwoordt hy, dat God, buiten den doop en de voorgaande beſnydenis, ook nog andere middelen heeft, om menſchen zalig te maken.

In dit gevoelen ſtonden ook deszelfs tyd-genooten, HUGO DE S. VICTORE en PETRUS BLESENSIS, aangehaald by FORBESIUS, l. c. c. 7. §. 1. en VOSSIUS, l. c. §. 22.

§. XV.

Onder de Protestantſche Godgeleerden vindt men eenpaarig genoeg, dat ze omtrent dit ſtuk zeer gematigd gedagt hebben. Dan eer wy

dat nagaan, moeten wy nog de gedagten van zommige, die met het tweederlei gemelde gevoelen niet instemmen, vernemen.

Dewyl men hieromtrent niet wel iets vinden kon, het geene in alles met andere bekende waarheden, of aangenomen stellingen overeen te brengen was, hebben zommige goedgevonden eenen middenweg inteslaan. Dus heeft in de vierde eeuw GREGORIUS NAZIANZ., *Orat. de bapt. Theod.* ap. FORBES. L. X. c. 5. §. 9. reeds geoordeeld, dat de Kinderen zoo weinig met de hemelsche heerlykheid beloond, als tot de straffen der verdoemenis van een rechtvaardigen Rechter veroordeeld wierden; voor zoo veel ze den doop niet ontvangen en echter ook aan daadelyke zonden zich niet schuldig gemaakt hadden. — En de geleerde Kerkvader ATHENAGORAS, in de tweede eeuw, *Lib. de Resurrect.* p. 185. was van gedagten, dat, naardemaal de Kinderen goed noch kwaad gedaan hadden, zy zelf niet eens in het laatste oordeel eene plaats konden hebben. VENEMA *Dissert Sacr.* p. 537.

De oude Pelagiaanen konden ook de ongedoopte Kinderen zoo weinig tot het koningryk van God toelaaten, als zy dezelve tot de helsche pynen durfden verdoemen; maar weezen hun eene zekere derde plaats toe, *de voorburg der Vaderen* (limbus Patrum) genaamd. FORBES.

BES. l. c. L. VIII. c. II. §. 20, 21. —— De Heer VENEMA, l. c. T. IV. p. 568. merkt aan, dat ze onderſcheid maakten tusſchen het eeuwige leven, en het koningryk der hemelen: het eerſte vergunden zy den Kinderen wel, wegens derzelver onnoozelheid, en onzondigen ſtaat, doch alleenlyk wen ze gedoopt waren, volgens JOH. III. vs. 5. En dit word van AUGUSTINUS eene plaats van *tweede gelukzaligheid* genoemd. Dan het blykt nergens duidelyk, waarin dat onderſcheid tusſchen het eeuwige leven en het koningryk der hemelen zou beſtaan hebben. Dog het bekende zeggen van PELAGIUS nopens de Kinderen was: *Waar ze niet heen komen, weet ik, maar waar ze heen gaan, weet ik niet*: waardoor hy eenen middenſtaat tusſchen hel en paradys bedoelde. En dit gevoelen wierd in de Karthageenſche, ofte Mileritaanſche Kerk-vergadering veroordeeld. Ook waren 'er onder de aanhangeren van PELAGIUS, die zulk eenen middenſtaat verwierpen; maar in beiden verſcheiden trappen ſtelden. Het is echter waarſchynlyk, dat ze eene natuurlyke gelukzaligheid, buiten het zalig aanſchouwen van God, onder de benaaming van het eeuwig leven bedoelden.

Nog anders begrepen het de halve Pelagiaanen, dat naamelyk de Kinderen, geduurende den ſtaat van onnoozelheid geſtorven, geoor-

deeld zouden worden naar het geene zy zouden bedreven hebben, by aldien ze den ſtaat van volwasſenen zouden bereikt hebben: en overzulks ten deele vrygeſproken, ten deele verdoemd worden. De Heer VENEMA *Disſert. Sacr.* p. 537. houdt dit voor ongerymd, naardemaal 'er niet geoordeeld word over het geene iemand nog zou doen, maar over het geene hy gedaan heeft. En hierby moest ook eene zoogenaamde, naderhand zoo veel twist-ſtof uitgeleverd hebbende, middenkennis onderſteld worden. Uit deeze aan God toegeëigende kennis hebben ook zommige Leeraars der Augsburgſche Belydenis der Kinderen zalig of rampzalig lot afgeleid, gelyk WALCH, l. c. §. 3. getuigt, en het gevoelen van J. HULSEMAN daaromtrent vertoont.

§. XVI.

De meeste School-geleerden durfden hen wel niet tot de helſche vlammen veroordeelen, maar verwezen hen tot eene zekere voorburg, in welke zy wel niet te lyden, ofte geen ſtraf te ondergaan hadden, doch van het zaligend aanſchouwen van God verſteken zouden zyn. — Doch zommige drukten zich daaromtrent liever zoo uit, dat ze wel niet in de hel geſtraft worden, maar eene lichtere ſoort van ſtraf zouden hebben te ondergaan, niet eene branding, maar eene

eene gevangenis. —— Dit gevoelen wierd door de H. BRIGITTA, die in de veertiende eeuw eenen grooten naam had, byzonder begunstigd en ondersteund; dewyl men van derzelver gewaande openbaringen te *Rome* veel werks maakte, gelyk LEIBNITZ, l. c §. 92. heeft aangemerkt. —— Bykans op diezelfde wyze hebben, gelyk aldaar §. 93. getoond is, THOMAS AQUINAS, BONAVENTURA en andere daar over ook gedagt, en gesteld, dat ze wel eene straf van gemis, maar niet de straffen van gevoel te ondergaan hadden: voor zoo veel ze naamelyk ongedoopt gestorven waren Dit word ook van FORBESIUS, l. c. L. X. c. 6 §. & c. 7. §. 1. aangetoond.

In de Trentsche Kerk-vergadering wierd door de Godgeleerden van de Dominikaaner-Orde bepleit, dat de ongedoopte Kinderen, die voor het gebruik der rede gestorven waren, na de opstanding in zekere voorburg, ofte onderaardsche plaats in de duisternis zouden opgesloten, doch niet door het vuur gekweld worden: gelyk van P. SARPIUS, *Histor. Concil. Trident.* p. 157. bericht is.

Alhoewel nu dit gevoelen veel gematigder is dan het bovengemelde (§. 5—10.), zoo is echter de praktyk der Roomsche Kerk daaromtrent zoo gemaatigd en toegevend niet; naademaal de geene, die nog ongedoopt zyn, als

ſlaaven en een eigendom van den Duivel worden aangemerkt, uit welken de Duivel, door eenen plechtigen ban (*exorcismus*), word uitgedreven, eer ze werklyk gedoopt worden. En den geenen, die ongedoopt ſterven, word geen begraafplaats op de kerk-hoven der Christenen vergund, maar ze moeten elders onder den grond geſtopt worden.

§. XVII.

Dan hierby hebben sommige geoordeeld het nog niet te moeten laaten berusten, maar den Kinderen zelf die ongedoopt overleden waren, eene zekere natuurlyke gelukzaligheid toegeſchreven, gelyk, volgens LEIBNITZ, l. c. AMBROSIUS CATHARINUS, ALPH. SALMERO, LUD. MOLINA, en andere geſteld hebben.

De Godgeleerden van de Franciſkaaner orde beweerden in de Trentſche Kerk-vergadering, dat ze op zekere plaats boven den aard-kloot verheven, en in het licht hun verblyf zouden hebben. Zommige beweerden ook, dat ze met de Wysgeerte, en beſchouwing van de dingen der natuur zich bezig houden, en zulk een genoegen genieten zouden, als die geene in dit leven ondervinden, die zich met voorſpoed in de uitvinding en ontdekking van zaaken kwyten.

Ook

Ook voegde A. CATHARINUS hier nog by, dat ze van de heilige Engelen en gezaligde menschen zomtyds bezoeken ontvangen en vertroostingen genieten zouden. Zie SARPIUS l. c.

Zelf keurde de Kardinaal FRANC. SFONDRATUS dien toestand eener gelukkige onschuld der Kinderen nog boven den staat der gezaligde zondaaren. „ Alhoewel, schryft hy, God hen „ niet tot de hemelsche heerlykheid toelaat, „ begunstigt Hy ze echter met eene andere en „ veel grootere weldaad, die zy, en wy zelve „ ook, by aldien daaromtrent eene keuze te „ doen stond, ongelyk hooger, dan den he„ mel, waardeeren zouden. En deeze wel„ daad is, dat ze, door eenen vroegtydigen „ dood weggerukt, nopens hunne persooneele „ onschuld in veiligheid gesteld, buiten de mo„ gelykheid van zoo veele, ten deele vergeef„ lyke, ten deele doodelyke zonden geraaken, „ en aan geduurige en oneindige gevaaren van „ en verzoekingen tot zonden onttrokken wor„ den, aan welken zy met den voortgang der „ jaaren onvermydelyk zouden blootgesteld zyn, „ en dus de eeuwige helsche straf tot eene prooi „ worden. *Hy wierd weggerukt, opdat de boos„ heid zyn verstand niet zoude veranderen, of „ de list zyne ziel bedriegen.* WYSH. IV. vs. 9." Deeze zyn deszelfs eigene woorden, by LEIBNITZ l. c. aangehaald.

Dit was ook het gevoelen van ALB. PIGHIUS, die niet alleen eene ſtraf van gemis den Kinderen ſlechts toeſchreef, gelyk het meest by de School-geleerden aangenomen gevoelen medebragt; maar ook zich verbeeldde, dat ze aan eene vry vermaaklyke plaats, het zy in deeze, het zy in eene andere weereld zich bevinden, en onder het genot van eene zekere natuurlyke gelukzaligheid, God loven en danken zouden; alhoewel uitgeſlooten van het koningryk der hemelen, dan hierover zouden ze geen ongemak hebben, niet treuren, of zich beklagen. Want dit zou eene tegenſtrevigheid tegen Gods wil zyn, die niet vry ware van zonde. En naardemaal ze in dit leven geen verkeerde wils-neigingen gehad hebben, zoo was het ook niet waarſchynlyk, dat die in een ander leven in hun zouden plaats hebben. Dus word deszelfs gevoelen voorgeſteld van P. MARTYR, *Loc. commun.* Cl. II. Loc 1. §. 5. & Cl. III. Loc 1. §. 35. gelyk ook A. RIVETUS, *Cathol. Orthod.* Tract. III. Q. 3. Opp. T. III p. 304. het zelve heeft voorgeſteld, die ook zekeren DE SILBON aanhaalt, als vereenigd met dat gevoelen.

§. XVIII.

Zedert de zestiende eeuw, met welke de Kerk-herforming begon aan te lichten, vindt men,

men, dat de Protestantsche Godgeleerden doorgaans vry gematigd over dit stuk dagten. Al meest komt men daarin overeen, dat men nopens de Kinderen, die vóór eenen volwassenen staat, en het gebruik der rede sterven, het zy ze gedoopt, of ongedoopt zyn, het göede na dit leven hoope. En nopens de Kinderen der Christenen meent men, dat hun het geloof in Christus, het eenige middel, om de genade en zaligheid, door Christus verworven, deelachtig te worden, niet kan ontzegd worden. Dan hoewel men nopens het geloof en de wedergeboorte, de voorwaarden der zaligheid, door Christus, ten aanziene der volwassenen, zich onderling niet wel verstaan, en dezelve niet gereedelyk verklaaren, ofte bepaalen kon, in welk eenen zin, en hoedanig men die aan de Kinderen zoude kunnen toeschryven; zoo verwerpt men echter daarom de zaak, of die gunstige gedagte nopens het toekomend lot der Kinderen niet. En het geschil nopens die voorwaarde der zaligheid word by veelen aangemerkt en behandeld, als of het slechts een woordentwist ware. En over het geheel laat zich, nopens die voorwaarden van der Kinderen zaligheid, aanmerken, dat de Protestantsche Godgeleerden daaromtrent een drieërlei gevoelen omhelzen. Want zommige vinden alles in Christus, en de genadige toerekening van deszelfs verdiensten, wat tot der Kinderen zalig lot na

dit

dit leven behoort. —— Andere zoeken en ſtellen die voorwaarden perſoonelyk in de Kinderen, en tusſchen deezen heeft dan in 't byzonder het geſchil plaats, nopens de wyze, hoe men dezelve in die onderwerpen moete begrypen. —— En nog andere gaan hier te rug tot de Ouderen, in welken de Kinderen gerekend worden, in welken men dan ook de vervulling dier voorwaarden ſtelt, die den Kinderen, uit hoofde van een natuurlyk onvermogen, ontbreken zou. Dan, zonder juist naar deeze orde ons hier te ſchikken, zullen wy de gedagten van eenige Godgeleerden opgeven.

§. XIX.

By de Broederen van de Augsburgſche Belydenis word al meest het in de tweede plaats gemelde gevoelen, aangaande de voorwaarde der zaligheid in de Kinderen, aangenomen.

Men vindt in de *Formula Concordiæ*, uit den *grooten Katechismus van* LUTHERUS, hieromtrent dit volgende: „ Wanneer wy zeg-
„ gen, dat de Kinderen gelooven, en het ge-
„ loof bezitten, is het geenzins onze mening,
„ dat zy op eene verſtandige wyze werkzaam
„ zyn, en geloofs-daaden oeffenen zouden.
„ Maar wy willen daar door die dwaling van
„ hun tegengaan, die zich verbeelden, dat de

„ ge-

„ gedoopte Kinderen Gode behagen, en zon„ der eenige werking des Heiligen Geests in „ hun, zalig worden. En alhoewel wy niet „ duidelyk verstaan, of met woorden ook niet „ verklaaren kunnen, welke en hoedanige die „ werking des Heiligen Geests in de Kinderen „ zy, die gedoopt worden; zoo is het noch„ tans uit Gods woord zeker, dat ze er is en „ plaats heeft." Dit heeft uit CHEMNITII *Exam. Concil. Trident. ad Can.* XIII. *de Baptism.* aangehaald J. L. FABRICIUS *Dialog. de Fide infantutor.* Opp. p. 394.

CHEMNITIUS zelve heeft dit stuk ook uitvoeriger behandeld, waarvan FABRICIUS l. c. p. 395. dit uittreksel geeft: „ Dat den Kin„ deren, zoo veelen 'er zalig worden, de Hei„ lige Geest van God geschonken word, die „ in hun zekere werking heeft en voortbrengt. „ — Dat wy den aart van die werking en die „ gave niet verstaan, ofte met zekerheid be„ paalen kunnen, die wy echter, hoedanig ze „ ook moge zyn, het geloof noemen. — „ Niet als of dit zulk eene toestemming in het „ verstand en vertrouwen der harten ware, „ hoedanig 'er in volwassenen plaats heeft; „ maar dewyl dat middel, waar door Gods ko„ ningryk, in het woord en de bond-zegelen „ aangeboden, aangenomen word, in de Hei„ lige Schriftuur dien naam draagt."

J. GER-

J. GERHARDUS verstaat door het daadelyk geloof, het welk men den Kinderen niet afspreken mag, allerlei werkingen des H. Geests, hoedanigen die ook zyn mogen, die tot 's menschen gerechtigheid en zaligheid dienen. *Ibid.* pag. 397. — Ook worden aldaar aangehaald BALDUINUS, BROCHMAN en HULSEMAN, als die mede in den Kinderen het geloof erkennen. — De laatstgenoemde erkent zelf in de Kinderen de wedergeboorte, hoewel niet de, in eenen naauweren zin dus genaamde, bekering. En elders leidt hy der Kinderen behoudenis ook af uit de zoogenaamde midden-kennis (*scientia media*) van God, en uit een voorgezien geloof, het welke zy, by aldien een langer leven hun vergund ware, zouden gehad hebben. Zie J. G. WALCHII *Differt. de Fide infantum in utero*, §. 3.

SEB. SCHMIDT heeft op de vraag: *Of de Kinderen, die voor den achtsten dag, en dus zonder de besnydenis ontvangen te hebben, gestorven waren, ook waren zalig geworden?* dit te recht geantwoordt: „ Wel zeker; want „ naardemaal ze door niemands schuld, maar „ uit eene stipte gehoorzaamheid aan het God- „ lyk voorschrift van dat bond-zegel versteken „ waren; zo mag men omtrent dezelve geen „ mindere genade van God stellen plaats te „ hebben, dan omtrent de Kinderen van zulke

„ Ge-

„ Geloovigen, die tot de besnydenis niet verplicht waren. Johannes de Dooper wierdt „ voor de besnydenis, en nog in 's Moeders „ buik zynde, met den Heiligen Geest vervuld. „ David geloofde de zaligheid van zyn op den „ zevenden dag gestorven Kind zoo zeker, als „ hy zyne eigene hoopte. Want de belofte, „ die den Ouderen door de besnydenis toegepast en verzegeld wierd, dat God hun God, „ en hunnes zaads God zou zyn, kon niet feilen, zoo lang de menschen niet door hunne „ eigene schuld dezelve verydelden." Aangehaald by WALCH, l. c. §. 5., die 'er deeze aanmerking, by gevolg-trekking, by voegt: Had dit plaats nopens de Besnydenis, men heeft nopens den Doop dan ook het zelfde te denken.

§. XX.

Eenstemmig met deeze gedagten heeft zich ook verklaard J. TARNOVIUS, *Comment. in Proph. min. ad* JON. IV, VS. 11. die de Kinderen, die voor de besnydenis gestorven waren, in het zelfde lot en geval stelt met de Dochtertjes onder het Oude Testament, die voor de jaaren van onderscheid gestorven, uit kracht der Godlyke belofte zalig geworden waren: insgelyks met dat van de Kinderen der Israëliten, die geduurende de veertig-jaarige reize door de

woes-

woestyne onbesneden gestorven waren, Jos. V. vs. 7. Ook met den toestand der Knechtjes, die door het wreede bevel van den Egiptischen Koning in de wateren gesmoord waren, Exod. I. vs. 22. Gelyk ook nog met het lot der Onnoozelen, die by andere vervolgingen door den dood waren weggerukt, 1 Makkab. I. en 2 Makkab. VI. En waarom zouden wy thans onder het Nieuwe Verbond aan derzelver zaligheid wanhoopen?

Dezelfde haalt het ook als merkwaardig aan, het geene door Hunnius, *Loc. de Baptism.* geschreven is: „Dat Christus in den buik „zyner Moeder een Kind had willen worden, „om daar mede aantetoonen, dat Hy ook de „Kinderen van Godvruchtigen, terwyl ze nog „in de baar-moeder waren, heiligen wilde en „kon; by aldien ze ook het gewoone zegel-„teken der wedergeboorte niet mogten deel-„achtig worden."

Het gevoelen van Danhauer hieromtrent, heeft Leibnitz, l. c. §. 98. opgegeven aldus: „Vraagt iemand nopens de wyze en het middel „ter zaligheid van zulk een Kind: wy laaten „dit, voor zoo veel het Gods zaak is, aan „Zyne wysheid over: voor zoo veel de doop „met den Heiligen Geest als een middel tus-„schen beiden komt, hoopen wy daaromtrent „het goede. En hiermede wierd Johannes de

„Doo-

„ Dooper op eene uitmuntendfte wyze begun-
„ ftigd. Van 's Kinds kant is het eigene geloof
„ het middel — — — daar over onze geleer-
„ de Feurborn naauwkeurig gehandeld heeft.
„ Is het nu onmogelyk, zonder geloof Gode
„ te behagen, zulke Kinderen moeten dan, by
„ aldien ze zalig worden, noodzaaklyk ook het
„ geloof in hun hart deelachtig worden."

En aopens de Kinderen der Heidenen fchreef B. Hofman, *Synopf. Theol. Dogmat.* p. 329. „ Dat het wel zeker is, dat Gods toorn op
„ hun blyve, by aldien ze niet op eene bui-
„ tengewoone wyze door den Heiligen Geest
„ wedergeboren, en met het geloof begunftigd
„ worden. Dat nu dit gefchieden kan, daar
„ aan mag niemand twyffelen; maar of het ook
„ daadelyk gefchiede, dat laaten wy aan de
„ Wysheid en Barmhartigheid van God over."
Leibnitz, l. c. §. 93. daar Danhauer ook aangehaald word.

Nog eenen ftap verder ging hier Tob. Wagner, wylen de Kantfelier der Akademie te *Tubingen*, die omtrent de Kinderen der Heidenen het goede dagt, en hun, naardemaal ze in hunne onwetenheid gefteld waren, verfchooning en vergeving billyk meende te mogen toefchryven. Hy oordeelde, dat die mening meer waarfchynelyk was, die mede brengt, dat God in zyn oordeel over de zulke naar de Barmhar

tigheid overvloeg, en ze met de zaligheid begunstigde, dan wanneer men het tegengestelde harder gevoelen, het welke die Kinderen van de zaligheid uitsloot, omhelsde. Zie PFANNER, *Systém. Theol. Gentil. purior.* c. XXII. §. 17.

Wy besluiten hier uit, het geene ook de schrandere LEIBNITZ, l. c. billyk hier uit heeft opgemaakt: „Dat de Evangelische Godgeleerden met veel gemaatigdheid hier omtrent gewoon zyn zich uittedrukken: terwyl zy die zielen aan het oordeel en de Genade van haaren Schepper overlaaten. En voor ons zyn immers alle die buitengewoone wegen verborgen, langs welken God de zielen verlichten, en van welke middelen Hy zich daartoe bedienen kan."

§. XXI.

Komen wy eindelyk tot de Godgeleerden van onze Kerk, ofte de Hervormden, deeze, hoe zeer zy ook van anderen, wegens de leer eener byzondere genade, en andere daar mede verknogte leerstukken, bedild en gehekeld zyn, zyn echter, ten aanziene van der Kinderen jongste lot, ook zoo gemaatigd van denkwyze, dat ze hen geenzins van de Godlyke genade en eene eeuwige zaligheid uitsluiten. Dit zal ons uit

uit eenige staaltjes en getuigenissen, hoe zy zich daarover uitdrukken, nader blyken.

ZWINGLIUS althans ontkent de genadewerkingen des Heiligen Geests in de Kinderen geenzins, wen hy, *Opp.* T. II. *lib. de Baptismo*, p. 607. zegt: „Wie onzer kan met zekerheid weeten, op welk eene wyze de Heere in de Kinderkens woont? Zouden wy niet zeer schaamteloos handelen, wen wy vermetel ons zouden aanmaatigen over zulke zoo zeer verborgene dingen iets te willen bepaalen"?

Niet minder heeft ook CALVINUS voor der Kinderen belangen gepleit, *Instit. Christ. relig.* L. IV. c. 16. §. 17. kan hy het niet verkroppen, dat de Wederdoopers hen ten dood veroordeelen, en zegt: „Naardemaal de Schriftuur verklaart, dat wy allen in Adam sterven, zo volgt, dat 'er geen hoop ten leven, dan alleenlyk door Christus, voor ons overig is. Om nu erfgenaamen des levens te worden, moeten wy deelgenooten van Hem worden. En zegt de Schriftuur ons elders, dat wy alle van natuur onder Gods toorn liggen, en in zonden ontvangen zyn, die ons altoos doemschuldig maken; wy moeten dan, om in het koningryk Gods te kunnen ingaan, wedergeboren, en Christus ingelyfd worden. Maar hoe, zeggen zy, zullen de Kinderen weder-

„ geboren worden, die van goed noch kwaad „ bezef hebben? Wy antwoorden hun, dat, „ alhoewel Gods werk onder onze begrippen „ niet valt, echter geenzins voor niet met al „ te houden zy. Vervolgens, dat het zeker „ is, dat de Kinderen, die behouden zullen „ worden, (en dat 'er eenige uit die jaaren be- „ houden worden, kan men niet ontkennen,) „ alvoorens van den Heere wedergeboren wor- „ den; dewyl ze zondaars van hunne geboorte „ af zyn, en dus by God verfoeijelyk en wal- „ gelyk zouden blyven moeten, by aldien ze „ niet gerechtvaardigd wierden." En dit be- bevestigt hy met het voorbeeld van Johannes den Dooper, aan welken God getoond heeft, wat Hy ook in anderen doen kon. „ En het „ is, zegt hy wyders, te vergeefs, dat ze „ hier op die uitvlucht maken, dat dit slechts „ eenmaal gebeurd is, en daar uit overzulks „ niet volgt, dat de Heere dus doorgaans met „ en omtrent de Kinderen handele. Want wy „ beredeneeren slechts hier uit, dat zy zonder „ grond de Godlyke kracht binnen zoo enge „ grenzen beperken, waarin ze zich dog geen- „ zins bepaalen laat."

„ En hiertoe, dus vaart hy voort, §. 18, 19. „ is immers Christus van zyne eerste kindsheid „ af geheiligd, op dat Hy uit iederen ouder- „ dom zonder onderscheid zyne Uitverkorenen

„ in

„ in zich zelven zoude heiligen. — — —
„ Hebben wy in Christus een volmaaktst voor-
„ beeld van alle die genade-bedeelingen, met
„ welken God zyne Kinderen begunstigt: wy
„ hebben in dit opzicht daarin dan ook een be-
„ wys, dat de kinderlyke ouderdom niet ten
„ eenemaal met de heiligmaaking onbestaanbaar
„ is. — — En zou het ook wel veilig zyn,
„ wanneer wy ontkenden, dat God zich op de
„ eene of de andere wyze aan de Kinderen ont-
„ dekken kon? — — — En alhoewel het
„ geloof uit het gehoor is, kan men het zelve
„ daarom nog in de Kinderen niet ontkennen.
„ Want het zou zeer vermetel zyn, God aan
„ dit middel te willen binden, ofte Hem dit
„ als eene standvastige regel voortefchryven.
„ En dit is ook geenzins de mening van den
„ Apostel. En heeft niet God ook in de roe-
„ ping van veelen door de inwendige verlichting
„ zyns Geests, zonder de uitwendige predi-
„ king, zyne waare kennis medegedeeld"?

P. Martyr maakt wel eenige zwaarigheid, om den Kinderen een geloof toetestaan, het geene hy ook tot derzelver zaligheid niet noodig vindt; dit echter stelt hy daaromtrent als voldoende, dat de Kinderen, zoo veelen 'er zalig worden, met den Heiligen Geest voorzien, en daar door bewerkt worden: deeze is de oorzaak en wortel van geloof, hoope, lief-

de, en alle die deugden, welken Hy vervolgens werkt in Gods Kinderen, hoedanigen zy dan ook, wanneer hunne jaaren het toelaaten, naar buiten vertoonen. Dan op dit gezegde laat hy eindelyk volgen, dat zulke Kinderen in zekeren zin ook Geloovigen kunnen genoemd worden. *Loc. Com.* Class. IV. Loc. VIII. §. 14.

En W. MUSCULUS was van oordeel, dat de geene, die den Kinderen een geloof toeschryven, daar door eene zekere verborgene werking des H. Geests verstonden, waardoor Hy naar Gods genadig welbehagen de Uitverkorene met eene voorkomende genade begunstigd, waar over wy niet oordeelen kunnen. Hy legt in hun een zaad, het welk de verworpelingen niet deelachtig worden. *Loc. com.* p. m. 304.

Dus heeft ook B. ARETIUS, *Problem.* 80, geoordeeld, dat men al te voorbaarig handelde, wanneer men den Kinderen het geloof ten eenemaale ontzeide; naademaal het in zekere opzichten wel ontkend kon, doch in zekere opzichten ook toegestaan moest worden.

§. XXII.

Z. URSINUS schryft ook, *Explic. Catech. Heidelb. ad Quæst.* 74. „De Kinderen gelooven op hunne wyze, ofte naar maate van „ hun-

„ hunnen ouderdom, hebbende eene helling,
„ ofte neiging, om te gelooven. Het geloof
„ is in de Kinderen by wyze van een vermo-
„ gen en neiging, niet daadelyk met werkzaam-
„ heden, gelyk in volwassenen. De
„ Kinderen hebben ook den Heiligen Geest,
„ en worden, naar maate hun ouderdom het
„ toelaat, daar door wedergeboren."

F. JUNIUS verklaart het als onbestaanbaar met de waarheid, wanneer men ontkent, dat de Kinderen niet zouden in Christus den ouden mensch afleggen, en den nieuwen mensch aandoen kunnen. Want dit te ontkennen zoude even zoo veel zyn, als of men wilde beweeren, dat Christus in hun dat beginsel van hebbelyke genade niet kon werken. *Opp.* T. II. pag. 187. Dezelfde houdt ook dikwyls staande, tegen GRATIANUS PROSPER, dat men het geloof; alhoewel niet uitgewikkeld en in zyne form, of door zulke werkzaamheden, als zich in volwassenen openbaaren, nochtans ten aanziene van deszelfs wezen en wortel den Kinderen niet ontzeggen kan.

A. RIVETUS, *Cathol. Orthod. Tract.* IV. *Quæst.* II. *Opp.* Tom. III. pag. 387. schreef:
„ Wy erkennen, dat God in de Kinderen het
„ geene, by de tederheid van hunnen ouder-
„ dom, in hun ontbreekt, door de inwendige

„ werking van zynen Geest vervult, die het
„ zaad des geloofs in hun verwekt, en door
„ zyne kracht de verdienften van Christus hun
„ toepast, waarvan ze op hunnen tyd de on-
„ dervinding zullen krygen."

D. PARÆUS, *Comment. in* GENES. XVII. vs. 14. verklaart het gevoelen van AUGUSTINUS als al te hard, en niet gegrond in Gods woord, ook niet ftrookende met de Christelyke liefde. *Opp.* T, I. p. 255. En de onnoozele Kinderen te Bethlehem, op bevel van Herodes, omgebragt, houdt hy voor de eerfte bloedgetuigen van den Heere Jezus, en ftelt, dat ze zalig zyn geworden. *Comment. in* MATTH. II. *ibid.* p. 616.

Wy voegen hier eindelyk nog by A. WALÆUS, die, *Opp. Theolog.* T. I. p. 493. op de overeenftemming met URSINUS, SOHNIUS, BUCANUS, en veele anderen zich beroept; en dit fchryft: „ Wy zeggen, dat de Kinde-
„ ren (wy nemen die thans onbepaald, laaten-
„ de aan God zyne oordeelen,) onder de ge-
„ loovigen moeten gerekend worden, dewyl
„ het zaad, ofte de Geest des geloofs in hun
„ is, dien zommigen eene hebbelykheid, an-
„ deren eene neiging noemen. — — — En
„ deezen Geest des geloofs oordeelen wy in
„ hun niet zonder alle werkingen te zyn, want
„ de Geest is nooit werkeloos. — — — Zyn
„ de

„ de Kinderen Gode behagelyk, worden hun
„ de zonden vergeven, zy moeten, by ge-
„ volg, dan ook het geloof deelachtig zyn.
„ — — — Dit zaad, ofte die Geest des ge-
„ loofs in de Kinderen maakt, dat ze voor ge-
„ loovigen gehouden worden, en Leden van
„ Christus zyn: en deeze betrekking, die zy
„ door hun geloof op de verdiensten van Chris-
„ tus hebben, is het middel, waar door ze
„ Christus verdiensten deelachtig worden, de
„ vergeving der zonden, enz."

§. XXIII.

Deeze getuigenissen kunnen voldoen tot bewyzen, dat ook de Godgeleerden van onze hervormde Kerk omtrent der Kinderen uiterste lot gunstig denken. —— Tevens kunnen wy hier uit zien, dat veele Protestantsche Leeraars (§. 18—22.) de voorwaarden van der Kinderen zaligheid voornaamelyk in de Kinderen persoonelyk zoeken en stellen: naamlyk in derzelver geloof, waar door ze aan de zaligmakende verdiensten van Christus deel krygen, en in derzelver wedergeboorte, die hen voor het genot van een eeuwig zalig leven vatbaar en bekwaam maakt: terwyl men het een en andere als een werk der Godlyke genade, en van den Heiligen Geest aanmerkt, welken men hun niet ontzegt.

Dan 'er zyn ook, gelyk wy (§. 18.) hebben aangemerkt, die in deezen niet zoo zeer na iets in de Kinderen zelve omzien; maar, om de voorwaarden van de zaligheid te vinden, tot der Kinderen Ouderen te rug zien; in welken de Kinderen gerekend worden, en door welken het geene, by een natuurlyk onvermogen, den Kinderen in persoon ontbreekt, vervuld zou worden. — En by dit gevoelen slaat men ook, zoo veel ons is voorgekomen, eenen drieërlei weg in. Zommige zien voor, naamelyk op de Kerk; — zommige wenden zich, by gebrek van voldoening voor hunne zaak in de naaste Ouderen, tot geloovige en vroegere Voorouderen; — zommige eindelyk berusten hieromtrent in der Kinderen naaste en onmiddelyke Ouderen.

§. XXIV.

Die de Kerk hier in het algemeen in het oog hebben, merken de Kinderen (evenveel van hoedanige Ouderen, van ketteren, van godloozen, of uit hoerery gesproten, of slechts door eene aanneming voor Kinderen erkend, indien de Ouderen slechts Christenen heeten, en de Kinderen slechts in eene maatschappy van Christenen raaken,) aan als in den schoot der Kerk geboren, en dus als Kinderen der Kerk, ofte tot de Christelyke Maatschappy behoorende, en

dus

dus, als deelgenooten van Gods Verbond met; en de godlyke beloften aan de Kerk; overzulks ook als gewettigd tot de bond-zegelen, door welken de heil-beloften aan de Kerk bevestigd worden: en langs deezen weg doet men de Kinderen dan ook deelen in de genade-goederen van dit leven, en by hunnen dood, binnen de jaaren van onnoozelheid, in het eeuwig leven.

Dat onder de oude Kerk-vaderen ook sommigen hier heen overhelden, heeft de Heer VENEMA, *Diſſert. Sacr.* pag. 524. nopens AUGUSTINUS, *Epist.* 98. §. 5. aangetoond. „ De Kinderen, zoo ſchreef hy, worden aangebragt, om de geestlyke genade deelachtig „ te worden; niet zoo zeer van hun, die hen „ op hunne handen dragen, (alhoewel ook me„ de van hun, by aldien zy zelve ook waare „ geloovigen zyn,) dan wel van de geheele „ gemeente der heiligen en geloovigen. —— „ De geheele Kerk, de Moeder, die heilig is, „ doet dit overzulks, naardemaal zy geheel al„ len, geheel ook elk en een iegelyk baart." Dog dat die Kerk-vader, van zich zelven, ten aanzien van der Kinderen lot na dit leven, verſchillende, by deezen grond alleen niet bleef, maar ook het geloof der Ouderen, en den doop der Kinderen, om hun een zalig lot te kunnen toeſchryven, te baat nam, is van den Heer

VENE-

VENEMA, l. c. te recht aangemerkt. — Dat ook de Kerk-vader BERNHARDUS zyne gedagten hieromtrent dus geplooid en op de Kerk, als de Moeder der Doopelingen, en een medewerkster tot derzelver geluk, gezien heeft, kan uit het geen wy hier boven (§. 14.) hebben aangehaald, blyken. — De Ouden schreven naamelyk aan alle Kinderen, die in de kerk den doop ontvingen, de geestlyke genade toe van eene vergeving der erfzonde, en van de wedergeboorte: weldaaden, die, naar het heerschend gevoelen van die tyden, met den doop verzeld gingen, gelyk de Heer VENEMA, l. c. p. 515. heeft aangetoond.

Ik vind aldaar ook uit laatere Godgeleerden ST. DE BRAIS, *Thes. Theolog. de necessit. baptism.* §. 62. en J. CLAUDE, *Oper. posthum.* T. V. p. 100. als begunstigers van dat gevoelen opgegeven. Zy zogten naamelyk den grond van der Kinderen zaligheid in derzelver betrekking op de geloovige Ouderen; dan ten aanziene van de Kinderen van enkele mond-belyderen en schyn-christenen dien niet kunnende vinden, en echter zulke Kinderen met die van Heidenen niet durvende gelyk stellen, namen ze daar omtrent hunne toevlucht tot de Kerk, en merkten alle Kinderen, die van belyderen van het Christendom gesproten waren, aan als van de Kerk op- en aangenomen, en der Kerk, als

de

de Maatschappy, tot welken zy behoorden, geboren.

Ook schynt M. AMYRALDUS hier van niet vreemd geweest te zyn, die, *Disp. de Sacram. Evang. & speciatim de Baptism.* §. 35. *Thes. salmur.* P. III. p. m. 61. omtrent de Kinderen van ketterfche Ouders gesproten, en die voor geloovigen niet kunnen gehouden worden, onderzoek doet. Die Kinderen, wen ze naar het lot hunner Ouderen gerekend wierden, moesten dan ongelukkig zyn. En in het lot van vroegere Voorouderen dezelve te betrekken, heeft nog minderen grond, dan dat men ze in hunne onmiddelyke Ouderen rekende. „ Dan nader, „ zegt hy, ter zaake komt, dat overal, waar „ nog eenige zuiverheid der leer ende der Sa- „ cramenten bewaard is, daar ook nog de kerk „ eenigzins overig is, aan die kenmerken te „ onderscheiden, en meer of min zuiver. Nu „ is 'er geen kerk, of haar komen ook eeniger „ maate de Godlyke beloften toe: en deeze „ zyn van dien aart, dat, naardemaal de Kin- „ deren tot de maatschappy, als een wezenlyk „ deel van dezelve, behooren, ze ook als tot „ de Kinderen behoorende moeten gerekend „ worden. Zy worden dus, naar Gods bevel, „ gedoopt, in hoop, dat ze, by aldien ze „ niet, volwassen zynde, het Doop-verbond „ verwerpen, deszelfs goederen deelachtig

„ wer-

„ werden. — — — Wanneer ze nu voor de
„ jaaren van eenen volwasſenen leeftyd ſterven,
„ dan mogen wy onbelemmerd ſtellen, dat ze
„ de kracht van het Bond-zegel in hunne za-
„ ligheid ondervinden." — En hierop komt het ook neder, het geene hy, *Disput. de Pædobaptismo*, §. 39. *Ibid.* p. 79. ſchreef, nopens de Kinderen van Land-loopers, die geen belydenis aangenomen hebben, en nopens de Kinderen van ongeloovige Ouderen, als mede nopens Kinderen, welker Ouderen onbekend zyn.

§. XXV.

Vooral heeft zich ook voor dit gevoelen uitvoerig uitgelaaten J. FORBESIUS, l. c. Lib. X. cap. VI—XI., daar hy zich verzet tegen het gevoelen der geenen, die voor alle ongedoopte Kinderen, wen ze zonder eenen martel-dood uit dit leven ſcheiden, den hemel toeſluiten. Om deeze mening tegen te gaan, beroept hy zich, 1.) op de overeenkomst tusſchen den Doop en de Beſnydenis: de Kinderen, die voor den achtſten dag, en dus onbeſneden ſtierven, zyn door der Ouderen geloof zalig geworden, en het zelfde mag men ook nog nopens de ongedoopt ſtervende denken. c. VI. 2.) Daarop, dat het geloof der Ouderen, zelf ook der geenen, die der Ouderen plaats vervingen, of ein-

eindelyk ook het geloof der Kerk, tot behoudenis der Kinderen voldoende was. En tot dit laatste neemt hy zyne toevlucht in het geval, dat de Ouders onkundig, of over het geheel geene waare geloovigen kunnen geoordeeld worden te zyn. c. VII. 3.) Daarop, dat de doop niet als een middel ter zaligheid, maar wegens het bevel daaromtrent noodzaaklyk is, en by die gelegenheid laat hy zich uit over het geloof der Kinderen, die gerekend worden in de kerk te glooven, en over derzelver wedergeboorte, ofte de inwendige genade-werkingen des Heiligen Geests in de Kinderen, die van weerskanten buiten het geschil zou zyn. cap. VIII. 4.) Daarop, dat de woorden van Christus, JOH. III. vs. 5. dit niet medebrengen, naardemaal de wedergeboorte door den Geest in de Kinderen vallen kan, en tot derzelver zaligheid voldoende is, terwyl de water-doop nergens in het woord als volstrekt noodzaaklyk daar toe geleeraard word. c. IX. 5.) Vervolgens redeneert hy uit Gods belofte aan Abraham, GEN. XVII. vs. 7. en derzelver uitbreiding, elders in de Heilige Schrift voorkomende, gelyk mede uit 1 KORINTH. VII. vs. 14. En hier uit trekt hy, dat, wanneer een Kind in handen van geloovigen komt, en geloovige Doop-heffers heeft, deeze voor het zelve in de plaats van Ouders zyn, en zy als deszelfs Ouders aangemerkt worden; — dat een Kind van geloovige

Oude-

Ouderen, voor het gebruik der rede ſtervende, daar door zekere blyken draagt, dat het uitverkoren is; — hoewel daar uit, dat Kinderen van ongeloovige Ouderen vroeg ſterven, niet blykt, dat ze verworpen zyn. Want zulke Kinderen komen wel eens tot volwasſene jaaren, en worden met het geloof en de overige verbonds-goederen begunſtigd; ofſchoon ze wel als vreemdelingen van het verbond der beloften geboren zyn, waren ze echter in Gods tegenwoordigheid Kinderen Gods. Dus heiligt ook God door verborgen ingeſtorte genade de Kinderen van ongeloovige Ouderen, vergeeft hun de erf-ſchuld, en brengt ze als onſchuldigen in zyn hemelſch koningryk over. — En by aldien de onmiddelyke Ouders geen waare geloovigen, ofte tot het eeuwige leven verordineerd zyn, dan is het echter voldoende, wen zy, gelyk alle Christenen, in het verbond, ofte het Christendom toegedaan zyn. Het geene in dit opzicht ontbreekt, dat word vervuld door het geloof der Kerk, en door Christus bloed, ook voor de Kinderen geſtort. Dus is het ook gelegen, wanneer de Ouderen ketters of ſcheurmakers zyn, als waar door ook de Kinderen van de kerk en van het verbond niet uitgeſloten worden. — Allen Christen-kinderen worden als heilige naar het verbond geboren, niet alleen die uit een wettig huwlyk, maar ook die uit hoerery, echtbreuk en bloed-ſchande geteeld zyn,

zyn. c. X. 6.) Worden eindelyk de Kinderen, wanneer ze, ongedoopt, den marteldood ondergaan, zalig, dan volgt, dat ook alle Christen-kinderen, die in de baar-moeder sterven, behouden worden. c. XI.

Wy zien hieruit de gedagten van dien Schryver omtrent dit stuk, met derzelver gronden. Het geloof der Ouderen is hem wel een grond voor der Kinderen zaligheid; dog wanneer het daar aan hapert, blyft het geloof der algemeene Kerk hem nog altoos eene achter-deur tot staving van zyn gevoelen.

§. XXVI.

Dan ook in de Voorouderen zoeken zommige den grond van der Kinderen zaligheid, wen die in de onmiddelyke en naaste Ouderen niet naar genoegen en tot voldoening kan gevonden worden. De Ouderen mogen geen waare geloovigen, maar slechts uitwendige mond-belyderen, geveinsden en godloozen geweest zyn, men acht der Kinderen zedelyk en eeuwig belang in veiligheid, wanneer 'er slechts onder de vroegere Voorouderen een Grootvader, Grootmoeder, Over-grootvader enz. geweest is, die een waar geloovige, God-vreezende, en een oprecht Bondgenoot van God geweest is.

Van dit gevoelen schynen eenige, ook vermaarde Godgeleerden niet vreemd geweest te zyn. J. CALVINUS, *Append. ad Libell. de vera Eccles. reform.* Opp. T. VIII. pag. 302. TH. BEZA, *ad Act. Colloq. Mompelg.* p. 11. 118. 130. J. CLAUDE, l. c. en andere, aangehaald by den Heer VENEMA *Dissert. Sacr.* pag. 520. — Veelen hebben zich ook, om de wettigheid van den Kinder-doop te bewyzen, mede van dit gevoelen, als eenen grond, bediend. En onder de Uitleggeren vindt men 'er ook, die ter verklaaring van den grond, waar mede het tweede gebod der Godlyke Zeden-wet, EXOD. XX. vs. 6. word aangedrongen, deeze gedagte mede te baat nemen. Dus vind ik, om maar eenen aan te haalen, by RIVETUS, *Explic. Decalogi*, EXOD. XX. *Opp.* T. I. p. 1277. „ Alhoewel de loop der God„ lyke Barmhartigheid zomtyds gestremd word, „ die echter tot duizend geslachten word uitge„ strekt, moeten wy daaruit niet terstond be„ sluiten, dat Kinderen, welker onmiddelyke „ Ouderen Afgoden-dienaars zyn, van Gods „ verbond worden uitgeslooten; naardemaal wy, „ by de bedeelingen der Barmhartigheid, niet „ alleen de naaste, maar ook de verdere Voor„ ouderen moeten in aanmerking neemen." — Dog die Barmhartigheid aan duizenden van Gods liefhebberen beloofd, begrypen andere niet dan de afdaalende ofte elkander opvolgende geslachten

ten te zullen bewezen worden; naardemaal 'er dan eene, voor het Bybel-woord niet passende, vergrootende spreekwyze (*Hyperbole*), hier zou moeten plaats hebben, vermits men van de schepping der weereld af tot hier toe, naauwelyks tweehonderd zulke geslachten kon tellen, (of by dit te rug gaan zelf tot Adam toe, gelyk de Heer VENEMA, *Differt. Sacr.* p. 521. zegt, niet eens een derde deel van die rekening kan gevonden worden), en, by onze nadering van het einde der weereld, de overige niet kunnen verwacht worden. Hierom brengen zulke Uitleggers die uitdrukking liever tot de gelyktydige geslachten, ofte menigte: voor zoo veel naamelyk God tot het geslachte der Aarts-vaderen duizenden der Heidenen zou toevoegen, die in Abrahams beloofde zaad de zegeningen des verbonds zouden deelachtig worden. Zy vertaalen dus het woord אלפים liever door *Familiën*, in welke betekenis het ook zou voorkomen RECHT. VI. vs. 15. MICH. V. vs. 1. Deeze opvatting word ook van den Heer GERDES, *Vesper. Vadens.* p. 114. begunstigd. —— Dan wy laaten die thans aan haare plaats. Genoeg is het ons, en dit was slechts ons oogmerk, getoond te hebben, dat de grond van der Kinderen zaligheid na dit leven by zommigen ook in derzelver Voorouderen gezogt word, gelyk wy §. 23. hebben aangeroerd.

§. XXVII.

Dan dewyl zich, wanneer men van de onmiddelyke Ouders afgaat, hier geen vaste voet laat zetten, en kwaalyk bepaalen, welken onder de Voorouderen men dan zoude mogen aannemen, als mede om andere zwarigheden, die zich hierby opdoen; — zoo menen andere, dat men hier alleenlyk op de naaste en onmiddelyke Ouders het oog moest houden. Onder de begunstigers van dit gevoelen heeft, zoo veel wy weeten, de Heer VENEMA, l. c. p. 526 seq. zich wel uitvoerigst daar over uitgelaaten, en het zelve met verscheiden bewyzen gepoogd te ondersteunen. Deszelfs gedachten verdienen hier dus billyk eene plaats.

„ Alle Kinderen van alle geloovige Ouderen,
„ zegt hy, zyn, geduurende derzelver kinder-
„ lyken staat, in hunne Ouderen in eenen be-
„ treklyken staat van genade, door eene zeke-
„ re byzondere Godlyke huishouding." —
Door dien *staat der genade* verstaat hy het recht tot de goederen der genade ende der heerlykheid, en dus de vergeving der zonden, de heiligmaking en de heerlykmaking, ofte het eeuwig leven. En dus niet de werklyke bezitting en mededeeling van die goederen; naardemaal ze daartoe eerst komen, wanneer de betrekking op de Ouderen ophoudt. — Hierom noemt hy

hy dien staat eenen *betreklyken genade-staat*, dewyl de Kinderen niet op zich zelven, maar in hunne Ouderen aangemerkt, in den staat der genade zyn, en die enkel in eene betrekking op God bestaat, volgens welke God hen in hunne Ouderen als de zynen aanmerkt, en hen dan eerst met zyne genade-goederen daadelyk begunstigt, wanneer ze op zich zelven beginnen te staan, en hun betreklyke staat, door het ophouden van hunne betrekking op hunne Ouderen, met eenen volstrekten, in welken zy zelve der genade deelachtig worden, word afgewisseld. — Deeze betreklyke genade-staat duurt zoo lang als de jaaren der kindsheid, en neemt met deezen zyn einde. — Dit einde nu is tweederlei; want of de dood, die den Ouderen hunne Kinderen ontrukt, vernietigd mede die betrekking: of het gebruik der rede, waar door ze, voor zoo verre, nevens hunne Ouderen gerekend worden, beneemt hun het geene, waarom ze in hunne Ouderen gerekend wierden, en stelt hen in staat, om, zoo als ook hunne Ouderen, hun heil te bevorderen. — Dan, eigenlyker gesproken, word die betrekking door den dood afgebroken, maar door het gebruik der rede geëindigd. — Hier uit ontstaat nu een zeer verschillend lot der Kinderen. Want zoo veelen 'er in dien betreklyken staat der genade door den dood worden weggerukt, moeten in den volstrekten staat der ge-

nade noodzaaklyk overgaan. Want naardemaal 'er in hun niets, en van hun ook niets gedaan is, waar door hun recht tot de genade-goederen kan vernietigd worden, zoo moet dat ook wel bestendig blyven: alle Kinderen der geloovigen overzulks, die in hunne kindsheid sterven, worden met genade en heerlykheid, en dus met de zaligheid begunstigd, ofte hun betreklyke genade-staat word met eenen volstrekten en onsterflyken verwisseld. —— Maar geheel anders is het gelegen met die Kinderen, die tot volwassene jaaren komen. Want door de rede persoonen op zich zelven wordende, zoo bepaald zich hun lot naar zy van de rede wel of kwaalyk gebruik maken: Zy behooren dan niet langer tot die byzondere huishouding van God met de Kinderen, volgens welke zy in hunne Ouderen recht op de genade en de heerlykheid hadden; maar zyn nu getreden in die huis-houding, die God met volwassenen houdt, volgens welke men, onder voorwaarde van geloof en bekering, niet slechts een recht tot, maar ook die goederen zelve daadelyk verkrygt: terwyl de geene, die aan die voorwaarden niet beantwoorden, van het een en ander versteken, en dus onder Gods toorn blyven.

En hier van is, gelyk 'er wyders getoond word, de grond in eene byzondere huishouding Gods, die merkelyk verschilt van den weg, langs

langs welken God zyne genade bedeelt aan volwasfenen. Want geene geeft flechts een recht tot, en deeze brengt mede een daadelyk genot van die goederen. — Geene is maar voor een tyd, deeze duurt voor eeuwig. — Geene heeft menfchen, die in anderen, en deeze zulken, die als eigene perfoonen, en op zich zelven gerekend worden. — Geene behelst geen voorwaarden van haare voorwerpen zelve te vervullen; maar deeze eifcht van den menfch in perfoon het geloof. — Geene fpruit uit de geboorte; maar deeze heeft haaren grond in eene daad van den wil, door den Heiligen Geest tot het geloof gebragt. — — — En dit onderfcheid moet uit den aart der zaaken, en den verfchillenden ftaat der onderwerpen afgeleid worden. Want Kinderen kunnen voor het gebruik der rede, hunne vermogens niet met vryheid gebruiken; en ook geen voorwaarden volbrengen: zy moeten overzulks anders dan volwasfene behandeld worden. — Ook eifcht God van niemand iets, ten zy deszelfs vermogens daartoe voldoende zyn.

§. XXVIII.

Dit ftelfel van gedagten vertoont de Hoogleeraar vervolgens als zeer wel beftaanbaar met andere leerftukken van den geopenbaarden Godsdienst. Met het leerftuk, by voorbeeld, van

Gods Besluiten, en de Voor-verordineering, van de volharding der Heiligen, en van Christus heil-verwervenden zoen-dood. — En dus alvorens zyn gevoelen van schynbaare zwaarigheden ontheven hebbende, brengt hy tot bewyzen daar voor, dat deeze de eenige weg is, langs welken men den Kinderen, op eenige waarschynlyke gronden, de zaligheid kan toeschryven. — Dat Gods Heiligheid, die by de oeffening van genade, haaren afkeer van het zedelyk kwaad openbaaren moet, volgens deeze gedagte, erkend en verheerlykt word van de Ouderen, het welk voor de Kinderen, die nog geen daadelyke zonden begaan, en op zich zelven de Godlyke Heiligheid nog niet onteerd, en dus ook niet noodig hebben, om berouw te betoonen, gerekend kan worden voldoende te zyn. — Dat Gods Rechtvaardigheid daarvoor ook pleit; want deeze kan de Kinderen niet met, en als volwassenen behandelen, althans geen wetten aan hun voorschryven, en dezelve met beloften, of bedreigingen staven: zy kan overzulks hen ook niet oordeelen, wegens eigene handelingen, belooning, of straf verdiend, of de middelen tot zaligheid, die voor volwassene bepaald zyn, verzuimd te hebben. En dit is de rede, waarom, in de beschryving van het laatste oordeel, van Kinderen geen melding gevonden word. Nu zou men dan een van beiden moeten stellen, of, dat alle Kinderen

ren zonder onderscheid zalig wierden, of dat de geene, die de zaligheid verkrygen, van God in anderen gerekend worden. Dewyl nu het eerste aan groote zwaarigheden, naar des Hoogleeraars oordeel, onderhevig is, zoo verkiest hy het laatste, de naaste Ouders naamelyk, door welken zy middelyk schuldig wierden, maar ook door derzelver geloof in Christus gerekend en zalig worden. — Dat de oorspronglyke smet van de Ouderen tot de Kinderen, en wel door middel van de natuurlyke geboorte, overgaat, word mede als een bewys aangehaald, dat 'er eene naauwste betrekking tusschen Ouders en Kinderen is, en dat deeze, ook ten aanziene van hun zedelyk lot, in geene van God gerekend worden. Zyn nu, volgens de ondervinding in de duidelyke leer der Heilige Schrift, de Kinderen in en met hunne Ouderen aan het zelfde zedelyk kwaad onderhevig, terwyl ze door hun ook aan ellenden en den dood onderworpen zyn; dan kan het ook zoo vreemd niet voorkomen, dat ze ook met hun in het goede deelen, en door hun genade en zaligheid in Christus verkrygen. Strekt die betrekking der Ouderen tot verdoemenis van hun onschuldig kroost, veel meer zal ze die schuldigen tot ontslag van schuld en derzelver behoudenis te baat komen. — Dat het ook onder de oude huishouding niet ontbreekt aan voorbeelden, uit welken blykt, dat God naar der Kinderen betrekking op hunne

Ouderen met dezelve handelt. De besnyding, en zelf de geboorte uit Israëlitische Ouders gaven toen den Kinderen een recht tot de goederen van het Sinaïtisch Verbond, het welk ook met hun was opgericht. Hier uit blykt nu niet duister, dat ze ook in hunne Ouderen onder het genade-verbond gerekend worden. En by al dat onderscheid tusschen die beide verbonden blyft echter die betrekking op de Ouderen de grond van Gods handelwyze omtrent de Kinderen. — Dat die zelfde betrekking onder het Nieuwe Testament ook nog plaats heeft, blykt uit HAND. II. vs. 39. alwaar de verbonds-beloften, aan Abraham en deszelfs zaad gedaan, ook den Kinderen toegeëigend worden, welken overzulks het recht tot de geestlyke goederen in den Ouderen ook toekomt. — Dat ook Christus den Kinderen, die van geloovige Ouderen tot Hem gebragt wierden, de handen opgelegd, hen gezegend, en het koningryk der hemelen toegezegd heeft. MATTH. XIX. vs. 3. enz. het geene niet op alle Kinderen, maar op *zulken* bepaaldelyk ziet, die uit geloovige Ouderen gesproten, en door deezen een eigendom van Christus zyn. — Eindelyk vind de Hoogleeraar ook nog 1 KOR. VII vs. 14 een bewys voor zyn gevoelen, het welk, by eene uitvoerige verhandeling over die plaats, hier op nederkomt, dat de Kinderen, uit zulke Ouderen gesproten, van welken de eene nog een onge-

loo-

loovige, ofte Heiden was, naar den besten der Ouderen, den geloovigen Christen naamelyk, en in deezen voor God waarlyk als *heilige* gerekend wierden, die recht hebben tot Gods gemeenschap, en overzulks in eenen betreklyken staat der genade zyn.

Wy hebben dus dit gevoelen der geenen, die in de onmiddelyke Ouderen den grond van der Kinderen eeuwig heil zoeken, het welke de Heer VENEMA uitvoerig, duidelyk en in alle zyne sterkte heeft voorgesteld, opgegeven. Van andere Voorstanders van deeze mening melden wy nu niet, en onze aanmerkingen daar over zullen wy op zyne plaats vervolgens mededeelen.

§. XXIX.

In de Dordrechtsche Kerk-vergadering heeft dit stuk mede een onderwerp van onderzoeking en beoordeeling uitgeleverd. De Remonstranten stelden naamelyk, dat, naardemaal men aan God geen voorgezien geloof in de Kinderen kon toeschryven, er ook geen verkiezing of verwerping van dezelve plaats had. Dan dit wierd genoegzaam algemeen, zoo van buitenlandsche als van binnenlandsche Godgeleerden, tegengesproken: en wel meest zoo, dat men ten aanziene der Kinderen, die zalig wierden, derzel-

ver

ver geloovige Ouderen daar by in aanmerking nam. Het oordeel van zommigen hieromtrent kunnen wy niet nalaaten ook hier optegeven.

De Britsche Godgeleerden, *Act. Synod. National. Dordrac.* Edit. in fol. Dordr. 1620. P. II. p. 10. beweren, dat zommige Kinderen in het boek des levens zyn aangeschreven, voor Gods rechterstoel gesteld, tot het nieuw Jerusalem toegelaaten worden, en in het koningryk der hemelen ingaan zullen. Deezen word dus het eeuwige leven als eene genade-gifte Gods door Jezus Christus geschonken: zy moeten overzulks ook daar toe uitverkoren zyn. En by aldien ze ook allen zonder onderscheid zalig wierden, zoo zou dit echter ook eene verkiezing uit het geslacht der menschen, waarby op derzelver ouderdom niet gezien wierd, verdienen genoemd te worden.

De Zwitsersche Godgeleerden, *ibid.* p. 48. kunnen eene verkiezing of verwerping der Kinderen niet ontkennen. En wat de Kinderen der geloovigen aangaat, naardemaal God uit kracht van het genade-verbond zich hun God noemt, en die van eenen der Ouderen, die geloovig is, by Paulus voor heiligen verklaard, en van den Heere des hemels zelve voor erfgenaamen van het hemelryk uitdruklyk gehouden worden; zoo hoopen wy nopens hun, wen ze in hunne kindsheid

heid sterven, het beste. En wy twyfelen niet, of derzulken Engelen, die voornaamelyk om hunnen wil worden uitgezonden, besteden hier toe volvaardig hunne diensten.

De Nassauwsche, *ibid.* p. 44. drukken zich dus uit: Alhoewel God om de erfzonde de Kinderen verdoemen kan, mogen echter Christen-ouderen nopens de zaligheid hunner Kinderen niet twyfelen. Want hun, ende hunnen Kinderen komt de belofte toe. HAND. II. 39.

Die van Breemen verklaarden, *ibid* p. 63. Wy zyn van mening, dat alleenlyk de Kinderen der geloovigen, die eerder, dan zy voor onderwys vatbaar zyn, sterven, van God bemind en gezaligd worden, naar het zelfde welbehagen van God, om, door, ende in Christus, gelyk ook de volwassene. Zy zyn, uit kracht van eene verbonds-betrekking overzulks heilig, en worden, ter bevestiging daar van, door den heiligen doop Christus toegewyd, dien ze ook aandoen.

Op die wyze hebben ook de inlandsche Godgeleerden hunne mening uitgebragt: de Hoogleeraaren, *ibid.* P. III. p. 10. en GOMARUS, p. 24 & 26: gelyk mede de Afgevaardigden uit de verscheidene Nederlandsche Synoden, die, by voorbeeld, van *Zuid-holland*, p. 39. van *Utrecht*, p. 53 en 58. van *Overyssel*, p. 76.

En

En uit die overeenstemmende gedagten is dit besluit, ofte omtrent den eersten artikel, die toen in geschil was, deeze stelling bepaald:
„ Naardemaal wy nopens Gods wil uit deszelfs
„ woord moeten oordeelen, en dit getuigt, dat
„ de Kinderen der geloovigen heilig zyn, hoe-
„ wel niet van natuur, maar door dit weldadig
„ genade-verbond, in het welke ze met hun-
„ ne Ouderen begrepen zyn; zoo moeten God-
„ vruchtige Ouders aan de verkiezing en zalig-
„ heid hunner Kinderen, welken God in de
„ kindsheid uit dit leven wegrukt, niet twy-
„ felen." *Ad Artic.* 1. *Can.* 17. *ibid.* P. I. pag. 252.

§. XXX.

Dan 'er zyn ook, die niet in de Kerk, ook niet in Ouders, of Voorouders, gelyk wy tot hier toe zagen, maar alleenlyk in den Zaligmaker de naaste gronden van der Kinderen toekomende zaligheid zoeken. En dit gevoelen dienen wy thans ook wat nader te beschouwen.

De voortreflyke Poolsche Edelman, JOHANNES A LASCO, die onder de Kerk-herformeeren ook zyne verdiensten had, heeft hieromtrent een byzonder gevoelen gehad, het geen hier op nederkomt: Dat een moedwillig versuim van het in 't Evangelie aangeboden heil, on-

onvermydelyk de eeuwige verdoemenis na zich sleept; maar dat de Kinderen allen, en overzulks ook die van de Heidenen, onder die menigte van heil-verachters niet mogen betrokken, maar daar van moeten uitgenomen worden.

Dog laat ons hem zelve hooren, hoe hy zich daar over uitdrukt. In eenen brief aan PHIL. MELANCHTHON, bewaard by den Heere GERDES, *Scrin. Antiquar.* T. II. P. I. pag. 498 & seq. daar in hy zich beklaagd had, dat Philippus eenig ongenoegen daar over had opgevat, dat hy hem scheen, in zynen brief, aan alle Kinderen der Heidenen de zaligheid toeteeigenen; schryft hy vervolgens aldus: „ Alhoewel het my niet volstrekt ontbreekt aan „ Schriftuur - getuigenissen, met welken ik „ meen, dat-te kunnen bewyzen: en schoon „ ik ook van oordeel ben, dat het tot heerly- „ lykheid van Christus dient, wanneer wy uit „ Gods woord verkondigen, dat des Heilands „ weldaaden zeer ruim en uitgestrekt zyn; heb „ ik echter in mynen brief aan u daar van niets „ willen melden. — — — Ik vroeg slechts „ aangaande onze, dat is, Christenen Kinde- „ ren, die onder de Turken, of Scythen tot „ eene altoos duurende slaverny gedoemd, ech- „ ter daar onder in het huwlyk leven en kinde- „ ren voortteelen, die geen wettige, zoo wei- „ nig in 't byzonder als in 't openbaar, bedie- „ ning

„ ning van het woord of de Sacramenten heb-
„ ben. Ik voegde 'er ook zulken by, die on-
„ der des Pausſen dwingelandy zuchteden. —
„ — — Wanneer wy nu aan de Kinderen van
„ alle de zulken de zaligheid toeſchryven, dan
„ ſluiten wy ze immers geenzins uit van Chris-
„ tus, buiten welken 'er geen zaligheid is: ook
„ kunnen wy ze van de kerk van Christus niet
„ uitſluiten, offſchoon ze niet gedoopt worden.

„ Aangaande de Kinderen der Heidenen heb
„ ik u door onzen Albertus (Hardenberg) my-
„ ne gedagten willen mededeelen. — — — Ik
„ ſtaa toe, dat, zoo veelen 'er de van God in-
„ geſtelde bediening des woords ende der bond-
„ zegelen niet erkennen willen, Christus vol-
„ ſtrekt niet toekomen, en ook geheel niet tot
„ deszelfs kerk behooren. Want deeze is de
„ duidelykſte regel van Christus: *die niet zal*
„ *geloofd hebben, zal verdoemd worden*. En
„ het is 'er zoo verre van af, dat ik ooit eene
„ heil-belofte op eene godlooze menigte zoude
„ hebben willen toepasſen, dat ik veel eerder
„ juist daarom by eenige onkundige zwetſers
„ van de genade ſlecht te boek ſtaa, om dat ik
„ leer, dat de Godlyke beloften derzelver ver-
„ achteren nooit toekwamen, en ook volſtrekt
„ niet kunnen toekomen. Maar ik ſpreek van
„ die verachting, waardoor men de aanbieding
„ van het heil in Christus verſmaadt, lastert,

„ en

„ en belacht. En het zelfde onderſcheid, het
„ welke gy meent te mogen ſtellen tusſchen
„ hen, die de ſtem van God, wanneer Hy
„ zich openbaart, hooren, en hen, die de-
„ zelve verachten; dit zelfde onderſcheid geeft
„ my eenen grond, op welken ik meen te mo-
„ gen ſtellen, dat men nopens alle Kinderen,
„ zonder onderſcheid, het goede moge denken.
„ En ik moet zeggen, dat ik geenzins op die
„ gedagte gekomen ben, uit eenige verwonde-
„ ring over die ontelbre menigte, welke wy
„ overal op de weereld moedwillig zich in haar
„ eigen verderf zien ſtorten; want deezen aan-
„ gaande, ben ik altoos van oordeel geweest,
„ dat ze naar een rechtvaardig oordeel van God
„ verdoemd wierden. — — — Voor het ove-
„ rige ſchynt het my zoo klaar niet, dat men
„ onder die menigte de Kinderen ook mede
„ zou mogen betrekken: ik kan my, ten min-
„ ſten uit de Schriftuur, daarvan niet overtui-
„ gen, maar denk het tegendeel te mogen be-
„ ſluiten."

Ook ſchryft dezelfde aangaande dit onder-
werp in eenen brief aan HENR. BULLINGERUS,
mede te vinden *Scrin. Antiquar.* T. IV. P. I.
pag. 449 & ſeq. „ Ons gevoelen aangaande
„ den val ende de herſtelling des menſchen,
„ (in *Epitome doctrinæ ſuæ* voorgeſteld) zal
„ ik u hier kortelyk opgeven. Ik ben van ge-

„ dagte, dus zyn zyne woorden, dat de in-
„ houd der Godlyke belofte niet minder krach-
„ tig in ons is, dan de overtreding van onzen
„ eerften Stam-vader was, toen wy nog in
„ deszelfs lendenen waren. Was nu die over-
„ treding van Adam zoo krachtig tot onzer al-
„ ler ondergang, ook in de geene, die niet
„ gezondigd hebben in de gelykheid der over-
„ treding van Adam: dan is immers toen ook
„ reeds het begin gemaakt van de vertreding
„ van den kop der Slang in ons, na dat de
„ Godlyke toegenegenheid t'onswaarts door de
„ bekendmaking der belofte geopenbaard was.
„ Zoo dat, gelyk wy van natuur geheel en al
„ Kinderen des doods ende des toorns zyn,
„ voor zoo veel wy naamelyk Kinderen van
„ Adam den overtreder zyn: wy ook, aan den
„ anderen kant, door de toerekening der God-
„ lyke gunst, die aan Adam door de belofte
„ geopenbaard is, ende, na dat hy dezelve
„ geloovig omhelsd heeft, voor geloovigen ge-
„ rekend worden, voor zoo veel wy uit den
„ geloovigen Adam voortfpruiten, by aldien
„ wy maar die Godlyke weldaad niet verfmaa-
„ den; alhoewel wy onder de zonden befloo-
„ ten zyn, geboren worden, en leven. Want
„ ik denk, dat de kracht en de verdienften van
„ den dood en het priesterfchap van Christus,
„ die naar de beftemming van God den Vader
„ reeds van het begin der weereld geleden.

„ heeft,

„ heeft, ook van toen af reeds in Adam ende
„ alle deszelfs zaad de uitwerking gehad heb-
„ ben, om den kop der vergiftende Slang te
„ vertreden: zoo wel als de overtreding van
„ Adam krachtig was, om op ons voortgeplant
„ te worden, en uittewerken, dat wy van na-
„ tuur Kinderen des doods ende des toorns ge-
„ boren worden: by aldien wy maar niet, door
„ eene moedwillige ondankbaarheid in eene op-
„ zetlyke verſmaading van zulk eene groote
„ weldaad van den Heere Christus ons zelven
„ uitſluiten. Want in dat geval komen alle de
„ Godlyke beloften ons even zoo weinig toe,
„ als wy den Heere Christus toekomen, in wel-
„ ken anders alle de Godlyke beloften zamen-
„ loopen. En alhoewel Hy, zelf van het be-
„ gin der weereld af, alle onze zwakheden ge-
„ draagen en verzoend heeft, zoo heeft Hy
„ nochtans zyne moedwillige verſmaading vol-
„ ſtrekt niet gedragen; maar veel eer den Dui-
„ vel, die 'er de voorganger in was, en allen,
„ die hem daarin naarvolgen, in zich hem ge-
„ lyk ſtellen, zoo dat zy als deszelfs Engelen
„ kunnen aangemerkt worden, wel duidelyk
„ voorſpeld, dat de helſche ſtraffen hun lot
„ zyn zullen. Dus meen ik, dat Gods toe-
„ genegenheid, door de belofte aan Adam ont-
„ dekt, toen reeds krachtig geweest zy, in
„ Adam en all deszelfs zaad alle zonden te ver-
„ geven, zedert Adam die belofte geloovig

„ aangenomen heeft, (maar de versmaading
„ sluit ik altoos 'er buiten), dat de geloovige
„ Adam ook een geloovig zaad teelde, hoewel
„ niet in zich zelve, maar door eene toereke-
„ ning, en wel om Christus wil, die zoo wel
„ aan Adams zaad, als aan Adam beloofd was:
„ gelyk die zelfde Adam, als een overtreder
„ beschouwd, den dood en toorn op ons met
„ de daad en werkelyk heeft voortgeplant. Zyn
„ wy dan in ons zelven wel kinderen des toorns
„ ende des doods, in Christus echter, die wel
„ eer beloofd, maar nu daargesteld is, worden
„ wy, van het begin der weereld af, Kinde-
„ ren Gods geboren, en zyn de zoodanige,
„ by aldien wy maar deeze weldaad van Chris-
„ tus niet versmaaden."

„ Door dit leerstelsel, dus vaart hy voort,
„ word, myns oordeels, en de voortplanting
„ der besmetting van Adam op ons, en de
„ kracht van Christus Hoogepriesterschap op
„ Adam en deszelfs zaad, het welk behouden
„ zal worden, zeer eenvouwig voorgedragen.
„ En ik twyfel niet, of de geheele Schriftuur,
„ indien wy derzelver plaatsen behoorlyk ver-
„ gelyken, stemt hier mede overeen. En ze-
„ kerlyk word de heerlykheid van Christus daar
„ door in 't byzonder bevorderd, en eene me-
„ nigte van zwaarigheden en twyfelingen, wel-
„ ken wy thans in de Kerk zien plaats hebben,

„ afge-

„ afgesneden. — — — Het schynt my toe,
„ dat ZWINGLIUS ook in die mening geweest
„ is, en dat uwe gemeenten ook niet zeer van
„ my, in dit stuk, verschillen."

§. XXXI.

Onder de geenen, die de zaligheid der Kinderen uit 's Heilands verdiensten afleiden, behoort ook de Heer D WYTTENBACH., die, *Tentam. Theol. scientif.* Loc. VII. §. 837. schol. 2. 'er dus over schreef: „ Men vraagt, of
„ de erfzonde alleen, zonder de dadelyke zonde, den eeuwigen dood verdiene? En, of
„ dus de Kinderen, die, alvoorens ze nog eenige dadelyke zonde begaan hebben, sterven,
„ des eeuwigen doods schuldig zyn? Wy antwoorden daarop, dat God, by aldien Hy
„ naar het gestrenge van zyne rechtvaardigheid
„ handelen wilde, hen van het eeuwig leven
„ uitsluiten, en met eene straf van gemis beleggen kon. (Want men mag hier wel onderscheid maken tusschen straffen van gemis
„ en van gevoel: welker eersten slechts in een
„ enkel ontbeeren, en dus alleen in *een* gebrek bestaan, terwyl de laatsten een *tweederlei* gebrek medevoeren: op hoedanige wyze
„ men ook in de erfzonde, mitsgaders tusschen
„ het enkel gemis van genoegen, en de tegengestelde ondervinding van ongenoegen, al-

„ toos gewoon is onderscheid te maken.) Dat
„ God hen met zulk eene straf, zoo wel om
„ de toegerekende, als om in de inklevende
„ erfzonde bezoeken kon; maar dat Hy dit
„ niet doen wil, om zyns Zoons wil, in wiens
„ borgtogt Hy zulke Kinderen rekent als hun-
„ ne toestemming gevende, zoo lang, tot dat
„ ze, het gebruik van hunne rede verkregen
„ hebbende, of door eene volstrekt godlooze
„ leer, (by aldien ze Kinderen van Heidenen
„ geweest zyn), of, ingewikkeld, door een
„ godloos leven betoonen, dat ze hunne toe-
„ stemming daar aan niet geven. En worden
„ de Kinderen der Christenen, die gedoopt ster-
„ ven, geoordeeld buiten het gevaar van ver-
„ doemenis te zyn; dewyl derzelver Ouderen
„ hunne plaats bekleeden, en zy, als in het
„ geloof der Ouderen mede instemmende, ge-
„ rekend worden: zoo mogen alle de overige
„ Kinderen gerekend worden, als door eene
„ ingewikkelde toestemming (*consensu inter-*
„ *pretando*), in het eeuwig verbond tusschen
„ den Vader en den Zoon mede instemmende.
„ En by aldien men zulk eene toestemming van
„ nog niet bestaanden niet aannam, dan kon 'er
„ geen betrekking tusschen Christus en deszelfs
„ te verkrygene nakomelingschap, geen plaats
„ bekleedend hoofd in het werk der verlossing,
„ geen borgtogt, geen eeuwig verdrag plaats
„ hebben: gelyk zeer wel door CANTRIUS,

„ *Juris-*

„ *Jurisprud. Civit. Dei*, §. 1075. is aange-
„ toont." —— Ook mag men hier, met den bondig-denkenden CARPOVIUS, *Tract. de Imputatione*, pag. 172. wel onderscheid maken tusschen de *verdoemelyk-* ofte *doemwaardigheid* en de *verdoemenis*. Doemwaardig zyn zulke Kinderen wel, maar wegens de ingewikkelde toestemming aan de verlossing van Christus, het plaats-bekleedend Hoofd, verdoemt God hen niet. —— Hier kan insgelyks eene *genoegzaame* van eene *juist gepaste oorzaak* (causa sufficiens & adaquata) der verdoemenis onderscheiden worden: voor zoo veel de erfzonde de eerste wel uitlevert, maar de laatste niet medebrengt, en God om de erfzonde de Kinderen niet verdoemen wil, maar om een volhardend ongeloof niet anders dan verdoemen kan. —— Men doe hier by, dat God in zulke Kinderen op eene buitengewoone wyze werken kan. MATTH. XIX. vs. 14. Eindelyk beroept zich de Heer WYTTENBACH op eene fraaije *Differt. de Salute infantum Christianorum æque ac paganorum &c. sub præsid. Cel.* MOSHEM. *habita*, Helmstad 1733. door JOH. ANDR. RICHTER.

§. XXXII.

Deeze Verhandeling, door eenen myner hooggeachte Vrienden my medegedeeld, zullen wy hier kortelyk schetsen, om de gronden te zien, op welken die Schryver zyn gevoelen bouwde. Eene algemeene voldoening van Christus word daarin ten grond gelegd van der Kinderen toekomende gelukzaligheid, waarover de Heer RICHTER handelt, §. 1—30. Hierop stelt hy de verschillende gevoelens voor, die men nopens dit onderwerp heeft, en by BELLARMINUS wel een vyf-tal uitmaken, §. 31—35. De Leeraars der Evangelische Kerk maken al meest een onderscheid tusschen Christen kinderen, en zulken, welker Ouderen geen Christenen zyn; doch het voldoet hem niet, wen zommigen dit onderscheid trekken uit 1 KOR. V. vs. 12. §. 36—38. Dan de bewyzen voor zyn gevoelen opgevende, toont hy, dat de Kinderen in Christus gelooven kunnen, uit MATTH. XVIII. vs. 6. XIX. vs. 14. MARK. IX. vs. 42. (Hoewel hy ook redeneert uit HAND. XVII. 31. en de uitdrukking, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, zoo verklaart, als of God *het geloof allen menschen aanbood;* het geen echter enkel op de woordelyke vertaaling van LUTHERUS steunt, dog de zin van die plaats niet is.) §. 39—49. En dat een hardnekkig en volhardend ongeloof, de

de juist gepaste en naaste oorzaak der verdoemenis, in de Kinderen niet vallen kan. §. 50 — 52. Dat tegen het verdoemelyke der erfzonde de verzoening in Christus opwegend is, die ook den Kinderen der Heidenen tot voordeel ſtrekt. §. 53. Om nu aan die verzoening deel te krygen, beweert hy, dat God het geloof in de Kinderen werken kan, en wil, en ook daadelyk voortbrengt. §. 54—62. En dit is, met dat der volwasſenen, wezenlyk het zelfde, alhoewel voor ons een onbegrypelyk geheim. §. 63—65. Dit geloof nu blyft in hun volhardend, en is de buitengewoone weg tot hunne zaligheid. §. 66. Hy onderzoekt vervolgens, of de voorrechten, die men gewoonlyk aan de Kinderen der Christenen, ofte geloovigen toeſchryft, zoo groot wel zyn, dat zich de zaligheid der vroeg-ſtervenden daar uit kan laaten bewyzen? En beweert, dat het geene men uit GEN. XVII. vs. 7. en HAND. II. vs. 39. daar heenen brengt, niet voldoet, en ook op de Kinderen van Heidenen kan toegepast worden. §. 67, 68. En dat het geene men uit de Symboliſche boeken (*Apol. confeſſ. August.* art. 9.) en EPHES. II. vs. 1. 11, 12. daar voor aanhaalt, zulke met de zaligheid gepaarde voorrechten niet behelst. §. 69. Dat ook uit de voorbidding van geloovige Ouderen voor hunne Kinderen de eeuwige gelukzaligheid van deezen niet kan afgeleid worden. §. 70. Hy erkent

 ein-

eindelyk wel eene waardigheid, ofte een voorrecht van de Kinderen der Geloovigen, waardoor ze tot de genademiddelen een nader recht hebben; het welk hun echter de zaligheid niet aanbrengt, die alleenlyk door het geloof in Christus is. §. 71. Waarop hy zyne gezegde kortelyk zamentrekt, en de Verhandeling besluit. §. 72—74.

Dan dit merkwaardig gezegde van JOH. HENR. MAJUS, *Theolog. Evangel.* T. I. pag. 230 & seq. aangehaald §. 72. moeten wy hier nog byvoegen: „ De Ouderen moeten de „ Kinderen spoedig ten doop aanbieden. By „ aldien ze dit te doen verzuimen, bezondi„ gen zy zich zeer. Alhoewel de Kinderen „ der Ouderen schuld in deezen niet zullen „ boeten, maar langs eenen buitengewoonen „ weg, en op eene wyze, die by God bekend „ en mogelyk is, die wy ook lichtelyk geloo„ ven kunnen, behouden worden. En dit „ mag men denken, dat van zommigen, niet „ zonder grond, zoo wel ten aanziene van der „ Heidenen, als van der Christenen Kinderen „ beweerd word. Want in geen van beiden „ kan de versmaading (der goddelyke genade) „ vallen, en deeze ondertusschen is het alleen, „ die verdoemelyk is. Verkiest iemand liever „ om zyn oordeel hieromtrent godvruchtig op„ teschorten, dan iets bepaldelyk te stellen,

„ hy

„ hy doet wel: maar ook hy misdoet niet,
„ die de bedeeling der Genade - schatten aan
„ *alle Kinderen* beweert, en op den grond van
„ Gods Alvermogen, en de oneindige genade
„ van den hemelschen Vader, aan deszelfs wel-
„ daadigheden eene allerruimste uitgestrektheid
„ toeschryft."

§. XXXIII.

Nopens de hoofdzaak, te weeten, de daadelyke zaligheid van alle Adams-kinderen, die in hunne vroege, ofte onvatbaare jeugd, in de eeuwigheid overgaan, vind ik ook, dat zekere J. VAN DIESBACH, Lidmaat der herformde gemeente in *'s Gravenhage*, zich op dezelfde wyze uitgedrukt, en voornaamelyk ook op denzelfden grond gebouwd heeft, in eene Verhandeling, betiteld: *De gansche naam der allerhoogste Goedheid op de allerbeste wyze verheerlykt*; enz. 1773. in octavo aldaar uitgekomen.
„ Zoo dra onze Voorouders, zegt die Schry-
„ ver, bl. 48. — — door hunnen bondbreuk
„ de gemeenschap met God voor zich zelven,
„ en alle hunne Kinderen verlooren hadden,
„ heeft de Hoogste Goedheid hen in den Mid-
„ delaar, ofte den tweeden Adam, op nieuws
„ tot zyne kinderen en erfgenaamen aangeno-
„ men, en hen dus deelgenooten gemaakt van
„ alle de beloften en goederen des genade-ver-

„ bonds,

„ bonds, zoo in den tyd als in de eeuwigheid. „ Dit verbond heeft God ook opgerecht met „ alle hunne Kinderen, die in hunne Ouderen, „ als de takken in den boom, begrepen waren." En hier voor zyne bewyzen opgegeeven hebbende, brengt hy voor de zaligheid der vroeg ſtervende Kinderen deeze gronden:

Om dat in de ganſche Heilige Schriftuur geen een bewys voor hunne eeuwige ſtraf, ofte verdoemenis, te vinden is. —— Om dat die Kinderen; door hunne onkunde van de Wet en van het Evangelie, zich aan geen daadelyke overtreding of ongehoorzaamheid kunnen ſchuldig maken: en het tegen Gods hoogſte Goedheid zoude ſtryden, de Kinderen met de eeuwige verdoemenis te ſtraffen; zonder dat zy de ongehoorzaamheid van Adam met de daad toegeſtemd, of het Evangelie ongehoorzaam verworpen hebben. Waarom ook het menigvuldig getal van zulke onmondige Kinderen van God zelve word bygebragt als eene betamelyke rede der verſchooning van die ganſche Stad. JON. IV. vs. 11. —— Om dat de verdoemenis van zulke onmondige, ofte vroeg ſtervende Kinderen zoude ſtryden tegen de waarheid niet alleen van Gods algemeene en onbepaalde beloften omtrent het zaad van alle zyne Kinderen tot in het duizendſte geſlacht; maar ook tegen Gods plechtigen eed, dat Hy geen lust heeft in den dood

des

des godloozen. —— Om dat het ten ſterkſte zoude ſtryden tegen Gods allerhoogſte Goedheid, dat Adam ende alle deszelfs volwasſene Kinderen, hoe bloed- en ſcharlaken-rood ook derzelver ongerechtigheden zyn mogen, eene mogelyke zaligheid (door den Schryver in het voorgaande bepleit) zouden genieten, en dus niet anders dan vrywillig en moedwillig zouden kunnen verloren gaan; maar dat de onnoozele Kinderen, die zich nooit aan eenige daadelyke ongerechtigheden ſchuldig maakten, in eene volſtrekte onmogelykheid van bekering en zaligheid zouden blyven, en dus alleenlyk om het ongeloof hunner Ouderen noodzaaklyk zouden moeten verloren gaan. —— Om dat in deeze ſtelling de minſte zwaarigheid niet is. — met Gods Rechtvaardigheid; want naardien dezelve toelaat de zaligheid van zoo veele volwasſene godloozen, die hunne meeste jaaren in het plegen van allerlei daadelyke ongerechtigheden hebben doorgebragt, hoe veel meer dan van de onnoozele Kinderen — met de oneindige Barmhartigheid — en de eeuwige Gerechtigheid des Middelaars, als die daardoor verhoogd worden. —— Ook kan ze niet tot zorgeloosheid misbruikt worden van volwasſenen, welken ze niet raakt: ook niet van de Kinderkens, die daarvan onkundig zyn. —— Ook is het vooral in deeze zaak veel godvruchtiger, naar den aart der liefde het goede, dan het kwaade te gelooven.

Dat

Dat nu hier tegen geen zwaarigheid kan worden ingebragt daaruit, dat dan de Kinderen van geloovige en ongeloovige Ouders het zelfde voorrecht zouden hebben, daar nochtans den eersten zulk een voorrecht 1 KOR. VII. vs. 14. schynt te worden toegezegd, toont hy door aantemerken, dat die woorden, en de daar in aan den Kinderen toegeschrevene heiligheid, niet op vroeg gestorvene Kinderen kunnen worden toegepast; of daaruit zoude volgen, dat alle zulke Kinderen van ongeloovige Ouderen, zonder eenig onderscheid, verloren waren; maar dat ze op zulke nog levendige Kinderen zien, die, als tot Gods verbond en gemeente behoorende, aangemerkt, en dus heiligen genoemd worden, zoo lang zy niet met de daad het tegendeel vertoonen. En de Kinderen der ongeloovigen zyn in tegendeel als onheilig ofte buiten de gemeente aantemerken, zoo lang zy niet door geloof en bekeering het tegendeel bewyzen. Daarenboven is ook het voorrecht van de levende Kinderen der geloovigen nog onbedenklyk groot, door de ernstige voorbiddingen, getrouwe vermaanigen, leerzaame onderwyzingen, en godvruchtige voorbeelden, die ze, boven de Kinderen der ongeloovigen genieten.

§. XXXIV.

§. XXXIV.

Eindelyk voegen wy hier nog by de gedagten van den deezer weereld helaas zoo vroeg ontrukten Hoogleeraar G. J. Nahuis, die, in een tweetal van *Leerredenen over de inënting der Kinderziekte*, ook nopens ons onderwerp, in een natuurlykst beloop zyner Verhandeling, zich heeft uitgelaaten.

„ Wy vinden, zegt hy, bl. 21. omtrent
„ dit ſtuk geen algemeene uitſpraak in Gods
„ woord. En wanneer wy het door eene re-
„ dekaveling uit den aart der zaak willen on-
„ derzoeken en opmaken, blyft het zelve zeer
„ donker. Immers aan den eenen kant is dit
„ onfeilbaar zeker. — — — Indien ze by hun
„ ſterven zoo gelaaten zyn, als ze ter weereld
„ kwamen: indien ze dat beginſel van eenen
„ zondigen aart, 't welk ze hier ter weereld
„ medebragten, behouden, en met zich geno-
„ men hebben na de eeuwigheid: indien ze
„ geen ander, geen beter grond-beginſel, uit
„ genade ontvangen hebben; dan is 't natuur-
„ lyk, ja ontwyfelbaar te denken, dat hun
„ zondig grond-beginſel zich in den ſtaat der
„ afgeſcheidenheid even zoo, naar den aart van
„ dien ſtaat, ontwikkelt in boosheid, gelyk
„ het zich hier op aarde, zonder tusſchenko-
„ mende genade, zou ontwikkelt hebben. In-

„ dien

„ dien 'er dan eenig Kind, hoe vroeg ook af-
„ gesneden, in de gewesten der gelukzaligheid
„ overgaat, het moet toegeschreven worden
„ niet aan eenen *staat van onnoozelheid*, waar
„ in het was toen het stierf, maar *alleen aan*
„ *de vrymachtige Genade Gods*, die, om de
„ toegerekende Gerechtigheid van Christus,
„ naar zyn eeuwig voornemen der verkiezing,
„ de toegerekende schuld van Adam aan zulk
„ een Kind kwytscheldt, het grond-beginsel
„ der verdorvenheid in het zelve, by deszelfs
„ dood, vernietigt, zyn beeld 'er in herstelt,
„ en het alzoo bekwaam maakt tot een leven,
„ waartoe het uit zyn eigen verdorvene natuur,
„ zonder hart-veranderende genade, eeuwig
„ onbekwaam en ongezind geweest zou zyn.
„ Nu vinden wy nergens eenigen grond, om
„ over het algemeen vast te stellen, en zeker
„ te bepaalen, wat de genade doet: de rede-
„ kundige beschouwing laat ons hier verlegen
„ en onzeker."

„ 't Is waar, aan den anderen kant oppert
„ de rede eene zeer sterke bedenking: 't is,
„ voorzeker, zeer nadenkelyk, dat 'er zulk
„ een aanmerklyk getal van Adams nageslacht,
„ door een vroegtydigen dood, in eenen staat
„ van kindsheid, word weggenomen. Men
„ zal het niet vergrooten, indien men stelt,
„ dat ten minsten het *derde gedeelte* van het
„ mensch-

„ menschdom, beneden de jaaren van rede-
„ gebruik, sterft."

En in eene note hier onder word gezegd:
„ Verre het grootste gedeelte van dit getal
„ sterft beneden den ouderdom van twee jaa-
„ ren: daarentegen toonen de sterf-lysten, dat
„ 'er van Kinderen boven de zeven jaaren tot
„ den staat der volwassing zeer weinige sterven.
„ 'Er is geen tyd-vak in 't leven van 't mensch-
„ lyk geslacht, het welk de dood meer ver-
„ schoont, dan dit laatstgemelde. Zoo dra de
„ Kinderen dien trap bereiken, dat derzelver
„ redelyke vermogens zich beginnen te ontwik-
„ kelen, en zy zelve in staat geraken, om re-
„ delyke en zedelyke daaden te oeffenen, zien
„ wy, dat Gods wysheid dezelve in deezen
„ staat der beproeving op aarde gemeenlyk laat
„ blyven, en komen tot den staat der volwas-
„ senen, waarin zy op zich zelven staan, en
„ volkomen rekenschap hunner daaden schuldig
„ zyn. En ook dit verschaft by het nadenken
„ veel opmerking."

„ Dit nu, dus vaart de Redenaar voort,
„ moet ongetwyfeld in Gods hoogwys bestek
„ eene allergewigtigste rede, een Hem verheer-
„ lykend oogmerk hebben. Zou dit niet wel
„ (mag men denken) met een goedertieren,
„ met een genadig en heilryk oogmerk geschie-
„ den? Zouden wy wel kunnen denken, dat

 God,

„ God, die zyne Langmoedigheid en Goeder-
„ tierenheid over de vloekwaardigste zondaaren
„ in deeze weereld zoo zeer verheerlykt, zoo
„ veel millioenen wezens daarom slechts even
„ liet geboren worden, op dat ze als Kinderen
„ van Adam zouden kunnen gerekend, en *on-*
„ *middelyk* hier op *eeuwig verdoemd* worden.
„ Wat zullen wy op die bedenking zeggen?
„ Ik kan my wel niet onthouden te gevoelen,
„ dat God in deeze aanmerklyke en nadenke-
„ lyke beschikking waarlyk goedertierene oog-
„ merken hebbe: ik kan my niet weerhouden
„ te denken, dat het over 't gemeen den vroeg
„ gestorven Kinderen in de andere weereld be-
„ ter gaa, en beter gaan zulle, dan wel het
„ meerendeel der zulken, die in de zonden
„ volwassen, en in hunne zonden gestorven
„ zyn."

§. XXXV.

Dit gezegde word in eene note dus nader opgehelderd: „ Hier mede wil ik niet zeg-
„ gen, dat zy alle in een staat van eeuwige
„ gelukzaligheid zyn zouden; maar, dat de
„ staat van zulke Kinderen, die verloren gaan,
„ ten minsten dragelyker, en de trap hunner
„ verdoemenis over het gemeen veel lichter,
„ naar alle waarschynlykheid, zyn zal, dan de
„ straf der geenen, die hier op de weereld zoo
„ lan-

„ langen tyd Gods Langmoedigheid, Goedertierenheid en Genade hardnekkig verſmaadt, of misbruikt zullen hebben."

„ Het is gewis, en 't word doorgaans maar al te weinig in 't oog gehouden en geloofd, dat Gods Rechtvaardigheid even zo oneindig is in haar zelve, en in haare uitoefeningen, als zyn Goedertierenheid. De onnagaanbaare verſcheidenheid, welke wy in de ſtoffelyke werken van Gods handen op dit ſtipje in 't Heel-al, op deezen aardbol, aantreffen, geeft ons aanleiding, om te denken, dat 'er geen mindere verſcheidenheid plaats heeft in Gods zedelyke handelingen, en de veelerlei bepaalingen derzelve. De gevallen Engelen worden geſtraft, en zullen eeuwig geſtraft worden, *alleen* over en wegens hunne *eige perſoneele* daaden van ongehoorzaamheid. De volwasſen zondaars onder de menſchen, die in de zonde ſterven, zullen geſtraft worden in de andere weereld, *deels* by *toerekening*, wegens hunne ſchuld in Adam, *deels* om hunne eige perſoneele daaden. Zou het ook niet mogelyk zyn, dat 'er in Gods heilig recht, ten betooge zyner vlekkelooze Heiligheid en Rechtvaardigheid, eene zekere wyze van ſtraf-oefening in de andere weereld plaats vond, welke *eeniglyk* op den grond en by wyze van *toerekening* geſchiede? Is

„ niet

„ niet de ſmet der zonde het grond-beginſel „ der verdorvenheid, waar mede wy geboren „ worden, en 't welk ons onverzettelyk blyft „ aankleven, eene zwaare ſtraf? Is die ſtraf „ niet eeniglyk gegrond in de ſchuld, welke „ het menſchdom in den perſoon van Adam over „ zich haalde, en die daarom op rekening van „ allen geſteld word? Kan nu de hoogstvol- „ maakte en rechtvaardige God alle Adams- „ kinderen, uit hoofde van die toegerekende „ ſchuld, in deeze weereld op zulk eene wyze „ ſtraffen, blykens de ondervinding, dat ze al- „ len in een ſtaat van zedelyke beſmetting en „ beſchreijenswaardige ellende ter weereld ko- „ men: kan God die tedere wigtjes hier onder- „ werpen aan ſmertelyke ziekten en pynelyke „ ongemakken, reeds van de geboorte af aan; „ wie zal ons dan verzekeren, dat het met zy- „ ne hoogſte Rechtvaardigheid onbeſtaanbaar „ zyn zoude, dezelve ook in de andere wee- „ reld aan eenige ſtraffen en ellenden onderhe- „ vig te laaten, op dien zelfden grond, op „ welken zy hier in hunnen ſtaat van tedere en „ onvatbaare kindsheid daar aan onderworpen „ zyn? Alleen, dat wy altoos daarby onder „ het oog houden, dat de maate, bepaaling „ en wys der verdoemenis, ofte ſtraf-oefening „ evenredig zyn zal aan de maate, bepaaling, „ en wys der ſchuld. Naar de ſchuld is, en „ de wys, op welke men die deelachtig word,

„ en

„ en zich onder dezelve gedraagt , naar die
„ maate zal ongetwyfeld de ſtraf zyn."

„ Denkt iemand , dit is evenwel eene al te
„ ſtrenge wys van denken , dit is veel te hard
„ gedagt van 't goedertierendst en beminnens-
„ waardigst Opper-wezen , dat God die tedere
„ wigtjes in den toekomenden ſtaat , *enkel* om
„ de toegerekende ſchuld , onder de ſtraf der
„ verdoemenis zou ſtellen ; hy bedenke , dat
„ ik zulks ook niet ſtellig hier wil beweeren ,
„ veel min iemand opdringen ; maar dit is nog-
„ thans zeker , dat , gelyk Gods goedertieren-
„ heid tot aan de hemelen is , zoo ook zyne
„ oordeelen een diepe afgrond zyn , welken wy
„ niet peilen kunnen. — — —"

§. XXXVI.

„ Maar wat zullen wy , zegt de Redenaar
„ vervolgens , verder daaromtrent bepaalen , of-
„ te vastſtellen ? Wie zal ons zeggen , of God
„ niet omtrent de weereld der geſtorven Kin-
„ deren (vergunt my dus te ſpreken) eenen
„ ganſch byzonderen weg en beproevende be-
„ ſchikking houdt , van welke wy geen bepaal-
„ de denkbeelden kunnen formen , die wy naar
„ onzen ſtaat van beproeving niet kunnen af-
„ meeten , naar welken 't ons misſchien onmo-
„ gelyk is , zelf te gisſen ?

Deeze gedagte, nopens eenen toekomenden proef-ſtaat der Kinderen, word in eene note nader dus opgehelderd: „ Dit is misſchien „ voor zommigen wat te duister, en zou wel „ licht aanleiding kunnen geven tot misverſtand „ en misduiding. Ik zal daarom myne bedoe- „ ling wat nader verklaaren. Wy weeten uit „ Gods woord, dat alle volwasſenen in het al- „ gemeene gerecht zullen geoordeeld worden „ *naar hunne werken*, en *dat een iegelyk* als- „ dan *zal wegdragen naar het geene in het lig-* „ *haam geſchied is, het zy goed, het zy kwaad*. „ Maar zullen ook de vroeg-geſtorven Kinde- „ ren in dat gerecht verſchynen en geoordeeld „ worden? Zoo ja, gelyk ontwyfelbaar is, „ waarover zullen die dan geoordeeld worden? „ Over het geene na het lighaam geſchied is? „ Maar dit kan niet wel plaats hebben omtrent „ zulke Kinderen, die reeds onder de geboor- „ te ſterven, en geenerlei daaden in het lig- „ haam gedaan hebben. Zal dan het oordeel ten „ opzichte der zulken gaan over de hun toege- „ rekende ſchuld? Of zou men mogen denken, „ dat ten opzichte der zulken in aanmerking „ zullen komen de gedagten en werkzaamhe- „ den van hunnen geest, geduurende den ſtaat „ hunner afgeſcheidenheid? Wy onderſtellen, „ dat 'er trappen in de ſtraf der verdoemenis „ zyn zullen: dat die trappen evenredig zullen „ zyn aan de maat der daadelyke zonden: dat

„ dit

„ dit in 't *laatste oordeel* eerst volledig zal beslist worden. Nu is de vraag, of de vroeggestorven verwerpelingen in den staat der afgescheidenheid ook onder de verplichting der wet staan, by gevolg nog zondigen kunnen? Zo ja, of ze allen even zwaar zullen zondigen? dan, of daar ook trappen in de zonden zullen zyn, gelyk hier op aarde? Wyders, of de maate dier zondige werkzaamheden in den afgescheiden staat invloed zal hebben op de maate der straf, welke hun in het laatste oordeel zal toegewezen worden? Overzulks is de bedenking, of de zoodanigen dan tusschen den dood en het oordeel in een zekere soort van BEPROEVING zyn zullen ten aanziene van den trap en maate van zondige bedryven, naar welken in het jongste gerecht de trap en maate der straf, in eene juiste evenredigheid, hun zal worden toegemeten? Waaruit dan zou volgen, dat 'er in de verdoemenis zulker Kinderen, schoon hier voor hun rede-gebruik in eene schynbaare onnoozelheid afgesneden, even weinig onbillykheid kan liggen, als in de verdoemenis der geenen, die hier op aarde volwassen, en in de zonde gestorven zyn. Dit zyn de bedenkingen en gissingen, op welken ik hier het oog heb, die wel eens by zommigen in den geest opkomen. Maar wie zal ons, (daar Gods woord dit niet verklaart) hier het waare zeg-

„ gen? Wie zal ons met gegronde zekerheid „ iets ſtelligs daaromtrent durven bepaalen? „ Wy weeten veel te weinig van de weereld „ der Geesten, en het eigenlyke *hoe* van den „ ſtaat der afgeſcheidenheid, dan dat wy daar- „ over bepaaldelyk kunnen denken: wy gevoe- „ len, by zulke naſpooringen, onze kleinwe- „ tenheid. (Veiligst derhalven is het, dat wy „ deeze en ſoortgelyke bedenkingen aan haare „ plaats laaten," enz.

§. XXXVII.

Eindelyk word deeze redenering over dit ſtuk aldus beſloten: „Dog wat daar van zy, laat „ ons het woord van God raadplegen, en ons „ eeniglyk houden aan 't geene wy daaruit lee- „ ren en opmaken kunnen. Het is waar, dat „ wy geen onbepaalde en algemeene zaligſpre- „ king der vroeg-ſtervende Kinderen in hetzel- „ ve vinden; maar dit is ook waar aan den an- „ deren kant, dat 'er, zoo veel my bekend is, „ niet eene plaats in de Heilige Schrift gevon- „ den word, waarin een veroordeelend vonnis „ over zulke Kinderen, met opzicht op der- „ zelver toekomenden ſtaat, word uitgeſpro- „ ken. En het verdient opmerking, dat God „ met zoo veel mededoogen, in het geval der „ Ninevieten, van de Kinderkens ſchynt te „ ſpreken, JON. IV. vs. 11. Aan den anderen

„ kant

„ kant geeft het woord van God zeer veel aan-
„ leiding, uit kracht van het Verbond met
„ Abraham en zyn zaad, (van het welk ook
„ de geloovige Heidenen onder 't Nieuwe Tes-
„ tament erfgenaamen geworden zyn. GAL. III.
„ vs. 14.) om eene goede hoop te koesteren
„ omtrent vroeg-gestorven Kinderen, uit het
„ geslacht van Gods volk geboren, in zyne ge-
„ meente ingelyfd, vroeg aan Hem opgedraa-
„ gen, en dikwyls, zelf reeds voor de geboor-
„ te, met ootmoedige smeekingen en pleitin-
„ gen zyner genade aanbevolen. Laat ons hier
„ gedenken aan Jezus ontfermende behandeling
„ omtrent die Kinderkens, van welke wy le-
„ zen MARK. X. vs. 13—16."

Dat deeze gedagten van wylen den uitmuntenden Leeraar, die dit onderwerp niet eenzydig, doch zedig en bondig behandelde, hier eene plaats verdienen, zullen onze Lezers gereedelyk toestemmen. Wy hebben ze daarom ook onverkort, en met des Schryvers eigene woorden hier opgegeven.

DE TWEEDE AFDEELING.

Waarin het ons meest waarschynlyk voorkomend gevoelen met deszelfs gronden word opgegeeven.

§. XXXVIII.

Wy zien hier uit, hoe de gedagten der Geleerden, voor zoo veel wy die hebben kunnen nagaan, al vry verschillende over dit stuk gevallen zyn: naar de onderstellingen naamelyk, die men aannam, of de gronden, op welken men bouwde, of ook van hoedanigen kant men dezelve beschouwde. Wy hebben ons onthouden, van daar over onze aanmerkingen op te geven; dewyl wy tot hiertoe slechts de geschiedenis van dit Onderwerp wilden nagaan, en zulks, naar ons bestek, tot deeze en de volgende Afdeeling eigenlyk behoort. Thans zullen wy onze gedagten hieromtrent, die ons meest waarschynlyk voorkomen, voorstellen.

§. XXXIX.

In het gemeen kunnen wy niet ontkennen, dat wy naar die zagtere denkwyze der geenen overhellen, die omtrent de Kinderen, in der-

zelver

zelver onnoozelheid, ofte voor de jaaren, waar in het rede-gebruik plaats grypt, deezer weereld ontrukt, het goede hoopen, en hun na dit leven een beter lot toeſchryven.

Ondertusſchen zyn de Schryvers, die tot deeze ſoort behooren, daarin, gelyk wy zagen, onderling verdeeld, dat ze of den wel eer beſnedenen, of thans gedoopten Kinderen, als mede zulken, welken de toediening van die bond-zegelen niet had mogen gebeuren, dit betere lot na dit leven toeſchryven. — Of dat ze, zonder zoo zeer op het ontvangen of niet ontvangen dier bond-zegelen te letten, op der Kinderen geloovige Ouderen, godvruchtige Voorouderen, of ook de waare Kerk hier by te rug zien, en van zoodanige Kinderen alleenlyk, althans op de meeste gronden, het goede denken. — Of, gelyk echter weinigen doen, die hier wat verder gaan, en omtrent alle Kinderen, zonder onderſcheid van hoedanige Ouderen geſproten, na dit leven het goede vermoeden.

Zal nu hier eene keus gedaan worden, dan vinden wy ons meest genegen, om by de laatstgenoemden ons te voegen, en nopens alle vroeg geſtorven Kinderen gunſtige gedagten te voeden. Want wy zyn van oordeel, dat men, by het nadenken van dit ſtuk, niet zoo zeer op de Ouderen te rug zien, dan wel zich by de Kinderen

deren alleenlyk bepaalen moet: dat men ook het geloof der Vooroudereen, ofte Godvrucht der Voorzaaten, en eindelyk ook de heiligheid der Kerk hier niet kunne in aanmerking nemen. —— Maar dat eeniglyk de verdienften van den Zaligmaker hier gelden moeten, en derzelver kracht en waardigheid alleenlyk de oorzaak kan zyn van der Kinderen gelukkiger lot na dit leven: voor zoo veel die heil-verdienften van den Middelaar, enkel door de Godlyke Barmhartigheden, den Kinderen toegerekend, door derzelver krachtige invloeden, na dit leven, de toerekening van Adams erf-fchuld, ten aanziene van de verdoemende gevolgen, opheffen, en by de ontwikkeling van hunne natuurlyke vermogens de voortgangen van de zedelyke befmetting ftremmen, en dezelve zedelyk goed doen werkzaam zyn: waarin dus hun geluk en zalig eeuwig leven gelegen is.

§. XL.

Dan alvorens wy de reden, die ons tot dit gevoelen doen overhellen, opgeven, kunnen wy niet voorby van aantemerken, dat wy die waarheden, die in eenige betrekking met dit ftuk ftaan, ofte die leerftukken, die in de Godlyke openbaring gegrond zyn, en van elk oprecht belyder van den geopenbaarden Godsdienst worden aangenomen, en nader zoo als men in

onze

onze herformde Christelyke Kerk daaromtrent denkt, ongetwyfeld en onbelemmerd aannemen, en daar aan, door dit ons gevoelen, rechtstreeks noch van ter zyde, den minsten afbreuk, ofte nadeel niet toebrengen; maar dezelve, in haar geheele beloop, in haare kracht en waarde laaten. En in 't byzonder doelen wy hier op het leerstuk aangaande de erf-zonde — aangaande de zaligheid, die voor zondaaren alleenlyk in den Heere Jezus Christus is — en aangaande het geloof, de wedergeboorte en bekering, als de middelen en voorwaarden, om in dit heil te deelen.

Wy erkennen naamelyk, volgens de duidelykste getuigenissen der Heilige Schrift, de verklaaring van onzen Heidelbergschen Catechismus, en de bepaalingen in onze Nederlandsche Belydenis en Formulieren uitgedrukt: Dat zoo veelen 'er natuurlyk uit Adam voortspruiten, aan de erf-zonde onderhevig zyn, en schuldig, aan den eenen kant door Godlyke toerekening, aan de overtreding van onzen eersten Stam-vader, die, tegen de van God hem voorgeschrevene proef-wet ongehoorzaam misdoende, de plaats ende den persoon van alle zyne natuurlyke afstammelingen bekleedde, in welken wy, gelyk verre de meeste Protestanten gelooven, dus alle gezondigd hebben: aan den anderen kant, dat wy allen, door onze natuurlyke

lyke geboorte, zedelyk onrein, en met het kwaad, uit die eerste zonde gesproten, ten aanziene van alle onze vermogens, besmet en bezet zyn: allen overzulks gelykelyk Kinderen des toorns van natuur, die in alle de onderscheidene tyd-vakken van den menschlyken ouderdom, ofte ons leven op aarde, den vloek en eeuwige straffen verdiend te hebben, en daar voor ryp te zyn, moeten gerekend worden.

Even zoo zeker gelooven wy ook, dat all het heil voor ellendige en rampzalige zondaaren alleenlyk in den God-mensch, den Heere Jezus Christus te vinden is, die door zyne borgtogtelyke daadelyke gehoorzaamheid de eisschen eener gebiedende wet, all zyn leven door, volmaakt vervuld, en door zyn diep vernederend lyden allen vloek, alle verdiende straffen, volkomen gedragen, en van zyn erfdeel weggenomen, God met den zondaar verzoend, en deszelfs gunsten, ter verkryging van een volmaakt en eeuwig geluk, verworven heeft: dat Hy die eenige naam is, onder den hemel den menschen gegeven en geopenbaard, om zalig te worden.

En eindelyk gaat het by ons even zoo vast, dat, ter toeëigening van het door Christus verworven heil, de krachtdaadige werkingen van den Heiligen Geest vereischt worden, waardoor inwendig het waare geloof verwekt, en de weder-

dergeboorte veroorzaakt word, die den mensch tot het verlooren Gods-beeld herstelt en vernieuwt, en hem bekwaam maakt, om deel te hebben in de erve der Heiligen in het licht.

Van deeze waarheden wyken wy in het allerminst niet af. En hieromtrent kan ook met grond geen schroom plaats hebben; naardemaal en zy, die 'er op dezelfde wyze als wy, en die 'er anders over denken, belyden, dat 'er in 't heilig woord voor het eene noch het andere gevoelen rechtstreeks iets beslissend of bepaalend gevonden word. Moet men over zulks by gevolgtrekkingen uit de geopenbaarde waarheden hieromtrent voor zyne gedagten, die men aanneemt, iets zoeken te vergaderen: het blyft daar by dan nog de vraag, welke mening de meest waarschynlyke, en met andere geopenbaarde waarheden de meest strookende zy? — En ten aanziene der gemelde leerstukken begrypen wy niet, dat onze mening daar mede onbestaanbaar, maar zeer wel daar mede overeen te brengen is, het geene wy thans nader hebben aantetoonen.

§. XLI.

Deeze bedenking moeten wy echter noch vooraf laaten gaan, dat het ons is voorgekomen, dat men by het onderzoek nopens dit stuk,

ſtuk, het uiterſte tot der vroeg-geſtorven Kinderen zich veellicht al te zeer, zoo niet eeniglyk, als een geluk en een aangenaam goed, een loon, een prys enz. voorſtelt: en by die denkbeelden, ofte in die gedaante de zaak beſchouwende, zwaarigheid vindt, om der onnoozelen ſtaat, in welken ze uit dit leven door den dood wierden weggerukt, te kunnen aaneenſchakelen met eenen ſtaat na dit leven, die enkel uit een genot van genoegen en aangenaamheden beſtaan, en niets dan loon en prys-vergelding met eer en heerlykheid behelzen zou. En hiervoor nu geen gronden, geen voldoende reden in derzelver tegenwoordigen ſtaat menende te kunnen vinden, kan men hun dan dat goede in eenen toekomenden ſtaat zoo geredelyk niet toeſchryven. Ook ontdekt het zich by een gering nadenken wel haast duidelyk, dat, by aldien men dit ſtuk alleenlyk uit dit oogpunt, en in dat licht beſchouwt, men dan zeer licht een ſchyngebrek van zamenhang in Gods handelwyze met die kleinen, ofte eenen ſprong in de werken der hoogſte Wysheid zal ontdekken, dien men niet verduwen, of met andere bekende waarheden overeenbrengen kan.

Althans dus ſchynt het ons in de gedagten van den Heer VENEMA, *Disſert. Sacr.* p 494. te hebben plaats gehad, wanneer dezelve den grond, die van der Kinderen onnoozelheid ontleend

leend word, al te zwak oordeelt, om daarop der Kinderen geluk na dit leven te bouwen. „ Want hoe tog, dus schreef hy, zal men een „ schepsel, daar niets daadelyk goeds in is, „ het eeuwig leven in de zalige gemeenschap „ van God kunnen toeschryven? Wat bezit „ het, en wat heeft het gedaan, daar zulk ee„ne groote belooning, alhoewel ook uit ge„nade te schenken, op volgen zou? God „ *kan* naar zyne hoogste goedheid hen wel za„lig maken; maar het blykt nog niet, of Hy „ het ook *wil*. Hy bedeelt immers alle zyne „ Goedertierenheid niet zonder maat, niet zon„der onderscheid; maar naar den aart en de „ gesteldheid der onderwerpen. En dus blyft „ de zaak, ten aanziene der Kinderen, nog „ twyfelachtig."

En uit eene al te zeer bepaalde beschouwing van dit stuk in dit oogpunt is het mogelyk ook, dat de Heer NAHUIS zwaarigheden vond, die hem op eenen toekomenden proef-staat, ten aanziene der Kinderen, deeden denken, gelyk wy §. 34. nader getoond hebben. —— En veellicht zyn hier uit ook andere bedenkingen gesproten, tot welken men hieromtrent zyne toevlucht wel eens heeft genomen.

Nu is het, volgens den aart der zaake, wel onloogenbaar zeker, dat, ook by die wyze om het stuk te beschouwen, het zedelyk en betaa-

mend goed als onafscheidelyk van het aangename lot, het genoegen en vermaak van redelyke wezens, moet worden aangemerkt: gelyk, aan den anderen kant, het zedelyk kwaad op zich zelven ook een droevig kwaad is, en, volgens zyne natuur, het zelve onafscheidbaar na zich sleept.

Maar het zou hier de vraag wel mogen zyn: Of men niet beter doe, althans minder belemmerd, en meer geregeld over dit stuk denken kan, by aldien men der Kinderen lot na dit leven, wanneer zich hunne vermogens zullen ontwikkeld hebben, als eenen staat van zedelyk goed, van betaamende werkzaamheden aanmerkte: en in dit licht, ofte van dien kant hun lot beschouwende, zich den weg niet meer gebaand zoude vinden, om een aangenaam en genoeglyk lot hun toeteschryven: en met en op de godzaligheid, ofte een geestlyk leven, 't welk hun dan zal zyn medegedeeld, de gelukzaligheid, ofte het eigenlykst zoo genaamde eeuwig leven, als daar mede verzeld, en als een gevolg daar van moge beschouwen?

't Komt ons ten minsten zoo voor, dat men, naar den aart der zaaken, hen, die vatbaar zyn voor geluk en genoegen, het welk mede een gedeelte van hun volmaakter leven zal uitmaaken; ook onderstellen moge en moete als met ontwikkelde en natuurlyk verbeterde vermogens

op

op eene zedelyk goede en loflyke wyze werkzaam: en dat overzulks hun zedelyk leven, voor hun gelukzalig leven, in onze beschouwing van hun toekomend lot, diene voortegaan; naardemaal dit laatste hen eerst vatbaar maakt voor het eerste, en den grond daar voor uitlevert, gelyk het ook een wezenlyk gedeelte daar van is. En dus hebben wy in deezen overeenkomst tusschen Gods handelwyze met de Kinderen en met de volwassenen, in welken wy één geestelyk leven der genade moeten onderstellen, zullen zy, by hunne verhuizing uit deeze weereld, voor een eeuwig heerlyk leven vatbaar zyn.

Hierom hebben wy opzettelyk deeze gedagte aan het hoofd deezer Verhandeling gepoogd uittedrukken, en dien titel daar toe gekozen. En die gedagte zelve zullen wy nu, tot een bewys voor onze mening, in eenige korte stellingen wat nader ontvouwen.

§. XLII.

I. Wanneer men zich een vroeg-gestorven Kind voorstelt, het welk voor het verkrygen van het gebruik der rede deezer weereld ontrukt is, denkt men een van die schepselen, die in 't byzonder van God zyn voortgebragt, om zyne Heerlykheid te bevorderen: dat is,

om met eerbiedige verwondering in de kennis van God, van deszelfs gadelooze Volmaaktheden, Deugden en Werken bezig te zyn: om vrywillig en in liefde Hem te dienen, door gehoorzaam deszelfs wil optevolgen, en aan de verplichtingen, die 'er uit de betrekkingen tusschen God en zyn redelyk schepsel vloeijen, te beantwoorden: om dus tevens te beantwoorden aan de einden, tot welken God aan schepselen, op zich zelven slechts mogelyke wezens, een daadelyk bestaan gaf: om dus in die eensgezindheid met God en deszelfs wil, naar hunne vatbaarheid, van Hem all het goede, 't welk Hy, als het hoogste en een mededeelbaar goed, zynen schepselen mededeelt, te ontvangen, en gelukkig te zyn.

II. Dan voor het een en andere hier van was dit Kind, geduurende dit leven, nog natuurlyk volstrekt onvatbaar: het had nog geen ontwikkelde geests-vermogens, en dus nog daadelyk geen bekwaamheid, om op eene redelyke wyze en met vryheid te werken: het kon hier aan het einde van zyn bestaan, aan zyne bestemming nog geheel niet beantwoorden.

III. Het is echter een mensch, en met eene onsterflyke ziel, zoo wel, als met een werktuigelyk lighaam, voorzien. Mag men nu nopens het eene verwachten, dat het, by zynen

nen aangroei, zyne leden en zintuigen gebruiken zal; men kan ook, en volgens de ervarenheid, niet twyfelen, of het andere deel zal ook op zynen tyd het gebruik der rede verkrygen, en met vryheid werkzaam zyn. Het is een schepsel, tot een altoos-duurend bestaan opgelegd, en van God, gelyk alle andere menschen, tot de gemeldde einden bestemd: het heeft ook daar toe van God de vermogens ontvangen; alhoewel die, by gebrek aan natuurlyke bekwaamheid, nog daadelyk daar toe niet besteedt kunnen worden, maar onbruikbaar liggen.

IV. Geduurende dit leven, ontwikkelen zich de vermogens van de ziel met en naar den aangroei van het lighaam, in de allengskens toenemende volmaking der uitwendige zintuigen: het Kind krygt allengskens in de plaats van verwarde en donkere, bepaalde en onderscheidene denkbeelden: het wyst zyne gedagten, die eerst slechts uitwendige en zinnelyke dingen tot haare voorwerpen hebben, aan, en poogt die uittedrukken door gebaarden, het geluid zyner stem, en tekenen: het leert vervolgens allengskens, geholpen door menschen, van welken het omringd is, en dit zyn de voordeelen der Maatschappy, ofte der gezellige zamenleving, tot welke de mensch bestemd is, eene taal, en drukt daar door zyne denkbeelden uit: hier

ontdekt zich de persoonelykheid, de zelfsbewustheid en het geheugen ontluiken, de denkbeelden en alle derzelver uitdrukse'en zyn echter nog gehecht aan zinnelyke dingen: allengskens begint het dan, in de plaats van slechts enkele, zich meer zamengestelde denkbeelden te maken, zyne bevattingen te vergelyken, en zich ook afgetrokkene begrippen te maken. Hier ontwikkelt zich de rede, hier begint haar gebruik, en dit weeten wy by de ervarenheid. De uitwendige zintuigen, de bronnen en beginselen van all onze kennis, zyn dus ook de hulpmiddelen en aanleiding, waardoor de mensch tot het gebruik zyner redelyke vermogens raakt.

V. Doch het Kind sterft vroegtydig, en dit is het geval, waaromtrent ons onderzoek gaat, het bereikt dien trap van ouderdom niet, met en in welken die verschynselen plaats hebben. De dood belet den groei, en verstoort en sloopt het stelsel van het lighaam. — Langs den gewoonen weg, dien wy zoo even aanstipte, en by ervarenheid kennen, kan in de afgescheidene ziel die ontwikkeling van haare vermogens, en dat verkrygen van het gebruik der rede, by gebrek aan de uitwendige zinnen, dus geen plaats krygen. — En by aldien men hier toe ook, met zommige Wysgeeren, wilde aannemen, dat de ziel, na den dood van het lighaam, altoos met een haar eigen, allerfynst

en

en onveranderlyk lighaamtje, (en het geene men van de uitwendige groove fchors, het overkleed, ofte koker, als het ware, dit zichtbaar en veranderlyk lighaam, het welke door den dood word afgelegd, wel had te onderfcheiden) onaffcheidelyk vereenigd bleef; kan echter ook daar door dit ftuk nog niet ontwikkeld worden. Want hoe waarfchynlyk zich dat gevoelen ook voordoet, is echter dit lighaamtje te ongemakbaar voor onze bevattingen, en te fyn voor onze befpiegelingen, dan dat wy in dit geval, uit deszelfs onderftelling, zouden kunnen redekavelen, of befluiten trekken. — En even zoo weinig kan het hier baaten, wanneer men tot dat by andere Wysgeeren begunftigde ftelfel eener zoo genaamde voorbepaalde overeenftemming (*Harmonia præftabilita*) zyne toevlucht nam, volgens welk de ziel uit haar zelve, en zonder invloeden van het lighaam, of wederkeerige werkingen tusfchen ziel en lighaam, haare eigene denkbeelden, door haare volftrekt eigene werkingen, ontwikkelen, en uit eenen voorgaanden tot eenen volgenden ftaat raaken zou; naardemaal ook dit gevoelen, hoe fyn ook uitgepluist, als te zeer met de ervarenheid onbeftaanbaar, hier ter zaake niet veilig aangenomen worden, of ons licht geven kan.

VI. Ondertusfchen moet men noodwendig eene ontwikkeling der ziels-vermogens in het

Kind aannemen, niet alleen uit aanmerking van de onsterflykheid der ziele (zie onze 3de stelling), maar ook om dat men buiten dezelve haar zoo weinig een rampzalig als een zalig lot na dit leven kan toeschryven. Want tot het een en ander worden zedelyke bedryven, zelfsbewustheid, en eene vatbaarheid voor zulk eenen staat na dit leven vereischt, hoedanige zaaken zich zonder het rede-gebruik niet laaten begrypen. En zulke werkzaamheden moeten wy aan de ziel toeschryven, wen wy haar een leven, ofte een voortduurend bestaan toeschryven. Het eene moet hier onafscheidelyk met het andere verknogt zyn, zullen wy ons haare onsterflykheid volledig en behoorlyk voorstellen.

VII. En deeze stellingen tot hier toe gaan zeker: het blykt hier uit, dat die noodzaaklylyke ontwikkeling der geests-vermogens in het vroeg-gestorven Kind niet langs den gewoonen weg, dien wy by ervarenheid kennen in dit leven plaats te hebben, ofte natuurlyker wyze niet kan geschieden. Eene andere, eene buitengewoone en bovennatuurlyke wyze moeten wy hieromtrent dus aannemen. — Dan hier raaken wy in het donkere: hier komt ons naspoorend en nagluurend oog in schemeringen, het licht begeeft ons hier by gebrek aan noodige kundigheden omtrent eenen toekomenden staat,

en

en zelf aan genoegzaame Geestkunde. —— Indien men eindelyk ook hier dagt aan een zeker verband, ofte betrekking in die gindſe weereld der Geesten, om die uitdrukking hier te gebruiken, tusſchen die werkzaame onderwerpen, en de voorwerpen van derzelver werkzaamheden: eene zaak, die niet ontkend kan worden; krygen wy echter daarby nog geen doorzicht in dit ſtuk, het geene ons hier in het duister en verlegen laat: hoe naamelyk die Geesten tot eenen ſtaat en trap van volmaakter werkzaamheden raaken; hoe zich hunne vermogens ontwikkelen. Dit HOE blyft hier, en hoe men de zaak ook nadenken moge, onzes inziens, billyk nog de groote vraag.

VIII. Het eenige, en 't geene zich gereedelyk daar op laat denken, is, dat wy die ontwikkeling der ziels-vermogens, dien overgang tot eenen ſtaat van natuurlyk volmaaktere werkzaamheden, ofte van donkere en verwarde denkbeelden tot klaare en duidelyke, aan eene byzondere Godlyke werking, tusſchenkomst, ofte invloed toeſchryven. —— Men zegge hier op niet, dat wy dus den knoop, die ontward moest worden, in ſtukken houwen; want wy komen niet tot dit uiterſte, dan genoodzaakt, en daar ons alle andere reden, wegen en middelen begeven en ophouden. Kan iemand hierop nog iets anders, iets nader uitvinden en mededee-

len, die zal op eene dankbre erkentenis van het gemeen de billykste aanspraak hebben, en zekerlyk allen lof verdienen. — Wy komen hier niet tot het buitengewoone, dan by het onvoldoende van de gewoone bekende wegen en middelen. — Wy vermenigvuldigen dus ook hier, tegen die bekende regel, de wonderwerken niet, voor zoo veel wy hier eene Godlyke werking aannemen, die buiten den kring van dit leven, en verheven boven deeze beneden-weereld is: die in den toekomenden staat als de gewoone Gods-werking op zulke zielen dient aangemerkt te worden, en door welke God by zyne (ten aanziene van dit leven wel) ongewoone werking vervuld en goed maakt het geene wy, by all ons nadenken, niet vinden kunnen natuurlyk ofte regelmatig te geschieden. — En waarschynlyk zyn de zoo genaamde buitengewoone, ofte meer onmiddelyke Godswerkingen ook meer eigen aan den staat, ofte de huishouding van een leven, waar door deeze afgeloopen tyd van beproeving zal vervangen worden.

IX. En dit leidt ons ter beschouwing van den zedelyken staat en de hoedanigheid der werkzaamheden van zulke Kinderen. Ten aanziene van volwassenen hebben wy geen zwarigheid, geen vermoeijend nadenken, hoe ze na den dood in eenen staat van zedelyk goede

of kwaade werkzaamheden zich zullen bevinden; dewyl ze de beginfelen en hebbelykheden van het een of ander in dit leven reeds hebben, en hier uit met zich overbrengen in een ander, het welk in een geregeld vervolg, ofte eenen voortgang van natuurlyke en ook zoo, als ze in dit leven gefteld waren, geaartte zedelyke werkzaamheden beftaan zal. —— Dan ten aanziene der Kinderen heeft zich dit zoo niet; maar het eene of andere moet van God, en door deszelfs byzondere werking, hun medegedeeld worden. *Zy hebben in dit leven goed noch kwaad gedaan*, ROM. IX. vs. 11. Zy hadden nog geen gebruik der rede, nog geen klaare en duidelyke denkbeelden, nog geen redelyke wils-neigingen, zy waren nog onvatbaar voor vrye en zedelyke handelingen, zy kunnen overzulks ook geen beginfel, geen hebbelykheden van zedelyke daaden in een ander leven medebrengen. —— Hangt de natuurlyke ontwikkeling, de verbetering, ofte volmaking der ziels-vermogens in die Kinderen van eene byzondere Godlyke werking af, de zedelyke gefteldheid van hunne vermogens, en de geaartheid van hunne werkzaamheden, die daar mede onaffcheidelyk gepaard gaat, en daar uit van zelve vloeit, moet dan ook aan die zelfde werking worden toegefchreven.

X. By

X. By aldien men nu wilde aannemen, dat die natuurlyk ontwikkelde vermogens ten kwaade bepaald, in zedelyk kwaad werkzaam zyn zouden, dan komt hier eene gaping, dan moesten ze met eenen fprong tot werkzaamheden van dien aart overgaan. Daar in zou dan tevens derzelver rampzalig lot beftaan, en daarvan zou het voor eeuwig ook afhangen. Maar uit dit leven brengen ze geen beginfel, geen hebbelykheden van dien aart mede. Men zou, om dit ftaande te houden, ook moeten ftellen, dat die zinnelyke neigingen, die fnoode driften, dat bedenken des vleefchs, gelyk de Heilige Schrift het noemt, met die vooroordeelen, uit welken ze geboren worden, ook door zulke dingen, als onze uitwendige zinnen in dit leven ontwaar worden, verwekt, gezwenkt en gaande gemaakt moest worden: dat zulke ons hier bekorende, in verzoeking brengende, en verftrikkende voorwerpen ook daar en dan de redelyke vermogens moesten overdwarsfen, om ze tot die zedelyk kwaade werkzaamheden te bepaalen, en die kwaadaartige gefteldheid daar in te verwekken, om die wezens aan die rampzalige flaaverny, die hier de dienstbaarheid der zonde uitmaakt, te doen onderworpen zyn: men moest dit aannemen omtrent die nieuwsontluikende vermogens en derzelver eerfte werkzaamheden. Maar hoe veel zou men dan niet moeten onderftellen, daar de minfte grond niet

voor

voor is, daar van men, met meer waarschynlykheid het tegendeel denken kan? —— Wil men eindelyk hieromtrent tot de toegerekende erfzonde zyne toevlucht nemen, en die als de voortbrengster van dat zedelyk kwaad in de ontwikkelde vermogens aanmerken, dan moest men zekerlyk die tweederlei zaaken, en tweederlei handelingen van God, die volgens haaren aart wel zeer onderscheiden zyn en blyven moeten, ongerymd verwarren; naardemaal het tog geheel wat anders is, wanneer God den mensch, hoewel nog aan geen daadelyke zonden schuldig, om de overtreding van Adam schuldig oordeelt, het geene ook buiten den mensch geschied: en wanneer inwendig in hem het zedelyk kwaad zynen oorsprong neemt, en van zyne vermogens zich meester maakt. Dit weeten wy, hoe het met den voortgang van dit leven en de jaaren hier op aarde plaats heeft; maar dat dit by de ontwikkeling der vermogens van vroeg-gestorven Kinderen, in een ander leven, uit die toegerekende erfzonde vloeijen zou; laat zich met geen waarschynlykheid denken.

XI. Dit blyft; om eindelyk tot een besluit te komen, waarheen ons de voorafgezonden stellingen nu leiden, 'er dan overig, dat, naardemaal die ontwikkeling der geests vermogens in zulke Kinderen God, door deszelfs toeschenkomende werking tot eene onmiddelyke

oorzaak heeft. —— wy ook, zonder overyling, zoo wy menen, in ons besluit, en zonder gaping in deeze redeneering, denken moeten, dat de werkzaamheden met en door die vermogens niet anders dan zedelyk goed van aart kunnen zyn. —— Volgens deeze leiding van gedagten kunnen wy niet anders over dit stuk denken. En nu behoeft het geen nader bewys, dat God, die niet anders, dan het geen zedelyk goed is, werkt, en in redelyke wezens voortbrengen kan, ook deeze in de Kinderen ontluikende vermogens tot zedelyk goede werkzaamheden bepaale. —— Kon Hy, by den eersten oorsprong van ons geslacht, den mensch niet anders dan met zyn beeld voorzien, dat is, goed en recht, voortbrengen? En zou Hy deeze zielen uit haaren onvolmaakten tot eenen natuurlyk-volmaakteren staat overbrengen, zonder even daar door dezelve te voorzien met zulke hoedanigheden, als Hem betaamen, en deeze wezens aan het einde, waar toe ze bestaan, kunnen doen beantwoorden? Zou Hy die zielen, by deeze natuurlyke omschepping niet ook herformen naar zyn beeld, en door zyne hand daar in leggen, het geene Hem behaagelyk en heerlyk, het geene Hem als Werkmeester, waardig is? —— Dus vinden wy deeze zielen in den staat haarer natuurlyk verbeterde vermogens juist zoodanig, als die van den eersten mensch, toen ze uit de han-

den van haaren Maker kwam; dat is, goed en recht, heilig, en naar Gods wil werkzaam; strookende met het oogmerk, van God in den mensch een bestaan te geven, bedoeld.

§. XLIII.

Naar deeze leiding den zedelyken staat der Kinderen, en de gesteldheid van derzelver vermogens by die aanstaande ontwikkeling nagaande, vinden wy ons verrast van het besluit aangaande derzelver lot na dit leven, het geene, naar deeze gelegde gronden niet anders dan gelukkig en zalig zyn kan. En ook dit behoeft dan, wegens het onafscheidbaar en naauwst verband tusschen het zedelyk en het genoegelyk, ofte aangenaam goed, of, om het met andere woorden uittedrukken, tusschen de godzaligheid en de gelukzaligheid, nu geen nader bewys.

Om nu de Kinderen, die voor het bereiken van eenen volwassen ouderdom, en voor het verkregen gebruik der rede sterven, in eene andere weereld, aan eenen staat van beproeving nog te onderwerpen, gelyk de Heer NAHUIS, als iets, dat wel bedenkelyk kon voorkomen, opgaf (§. 34.); dan zou men niet alleen dit bovengemeldde, zeker althans de ontwikkeling der geests-vermogens, in zulke te beproevene onderwerpen, moeten onderstellen; maar dat

kan

kan ook op geen gronden, althans uit het godlyk woord niet, en nog veel minder uit de rede, waarschynlyk gemaakt worden. Want naar het woord hebben wy slechts aanleiding, om dit leven, en deezen staat als eenen staat van beproeving der menschen aantemerken, hoe ze naar ziel en lighaam zullen gehandeld hebben, om naar die handelingen vergelding, by die verschyning voor Christus rechterstoel, wegtedragen. 2 KOR. V. vs 10. —— En word die gedagte van eenen toekomenden proef-staat, zoo als het schynt, voornaamelyk aangenomen, om die Kinderen in die verschyning in het toekomend oordeel eene plaats te doen krygen, dan is 'er, althans in die aangehaalde uitspraak van den Apostel, weinig grond voor; naardemaal zulke Kinderen zoo weinig door het lighaam goed of kwaad gedaan hebben, als men hun zulke bedryven naar de ziel kan toeschryven: en te minder, dewyl het lighaam eerst by de algemeene opstanding der dooden herleven, en dus onmiddelyk voor het laatste oordeel eerst met de afgescheidene ziel wederom vereenigd zal worden. Een staat van beproeving voor de Kinderen, ten aanziene van hunne zielen, na dit leven, kan 'er dus uit die plaats niet worden opgemaakt. Zy moeten, zullen ze in dat oordeel verschynen, goed of kwaad wegdragen, doch niet naar maate zy door het lighaam gedaan hebben; want zy hebben in het lighaam, het

welke

welke zy zoo vroegtydig en onnoozel verlieten, nog geen van beiden gedaan. En dus zou hun toekomend lot uit andere gronden, dan uit voorgaande bedryven, moeten afgeleid worden. Zal nu hun toekomende ſtaat, gelyk wy getoond hebben, een ſtaat van goed doen zyn, die zal overzulks ook met het genieten en wegdragen van het goede verzeld gaan. Om nu niet te melden, dat, naar de mening van zommigen, die Kinderen niet eens in het laatſte oordeel verſchynen zullen, gelyk wy hier boven gezien hebben, dat ATHENAGORAS ſtelde, en de Heer VENEMA ook ſchynt aantenemen, *Diſſ. Sacr.* p. 537 hoewel wy die gedagte voor onze rekening niet behoeven te nemen.

Hier vinden wy dan ook de oplosſing van het geſchil, het geene men vaak als zeer donker, en kwaalyk te bepaalen oordeelde, of 'er in de Kinderen ook het geloof en de wedergeboorte, als voorwaarden, om de zaligheid in Christus deelachtig te worden, kon plaats hebben. Want naar het bovengeſtelde kunnen wy die vraagen ten eenemaal ter zyde geſteld laaten: of menen wy al, dat die in aanmerking moeten komen, dan word door die godlyke werking, waar door de ziels-vermogens ontwikkeld en tot redelyke werkzaamheden gebragt worden, het een en ander, het geene tot derzelver Gode behaagelyke werkzaamheden behoort, en het geene

ook daadelyk hunne zaligheid uitmaakt, in hun voortgebragt.

En dit menen wy met recht als eene *byzondere huishouding*, handelwyze, ofte weg *Gods met de Kinderen* te mogen aanmerken, en dien naam daar op te mogen pasſen, dien de Heer VENEMA, l. c. p. 528. aan zyn gevoelen omtrent dit ſtuk gaf, die deeze handelwyze van God in het zaligen van Kinderen, uit geloovige Ouderen geſproten, vertoont als grootelyks onderſcheiden van de gewoone genade-bedeelingen omtrent volwasſenen. En zoodanig is immers niet minder ook het geene wy in deeze bovenſtaande ſtellingen hebben voorgedragen: zoo verſchillende als de natuur der onderwerpen is, zoo zeer verſchillende is ook het ganſche beloop van Gods handelwyze daaromtrent.

Ook komt het ons voor, dat zich het ſtuk, daar de ſchrandere LEIBNITZ, l. c. in zyne bepleiting van der Kinderen gunſtig lot, zo vaak op komt, wen hy zegt, „ dat wy niet weeten, wat God in het uur des doods (*in articulo mortis*) aan die Kinderen doet," indien wy daarby nadenken, en dat gezegde ontleden, juist tot die dingen brengen laate, die wy hier beredeneerd hebben.

Deeze gedagte, om 'er dit nog bytevoegen, ſchynt ons in haar geheele beloop zich aante-

pry-

pryzen. Althans zy strookt met de natuurlyke gesteldheid der onderwerpen, uit aanmerking van welke wy niet anders, niet gevoeglyker ten minsten, nopens dit stuk denken kunnen. — Gods Heiligheid geeft ons een voornaamsten grond, om juist deeze handelwyze, als Hem betaamend en heerlyk, aanteneemen — die, zoo veel wy inzien kunnen, naar zyne Wysheid, als aan zyne oogmerken en der schepselen belangen beantwoordend, zich als de beste ook aanpryst; — die zyne Rechtvaardigheid niet alleen niet benadeelt, maar ook opluistert. Dan nader zullen wy in 't vervolg, dit nog te vertoonen, aanleiding hebben.

§. XLIV.

Zoeken wy nu ook eens naar andere gronden voor ons gevoelen, wy vinden, in de eerste plaats, een diep stilzwygen in de Heilige Schrift aangaande eene eeuwige rampzaligheid, straffen en ellenden der Kinderen. En dit word, als uit eenen mond, beleden van de Schryveren, die over dit onderwerp zich hebben uitgelaten, en doorgaans onder de oorzaaken, waarom dit stuk zoo donker en zoo kwaalyk te bepaalen is, mede aanhaalen, dat de gewyde Schriften rechtstreeks, noch van ter zyden, daaromtrent iets melden; welker beslissende uitspraak en getuigenis men echter billyk tot een grond moest

leggen, om het tegengeſtelde van ons gevoelen, om der Kinderen eeuwig rampzalig lot te kunnen beweeren. Dan dit niet voor handen zynde, mogen wy dat ſtilzwygen billyk, als eene voorloopig begunſtigende gedaante, voor ons gevoelen beſchouwen.

Meent echter iemand, dat de godlyke openbaaring zulke waarheden behelze, die dit gevoelen zouden benadeelen, wy zullen dezelve, in onze derde Afdeeling onderzoeken en beoordeelen. —— Maar deeze bedenking moeten wy hier te keer gaan, die veellicht iemand hebben mogte, dat men *uit het ſtilzwygen der Heilige Schriftuur niet bewyzen kan.* Dan hier op laat zich lichtelyk antwoorden. Want all het ſtilzwygen der Heilige Schrift is van dien aart niet, dat men daarom eenige ſtelling terſtond voor valſch en verwerpelyk zoude mogen verklaaren. —— Wie toch zou den Kinderdoop, of het gebruik van het Heilig Avondmaal voor de Vrouwen, en andere waarheden juist daarom uit de voorſchriften van den geopenbaarden Godsdienst verbannen, om dat de Heilige Schrift daar van zwygt, ofte met ronde woorden van die ſtukken niet meldt? En met welk een recht zou dit kunnen geſchieden? —— Daarenboven moet men ook wel onderſcheid maken tusſchen een *ſtoffelyk* ofte *zaakelyk*, en een *woordelyk* ofte *formeel* ſtilzwygen der gewyde

wyde Schriften: en dit onderscheid moet in veele andere gevallen als onontbeerlyk worden aangemerkt. Want 'er is, om onze mening nopens dit onderscheid duidelyker uittedrukken, een *stoffelyk ofte zaakelyk stilzwygen*, wanneer het wezenlyke van de eene of andere stelling volstrekt niet in de Heilige Schrift gevonden word: wanneer ze ons niets aan de hand geeft, het geene ons tot zulk eene stelling door eenige aanleiding kan brengen. Dus is, by voorbeeld de stelling aangaande de onzondige ofte onbesmette ontvangenis en geboorte van de Heilige Moeder-maagd; — dat Christus een zevental van Sacramenten aan de Kerk des Nieuwen Testaments zou gegeven hebben; — dat Petrus tot een zichtbaar hoofd der Kerk zou verheven zyn; — dat deszelfs gewaande Opvolgers onfaalbaar, en met eene hoogste macht in kerk en weereld, bekleed zouden zyn, en dergelyke dingen meer: van welken, indien wy naar gezonde regelen van uitlegging te werk willen gaan, niet het minste in de Heilige Schrift te vinden is. — Maar een *woordelyk ofte formeel stilzwygen* is 'er, wanneer eene zaak wel niet rond uit, ofte met zoo veele woorden is uitgedrukt; maar zoodanige dingen echter daar in voorkomen, die met dezelve een duidelyk verband hebben, en by een wettig gevolg uit de gemeldde byzonderheden vloeijen. Waarom wy met recht zulk eene stelling voor waarachtig aannemen. —

Welk eenen naam men nu ook aan deeze onderscheiding verkiezen moge te geven, de zaak zelve blyft ondertusschen, by alle Uitleggeren en Godgeleerden, ongetwyfeld. — En dit laatstgemelde stilzwygen heeft plaats omtrent de leerstukken van den Kinder-doop, en het gebruik des Heiligen Avondmaals van de Vrouwen, en omtrent andere leerstukken. Dit mogen wy dan ook met recht op dit ons onderwerp toepassen, waaromtrent de Heilige Schrift met zoo veele woorden ons wel geene bepaaling geeft; maar het zelve met stilzwygen voorby gaat; dewyl haar hoofd-oogmerk is, om den weg, de middelen en voorwaarden van zaligheid aan volwassenen, zulken, die voor derzelver onderwys en inhoud vatbaar zyn, te ontvouwen, welken dit stuk zoo rechtstreeks niet raakt.

En dit stilzwygen der Heilige Schrift, waar op wy ons hier beroepen, verdient te meer onze opmerking, wanneer wy dat vinden in zulk een beloop van zaaken, of op zulke plaatsen, daar eene melding van de Kinderen zoo natuurlyk strookte, en naauwlyks voorby kon gegaan worden. By voorbeeld, in de beschryving van het laatste Oordeel, MATTH. XXV. 31. — — en elders, daar wy, gelyk ook van anderen is opgemerkt, van de Kinderen niet uitdruklyk gemeld vinden. En wanneer wy OPENB. XX.

vs. 12. *de dooden, kleinen en grooten voor God ſtaande* vinden, komen ze beiden voor, als zullende geoordeeld worden naar hunne werken. —— Dan zulke werken, kunnen aan de Kinderen, van welken wy hier handelen, niet worden toegeſchreven: zoo dat ook die plaats niet tegen onze mening is.

Dus menen wy deeze tegenwerping van het ſtilzwygen der Heilige Schrift te kunnen ontzenuwen, die wy den begunſtigeren van het tegengeſtelde gevoelen billyk mogen terug geven; naardemaal ze juist past op hunne mening, voor zoo veel in de Heilige Schrift niet minder ook een diep ſtilzwygen, aangaande der Kinderen eeuwige rampzaligheid word waargenomen: zoo dat zy niet dan door redenkavelingen en gevolgtrekkingen dezelve daar uit kunnen bepleiten: terwyl zy even daar door ook toonen, dat zy juist met dezelfde onderſcheiding zich in deezen moeten behelpen.

§. XLV.

Ten einde ons nu blyke, dat dit ſtilzwygen der Heilige Schrift zoodanig niet zy, dat daar door het gunſtiger gevoelen aangaande der Kinderen zedelyken ſtaat en gelukkig lot na dit leven benadeeld werde, moeten wy thans de getuigenisſen, die ons daar in voorkomen, nagaan

en onderzoeken. Alhoewel nu in dit veld ook veelen voor ons gewerkt hebben, en het geene wy hier boven uit de oude Kerk-vaderen en laatere Godgeleerden hebben aangehaald, ten bewyze kan dienen, dat de begunſtigers van het gelukkig lot der vroeg-geſtorven Kinderen, ook zulker, die voor het ontvangen van beſnydenis en doop zyn weggerukt, op Schriftuurgetuigenisſen ſteunen; zoo valt hier echter nog eene nalezing te doen, en het geene by gelegenheid van den Kinder-doop geſchreven is, dient nader bepaaldelyk op ons onderwerp toegepast te worden. Kortelyk zullen wy dus die plaatſen nagaan, en door eenige aanmerkingen daar over onze gedagten zoeken te ſtaven. En deeze orde zullen wy hier in houden, dat wy eerst onderzoeken, wat 'er van Gods kant zy, het geene ons gevoelen begunſtigt, en dan wat 'er aan den kant der Kinderen daar voor gevonden word.

§. XLVI.

Van Gods kant mogen wy, zoo veelen wy deszelfs oneindige Macht eerbiedigen, aan zulker Kinderen heil-ſtaat na dit leven niet twyfelen. En alhoewel de bewyzen, die uit eene afgetrokkene beſchouwing van Gods Almacht, voor de eene of andere ſtelling ontleend worden, niet altoos even gelukkig worden aangebragt;

bragt; mogen wy hier echter veilig daarop bouwen. Want wy zien van achteren, dat God in het werk der verlosfing van zondaaren zyne Macht op eene Hem betaamende en volheerlyke wyze heeft gelieven te openbaaren. De uitſtekendſte en verbazendſte verſchynſelen, en uitwerkſelen van het Alvermogen, ontdekken wy op dit tooneel. Het heilig woord vertoont ons, zoo wel ten aanziene van de verwerving, als van de toeëigening der zaligheid, de doorluchtigſte gewrogten. God zendt, naar zyn eeuwig welbehagen, zynen eeniggeboren Zoon in de weereld: ingekleed in de menſchlyke natuur verſchynt Hy onder de bewooners van deezen Aardkloot, en word geteld onder ons geſlacht: als andere kinderen der menſchen word Hy vleeſch en bloed deelachtig: als een deel en eene vrucht zyner Moeder, gedragen, gekoesterd, en aangekweekt in haaren ſchoot, krygt Hy betrekking op, en word ingelyfd in onze groote familie: als een tederst kind en zuigeling neemt Hy onder ons zynen intrek, die vervolgens den menſchen, ten aanziene van hunne natuur, in alles gelyk bevonden wierd: die op die zelfde wyze in lighaams-grootte, en, by de ontwikkeling zyner ziels-vermogens, in wysheid en zedelyke eigenſchappen toenam. Als een Kind zynen Ouderen onderdanig, en zynen hemelſchen Vader gehoorzaam, zich naar alles, wat de gebiedende wet van den menſch

vorderde, altoos schikkende, raakte Hy, langs de verscheiden trappen van den menschlyken leeftyd, tot één mannelyken ouderdom, en hier by tot de meer openbaare en plechtigste waameming van zyn Middelaars-werk, tot dat Hy, na de bitterste tegenheden, een onschuldigst, een smertelykst en smadelykst lyden aan het kruis zyn leven eindigde. Dit is door de onnaspeurlyke Wysheid uitgevonden, en door de onbegrensde Almacht uitgevoerd: daar door is de vlekloze Heiligheid, de ontoegeeflyke Rechtvaardigheid, de gadelooze Goedertierenheid en Menschen-liefde verheerlykt, all het beletsel van der zondaaren verzoening met God uit den weg geruimd, en voor ons geslacht het heil verworven: het welke op eene niet minder krachtige en allen tegenstand verre overwinnende wyze den erfgenaamen des levens word toegepast, die hier door en zedelyk hersteld, en voor hun volmaakt geluk na dit leven vatbaar gemaakt, zelf ook met de beginselen daar van begunstigd worden. Dit alles word ons in zyn gansche beloop in de Heilige Schriften duidelyk ontvouwd.

Heeft nu God hier door voor het heil der menschen in 't gemeen gezorgd, wy mogen dan ook niet twyfelen, of Hy kan met de voordeelen deezer zyne mensch-lievende bestelling de kinderen ook in 't byzonder begunstigen. Die

vol-

voldoening en heils-verwerving door den God-mensch, strekt ons vooral ook tot een grond, om daar op der Kinderen gelukkig lot na dit leven te vermoeden. Schryft men billyk aan die zoen-verdiensten van den Zaligmaker die kracht en waardigheid toe, dat ze, in het afgetrokkene beschouwd, voor alle menschen, zonder onderscheid, zouden voldoende geweest zyn; hoewel by eene volwyze en God verheerlykende nadere bepaling van de voorwaarden der zaligheid derzelver vruchten by zommigen sleehts genoten worden: die zyn dan zekerlyk ook genoegzaam tot behoudenis voor hun, die in de jaaren der onnoozelheid sterven. Nu is het wel waar, dat die verdiensten van Christus, volgens de duidelykste en herhaalde Evangelie-getuigenissen, ons niet kunnen baaten, ten zy wy ze door het geloof aannemen. Maar niet minder zeker is het ook, dat dit ten aanziene van hun te verstaan zy, aan welken, en tot gebruik van welken God zyne openbaring heeft medegedeeld, ik meen volwassenen. Deezen word het getuigenis Gods, aangaande zynen Zoon, als de eenige oorzaak van leven en zaligheid voorgesteld: deeze moeten dat getuigenis toestemmen, en naar het zelve Christus aannemen, door het in de liefde werkzaame geloof. Maar zal dat niet kennen van Gods getuigenis, het niet kunnen toestemmen aan het zelve, en dus de onmogelykheid van het geloof in

zynen

zynen ſtrikſten zijn genomen, daar de Kinderen, by gebrek aan natuurlyke en redelyke vermogens, nog niet in ſtaat toe zyn, hen van het aandeel aan Christus uitſluiten? Of zou men ontkennen kunnen, dat de verdienſten van Christus zich zoo verre uitſtrekten, dat ook de Kinderen, alhoewel ze aan die den volwaſenen geſtelde voorwaarde; doch buiten hunne ſchuld, niet beantwoorden kunnen, daar door zouden behouden worden?

En dat Christus verdienſten, zoo onbepaald en zonder voorwaarden, den Kinderen tot zaligheid ſtrekten, dat kon waar zyn, zegt de Heer VENEMA, l. c. p. 496. Zonder eenige kettery laat zich dit ſtellen; geen een leerſtuk der Heilige Schrift word daar door benadeeld. En p. 534, 535. „ By aldien Christus den Kinderen de zaligheid zoo onbepaald „ verworven had, dan ſtrekte ze zich volſtrekt „ tot alle Kinderen zonder onderſcheid. Want „ er is geen reden, om de verdienſten van „ Christus te bepaalen: by God niet, die wil, „ dat alle menſchen zalig worden, en niemand „ den weg ter zaligheid afſnydt: — — — in „ de Kinderen is ze ook niet; want zy zyn na„ tuurlyk onbekwaam, om aan eenige voorwaar„ de te voldoen. Zyn ze nu allen in denzelf„ den natuurlyken toeſtand, dan moeten, in„ dien ze zonder voorwaarde in Christus de za-

„ lig-

„ ligheid verkrygen, ook alle zalig worden." Dan hieromtrent verklaart hy: Of het zoo zy, en of Gods handelwyze met de Kinderen zoodanig zy, wie zal dat kunnen bewyzen? Dus laat hy het ſtuk, als twyfelachtig, in het midden, het geen hy echter, om op eenen anderen grond de zaligheid der Kinderen van geloovige Ouderen te bewyzen, niet aanneemt. Doch met het eerstgemeldde kunnen wy niet overeenbrengen, dat hy p. 535. zegt: (*hoc a fide catholica abhorret*) dit is met het algemeene geloof niet beſtaanbaar.

Zonder zwaarigheid kan men dus ſtellen, dat hun door Christus de zaligheid onbepaald, en buiten eenige voorwaarde verworven is. Dan by aldien men die voorwaarden ook verkiest te behouden, ook daar by kan onze mening beſtaan: de mogelykheid van geloof en wedergeboorte door de werking des Heiligen Geests in de Kinderen kan niet ontkend worden: en by die voorheen gemeldde ontwikkeling der zielsvermogens in dit leven blyft ons eene deur geopend, om ook dat gebrek van dit leven vervuld te kunnen krygen, waar aan de volwasſene, alvorens ze deezen tyd en ſtaat van beproeving verlaaten, gehouden zyn te voldoen.

§. XLVII.

§. XLVII.

En hieromtrent komt ons by de beschouwing van den persoon en het lot des godlyken Middelaars, en deszelfs invloeden op het lot der Kinderen, die gedagte zeer bedenklyk voor, die van den Oudvader IRENÆUS voorgesteld, van anderen, en vooral van BERNHARDUS, overgenomen en nader uitgebreid is, die ook van veele laatere Godgeleerden omhelsd is. Wy hebben ze boven, §. 11. en 14. reeds aangehaald, doch zullen ze hier in de omschryving, die G. H. HEIDEGGER, *Corp. Theolog.* T. II. Loc. XXV. §. 63. 'er van gaf, nader voorstellen. „ Christus had terstond, met zyn begin, eenen mannelyken ouderdom, en den staat van een volwassen mensch kunnen aannemen, maar Hy verkoos eerst als een Kind geboren te worden, en een Kind te zyn: ja, door de krachtige werking des Heiligen Geests, in de baar-moeder der Maagd ontvangen, en in dezelve, gelyk andere kinderen, vleesch en bloed deelachtig te worden: ten einde Hy, langs deezen weg, zich ook betoonen zou een Heiland en Verlosser te zyn van Kinderen, die in 's Moeders buik nog schuilen: ten einde Hy onze met zonde besmette ontvangenis, door zyne ontvangenis en menschwording, zou zuiveren en hei-

„ ligen,

„ ligen, en door zynen dood zoo wel kinderen „ als volwasſenen, van 's duivels macht en het „ het geweld des doods verlosſen."

En naardemaal alle de verſchynſelen, die omtrent den God-menſch, Jezus Christus, plaats hadden, alle deszelfs lotgevallen byzonder opzichtlyk en betreklyk waren op dat groote ampt en werk van een Borg en Middelaar, het welk hy, naar het eeuwig en volwyze Gods beſtek, had op zich genomen: naardemaal all wat in en aan Hem is, hier in, als in zyn middenpunt, zamenloopt, en daar op doelt; dan zoo mogen wy ten aanziene van deszelfs kindsheid veilig denken, dat ze ook den kleinen, het zy noch in 's Moeders ingewanden ſchuilende, of reeds ter weereld geboren, in 't byzonder tot voordeel en heil ſtrekke. Die vrucht en nuttigheid, uit Jezus heilige ontvangenis en geboorte voortvloeijende, heeft onze Heidelbergſche Katechismus in het oog, wanneer daar op de 36ste vraag gezegd word; *dat Hy onze Middelaar is*, in welken, zou Hy een volmaakt heilig menſch zyn, ook zulk een heilige oorſprong vereiſcht wierd: dan ook, *dat Hy door zyne onſchuld en volmaakte heiligheid myne zonden, daar in ik ontvangen ben, voor Gods aangezicht bedekt.* En by aldien dit byzondere, het geene wy zoo aanſtonds toonden, den Kinderen tot voordeel te ſtrekken, hiermede

mede niet bedoeld was, dan zou dit byvoegſel als overtollig kunnen gerekend worden: dan was 'er reeds genoeg gezegd, door Hem onzen Middelaar te noemen. En eindelyk kunnen ook zy, die in de byzonderheden van Jezus ontvangenis en geboorte dit in het gemeen ſlechts vinden, dat Hy onze Middelaar is, in welken dit als eene voorwaarde vereiſcht wierd, dat Hy een volkomen heilig menſch was; en daarom ook zonder zonde ofte erf-ſmet geboren moest worden, niet ontkennen, of dat geheele van Jezus verdienſten en gehoorzaamheid, om over het geheel onze verzoening met God, en ons volkomen heil uittewerken, moet ook uit zoo veele deelen en byzondere ſtukken beſtaan, van welken elk in zynen aart, op zyne plaats, en tot zyne byzondere einden medewerkt, om tegen onze zonden en gebreken, in alle derzelver byzonderheden, en tot volmaking van ons heil, naar alle onze wenſchen en behoeften, met eene opwegende genoegzaamheid te voldoen: gelyk tog een geheel zich niet laat denken, of men moet alle deszelfs deelen daar onder mede begrypen.

En dit kan ons thans genoeg zyn, om dit ſtuk uit Gods Macht optemaken.

§. XLVIII.

§. XLVIII.

Nopens Gods Wil, ten goede der Kinderen genegen en werkzaam, kunnen wy uit verscheiden klaare getuigenissen van zyn woord met grond besluiten. En over het geheel, dat God ook in zyn eeuwig raadsbesluit de Kinderen in aanmerking genomen, en derzelver lot bepaald hebbe, dat blykt uit eenige voorbeelden, die wy in de gewyde Schriften ontmoeten. Gods aanspraak aan Jeremias, toen die tot het Profeetisch ampt geroepen en ingewyd wierd, verzekert ons daaromtrent: *Eer ik u in 's Moeders buik formeerde, heb ik u gekend, en eer gy uit de baarmoeder voortkwaamt, heb ik u geheiligd. Ik heb u den volken tot een Profeet gesteld.* Jer. I. vs. 5. Van dien aart is ook des Apostels getuigenis nopens Jakob en Esau: dat *eer nog de Kinderen geboren waren, en iets goeds of kwaads gedaan hadden, Gods* eeuwig *voornemen en verkiezing* bleek, en onfaalbaar ter uitvoering moest gebragt worden. Rom. IX. vs. 11. En David, wen hy Gods formeerende hand omtrent zyn lighaam met verwondering pryst, en in zyn gedicht het eerste grondbeginsel van zyn lighaam, deszelfs ontwikkeling, en allengs verkregene gedaante als een gewrogt van God bezingt, Psalm CXXXIX. vs. 13—16. geeft ons, wat de zaak aangaat, het zelfde te bedenken.

Alhoewel nu in deeze plaatsen niets van Gods eeuwige verkiezing, waar door Hy zommigen tot verkryging der zaligheid gesteld heeft, rechtstreeks gesproken word, en derzelver inhoud op byzondere enkele onderwerpen; en derzelver uitwendig lot en omstandigheden doelt; zoo mogen wy echter uit die enkele en byzondere gevallen wel eene algemeene waarheid opmaken, en van het mindere tot het meerdere besluiten. En heeft God, wien alle zyne werken van eeuwigheid bekend zyn, den eenen tot een Profeet bestemd, den anderen boven deszelfs broeder in deeze weereld verheven, hangt ook de form en het maaksel van ons uitwendig gestel van zyne wyze en vrye raadsbepaling af: zou men dan ook niet met recht, en te meer mogen stellen, dat Hy omtrent der vroeg-stervende Kinderen zedelyk en eeuwig lot in zynen raad besloten heeft, zoo als 't Hem goed dagt? Van alle eeuwigheid doorzag Hy immers alle dingen in hunne mogelykheid, in alle hunne betrekkingen en zamenhangen; gelyk Hem altoos door eene enkelvouwige daad alles allerduidelykst tegenwoordig is. Heeft Hy nu in zyn eeuwig besluit het menschlyk geslacht tot een voorwerp van zynen bepaalenden wil gehad, daar uit moet volgen, dat dan ook alle omstandigheden, lotgevallen, en byzonderste gebeurenissen van alle menschen, en, het geene wy hier voornaamelyk in 't oog

moeten

moeten houden, der menschen oorsprong en eerste bestaan, eer ze nog geboren zyn, hunne kindsheid en tyd van onnoozelheid, het scheiden van zommigen uit dit leven, terwyl ze nog in dien staat zyn, midsgaders hun jongste en eeuwigduurend lot, in zyn besluit bepaald zyn. En dit alles kan niet, zonder de grootste ongerymdheid, daaraan onttrokken worden.

Kan dit, ten aanziene der Kinderen, die het onderwerp van ons onderzoek zyn, dan niet ontkend worden, die moeten dan ook, als Kinderen, Gode in zyn besluit zyn voorgekomen. De Heer Venema kan, l. c. pag. 497 & seq. 'er zich niet in vinden, dat zommige Kinderen, als Kinderen, zouden uitverkoren zyn, en andere niet: Hy meent, dat Gods verkiezing geen genoegzaamen grond oplevert, om der Kinderen zaligheid daar op te bouwen: en dat, by aldien iemand beweerde, dat alle Kinderen geduurende hunne kindsheid uitverkoren waren, men dien naauwlyks zou kunnen wederleggen: die zou iets stellen zonder grond, waar van echter het tegendeel ook niet op vaste gronden zou kunnen aangetoond worden. Hy zegt wyders, nergens betoogd gevonden te hebben, dat zommige verloren gaan, maar dat het ook met geen reden betoogd kan worden, dat allen zalig worden. —

Volgens die denkwyze geeft noch neemt het leerſtuk der Godlyke verkiezing iets voor deeze zaak. Met het gevoelen van dien Hoogleeraar ſtrookt dit alles zeer wel, maar niet met het onze. Om bovengemeldde reden menen wy, dat men de vroeg-ſtervende Kinderen, als Kinderen, uit Gods eeuwig beſluit der verkiezing niet verdringen kan. —— Wen hy ondertusſchen dus redenkavelt, dat, by aldien 'er uit Gods beſluit iets voor het zalig worden van zommige Kinderen kon getrokken worden, zulks dan ten voordeele van alle Kinderen, zonder onderſcheid, zou kunnen dienen: daar in menen wy, te kunnen zien, dat die groote Geleerde het gevoelen, 't geene wy bepleiten, met geen ongunſtig oog beſchouwd hebbe: en dat, by aldien hy het zelve van dien kant, en in dat licht beſchouwd had, gelyk het ons voorkomt, hy wel gereedelyk in het zelve zou overgegaan zyn.

§. XLIX.

Dan wat Gods verborgene Wil hieromtrent bepaald heeft, dat kunnen wy uit den geopenbaarden nagaan. In het heilig woord vinden wy de klaarſte getuigenisſen, en de ruimſte beloften, die ons nopens zyne tederſte toegenegenheid tot die kleinen geenzins laaten twyfelen.

In het Verbond, het welke God met Abraham opgerecht, en hem bevestigd heeft, beloofde Hy, van zoo wel *zyn zaad na hem*, als hem, *tot een God te zullen zyn*, GEN. XVII. vs. 7. Dat nu in deeze belofte de kleine Kinderen, zoo wel als de volwasſene, bedoeld zyn, blykt uit het aanſtonds daar op volgend bevel aangaande de beſnyding, vs. 10—14. waar door zelf den Kinderen van de mannelyke kunne, op den achtſten dag na hunne geboorte, die belofte door dat plechtig zegel-teken toegeëigend en verzegeld wierd. —— Moesten nu die Kinderen, die binnen de jaaren van hunne onnoozelheid ſtierven, hier niet mede in aanmerking genomen worden, hoe veelen van het zaad eener zeer vruchtbre, en door Gods byzonderen zegen tot eene zeer groote vermenigvuldiging beſtemde Naatſie, waar van ongetwyfeld ook wel eenige vroeg zullen geſtorven zyn, moesten 'er dan niet van deeze, op zich zelve zoo ruime en onbepaalde, belofte uitgeſloten blyven? Hoe veele van de in Egipte onder de Nyl-wateren geſmoorde knaapjes zouden dan dat beloofde heil ongelukkig moeten derven? —— Men zegge hier ook niet, dat Abraham, als een Vader der geloovigen, en deszelfs zaad als een geloovig nakomelingſchap van hem moete aangemerkt worden. Want die nadere omtuining van deeze belofte tot zulk een zaad gedoogd het onbepaalde bevel van de

 be-

besnyding niet. En maakt Paulus wel onderscheid tusschen Abrahams *vleeschlyke Kinderen* en de *Kinderen der belofte*, waar van deezen alleenlyk de Kinderen Gods zyn, ROM. IX. vs. 7—13. Hy gebruikt dan die uitdrukking niet in haaren eigenlyken zin, want die laat geen onderscheid toe tusschen Abrahams Nakroost; maar in eene overdragtige betekenis, en verstaat door de eerstgenoemden de ongeloovige Jooden van zynen tyd, voor welken zyn hart de grootste droefheid en geduurige smert ondervond, gelyk hy zoo plechtig verzekerd had, vs. 1. 2. Dog het blykt in 't allerminst niet, dat hy daarby het oog zou gehad hebben op die Kinderen van Abrahams geslacht, die binnen de jaaren der onnoozelheid sterven.

Dan de Heer VENEMA, l. c. p. 513. seq. wen hy betoogen wil, dat het geen voldoende grond voor der Kinderen zaligheid is, dat ze onder het verbond, gelyk men gewoonlyk stelt, gerekend worden, meent, dat men hier, gelyk billyk is, het inwendige en wezenlyke van het verbond der genade, waaruit alleen de zaligheid vloeit, moet verstaan: dat dan niet slechts zommige, maar *alle Kinderen* daar onder moesten begreepen worden; dewyl de belofte onbepaald is, en de Kinderen alle in dezelfde omstandigheden zyn, van aan geen voorwaarden te kunnen voldoen. Hy kan dus niet goed-

goedkeuren, dat men de Kinderen *op zich zelven*, als in het verbond zynde, aanmerke, ten zy men ze in hunne Ouderen rekene. —— Maar dewyl het alleen van volwasſenen, en die 'er van achteren blyken van geven, dat ze waarlyk in het verbond der genade niet zyn, gezegd kan worden, en dus die redeneering ten aanziene van zulken alleen klemmend zyn kan, en niet van hun, die in hunne onnoozelheid ſterven; zoo menen wy billyk, dat deeze, op die gemeldde gronden, allen onder deeze belofte begrepen, en in het verbond zyn. Of deeze dierbre belofte zou, ten aanziene van die onnoozele, weinig beduidend, en voor de Ouderen, welken zy zoo vroegtydig ontrukt worden, niet vertroostend zyn. En overzulks word door die redeneering het bewys, uit die plaats voor Gods algemeene kinder-liefde opgemaakt, niet ontzenuwd.

§. L.

Deeze ruime verbonds-belofte wierd, na veeler eeuwen afloop, van den Apostel Petrus in die volwigtige en ernſtige redenvoering, op den doorluchtigen Pinkſter-dag, den Jooden in zynen tyd onder het oog gebragt, en toegeëigend, HAND. II. vs. 39. *Ulieden*, zegt hy tot hun, die op het hooren van zyne overtuigende en den Mesſias-moord hun verwytende

redenen, in hun hart verslagen waren, dewyl zy hunne handen en harten met het bloed van den onschuldigen bemorst, door de onstuimigste driften en wreedste boosheid, de hoop der Vaderen versmaadt en ter kruis-straf gevorderd, hunne Kinderen mede daar voor verpandt, en op die hoofden, die nog niet geboren waren, de wraak van den onschuldigen Jezus uitgedaagd hadden: *Ulieden komt de belofte toe ende uwen Kinderen*, enz.

Nu kunnen wy onder *de belofte* die buitengewoone gaven en werkingen des H. Geests, die toen zoo rykelyk den Apostelen waren medegedeeld, en in hun zoo krachtig bleeken, door Petrus vs. 38. uitgedrukt, en, gelyk de Heer VENEMA, l. c. pag. 542. meent, hier voornaamelyk bedoeld, gedeeltelyk wel mede verstaan. Ook kunnen wy hem wel toestemmen, dat de Apostel in deeze woorden het oog gehad hebbe op JOEL II. welke Godspraak vs. 17. uitdruklyk was aangehaald. — Dan dewyl, volgens eene algemeene uitlegkundige regel, de gezegden altoos naar den aart der onderwerpen moeten verstaan worden: dewyl ook van allen, die Petrus toen hoorden, niet gezegd kan worden, dat hun die buitengewoone gaven des Heiligen Geests toekwamen: dewyl het ook niet gebleeken is, dat alle, die op Petrus woord toen geloofden, daar mede begunstigd

ſtigd zyn, naardemaal het van de Apostelen alleen gezegd word vs. 43. dat door hun veele wonderen en tekenen geſchiedden, het geene 'er nopens de andere geloovigen niet gemeld word: —— zoo menen wy, gronds genoeg te hebben, om onder *de belofte*, door Petrus zynen toehoorereren geëigend, ook mede de gewoone en ter zaligheid leidende gaven des Heiligen Geests, en de goederen des genade-verbonds, door welker mededeeling God zich bewyst een God van zondaaren te zyn, en die hun, op hun geloof in het Evangelie, door den doop verzegeld wierden, vs. 41. te verſtaan. —— En deeze gewoone gaven des Heiligen Geests, deeze belofte, die de Apostel tevens toeëigent aan de Kinderen, welken ook de Heer VENEMA, l. c. pag. 544. in den eigenlyken zin verſtaat, (die men ook niet kan uitſluiten, by aldien men ook onder die benaaming hier de nakomelingen verkoos te verſtaan) kunnen dan hier voldoen, om dit gezegde van Petrus, als met de even aangehaalde Godlyke belofte aan Abraham inſtemmende, te beſchouwen, om Gods vriendelykheid en liefde tot de Kinderen daar uit op te maken.

§. LI.

Hoe ruim en uitgeſtrekt nu deeze Godlyke verbonds-beloften zyn, verklaarde God zelve,

wen Hy, in zyne wet, tot aandrang zyner eisschen, zynen haateren niet alleen geduchtste bezoekingen dreigt in het derde en vierde lid, maar ook zynen liefhebberen volvriendelyk zyne gunsten op eene milddaadigste wyze belooft. *Ik doe*, sprak Hy, *barmhartigheid aan duizenden der geenen, die my lief hebben, en myne geboden onderhouden*. EXOD. XX vs. 5. DEUT. V. vs. 9. Wy hebben over deeze plaats hier boven, §. 26. reeds iets aangemerkt, en gezien, dat zommige Uitleggers daarin grond voor der Kinderen zaligheid zoeken, uit aanmerking van derzelver vroegere Voorouderen: en dat zommige het woord, door *duizenden* vertaald, liever voor geslachten, ofte familien, en dus van gelyktydig levende volken, dan van de afdaalende liniën nemen. Dan hoewel dat woord in die betekenis ook voorkomt, zouden wy echter de opvolgende geslachten daar door liever verstaan, dewyl deeze *duizenden* hier overstaan tegen het *derde en vierde lid*, en de barmhartigheid, aan geene te bewyzen, dus verbeeldt word de straffende en wraekende bezoeking, die deezen tot haare voorwerpen hebben zou, zoo zeer te overtreffen, als duizend een drie- of vier-tal opwegen. —— En de zwaarigheid, die men zich hier by dan maakt, uit hoofde dat 'er maar een vierde omtrent van dat groote getal zich kon laaten opsommen, menen wy, dat men zeer gemaklyk kan oplossen, door

een

een rond en bepaald getal voor het onbepaalde te nemen, het geene in alle zaaken gebruiklyk is, en in den ſtyl der heilige Schryveren dikwyls plaats heeft. En van deeze in de Rhetoriek zoo genaamde *Synecdoche*, vindt men veele voorbeelden verzameld by GLASSIUS, *Philol. Sacr.* Lib. II. Tract. 1. cap. XV. *edit.* DATHII, pag. 1257. gelyk ook FLACIUS ILLYR. op het artikel *Milli*, *Clar. ſcript.* p. 664. daarvan ſtaaltjes had opgegeven, die ook, *Ibid.* P. II. pag. 154. dit als eene uitlegkundige regel had voorgeſteld. —— Deeze verklaaring nu, waarby men de opvolgende geſlachten verſtaat, krygt ſterkte uit eene gelykluidende Gods-verzekering, DEUT. VII. 9. daar God zich noemt *een getrouwen God, die het verbond en de weldaadigheid houdt dien, die Hem lief hebben, ende zyne geboden houden* לְאֶלֶף דּוֹר, *tot in duizend geſlachten.* En deeze ſchynt ook de zin van deeze uitdrukking te zyn EXOD. XXXIV: vs. 7. daar wy *veele duizenden*, welken God de weldaadigheid bewaart, in zyne vergevende barmhartigheid doet ondervinden, insgelyks tegen de *Kinderen en Kinds-kinderen in het derde en vierde lid* vinden overgeſteld. Duidelyk is die zin ook te zien in Davids uitbreiding van deeze uitdrukking, wen hy Pſalm CIII. vs. 17. 18 zegt: *De goedertierenheid des* HEEREN *is van eeuwigheid tot in eeuwigheid over de genen, die Hem vreezen, en zyne gerechtigheid,*

(dat

(dat is, zyne *weldaadige getrouwheid*, gelyk het woord צדקה dikwys genomen word, en hier voor het naaste als eene dichtkundige omschryving van 't voorgaande woord חסד schynt voor te komen: daarheen ons ook de veeltyds in de heilige gedichten gebruikte overeenstemming der leden van het vers kan leiden,) *aan Kinds kinderen*. En vooral ook Psalm CV. 8. *Hy gedenkt zyns verbonds tot in eeuwigheid, des woords* (dat is der beloften) *dat Hy heeft ingesteld tot in duizend geslachten*, daar dezelfde uitdrukking is, die wy DEUT. VII. vs. 9. vonden.

§. LII.

Dan deeze heuchelyke en troostryke beloften, zal mogelyk iemand denken, raaken alleenlyk Gods echte Bondgenooten, waare geloovigen, en liefhebbers des Allerhoogsten, die in 't geluk van hunne Kinderen zich mogen verblyden: of, datze, op zyn ruimste, slechts zulken, die tot de uitwendige gemeenschap van Gods kerk en volk geroepen zyn; maar niet voor ongeloovigen, of zulken zyn, die van den waaren Godsdienst en deszelfs belydenis vervreemd leven, en dat overzulks de Kinderen der zoodanigen geen deel hebben in het goede, het welk deeze beloften behelzen. — Dog deeze twyfelingen beneemt ons de Apostel Paulus,

Paulus; en leeraart, dat ook de Kinderen, van welken een der Ouderen, de vader of moeder een ongeloovige, ofte een heiden is, de voorwerpen van Gods vriendelyke toegenegenheid, en niet onrein, maar *heilig* zyn, 1. KOR. VII. vs. 14.

Over deeze plaats is vaak en veel van de Uitleggeren geschreeven. Onder anderen heeft de Heer VENEMA, l. c. p. 546 & seq. zich daar over ook breedvoerig uitgelaaten, en getoond, hoedanig men die heiligheid der Kinderen niet, en al verstaan moet. Ze is naamelyk, naar zyne verklaaring, de waare heiligheid, die het recht tot de goederen van het heilverbond en Gods gemeenschap medebrengt, het welk de Kinderen in hunne Ouderen bezitten: moetende de Kinderen naar den besten van de Ouderen gerekend worden, gelykerwys God ze ook goedgunstig rekent.

Deeze verklaaring, die op de onderstelling van den Hoogleeraar gebouwd, en ter ondersteuning van deszelfs gevoelen aangedrongen is, kan, by aldien men ze in alle haare deelen ook niet mogte aanneemen, en ten aanziene van zulke vroeg-stervende Kinderen liever de inwendige en wezenlyke door Gods Geest gewrogte heiligheid verstond, althans ook voor ons gevoelen dienen. „ Deeze is Gods Goed-

„ gun-

„ gunstigheid , en deeze , gelyk de Apostel
„ ons verklaart , de mening van den beloven-
„ den , dat Hy de belofte , aan Abraham ge-
„ daan , ook heeft willen uitstrekken over Kin-
„ deren , van welken een der Ouderen , de va-
„ der of moeder een geloovige is , niet tegen-
„ staande de andere , de man of de vrouw een
„ ongeloovige ware." Dus schreef hier over FORBESIUS , l. c. L. X. cap. 10. §. 4. De Kinderen overzulks , die uit zulk een gemengd huwlyk verwekt zyn , kunnen van het heil-verbond , van de beloften , van de genade Gods en een eeuwig heil niet uitgesloten worden.

§. LIII.

Is 'er nu , naar Paulus leer , hoop voor de zaligheid van zulke vroeg - stervende Kinderen , waar van slechts een der Ouderen een geloovige is , maar de andere een ongeloovige ; wy behoeven die hoop omtrent de Kinderen niet op te geven , alhoewel ook derzelver Ouderen beiden ongeloovige , van God , van zyn verbond , van zyne beloften , van zynen dienst en gemeenschap ten eenemaal vervreemd en verstoken zyn. Want in deezen toestand en dat gedrag der Ouderen deelen de Kinderen nog niet , zoo lang ze nog van het gebruik der rede versteken , en in hunne onnoozelheid zyn. Immers God getuigt van zyne wegen met sterve-

lin-

ftingen, dat Hy zich daaromtrent deezen vasten regel heeft voorgefteld, dat *een zoon de ongerechtigheid zyns vaders niet dragen zal.* Ezech. XVIII. vs. 20. dat is, dat ze hem niet toegerekend, en hy daarom niet fchuldig verklaard worden, of aan ftraf onderhevig zyn zal. En deeze waarheid betoogt God, door den Profeet, uitvoerig in dat hoofdftuk, in veele byzonderheden, en de verklaaring van gevallen. Hy gaat daar mede dat heilloos fpreekwoord tegen, waar mede zy zich zelven verontfchuldigden, en des Heeren weg, als onrechtvaardig, veroordeelden: *De Vaders hebben onrype druiven gegeten, en de tanden der Kinderen zyn ftomp geworden.* vs. 2. Hy getuigt vs. 4. *Ziet! alle zielen*, ofte perfoonen, gelyk dat woord hier te kennen geeft, *zyn myne: gelyk de vader, alzoo ook de zoon, zy zyn myne.* Waar mede God verklaart, dat Hy, de Schepper en Onderhouder van allen, zyne weldaadigheden ook voor allen gereed heeft, allen den toegang tot zyne gunften open ftelt, mids zy, door eigen fchuld en moedwillige boosheid, dien zich zelven niet toeftoppen, en zich daar van uitfluiten. Maar dit doen de zulken dan ook, gelyk in eigen perfoon, alzoo ook voor hunne eigene rekening. God, die de Rechter der gansche aarde, en verre is van onrecht, zal een iegelyk vergelden naar deszelfs eigen werk: een iegelyk zal zynen eigen last dragen, en voor

Hem,

Hem, in eigen perſoon aanſpreeklyk zyn: de zoon zal hier voor zynen vader, zoo weinig, als deeze voor geenen, inſtaan en last dragen; *maar die menſch, die zondigt, die zal ſterven.* En *Ik zal*, zegt de Heere insgelyks, *Ik zal u rechten, o huis Israëls! een iegelyk naar zyne wegen.* En deeze is de zin ook van onze aangehaalde woorden.

Is dit nu eene waarheid, ofte eene regel in Gods handelwyze, die Hy, ten aanziene van de menſchen, zelf in dit leven, en ten aanziene van hunne uitwendige lotgevallen beſtendig waarneemt; hoe veel te meer moeten wy dan niet denken, dat dit gelden zal ten aanziene van der menſchen eeuwig lot na dit leven? Daar en dan zal de zoon niet dragen de ongerechtigheid van zynen vader, en om der Ouderen ſchuld zal geen Kind verloren gaan. —— Die eene zonde en eerſte overtreding van onzen eerſten en algemeenen Stam-vader is het dus alleen, die allen deszelfs nakomelingen word toegerekend, die hen voor God ſtrafſchuldig en doemwaardig doet zyn, die ons allen in dien ſtaat bragt, dat wy kinderen des toorns zyn van natuur; maar niet de zonden van onze andere Voorouderen, of naaste Ouderen. Om deezen zal niemand rechtſtreeks gevaar loopen van een eeuwig heil te moeten derven. Geen Kind, zoo lang het de voetſtappen van zyne godlooze Ouderen niet drukt.

En

En dit gevolg leiden wy op dezelfde wyze af, het gaat ook even zoo vast, als wanneer men beweert, dat het verzuim, ofte verwaarloozen van besnydenis, of doop, wanneer by den Ouderen alle schuld daar van is, den Kinderen niet tot verdoemenis, of nadeel zal strekken. Gelyk wel eer God eens, niet Moses onbesneden zoontje, maar Moses zelv, 'skinds Vader, om dat dezelve de besnydenis van zyn zoontje verzuimd had, met den dood dreigde. Exod. IV. vs. 24—26.

§. LIV.

Moeten wy hier uit besluiten, dat 'er ook, ten aanziene der Kinderen van godlooze Ouderen, hoope is, dat, wen ze in hunne onnoozelheid sterven, hun lot na dit leven, door de tusschenkomst van Gods menschlievende ontfermingen, beter, dan dat van hunne Ouderen, en gelukkig zyn zal, dewyl der Ouderen zonde hun niet toegerekend zal worden, en van elders het goede hun word aangebragt. Wy mogen dit ook daar uit besluiten, dat God, by dien zelfden Profeet, Hoofd. XVI. vs. 20. nopens het oude Israël, een volk, dat toen ten uitersten verbasterd, en zeer diep vervallen, aan snoodste afgodery, erger vaak dan veele heidensche volken, en aan hemel-tergende gruwelen schuldig was, nog getuigt, welk eene be-

betrekking Hy op derzelver onnoozele Kinderen had: juist wanneer zy omtrent die onnoozele wigtjes de maat hunner ongerechtigheden vol maakten en zich op de yslykste wyze in onnatuurlyke schenddaaden zoo liefdeloos omtrent hun kroost, te buiten gingen, betuigt God, dat Hy zyne liefde omtrent hunne tedere spruitjes geenzins had afgelegd. *Voorts*, zegt Hy, om hunne opgestapelde zonden en schulden, waarin Hy by opklimming voortgaat, hun te verwyten, en, hoe ze van kwaad tot erger waren overgeslagen, hun onder het oog te brengen: *Gy hebt daarenboven uwe zoonen en dochteren, die gy my gebaard hebt, genomen, en hebt ze uwen Afgoden geofferd, om te verteeren. Is 't wat kleins van uwe hoereryen?* Welke vraag hier van eene sterk overtuigende kracht is, en op hunne eigene konsciëntsie ter beantwoording gelegd word. —— *Dat gy*, dus vaart God voort, *myne Kinderen geslacht, en ze overgegeven hebt, toen gy dezelve voor hun door het vuur hebt doen doorgaan.*

Onderstellende, dat hier die gruwelykste Molochs-dienst, die het levendig verbranden der Kinderen medebragt, bedoeld is, daar wy ons nu niet verder over uitlaaten, meenen wy, dat hier vooral nadruk steekt in die woordjes MY en HUN, tweemaal hier in tegenstelling komende: die gy MY gebaard, en HUN geofferd hebt:

hebt: MYNE kinderen hebt gy —— —— —— tot vuur-offers gemaakt voor HUN. De Kinderen, die Gode toekwamen en zyn eigendom waren, hadden derzelver heillooze en onnatuurlyke Ouderen den Afgoden toegewyd. Zoo wreed nu en onmenschlyk dit laatste was, zoo zeer betuigt God zich toegenegen en mededogend in zyne eerste, zyne betrekking op die Kinderen verklaarende, uitdrukking.

Eigent God zich nu die Kinderen toe, welken Hy ook verklaart Hem geboren te zyn, en dus van het begin van derzelver bestaan af zyn eigendom te zyn, wat kunnen wy minder daarby denken, dan dat Hy dezelve als voorwerpen zyner toegenegenheid, zyner ontfermende en gunstryke liefde, liefde, die geheel anders, dan die onnatuurlyke Ouders, handelde, wil aangemerkt hebben: dat Hy hun God, en een genadige, een rechtgeaarte Vader wil zyn en is: dat is, die hen met geluk, met heil en zaligheid begunstigt. Kan nu dit, ten aanziene van die onnoozelen, die ongelukkigste slacht-offers van de wreede bygeloovigheid hunner Ouderen, in dit leven, ten minsten daar ze baat van hebben, of gebeterd door worden, geen plaats hebben; dan moet die heuchelyke Gods-betrekking zoo iets behelzen, het geene voor hun overblyft en weggelegd is na dit leven, om dan het voorrecht van Gods

Kinderen, en het geene die heilryke betrekking medebrengt, te genieten.

Nu is 't wel waar, dat de uitdrukking van *myne kinderen*, in het afgetrokkene beschouwd, ook zou kunnen genomen worden in dien zin, in welken zich God, als de Schepper en Opper-heer, de menschen in 't gemeen, levenlooze dingen, en zelf het Heel-al toeëigent, PSALM L. vs. 10. 12. XXIV. vs. 2. Dan in dien zin zoude die uitdrukking, in dit verband van zaaken, en by die tegenstelling, die hier gevonden word, ten eenemaal flaauw en krachteloos zyn: in dien zin moeten ook die God-vergetende Ouders, en zelf, die Afgoden, ofte derzelver beelden gezegd worden Gods te zyn, en wat zou 'er dan voor die Kinderen in die uitdrukking overblyven? —— Ook is het zeker, dat de eerst-geborene, volgens eene oud-wettische bepaaling in het byzonder Gode toekwamen en heilig waren, en in dat opzicht zommige Kinderen, wegens zulk een geboorte-lot, als Gods Kinderen kunnen aangemerkt worden. Maar ook dat kan hier niet voldoen, naardemaal de voorrechten der eerstgeboorte den Zoonen alleen eigen waren, en niet de Dochteren raakten, die hier echter zoo wel, als de Zoonen, ook zyn uitgedrukt, en zonder bepaaling geofferd aan de Afgoden, gelyk wy uit Hoofd. XX. 26. moeten opmaken.

Behal-

Behalven dat ook de ſtam Levi, in de plaats der eerst-geborenen, van alle de ſtammen Israëls, volgens eene uitdruklyke bepaaling, in het byzonder Gode heilig en gewyd was. — En hoewel het eindelyk ook zeker is, dat in ons Hoofdſtuk eene uitvoerige beſchryving en een duidelyk vertoog is van dat uitwendig Volks-verbond, het welke God met Israël op Sinaï heeft opgerecht, uit het welke niet volſtrekt de zaligende heil-goederen van het genade-verbond voortvloeijen: en dat deeze uitdrukking, van dien kant beſchouwd, die ſterkte en kracht van bewys niet zou hebben; zoo is het echter ook buiten tegenſpraak, dat het uitwendig en Sinaïtiſch verbond op het wezenlyk en inwendig genade-verbond zyn opzicht en betrekking had, en het zelve onderſteide. Zeker is het tevens, dat de vroeg-ſtervende Kinderen der Israëlleren van dat oude en ſchaduwachtig verbond de minſte voordeelen niet trokken, het welk alleen den volwasſenen zekere voorrechten uitleverde.

Zal het dus, de zaak van alle kanten beſchouwd zynde, niet volſtrekt zonder zin, zonder kracht en betekenis zyn, dat God zich hier die Kinderen toeëigent, en, ondanks derzelver bitterst lot, het welk hen uit dit leven zoo vroegtydig wegſcheurt, zyne betrekking op dezelve verklaart, dan menen wy, in die

eerst-gemeldde zaaken en onze gegevene verklaaring den grond en de reden van die uitdrukking te moeten stellen: dan is, zoo wy iets zien kunnen, ons besluit, voor onze mening, uit deeze plaats opgemaakt, gegrond en veilig.

§. LV.

Heeft God daarenboven, ook zelf met eenen plechtigsten eed, betuigd en gezwooren; dat Hy *den dood des zondaars* niet wil, en daar *geen lust aan heeft*, EZECH. XVIII. vs. 32. en XXXIII. vs. 11. zien wy in het verband, waar in die gewigtigste verzekering voorkomt; dat God zyn volk tot het verlaaten van hunne snoode en doodelyke wegen, en tot eene ongeveinsde bekering ernstigst vermaant, en deeze zyne vermaaning met de krachtigste reden, van 's volks eigen en wezenlykste belangen ontleend, aandringt: dat Hy hen zoo roerend opwekt, om zich tog op dien weg te begeven, op welken Hy zyne gunsten, en hen waarlyk en eeuwig gelukkig makende weldaadigheden, op eene Hem betaamende wyze, aan hun kon uitlaaten en mededeelen: dat Hy wyders hun onder het oog brengt, dat de rampen en onheilen, het verderf en de straffen, die hun overkwamen, van Hem niet met genoegen, niet met vermaak hun wierden toegezonden: dat Hy zoo met hun niet handelde, om hen te be-

bedroeven en verdriet aan te doen, of dit flechts bedoelde in de ellenden, die hen troffen; maar dat zy zich zelven en moedwillig die onheilen, de gevolgen hunner boosheden, op den hals haalden, den dood vruchten droegen, en zich in een rampzaligst verderf ftorteden: dat zy Hem noodzaakten, om hun dus de vergelding hunner handelingen rechtvaardig te laaten overkomen; — dan kunnen immers de Kinderen aan, die moedwillige overtreding der Godlyke wetten, en die hardnekkige ongehoorzaamheid, de oorzaak en fchuld van het verderf en den dood der volwasfenen, niet fchuldig gerekend worden: dan moet immers die godlyke afkeerigheid van den dood des godloozen hun in het byzonder te baat komen, en ten aanziene van hun wil in de eerfte plaats, en in de meeste kracht gelden; dan moeten wy hier uit billyk befluiten, dat God lust heeft in der Kinderen leven, en genegen is, om hen gelukkig te maken: dat Hy dit met vermaak doet, en hen, die voor geluk onvatbaar dit leven verlieten, na deezen tyd met een beter leven begunftigen zal. Zyn de Kinderen, als Kinderen, niet in eene natuurlyke onmogelykheid, om zalig te worden; hebben ze nooit iets gedaan, waardoor ze zich den dood en de rampzaligheid konden op den hals haalen; dan ftrookt het immers met deeze verklaaring van Gods afkeer van der menfchen rampzaligheid, van zynen toegene-

genen Wil, om zondaaren te behouden, dat wy de Kinderen daar van niet uitsluiten: en dat Hy hen, alhoewel ze onder den geestelyken dood liggen, door zyne Genade bewaare voor den eeuwigen dood, en met het geestlyk en eeuwig leven begunstige.

§. LVI.

Dat eindelyk de Kinderen, *als Kinderen*, ook een voorwerp van Gods liefde zyn, daar van hebben wy in den jonggeboren Salomo een bewyzend voorbeeld. Wy vinden nopens hem aangetekend, dat zyn Vader David hem den naam Salomo gaf; *om dat de* HEER *hem lief had*; die daarenboven ook nog op zyn bevel en bestelling, door dienst van den Profeet Nathan deszelfs naam liet spellen *Jedid-jah*, 1 SAM. XII. vs. 24. 25. — David moet in zyn gemoed eene overredende kennis en groot vertrouwen gehad hebben, dat dit zyn zoontje een van God geliefd Kind was; dewyl dit als de rede word opgegeven, waarom Hy aan het zelve den naam *Salomo* gaf. En dit moeten wy te meer denken, dewyl zyn huwlyk met Bathseba, ten aanziene der wyze, op welke hy ze zich tot eene vrouw nam, de wettigste niet was, en geenzins van God was goed gekeurd: dewyl ook het Kind, voorheen by haar verwekt, ten blyke van Gods ongenoegen in Davids

vids handelwyze, door eenen vroeg-tydigen dood wierd weggerukt. Om nu nopens dit, het tweede Kind van hem uit dezelfde vrouw geteeld, anders te denken, en het zelve als een voorwerp van Gods Liefde te kunnen aanmerken, moet hy immers reden gehad hebben, die hem ſterkte en zekerheid genoeg gaven, om daar van dit openbaar en blyvend bewys-teken te ſtichten, en dit Kind zulk eenen naam, die dit uitdrukte, den naam *Salomo* te geven. En hierin word hy, van Gods wege, door den Profeet Nathan bevestigd en verſterkt. Deeze Gods-gezandt, die David voorheen over zyne zonden wel ernſtig beſtraft, en die droevige en bedreigende boodſchap gebragt had van Gods bezoekende oordeelen, den dood van het in overſpel by Bathſeba verwekte Kind, en de rampen over Davids huis, die moet nu, by eene tweede en plechtige bezending, in Gods naam, David vertroosten en verblyden met de verzekering van Gods liefde tot dit zyn Kind; en daar van dit openbaar en blyvend bewys ſtichten, dat hy het *Jedid-jah*, dat is, een *geliefde des Heeren* noemde. — Is nu die naamgeving aan dit Kind, gelyk doorgaans plaats heeft, al haast na deszelfs geboorte, in de eerſte dagen van deszelfs leven geſchiedt; of ten minſten by deszelfs beſnydenis plechtig voltrokken, en dus eer dit Kind nog goed of kwaad gedaan had, het was dan uit Gods vrye Gena-

 de,

de, en eene onverdiende liefde, waar mede Hy dit Kind omhelsde. —— En dat hier in een voorbeeldig uitzicht lag, om door den jongen Salomo den Mesfias, by uitftek Gods geliefden Zoon, te doen voorgefteld worden, is by de Uitleggers wel aangemerkt; dan tot ons doelwit merken wy in dit geval en deeze gebeurtenis een ftaaltje aan van Gods liefde tot de Kinderen, ook toen reeds, alhoewel Salomo tot een volwasfen ouderdom en mannelyke jaaren beftemd was, en in het vervolg van tyd de vruchten deezer liefde van God by uitnemenheid ftond te genieten, in deszelfs eerften leeftyd omtrent hem zoo plechtig verklaard.

§. LVII.

Deezen omtrent de Kinderen toegenegenen Wil heeft de Zaligmaker ook duidelyk te kennen gegeven, MATTH. XVIII. vs. 2—14. By gelegenheid eener vraag van Jezus leerlingen, die, met de algemeene Joodfche vooroordeelen van dien tyd ingenomen, van een aardfch koningryk van Mesfias droomden, en het onder zich niet eens konden worden, wie van hun in dat gewaande Gods-ryk de aanzienlykfte plaats bekleeden zou, en daarom de beflisfing van dat ftuk aan hunnen Meester billyk opdroegen, — zien wy, dat de Heiland een Kind roept, in het midden van de twistende vraaggeren ftelt, en

daar

daar van aanleiding neemt, om hun eene ongeveinsde nedrigheid, uit het voorbeeld van dat Kindeken te leeren, als de eerste en aangelegenste eigenschap, die 'er in zyne echte aanhangeren en deelgenooten van zyn zalig Gods-ryk vereischt wierd, ernstig aan te pryzen. —— Alhoewel het nu zeker is, dat die godlyke Leeraar onder de benaaming van *Kinderen* en *kleinen*, zyn oog gehad heeft op wedergeborenen, geloovigen, zagtmoedigen en nedrigen van aart; dewyl dus zyne vermaaning ter bereiking van zyne oogmerken voldoen, zynen twistenden Leerlingen tot een antwoord, en ter vernedering van hunnen hoogmoed dienen moest; —— kunnen echter de Kinderen, in den eigenlyken zin, hier ook niet uitgesloten worden. Want Hy riep 'er een tot zich, stelde het in 't midden, en tot een leer en voorbeeld van die zedelyke geaartheid en deugd, die Hy zoo ernstig aanprees, vs. 2. Deeze zyn immers ook die *kleinen*, welken Hy geenzins veracht, of geërgerd wil hebben, *welker Engelen in de hemelen altyd het aangezicht zyns hemelschen Vaders zien.* vs. 10. dat is, welker beschermers en heilgedienstig bevorderende Geesten by God zelve tot de grootste eer worden toegelaaten. Op de Kinderen past dus ook het gezegde vs. 11. *Want de Zoon des menschen is gekomen, om zalig te maken het geene verloren was.* En dit is eene nieuwe rede ter waarschouwing tegen de beledi-

ging

ging dier kleinen, aan welken de Zaligmaker zich ook zoo zeer laat gelegen zyn. Hier word dus *dat verloren is*, (το ἀπολωλὸς) met *de kleinen*, vs. 6. 10. en *de Kinderkens*, vs. 3. 4. 5. naamen, die op het vs. 2. eerstgemelde *kindje* zien, verwisseld, en onder die benaamingen een en het zelfde onderwerp in den letterlyken zin, en 's Heilands zinspeeling bedoeld. En hier uit blykt de kracht van aandrang van 's Heilands vermaaning, en teveus de kracht van ons bewys uit deeze plaats. Zyn nu de Kinderen, gelyk alle menschen, verloren, door den val van onzen eersten Stam-vader, ellendig en ten eenemaal ongelukkig geworden, dat ze, aan zich zelven gelaaten, eeuwig moesten verloren gaan en omkomen; de genade van den Heere Jezus Christus, en de vrucht zyner menschwording, die vóór het menschdom tot heil strekt, brengt den Kinderen dan ook de zaligheid aan: en van dit gevolg zyner komst in het vleesch mogen ze niet uitgesloten worden.

En deezen zynen en zyns Vaders ernstigen wil, om de zulken zalig te maken, bewyst de Heiland nader met de ophelderende gelykenis van het verloren schaap, vs. 12. 13. waarin de yverige pogingen van eenen bezitter van honderd schaapen, die geen moeite ontziet, geen gevaar ook, daar de negen-en-negentig aan mogten bloot gesteld worden, schroomt, om het

het eene verlorene wederom te krygen, levendig word uitgebeeld, en met dit besluit, het welk de Heiland uit die vergelyking opmaakt, vs. 14. *Alzoo is de wil van uwen hemelschen Vader niet, dat een van deeze kleinen verloren gaa.* Schoon deeze uitspraak nu ook op nieuws wedergeborenen, op zwakken in het geloof, en niet verre gevorderden in de genade ziet; mogen hier echter ook de eigenlyke Kinderen niet uitgesloten worden, dewyl deeze geheele redenvoering van dat Kind, het welk in het midden der onderwys-ontvangende Leerlingen gesteld was, vs. 2. ontleend is: en het eene zeer harde of ongelyke vergelyking zoude geweest zyn, wanneer het letterlyk onderwerp, en all het gezegde daar van hier by geheel moest uit het oog gelaaten worden. Van dat eene Kind vs. 2. neemt immers de Heiland aanleiding, om van *Kinderen* in het meervouwig getal te spreken, vs. 3. en vs. 4. meldt Hy wederom van *dit Kindje*, (το παιδιον τυτο), en dit stelt Hy vs. 5. naar deszelfs eigenschappen ten voorbeelde; *zoodanig een Kind* (παιδιον τοιυτον) in den oneigenlyken zin; ofte van eene eigenschap, die een zinbeeldig Kind voorstelt, vinden wy vs. 6. *deeze kleine, die in my gelooven*, en deeze komen wederom voor vs. 10 en 14 De eigenlyke betekenis kan, overzulks, in dit beloop van redenen niet gescheiden worden van de oneigenlyke, of deeze met uitsluiting van

geene

geene aangenomen worden. „ De Heere ge-
„ bruikt hier een gemengd voorstel, het geene
„ zoo wel uit eene reden, als uit eene hande-
„ ling bestond. Hy roept hierom een Kind tot
„ zich, en stelt het zelve te midden van de
„ twistende en vraagende: dog Hy verklaart
„ daarop aanstonds ook, wat Hy met dit voor-
„ beeld van dit Kind bedoelde, en hun onder
„ het oog brengen wilde." Dus heeft BULLINGERUS zeer wel over deeze plaats aangemerkt.

§. LVIII.

En hier in worden wy bevestigd, wanneer wy den Heiland die zelfde vriendelyke toegenegenheid tot de Kinderen andermaal zien uitdrukken: Toen men *Kinderkens tot Hem bragt, op dat Hy hun de handen opleidde, en bad*, MATTH. XIX vs. 13—15. Het woord παιδια, hier en by MARK. X. vs. 14—16. gebruikt, gelyk ook τα βρεφη, by LUK. XVIII. 15—17. voorkomende, bepaalt ons tot kleine, jonge Kinderen, in den eigenlyken zin te verstaan, die van hunne Ouderen, of anderen tot Jezus gebragt wierden, met dat Godvruchtig oogmerk, dat ze aan zyne weldaadige zegeningen aanbevolen wierden, en in zyne gunsten deelen mogten. Wanneer nu 's Heilands zendelingen die onderneeming niet zeer gunstig opnamen, en

en als te laag by die verhevener bezigheden, met welken hun Meester bezet was, aanmerkten, en der Kinderen aanvoerderen, gemelyk en geſtoord over dat voornemen, berispten en wegdreven, wierden ze van den Zaligmaker in deezen ontydigen yver geſtremd: vol van kinder-liefde, en een uitgebreid hart over dezelve hebbende, kon hy zulk een onvriendelyk gedrag niet goed keuren: *Laat*, zegt Hy, *de Kinderen tot my komen, en verhindert ze daar in niet.* In welke woorden Hy zyne tederſte toegenegenheid tot de Kinderen, en hoe zeer Hy derzelver heil te bevorderen, en aan de godvruchtige pogingen en bedoelingen van derzelver Ouderen te beantwoorden gereed ware, duidelykst ontdekte. Dan dit niet alleen, maar ook de reden daar van, en hoedanig men die Kinderen moest aanmerken, verklaarde Hy nader: *Want der zulken is het koningryk der hemelen.* En wat kon 'er duidelyker gezegd worden, om hen voor de voorwerpen zyner ontfermende liefde, deelgenooten van Gods zalige gemeenſchap, en erfgenaamen van een eeuwig leven te verklaaren: om der Ouderen hoop te bevestigen, en ons aangaande het gelukkig lot der vroeg-ſtervenden gunſtige gedagten in te boezemen. Zyn gezegde bevestigde nu ook de Heer met daaden, die daar mede ſtrookten, en de gezindheid van zyn hart omtrent de Kinderen openbaarden. *Hy omhelsde ze, Hy leide*

zyne

zyne handen op hen, *en zegende hen*. „ Dat
„ de Kinderen, zegt CALVINUS over deeze
„ plaats, Hem toekomen niet alleen, maar
„ ook Hem lief waren, bewees die omhelzing.
„ Ook was die oplegging der handen geen yde-
„ le ofte vruchtelooze handeling: te vergeefs
„ heeft ook Christus voor hun niet gebeden.
„ Kon Hy ze ook wel Gode aanbieden, zon-
„ der hen met een rein hart te begiftigen? En
„ wat bad Hy anders, dan dat ze onder de Kin-
„ deren van God wierden opgenomen? Zy
„ zyn, by gevolg, wedergeboren geweest tot
„ de hoope der zaligheid: zy behoorden, ge-
„ lyk die omhelzing uitdrukte, tot de Kudde
„ van Christus."

Maakt nu de Heiland hier ook wederom een gebruik van, tot leering en vermaaning voor zyne aanhangeren, die in het zedelyke met de hoedanigheden van Kinderen moeten voorzien zyn, om voor echte Onderdaanen van Gods koningryk te kunnen doorgaan, gelyk wy by MARK. vs. 15. en LUK. vs. 17. vinden, waar door dan de benaaming van *Kinderen* in den oneigenlyken zin word overgebragt: wy zien daarin, hoe de Heiland, die altoos zogt nuttig te zyn, van alle voorkomende gelegenheden zyn gebruik maakte, om zyne toehoorers met heilzaame lessen te onderhouden: en in zoo verre krygen deeze woorden dezelfde gedaante

met

met de voorgaande plaats. Dat neemt echter geenzins weg, dat de Kinderen, in den eigenlyken zin, het rechtstreeksche onderwerp der reden blyven, en in de gemeldde zegeningen van Christus deelen.

Dan dewyl zy, die de Kinderen tot Jezus bragten, ongetwyfeld geloovigen geweest zyn, die voor zich zelve prys op Jezus gunsten stelden, in welken zy de Kinderen gaarne wilden doen deelen, zal men mogelyk denken, dat hier slechts de voorrechten der Kinderen van geloovige Ouders in aanmerking konden komen. De Heer VENEMA, l. c. p. 544 & seq. verklaart deeze woorden dus, en beroept zich daar by voornaamelyk op het woordje τοιούτων, *der zulken*, in onderscheining van τούτων, *derzelven*, als of dat ons tot de uitsluiting van andere Kinderen, die *zoodanige* niet waren, bepaalde. En by deeze uitlegging behouden ze niet veel kracht, om daar uit de zaligheid der Kinderen in het gemeen te bepleiten. —— Maar dewyl hier van de Ouderen niet eens rechtstreeks gemeld, in het onbepaald gelaaten word, of zy wel eens, dan of het andere lieden geweest zyn, die de Kinderen tot Jezus bragten: dewyl, by aldien 'er in dit geval aan der Kinderen Ouderen zoo veel gelegen was, men van dezelve wel eenige melding zou mogen verwacht hebben, die 'er echter niet voorkomt; naardemaal

'er by MATTH. vs. 13. slechts gezegd word: *toen wierden 'er Kinderkens tot Hem gebragt*, en by MARK. vs. 13. gelyk ook by LUK. vs. 15. *Zy bragten*, ofte *men bragt de Kinderkens tot Hem*: en indien wy ook al, gelyk meest waarschynlyk is, aannemeen, dat de Ouderen zelve hunne Kinderen tot Jezus gebragt hebben —— zoo blyven echter de Kinderen, van wien ze ook tot Jezus mogen gebragt zyn, de hoofdpersoonen in dit vertoog, en de voornaame onderwerpen van 's Heilands behandeling en gezegden. Worden nu deeze Kinderen wel nader bepaald door het voornaam-woordje τοιουτοι, als *zulken*, dan kunnen wy daarin nog niet zien, het geene ons op de Ouderen, die op zyn best slechts ingewikkeld hier gemeld waren, en der Kinderen betrekking op hun, zou moeten terug wyzen. De Ouderen kunnen hier, naar het ons voorkomt, even zoo weinig als in het voorgaande gelykſoortig geval, toen de Heiland een Kindje nam, en het in 't midden stelde, in aanmerking komen; want uit beide gevallen trekt Hy het zelfde gebruik tot leering en vermaaning van zyne toehooreren. —— En wy kunnen te minder op dat woord staan, dewyl het met anderen wel verwisseld word, en op het zelfde nederkomt; want MATTH. XVIII. vs. 5. vinden wy τοιουτον voor τουτο, vs. 4. en vs. 6 en 10. komt het voor αὐτων, en wederom vs. 14. voor τουτων. En by MARK. IX. vs. 37. is

is 'er τοιούτων, maar by LUK. IX. vs. 48. vinden wy daar voor τοῦτο τὸ παιδίον —— Wy besluiten dus billyk, dat in de beide gevallen die eigenschap van ongeveinsde nedrigheid en eenvouwigheid meer, dan het geloof der Ouderen, in aanmerking moet komen, en de hoofdzaak zy, die de Heiland bedoelt, en waar omtrent Hy de Kinderen tot voorbeelden van navolging stelt. En deeze eigenschap kan niet gezegd worden in de Kinderen van geloovige Ouderen alleen plaats te hebben; maar ze is, zonder bepaaling ofte uitsluiting, eigen aan de Kinderen in het gemeen. En hierom kunnen wy des Hoogleeraars verklaaring, in dat opzicht, niet aannemen, maar menen, dat de Kinderen in het gemeen hier moeten in aanmerking komen. Ook heeft de Heer VENEMA opgemerkt, dat de Uitleggers hier zwaarigheid gevonden hebben, om eigenlyke Kinderen te verstaan; dewyl dan alle Kinderen voor erfgenaamen der zaligheid moesten erkend worden, en hierom wilden ze liever aan Kinderen in den oneigenlyken zin des woords hier denken. Maar door zyne verklaaring over dat woordje τοιούτων meent hy die zwaarigheid weggenomen te hebben. Dan die zwaarigheid vinden wy hier in niet, en die verklaaring van dat woordje onnoodig en onvoldoende. Wy hebben ook reeds uit EZECH. XVI. vs. 20. en XVIII. vs. 20. gezien, dat God, ook zonder opzicht op de Ouders, en zelf de Kinde-

 ren

ren van zeer godlooze Ouderen, met zyn heil begunstige: en dit dient ons ook ter bevestiging van onze verklaaring over deeze uitspraak van den Zaligmaker.

§. LIX.

Zagen wy tot hier toe, wat 'er van Gods kant ter begunstiging van ons gevoelen diene (§. 43—58.), wy vinden in de Kinderen ook het geene ons in die gedagten bevestigt. En hier hebben wy aan den eenen kant derzelver onnoozelheid, en aan den anderen kant derzelver vatbaarheid voor de werkingen van den godlyken Geest, voor de genade van Christus, en voor het genot van zaligheid.

Wanneer wy hier van der Kinderen *onnoozelheid* spreken, verstaan wy daar door geenzins eene volstrekte onschuld: geenzins bedoelen wy daar mede, dat ze van erf-zonde, in toegerekende schuld en inklevende smet bestaande, zouden vry zyn; want dat alle natuurlyke afstammelingen van Adam hier aan schuldig en onderhevig zyn, hebben wy reeds hier boven verklaard. —— Maar dat ze aan geen daadelyke zonden, die door het nalaaten van het geene de godlyke wet gebiedt, en het doen van het geene ze verbiedt, begaan worden van volwassenen, onderhevig zyn. Want

van

van het gebruik der rede nog versteken, hebben zy geen bezef van zedelyke waarheden en beginselen, van eene verbindende wet, van verplichting, van het geene wy, als vry-werkende wezens, doen of laaten moeten: onbekeerlykheid noch ongeloof kunnen ook daadelyk in hun plaats hebben. Zy zyn dus vry van daadelyke zonden: vry ook van derzelver gevolgen, de schuld en de verdoemenis, voor zoo verre die daar uit voortkomen.

En deeze hunne onschuld heeft God wel eens zoo hoog gerekend, dat Hy, in zyne berispende aanspraak aan den Profeet Jonas, van veel meer dan honderd en twintig duizend menschen, die tusschen hunne rechter- en slinkerhand geen onderscheid wisten, dat is, van zulke onnoozelen gewaagde: dat de Rechtvaardigste Rechter deezen hunnen toestand, als eene rede, waarom Hy die groote Stad Nineve van den ondergang verschoonde, den gemelyken Boet-prediker onder het oog bragt, Jon. IV. vs. 11. „Waren al de mannen van Nineve, „ om hunnen valschen Godsdienst en diep in„ gekankerd bygeloof, het niet waardig, dat „ ze verschoond wierden; daar was echter ee„ ne groote menigte van kleinen en Kinderen, „ die wegens den ouderdom nog onnoozel en „ zwak, en overzulks aan geen misdaaden schul„ dig, en van bygeloof zich niet bewust zyn

 „ kon-

„ konden. Zouden nu deeze, billyk, ver-
„ schoond worden, zy hadden dan de hulp en
„ de zorg hunner Ouderen, om in het leven
„ te blyven, noodig. By hunnen tederen leef-
„ tyd van beleid en hulp versteken, wisten ze
„ zelf van geen onderscheid tusschen hunne
„ rechter en hunne slinker-hand." Dus schreef
hierover zeer wel BEN. ARIAS MONTANUS, *Comment. in h. l.*

Neemt nu God zoo veel belang in de tedere onnozele onschuld, dat Hy zulke jonge Kinderen niet verdelgen, maar voor den ondergang bewaaren wilde, welken Hy, zelf in de oorlogen, zelf na de versmaading van eenen aangeboden vreede, naar zyn uitdruklyk bevel, verschoond hebben wil, DEUT. XX. vs. 14. —— Worden in de oorlogen en algemeene rampen, die volken en naatsiën treffen, de onnoozele en weerlooze Kinderen, naar een natuur- en volken-recht, verschoond, gelyk 'er uit LIVIUS, PLUTARCHUS, SENECA, en anderen, by GROTIUS, *de Jure Belli & pacis*, L. III. c. XI. §. 9. aangetoond, en in deszelfs Aanmerkingen daarop nader bevestigd is. —— Worden zulken onder de monsters van wreedheid en bloeddorstigheid, die de menschlyke natuur als verzaakt hebben, en den naam van menschen onwaardig zyn, gerekend, die tegen de onnoozele jeugd zoo gewoed hebben, gelyk wy

no-

nopens Farao en Herodes uit de gewyde schriften, en nopens eenen Munatius Flaccus, uit VALERII MAX. *Dict. & Fact. memorab.* L. IX. c. 2. en by de Karthagers, by de verwoesting van de Stad Selinus uit DIODORUS SICUL. *Histor.* L. XIII. weeten. —— Hoe veel te meer, om hier van het mindere tot het meerdere te besluiten, zal het dan met de billykste handelwyze van den rechtvaardigsten Rechter strooken, dat Hy de zulken van een eeuwig verderf verschoone? Dit is een werk der godlyke goedertierenheid en gadelooze menschenliefde ten hoogsten waardig, dat Hy hen met zyne genade en een eeuwig heil begunstige.

En dus besluitende, gaan wy op die zelfde wyze te werk, als wy zien, dat God van Jonas eischte, Die Profeet was zeer gestoord over het verdorren van zynen wonder-boom, dien hy wilde verschoond hebben; maar God neemt daar uit aanleiding, om van het mindere tot het meerdere hem opteleiden, en by zulk eene wyze van redekavelen hem de rechtmaatigheid zyner handelwyze te doen bezeffen. *Gy verschoont*, zegt God, *den wonder-boom — — en zoud' Ik die groote Stad Nineve niet verschoonen, daar veel meer dan honderd en twintig duizend menschen in zyn, die geen onderscheid weeten tusschen hunne rechter- en slinkerhand, daar toe veel Vee?* —— Op die zelfde

wyze vertoont ons God zyne vriendelyke weldaadigheid en ontfermende liefde, door de gelykenis van eene haaren zuigeling tederst-lievende moeder: terwyl dat beeld nog veel te kort schiet, om ons de godlyke barmhartigheden naar waarde voortestellen. Jesaj. XLIX. vs. 14—16. Levendig en roerend gebruikte de heilige Dichter daar toe ook het beeld van eenen omtrent zyn kroost mededogenden en zich ontfermenden Vader, Psalm CIII. vs. 13. 14. Zelf de Zaligmaker wil ons langs die wegen van het mindere tot het meerdere, van de kinderliefde van booze Ouderen tot den oneindig grooteren ontfermens-lust van zynen hemelschen Vader opleiden, Luk. XI. vs. 13.

Dan deezen grond, van der Kinderen onschuld ontleend, oordeelt de Heer Venema, l. c. p. 494. te zwak, dan dat men daar op de hoop omtrent der Kinderen geluk na dit leven zoude kunnen bouwen; naardemaal die en met de Heilige Schriftuur, en met de waarheid der zaak onbestaanbaar zou zyn (voor zoo veel men naamelyk, met de Pelagiaanen, den Kinderen eene volstrekte onschuld, by eene ontzenuwing van het leerstuk aangaande de erfzonde, wilde toeschryven,) en ook de zwaarigheid, die zich hier by opdoet, niet wegneemt. Want hoe zal men aan een schepsel, daar niets *daadelyk* goeds in is, het eeuwig leven in de zalige gemeen-

meenschap van God kunnen toeschryven? Wat heeft het gedaan, daar zulk een groot loon, alhoewel ook uit genade te schenken, op volgen zou? God *kan* naar zyne oneindige goedheid, maar of Hy het ook *wil* doen, dat blykt niet. Hy bedeelt immers alle zyne goedertierenheid niet zonder maate, niet zonder onderscheid; maar naar den aart en de gesteldheid der onderwerpen. Ten aanziene der Kinderen blyft de zaak dus nog twyfelachtig.

Maar deeze zwaarigheid laaten wy den Pelagiaan, die de erfzonde ontkent, of ontzenuwt, ter ontknooping, dewyl ze tegen hem ook word ingebragt. Wy kunnen ze dus, als ons gevoelen niet rakende, voorby gaan: en aangaande de zwaarigheid, die zich hierby opdoet, hebben wy het noodige ter oplossing ook reeds (§. 40.) voorgesteld. —— En de zwaarigheid, die 'er in 't byzonder uit aanmerking der erfzonde ontstaan kon, zullen wy in 't vervolg onderzoeken.

§. L X.

Dat nu ook de Kinderen der werkingen van den Heiligen Geest, en der invloeden van Gods genade deelachtig kunnen worden, en daar voor vatbaar zyn, alhoewel de wyze daar van niet nader ontvouwd kan worden, daaraan kan, wat

de mogelykheid betreft, wel niemand twyfelen. In alle de onderscheidene tyd-vakken van ons leven kan de mensch immers door den godlyken Geest bewerkt, en om in Gods koningryk integaan, bekwaam gemaakt worden. De kinder-jaaren en de eerste leeftyd, ofte die tyd van de onnoozelheid kan hier dus niet uitgezonderd worden. En bespeuren wy aan de Kinderen, dat 'er, by het ontluiken van hunne door de zinnen nog enkel bestuurd wordende vryheid, in hun de zaaden liggen van een aangeboren zedelyk verderf, die in allerlei treurige uitwerkselen uitspruiten, en zich openbaaren: wy mogen dan ook de werkingen des Heiligen Geests, en der godlyke Genade van die jaaren niet ontkennen; naardemaal deeze immers zoo vermogend wel is dan geene: machtig althans, om de werken des duivels in de kinderen te verbreken. Die den geest in 's menschen binnenste formt, kan hem ook naar zyn, in onzen eersten Stam-vader verloren, beeld herformen: ten einde die niet in de gelykheid van den eersten Adam gezondigd hebben, het eigendom van den tweeden Adam, en door inwendig werkende krachtige Genade Hem ingelyfd werden: ten einde die door toerekening der overtreding van geenen de schuld tot verdoemenis erfden, door de verdiensten van deezen verzoend, van God begunstigd, en voor Hem veraangenaamd worden: en gelyk ze van geenen verderf, ver-

keerd-

keerdheid, en het snoode wan-gestel krygen; zoo ook in tegendeel door deezen hersteld, vernieuwd, geheiligd en bekwaam gemaakt worden, om deel te hebben in de erfenis der heiligen in het licht.

En alle twyfelingen hieromtrent, ten aanziene van zommige gevallen en voorbeelden, beneemt ons de Heilige Schrift, door Kinderen te vertoonen, in welken God reeds zoo vroeg zyn werk vertoonde. Dus vinden wy *Joannes* den Dooper reeds *van zyn 's moeders lyf aan vervuld met den Heiligen Geest*, en *van vreugde opspringen in den buik zyner moeder*, toen deeze den groet van Maria hoorde. LUK. I. vs. 15. 44. Jeremias was voor zyne geboorte bestemd en geheiligd tot een Profeet, JEREM. I. vs. 15. Paulus getuigt van zich, dat hy van zyns moeders lyf aan afgezonderd en geroepen was door Gods Genade. —— Is 'er nu in deeze schriftuurlyke voorbeelden, van vroeg door God bewerkte Kinderen, wel iets byzonders, het geene tot de gewoone werkingen der godlyke genade niet in alle opzichten gebragt kan worden; men zal echter de mogelykheid van deeze, uit aanmerking van zulke, in het woord gestaafde voorbeelden, niet kunnen betwisten, en met eene soort van evenredigheid het besluit kunnen opmaken. —— Dus vinden wy ook eenen Timotheus, die *van kinds af* zyne ontlui-

luikende geests-vermogens, en by derzelver eerste ontwikkeling, met schriftuur-waarheden werkzaam hield, 2 TIM. III. vs. 15. — En bezong David, tot roem van zynen Maker, deszelfs werk aan het grond-beginsel van zyn lighaam; tot de ontwikkeling en verdere formeering van dit zyn deel, PSALM CXXXIX. vs. 13 — 17. en is dit een werk der gemeene Voorzienigheid omtrent allen; dan kan men immers die zedelyke, ofte genadewerkingen tot vroege vernieuwing en heiliging der aanstaande deelgenooten van een beter leven ook niet ontkennen.

En op deeze wyze hebben de meeste Protestantsche Godgeleerden zich hier over uitgelaaten. — Is dit nu een stuk, het geene onder onze nadere verklaaring niet vallen kan: de vernieuwing en bekering van volwassenen blyft even zoo zeer een wonder, en een onmiddelyk werk der genadige Almacht. — En wegens het onbegrypelyke, aangaande de wyze, hoe dit werk van God gewrogt word, schoon men de zaak zelve niet ontkennen kan, mag men met recht de geschillen der Godgeleerden, nopens de wedergeboorte en het geloof in de Kinderen, onder de woorden-twisten rekenen: het geene ook duidelyk, met aanhaaling van wederzydsche gevoelens en uitdrukkingen, getoond is van J. L. FABRICIUS, *Dialog. de Fide infantum*, l. c.

§. LXI.

§. LXI.

'Er is nog overig, dat wy eindelyk ook uit aanmerking van de overeenstemming en evenredigheid, die 'er in de oeffening en openbaaring van Gods Deugden plaats heeft, onze mening bevestigen. En dit zullen wy in de volgende stellingen nader zoeken te beweeren.

I. Wy onderstellen, dat 'er in de oeffeningen der straffende en wreekende godlyke Rechtvaardigheid en de openbaaringen zyner goedertierenheid eene overeenstemming is, die wel altoos binnen den omtrek van deezen tyd juist niet openbaar word, die echter waarlyk plaats heeft, en na deezen tyd zich eerst zal ontdekken: zoo, dat in Gods handelingen met redelyke schepselen, deeze beide deugden niet alleen gepaard gaan, maar ook de eene de andere niet overtreffe. Dit, voorzeker, geeft ons de beschouwing van Gods oneindige Volmaaktheid, dat is, de naauwste onderlinge overeenstemming van alle Gods Eigenschappen aan de hand. Hier heen leidt ons het denkbeeld van zyne Heiligheid, dat is, die liefde, die Hy tot zich zelven heeft, en aan alle zyne Eigenschappen, om zoo te spreken, schuldig is, dat Hy ze allen, in derzelver openbaaring na buiten, gadeslaa, en niet de eene, met verzuim of verdonkering van de andere, ontdekke,

maar

maar in de openbaaring van allen een gelyk belang ſtelle, ofte beweegreden van zyne handelingen met redelyke ſchepſelen neme. Zoo, dat hier, ten aanziene van de trappen, geen meer, geen minder, geen rede van ongelykheid plaats by Hem hebbe.

II. Dus zien wy, dat in het werk der zaligheid, het welk de Heilige Schriften in zyn geheele beloop ons ontvouwen, aan den eenen kant de wreekende Rechtvaardigheid van God, als Wetgever en Rechter van zyn redelyk maakſel, verheerlykt is: voor zoo veel Hy de overtredingen der menſchen geenzins gedoogen, ofte ongeſtraft kon laaten; maar van zynen Zoon, Jezus Christus, den Borge voor zondaaren, door deszelfs onberispelyke gehoorzaamheid, en diepst vernederend lyden van den kruisdood, de volmaaktſte voldoening aan alle de belangen en eisſchen zyner Rechtvaardigheid ontvangen heeft. Aan den anderen kant vertoont ons dat heilig woord ook, hoe God nu in en door dien Borg, zynen Zoon, zyne Barmhartigheid, zyne Genade, zyne Menſchen-liefde en gadelooze Godertierenheid volheerlyk openbaart in het vergeven van zonden, in het begunſtigen van zondaaren met de wezenlykſte heil-goederen, en in het volmaakt en eeuwig zaligmaken van zoo veelen, als 'er ooit zullen behouden worden. En in zoo verre is hier geen ongelykheid:

heid: hier word op een gelyken voet de Rechtvaardigheid en de Goedertierenheid van God verheerlykt.

III. Het zelve menen wy nu ook te mogen en te moeten ſtellen ten aanziene van het getal der voorwerpen, aan welken die Godsdeugden geopenbaard en verheerlykt worden: dat 'er naamelyk niet meer menſchen zyn, die tot een eeuwig verderf beſtemd zyn, dan die tot het eeuwig leven verordineerd zyn. Of, om dit klaarer uittedrukken, dat het getal van die ellendigen uit het geſlacht der menſchen, die, om de toegerekende erf- en van hunne moedwillig ook gepleegde daadelyke zonden, eeuwig ongelukkig zyn, en Gods wreekende Rechtvaardigheid, onder het gevoel van onophoudelyke ſtraffen, ondervinden zullen — niet grooter zyn zal, dan de menigte van die gelukkigen, welken, om de toegerekende geregtigheid en volwigtige verdienſten van den Middelaar, na de voorafgaande bewerking van en door den Heiligen Geest, ter bekwaammaking tot dat aanſtaande gelukkigst lot, het eeuwig leven deelachtig worden, en, onder het genot van een volmaakt geluk, Gods Goedertierenheden eeuwig ondervinden zullen. — Of, in een woord, dat het getal der verworpenen en voor eeuwig rampzaligen de ſchaar der uitverkorene erfgenaamen der zaligheid niet zal opwegen.

IV Om

IV. Om nu, in plaats van die ſtelling in nog andere uitdrukkingen intekleeden, de gronden daar van nateſpeuren, zoo moeten wy zeggen, dat ons van Gods kant, noch van den kant der menſchen, iets voorkomt, het geene ons zoude noodzaaken, om anders te denken. Van den kant van God niet, of wy moesten duidelyk vinden kunnen, dat het belang van alle zyne oneindige Volmaaktheden duidelyk medebragt het geene aan het tegengeſtelde gevoelen boven onze mening kennelyk den voorrang gaf; wy moesten overreedt worden, dat het met zyne Deugden beſtaanbaar was, en uit derzelver belangen vloeide, dat Hy zich, in derzelver openbaaring aan het menſchlyk geſlacht, zulke einden voorſtelde: dat zyne Wysheid Hem tot de keus van zulke middelen, als ter bereiking van dat oogmerk onfaalbaar leiden, bepaalde. Maar wie zal dit ooit betoogen kunnen? — En zien wy op ons zelven, als menſchen, beſchouwen wy onze beſtemming, onze vermogens, onze omſtandigheden, en al wat ons de naauwkeurigſte en duidelykſte menſchkunde kan aan de hand geven, dan kunnen wy niet vinden, waarom 'er een grooter getal van menſchen tot hunne eindelooze rampzaligheid, tot een voorwerp der ſtraffende Rechtvaardigheid, moest geſteld worden, dan het getal van die menſchen is, die, tot hun volmaakt genoegen en eindeloos geluk, de Goedertierenheden van

het

het Opperwezen zullen ondervinden. — En wanneer wy hier omtrent de Heilige Schriften raadplegen, om, naar derzelver onfaalbre uitspraaken, dit ſtuk te beſlisſen, dan vinden wy daar in de Goedertierenheden, de Genade, de Barmhartigheid, de Zondaars-liefde van God in Christus zoo breed uitgemeten, en derzelver zegepraal over de macht der inwoonende en verdoemende zonde, en over de onzalige heerſchappy des doods zoo zeer verheven en aangeprezen, dat wy niet nalaaten kunnen, om daar van de ruimſte en verhevenſte gedagten te voeden. Wy vinden ten minſten, naar aanleiding der Heilige Schriften, geen vryheid, om ons de voorwerpen van Gods wreekende Rechtvaardigheid zoo allerruimst voorteſtellen, en daarentegen de voorwerpen zyner zaligmakende Genade ons zoo gering te verbeelden, of dezelve binnen zoo naauwe grenſen te beperken. Het evenwigt moeten wy overzulks in deezen billyk aannemen.

V. Maar hier zal men veellicht ons tegenwerpen zoo veel duidelyke en dikwyls herhaalde Schriftuur-getuigenisſen, die dit geſchil eensklaps kunnen beſlisſen: getuigenisſen, die ons verklaaren, dat 'er ſlechts weinige erfgenaamen des levens en ter zaligheid uitverkoren zyn; terwyl daarentegen verre de meesten verworpen zyn en verloren gaan. — En deeze uitſpraa-

ken der eeuwige waarheid willen wy geenzins beknibbelen, of in het minste ontzenuwen en verdraaijen. Wy erkennen, in tegendeel, alle derzelver kracht, gewigt, nadruk, en meest mogelyke uitgestrektheid. —— Dan bepaaldelyk ten aanziene van volwassenen. Want dat zulke deelen en getuigenissen der godlyke openbaaring tot bestraffing, tot vermaaning, en tot verbetering van menschen, welken ze medegedeeld is, dienen, kan niet ontkend worden. Maar wie zal het kunnen staande houden, dat de vroeg-stervende Kinderen, die voor het verkrygen van het gebruik der rede deezer wereld ontrukt worden, en nooit in staat waren, om van de godlyke openbaaring eenig gebruik te maken, hier onder betrokken zyn, of dat men derzelver jongste lot naar zulke getuigenissen moet beoordeelen? —— Dog met opzicht op volwassenen, die hunne reden kunnen gebruiken, en voor hunne vrye handelingen aanspreeklyk zyn, is het wel allerzekerst, en de Schriftuur getuigt het, de ervarenheid bevestigt het, dat verre de meeste van hun zich aan de ondeugd overgeven, aan zonden verslaaven, moedwillig in allerlei gruwelen zich te buiten gaan, dat ze in eene aanhoudende onbekeerlykheid, en een volhardend ongeloof hunne dagen en hun leven slyten. Dat deezen overzulks in den geestlyken dood blyven, voor de straffende Rechtvaardigheid van God zich bloot stellen, en door eigene

eigene schuld eeuwig verloren gaan, is ongetwyfeld. —— En hier op doelen de getuigenissen, die ons verklaaren, dat *de poort eng, en de weg nauw is, die ten leven leidt, en dat 'er weinige op wandelen*: dat integendeel *de poort wyd, en de weg breed is, die ten verderve leidt, en dat 'er veelen op wandelen*: dat 'er, gelyk met opzicht op de Jooden, ten tyde van 's Heilands verkering op aarde, in 't byzonder gezegd word: *veele geroepen, maar weinige uitverkoren zyn*: dat der geloovigen en godvruchtigen in 't gemeen en doorgaans maar een klein kuddeke is; een overblyffel uit den grooten hoop der godloozen, die verloren gaan. —— Is dit nu zoo gelegen ten aanziene der genen, die onder het Evangelie leven, tot welken zich deeze getuigenissen bepaalen, wat zal men dan denken moeten nopens hun, die van dat licht en dat gewenschte middel ter bevordering van hun heil versteken, in de beklaaglykste duisternis omdoolen? —— En in dit opzicht is het getal der geenen, die verloren gaan, en der geenen, die behouden worden, zekerlyk zeer ongelyk, en zonder evenredigheid: terwyl geene verre de grootste menigte uitmaken, deeze daarentegen maar gering in getal zyn.

VI. Dan dit onderscheid zal, voor een groot gedeelte, verdwynen, en de evenredigheid ons wat nader beginnen aantestraalen, wen

 wy

wy de vroeg-ſtervende Kinderen als mede-erfgenaamen der zaligheid aanmerken. Is het nu, gelyk wy hier boven (§. 34.), uit het geene de Heer. NAHUIS hieromtrent heeft opgemerkt, zagen, vry nadenkelyk, dat men wel een derde van het menſchdom beneden de jaaren van het rede-gebruik ziet ſterven: terwyl zelf., naar de tafelen van den Heer SUSZMILCH, *Göttliche ordnung* enz. II. Th. p. 319. van duizend Kinderen omtrent 416 in de eerſte vyf jaaren ſterven: gelyk ik by den Heer MICHAELIS, *Moſaïſch Recht*, II. D. §. 124. vind: insgelyks in de *Oploſſing eener Prys-vraage, door het Bataafsch Genootſchap te Rotterdam voorgeſteld*, Amſt. 1783. daar ten aanziene der Kinderen van arme en geringe luiden, (die doorgaans vruchtbaarer zyn en meer teelen, dan de ryken,) het getal der ſtervenden in de vyf eerſte jaaren ook nagenoeg op die hoeveelheid gerekend word, bl. 59 — 61. En in de *Aanmerkingen* van den Heer N. STRUIK *over het ſterven der Kinderen*, *Uitgezogte Verhandelingen* enz. II. D. bl. 72. word zelf het getal der Kinderen, die binnen de vyf eerſte jaaren ſterven, op 457 geſteld, waar van 'er 375 beneden het jaar ouderdom overleden. — Neemt men nu die gedagte aan, die wy hier bepleiten, die ook by de oplettende beſchouwing van dit verſchynſel zoo gereedelyk in ons binnenſte opryst, en van dien Hoogleeraar ook is voorgeſteld,

ſteld, dan krygen wy een merklyk grooter getal van menſchen, die tot geluk en zaligheid beſtemd zyn: eene zeer gewigtige vergoeding en vervulling van dat gebrek, het welk wy by de voorgaande ſtelling, en wen wy alleen het oog houden op de volwasſenen; beſpeurden: dan zal die gaaping ophouden, en op het einde der afgewentelde eeuwen het getal der rampzalige doemelingen zoo veel grooter niet blyven, dan dat van de gelukzaligen: dan zien wy de oeffeningen der Goedertierenheid omtrent zoo veele voorwerpen, en eene talryke menigte, eene ſchaar, die niemand tellen kan, zoo wel als de ſtraffende Rechtvaardigheid eene groote menigte van voorwerpen heeft. Dus word het geene, ten aanziene van der menſchen uiterſte lot, in den eerſten opſlag hard voorkomt, in een gunſtiger licht gezien, wanneer wy de vroeg-ſtervende Kinderen als voorwerpen beſchouwen, aan welken zich de Godlyke Goedertierenheid zal verheerlyken.

VII. Ondertusſchen erkennen wy gaarne, dat het onze taak niet is, en wy geenzins geroepen en bevoegd zyn, om voor God, als 't ware, de rekening optemaken. By het einde van de weereld, by den afloop der eeuwen, en op het uiterſte van des Heeren werken zal het betaamelyke daar van eerst blyken. Die dag zal het eerst opklaaren, het geene hier voor

ons donker was, en ons verward scheen, het geene wy niet zien konden, hoe het tot eer en heerlykheid van God strekte, en met andere bekende waarheden strookte, waaromtrent wy dikwerf twyfelachtig en verlegen stonden. En het besef daar van moet ons eerbied voor God, nedrigheid en bescheidenheid in het oordeelen omtrent zyne wegen en handelingen inboezemen. —— Dit echter zal men ons ook moeten toestemmen, dat dit de toets-steen is, aan welken wy alle onze gedagten, woorden en werken, alle stellingen, gevoelens en bewyzen daarvoor ook by gevolg moeten beproeven, of, en in hoe verre ze met Gods Volmaaktheden, en de bevordering van derzelver Heerlykheid, dat uiterste einde en doel van alle Gods werken en wegen, overeenkomen. En naar dit richtsnoer, voor zoo veel wy zien kunnen, hieromtrent te werk gaande, menen wy, dat ons voorgestelde gevoelen aan de minste zwarigheden onderhevig, en ter bevordering van Gods Heerlykheid meest geschikt is.

VIII. Zoo nu iemand, die hieromtrent anders denkt, ons mogelyk zou tegenwerpen, „ dat in de behoudenis van *eenen zondaar* niet „ minder Gods oneindige Barmhartigheid door„ straale, dan wanneer 'er zoo *veelen*, of zelf „ *alle* behouden wierden, naardemaal de gee„ ne, die behouden word, oneindige straf „ ver-

„ verdiend had, die God hem door oneindige „ Barmhartigheid kwytscheld." —— Die moest ook in overweging nemen, dat, hoewel het zeker is, dat ter behoudenis van eenen eenigen zondaar, voor zoo veel wy zien kunnen, niet minder dan oneindige genade, en het zelfde toestel, als wy nu tot het zaligmaken van alle uitverkorene zien uitgevoerd, noodig is; het echter ook geenzins ontkend kan worden, dat wy meer en grootere wysheid moeten toeschryven aan Hem, die door een middel veele einden, of zyn einde aan veelen bereiken kan, dan die slechts een doel zich heeft voorgesteld, en met het zelfde aan eenen te bereiken zich voldaan houdt. —— Dat eene weldaadigheid, die zich aan veelen mededeelt, vooral wanneer ze uit haaren aart, en in de omstandigheden van haare bedeelingen, zoo ruim en zeer mededeelbaar is, ongelyk grooter is, en meer roem verdient, dan die met eenen slechts gelukkig te maken, zich bezig houdt. Deeze zal men eene inhoudende karigheid noemen, terwyl geene den waaren aart en de duidelykste kenmerken eener onbekrompene milddaadigheid bezit en vertoont: die, hoe meer voorwerpen zy met het goede bedeelt, zoo veel te grooter en heerlyker ook billyk zal moeten geacht worden. —— Dat die afgetrokkene en bekrompene bevatting geenzins overeengebragt kan worden met die verhevene denkbeelden, die ons het Heilig Woord

aangaande Gods gadelooze Menschen-liefde, zyne hemel-hooge Genade, en zoo ruim uitgestrekte Barmhartigheden overal zoekt intepren-ten: waaromtrent wy hier boven (§. 49—59.) eenige getuigenissen gezien hebben. — Om nu niet te zeggen, dat alle de kracht, die 'er in deeze tegenwerping steekt, ook te rug gekaatst worden, en gelden kan, om het gevoelen van hun, die anders hieromtrent denken, tegentespreken. Want zal eene straffende oneindige Rechtvaardigheid verheerlykt worden, die kan dan aan eenen zoo wel zich uitlaaten, als aan veelen; naardemaal ze oneindige straffen, door den zondaar verdiend, aan dien eenen ontoegeeflyk uitvoert. Behalven dat ook die zelfde rede, als eene zwaarigheid, in veele andere gevallen zou kunnen gebruikt worden, daaromtrent wy ze echter van achteren, en by de uitkomst wederlegd vinden. —— Wil men dan eens eene vergelyking der voorwerpen, ten aanziene van derzelver getal, maken, en dus de bedeelingen van Gods straffende Rechtvaardigheid en zyne zaligende Goedertierenheid naspeuren, dan vertrouwen wy, dat onze mening zich als meest gegrond zal aanpryzen.

§. LXII.

§. LXII.

Terwyl wy dit schryven, komt ons in gedagten de mening en poging van eenen COELIUS SECUNDUS CURIO, die hier verdient gemeld te worden. Deeze (een man van beschaafde en uitgebreide kundigheden, uit de zestiende Eeuw, met het zuivere Evangelie-licht bestraald, en de bygeloovigheden der Roomsche Kerk vaarwel gezegd hebbende, begaf zich uit Italiën naar Zwitserland, en bekleedde op de hooge School te Basel het Hoogleeraar-ampt in de Historiën en de Welsprekenheid, zynde in het jaar 1569. overleden,) schreef, onder andere werkjes, over *de uitgestrektheid van het zalig Gods-ryk* (*Dialogos, sive libros duos de Amplitudine beati Regni Dei*), herdrukt te Gouda by Andr. Burier, in octavo 1614. Hy poogt daarin, op verscheiden gronden, te beweeren, dat het getal der uitverkorenen, die zalig worden, ongelyk grooter is, dan dat der verworpenen, die verloren gaan. In de eerste Zamenspraak getoond hebbende, dat de gronden, op welken het tegengestelde gevoelen gebouwd wordt, de behoorlyke vastigheid niet hebben, beroept hy, in de tweede, zich op Gods Macht, Wysheid en Goedertierenheid: hy haalt ook verscheiden bewyzen voor zyn gevoelen uit de Heilige Schrift aan, en neemt

eindelyk eene zeer merkwaardige zedelyke verandering in de weereld, en vooral eene ruime bekering der Jooden tot Christus, voor de voleinding der weereld, te baat. Den inhoud daar van heeft de Heer GERDES, *Florileg. histor. crit. libror. rarior.* pag. 100 seq. kortelyk geschetst. En daaruit heeft ook de Heer J. VOGT *Catal. histor. crit. libror. rarior.* dit boekje onder de zeldzaam voorkomende geteld. Voorts vind men de historie van dien Geleerden by den Heer GERDES *specim. Italiæ reform.* p. 234 seq.

Die kundige man heeft zekerlyk de veelvuldige zwaarigheden gevoeld, die zich opdoen, wanneer men het getal der geenen, die verdoemd worden, zoo ongelyk ruimer stelt, dan dat der geenen, die zalig worden. En die gedagten konden ook veelen onder onze laatere Godgeleerden niet verduwen, gelyk de Heer F. A. LAMPE, in zyne *Verhandeling over de eeuwigheid der Straffen*, *Dissert. Theol. Philol.* T. II. pag. 91. getuigt, maar om dezelve wat te verzagten, daar toe men verscheiden wegen heeft ingeslagen, gaf hy zelve ook dit als een middel op: „ Of 'er zulk een groot getal van
„ het menschlyk geslacht verloren gaan zal, in
„ tegenstelling van de geene, die zalig zullen
„ worden, kan met zekerheid niet eerder, dan
„ by des Heeren laatste komst, blyken. Al-
„ thans dit onderscheid, het geene men zich

„ hier-

„ hieromtrent wel verbeeldt, kunnen wy niet „ toestemmen; want wy verwachten een heer„ lyk Ryk van Christus op de aarde, aan het „ welke een grootst gedeelte der aard-bewoo„ ners onderworpen zyn, en het geene eenige „ Eeuwen duuren zal, welker getal men niet „ kan nagaan." Eene mening, die ook anderen bekoorend is voorgekomen, die wy thans aan haare plaats en in haare waarde laaten. Dit zal men ons ondertusschen ook wel willen toestaan, dat ons gevoelen tot wegneming van die zwaarigheid niet ongepast is.

Deeze zyn de gronden, op welken wy ons gevoelen bouwen, terwyl wy de bewyzen, die andere voor het zelve hebben, in onze eerste Afdeeling reeds hebben opgegeven.

DE

DE DERDE AFDEELING.

Waar in de gevoelens van anderen zedig beoordeeld, en de zwaarigheden tegen het onze opgelost worden.

§. LXIII.

'Er is nog overig, dat wy de zwaarigheeden, die 'er tegen ons gevoelen ingebragt worden, of tegen konden gemaakt worden, zoo veel mogelyk, oplosſen. Dan hieromtrent kunnen wy ons bekorten, dewyl wy sommige tegenwerpingen, en voornamelyk zulken, waardoor onze bewyzen zouden ſchynen krachteloos te kunnen gemaakt worden, reeds hier boven, op zyne plaats, wederlegd hebben. Eenige der voornaamſten zullen wy ſlechts opgeven.

Men zal zich mogelyk zwaarigheid maken nopens die ſtelling, dat alle Kinderen, die voor hun rede-gebruik ſterven, zouden zalig worden, uit aanmerking der godlyke oordeelen, algemeene rampen en verdelgingen, die nu en dan zyn voorgevallen, en waar van de gewydde en ongewydde Schriften berichten; naardemaal daardoor ook de Kinderen, zoo wel als de volwasſene, zyn weggerukt. Gelyk, by voorbeeld, in den Zondvloed; by den ondergang van

van Korah, en deszelfs aanhang; by de uitroeijing van Achan, en deszelfs geheele huis; by de verdelging van de inwooneren van het land Kanaän met derzelver kinderen door de Israëliten; by die vernielende onheilen, die den Jooden, dikwyls zeer ongehoorzaam, godloos, en aan afgoderyen ſchuldig, zomtyds van God zyn toegezonden; by de Babyloniſche verwoesting en gevangenis, den Kindermoord te Bethlehem, en andere dergelyke gevallen.

In het gemeen merken wy hierop aan: 1.) Dat deeze meest algemeene oordeelen en bezoekingen geweest zyn, die ſlechts uitwendig en voor deezen tyd waren. 2.) Dat God dikwyls naar zyne Wysheid, en om het belang zyner byzondere Gods-regering in den voorigen tyd, goedgevonden heeft dus te handelen, om door zulke wegen de hooge rechten van zyn oppergezag, het onſchendbaare van zyne wetten, en de majeſteit van zyne regering, in zulke gevallen, wanneer Hy als Rechter tusſchen beiden moest komen, te openbaaren en te handhaven. 3.) Dat, om niet in de noodzaaklykheid te zyn, van in zulke gevallen altoos wonderwerken te verrichten, en om andere ongemakken voortekomen, dikwyls geheele geſlachten, ſteden, landen, naatſiën en volkeren, en de Kinderen, zoo wel als en met de volwasſenen, zyn omgekomen. 4.) Dat de deugdzaame, de

vroo-

vroomie, de godvruchtige dan dikwyls met de godloozen in die algemeene rampen deelden, en omgekomen zyn. 5.) Dat, terwyl de godloozen door den dood en den ondergang van hunne Kinderen te zwaarer gestraft wierden, die Kinderen echter daar door niet als schuldige met hunne Ouderen behandeld wierden en gerekend mogen worden. En eindelyk, 6.) dat men uit die uitwendige gevallen en bezoekingen in het minste niet aangaande den zedelyken staat der Kinderen, en derzelver lot na dit leven kan oordeelen, en hierin overzulks niets is, waar uit men zou mogen besluiten, dat ze tot een eeuwig rampzalig lot bestemd, en van de zaligheid versteken zouden zyn.

En niet te onrecht heeft de geleerde F. SPANHHEIM, *Dub. Evangel.* P. II. pag. 453, nopens den moord te Bethlehem zich dus uitgedrukt: „ In dien moord der Kinderen zelf was „ hun by dat straf-lot tevens een geluk be„ stemd; naardemaal zy in hunne tederste jeugd „ de eer van God bevorderd hebben, en niet „ alleen aan de ellenden en tegenheden van dit „ leven vroegtydig ontrukt, maar ook van de „ besmetting, door hunne Ouderen bewaard „ zyn, en met eene uitmuntende martelaars„ kroon bekroond." En de Heer J. G. ALTMAN, *Heilige Reden*, p. 186. schreef 'er dus over: „ Deeze onschuldige Kinderen waren

„ Abra-

„ Abrahams zaad naar het vleesch, hun was de
„ belofte gedaan, zy hadden het verbonds-zegel in de besnydenis ontvangen, zy moeten
„ om Jezus wil hun leven laaten, terwyl zy
„ naauwlyks begonnen te leven. Hoe zalig
„ zyn ze nu, die den dood lyden om hunnes
„ Heilands wil, die ook voor hun zyn bloed
„ vergieten zou? Wy kunnen en mogen niet
„ twyfelen, of deeze onschuldige bloed-getuigen van Jezus zyn terstond opgenomen in die
„ gemeente der eerst-geborenen, welker naamen in den hemel zyn opgeschreven" enz.

En uit deeze algemeene aanmerkingen laaten zich de zwaarigheden, die 'er, naar iemands oordeel, in de bovengemelde byzondere gevallen mogten liggen, gereedelyk oplosfen, zonder dat wy in eene byzondere ontvouwing van dezelve behoeven te treden. Om nog een en andere zwaarigheid van eenen anderen aart, dan deeze van de ervaarenheid ontleende, te onderzoeken.

§. LXIV.

Dan de erf-zonde, zal men zeggen, baart hier eene groote zwaarigheid, die maakt de Kinderen verdoemelyk. Dit stemmen wy volmondig toe, gelyk wy hier boven (§. 40.) verklaarden. Maar of 'er wel een Kind om de erf-

erf-zonde alleen daadelyk verloren gaa en verdoemd wordt, is hier de vraag: en by aldien dit kon bewezen worden, zouden wy ons gevoelen moeten vaaren laaten. Althans de diepdenkende P. MOLINÆUS was van oordeel, dat niemand alleenlyk om de toegerekende erf-zonde van Adam verworpen was; alhoewel andere Gereformeerden, en de Dordsche Vaders anders dagten, gelyk L. LE BLANC, *Thes. Sedanens.* p. 164. schreef. De schrandere LEIBNITZ, *Theodic.* §. 94. 283. vond ook zwaarigheid in die stelling, en andere boven reeds aangehaald, nemen ze ook niet voor hunne rekening.

En wanneer wy die stelling ontledender wyze nagaan, zullen wy nader daar over kunnen oordeelen. De *erf-zonde* zegt hier de overtreding van Adam, die van God gerekend word de zonde van alle natuurlyk uit hem afstammende menschen te zyn. En deeze, die men de toegerekende in het byzonder noemt, ofte de schuld, moet hier byzonder in aanmerking komen, en niet de inklevende, ofte de smet, die in de vroeg-stervende Kinderen tot geen daadelykheid komt: zy hebben zoo weinig kwaad als goed gedaan, het ontaart en verdorven beginsel ligt wel in hun; dog hunne redelyke vermogens lagen nog onbruikbaar: vrye handelingen te bedryven, en daar voor aanspreeklyk te zyn, dat

dat kon in zulken nog niet vallen. — De *verdoemenis* daarentegen is die daad van God, als Rechter, waar door Hy de ongehoorzaamen en overtrederen zyner wetten de gedreigde ſtraffen waardig oordeelt, en ze ook daadelyk aan hun uitvoert. Deeze daad nu onderſtelt in haare voorwerpen vatbaarheid voor wetten en verplichting, om hunne vrye handelingen naar dezelve te ſchikken; want ze is eene vergelding van die met de wetten niet ſtrookende handelingen. En ook dit kan in de vroeg-ſtervende Kinderen niet vallen.

Wy zyn wel *Kinderen des toorns*, dat is, verdoemelyke menſchen, *van natuur*, Efez. II. vs. 3. En de erf-zonde is zoo leelyk en gruwelyk voor God, dat ze genoegzaam is, om het menſchlyk geſlacht te verdoemen, gelyk onze Nederlandſche Belydenis het uitdrukt, Art. XV. — Maar Paulus verklaart dat van volwasſene, die eertyds in vleeſchlyke begeerlykheden verkeerden, en met genoegen het geene hun onveranderd hart hun opgaf, vrywillig volbragten. — De mogelykheid van de verdoemenis, en het ſtrafwaardig beſtaan van alle menſchen, zoo wel Kinderen, als volwasſenen, ligt dus in dat getuigenis en in onze belydenis ſlechts opgeſloten; en meer kan 'er, by eene ontleding, uit het voorſtel, het geene wy thans onderzoeken, niet beſloten worden; maar

dat is niet voldoende, om de werklykheid, en het daadelyk uitvoeren van een doem-vonnis aan Kinderen te besluiten, om ons gevoelen om verre te stooten.

Ook strookt hier de uitbeelding van het laatste Oordeel, door den Heiland uitvoerig beschreven, MATTH. XXV. vs. 31. . . . zeer wel mede; naardemaal de grond van het doem-vonvonnis, het welk over de geenen, die aan des Rechters flinker-hand geplaatst waren, staat uitgesproken te worden, zulke zonden en bedryven behelst, die in volwassenen slechts, en niet in Kinderen kunnen plaats hebben.

§. L X V.

Vinden wy op de groote lyst der Godlyke oordeelen aan het ongehoorzaam Joodsche volk DEUT. XXVIII. de Kinderen ook mede, en vs. 18. dit hun lot van God gedreigd: *Vervloekt zal zyn de vrucht uwes buiks*, wy kunnen, alhoewel onder die benaaming van den vloek zomtyds ook de eeuwige straffen der zonden begrepen worden, daar echter door dien vloek slechts de volks-straffen en rampen, die de hardnekkige naatsie zouden treffen, verstaan: gelyk de tegengestelde zegeningen ook als zoodanig moeten aangemerkt worden, en deeze ook vs. 4. was uitgedrukt. Het gansche beloop

van

van dit godlyk vertoog, zoo wel ten aanziene van de beloofde zegeningen, als van de gedreigde vloeken, brengt dat mede. En hoedanig die in onze woorden gemeldde vloek te verstaan zy, en wat die in zich behelze, dat word nader verklaard vs. 32. *Uwe zoonen en dochteren zullen aan een ander volk gegeven worden, dat het uwe oogen aanzien, ende na hen bezwyken den ganschen dag* enz. En vs. 41 *Zoonen en dochteren zult gy winnen; maar zy zullen voor u niet zyn, want zy zullen in de gevangenis gaan.* En nog grooter onheilen, insgelyks onder deezen vloek begrepen, vinden wy vs. 55—57. aangewezen, dat ze naamelyk van razenden honger hunne Kinderen zouden eeten. — Ook kan die bedreiging zoo algemeen niet opgevat worden, want ze heeft haare uitzonderingen, gelyk de voorbeelden van godlooze Ouderen, die godvruchtige Kinderen hadden, bewyzen. Dus had Jerobeam eenen Abia, Achas eenen Hiskias, Ammon eenen Josias. — En eindelyk moet onder dergelyke bedreigingen, indien ze meer dan uitwendige en tydelyke oordeelen behelsden, de voorwaarde verstaan worden, indien de Kinderen de voetstappen hunner godlooze Ouderen volgen.

 §. LXVI.

§. LXVI.

Wanneer zich P. MOLINÆUS in zyne beoordeeling der vyf Remonſtrantſche Artikelen, aan de Dordſche Kerk-vergadering overgezonden, nopens dit ſtuk aldus uitlaat: „ By al-
„ dien die algemeene verwerving der verzoe-
„ ning van het ganſche menſchlyk geſlacht word
„ toegeſtaan, dan moeten noodzaaklyk alle Kin-
„ deren, die buiten het verbond geboren wor-
„ den, verzoend, en de zonden hun vergeven
„ zyn. Dan zou volgen, dat men hun geen
„ grootere weldaad zou kunnen bewyzen, dan
„ wanneer iemand, door eene gunſtige wreed-
„ heid, hen in de wieg ombragt. Want by
„ aldien zy in dien ſtaat der verzoening ſtier-
„ ven, dan wierden ze onfeilbaar zalig; maar
„ blyven ze in leven, dan worden ze in het
„ Heidendom opgebragt, en zulks is de zeker-
„ ſte weg ter verdoemenis." *Rot. Synod. nation. Dordrac.* P. I. p. 296. — Die redekaveling en gevolgtrekking wenſchten wy wel, dat dien ſchranderen Schryver niet uit de pen gevallen ware; want ze is zeker onbedagtzaam ter neder geſteld, en zonder indenken van die algemeene regel, dat men nooit kwaad doen mag, ten einde het goede daar uit voortkome. En meer behoeven wy daar over ter wederlegging niet te zeggen.

§. LXVII.

§. LXVII.

Dit ſtuk was ook mede een onderwerp der zamenſpraak en van het zin-twisten tusſchen J. Camero en S. Curcellæus, over de voorwerpen der godlyke verkiezing en der tegengeſtelde verwerping. De laatst-genoemde betuigde, niet te kunnen begrypen, hoe de Kinderen der Heidenen en van allen, die van de Kerk vervreemd waren, behoudens Gods Barmhartigheid en Goedertierenheid, konden verdoemd worden: en eiſchte overzulks daar voor duidelyke Schriftuur-bewyzen, eer hy het kon aannemen. Toen nu de eerstgemelde daar tegen het leerſtuk van de erf-zonde ſtelde, die de eeuwige ſtraf verdiende, beriep zich Curc. op het nieuwe verbond der genade, het welke God met Adam had opgerecht, uit kracht van het welke niemand verdoemd wierd, dan die de genade, in dat verbond aangeboden, verwierp, het geene van de Kinderen niet kan gezegd worden, voor welken de vrucht van Christus dood, het eenige middel ter zaligheid, zich ook ſtrekte. — Dan hierop bragt Camero tot bewys zyner ſtelling, 1 Kor. VII. vs. 14. uit welke plaats blyken zoude, dat de Kinderen der geenen, die niet tot de Kerk behoorden, door Christus bloed niet gereinigd waren; dewyl de Kinderen daar *onreine* genoemd worden, welke benaaming in de Heilige Schrift

niet gebruikt word van iemand, die door Christus bloed gereinigd is. —— Wanneer hy vervolgens, op de vraag van zyne tegenparty, verklaarde, dat daar eene wezenlyke heiligheid, onderscheiden van eene voorbeeldige, aan de Kinderen wierd toegeschreven; —— poogde Curc. daar uit te besluiten, dat dan de Kinderen geen wedergeboorte en geen doop zouden noodig hebben. —— Dan Cam. merkte, ter oplossing van die tegenwerping, aan, dat de wezenlyke heiligheid tweezins te onderscheiden was; 'er was eene betreklyke, in de betrekking van den persoon tot de Kerk gelegen, en eene, die ook buiten die betrekking plaats heeft, die in de inwendige vernieuwing des harten bestaat, maar in de Kinderen, als daar voor onvatbaar, niet valt: de eerste zou voor de vroeg-stervende Kinderen ter behoudenis voldoende zyn, die overzulks konden gezegd worden door het geloof hunner Ouderen de zaligheid te verkrygen —— Hieruit besloot Curc dat, by aldien de heiligheid slechts eene betreklyke ware, dan ook de tegengestelde onreinigheid slechts eene betreklyke zyn moest; maar dat het ongerymd zoude zyn, te stellen, dat God daarom iemand verdoemde. —— Dan hier tegen stelde Cam. in de Kinderen der ongeloovigen, behalven dat gemis van die betreklyke heiligheid, ook de algemeene natuurlyke verdorvenheid, van welke der geloovigen

Kin-

Kinderen door die betreklyke heiligheid gereinigd wierden.

Wyders beriep zich CURC. voor zyn gevoelne: 1.) Op het verbond van God met Adam opgerecht, en met Noach bevestigd. 2.) Op de barmhartigheid aan duizend geslachten, in de Wet der Tien Geboden beloofd. 3.) Op de godlyke verschoning van Nineve, wegens de menigte der onnoozele Kinderen, JON. IV. vs. 11. —— Waarop CAMERO antwoordde: 1.) Dat de Kinderen der ongeloovigen, hoewel een vleeschlyk zaad van Adam en Noach, wegens den afval hunner naaste Ouderen niet konden gerekend worden in het verbond te zyn, gelyk die van geloovigen, die als een aanhangsel van hunne Ouderen gerekend worden. 2.) Dat die belofte wettisch was: of, by aldien men ze tot het genade-verbond brengen wilde, echter niet naar de letter moest worden opgevat; dewyl men geen duizend geslachten kon aanwyzen, en dan ook die gedreigde bezoeking aan het derde en vierde geslacht zelf niet eens kon plaats hebben. 3.) Dat, by aldien zulk een besluit uit JON IV. doorging, God dan om de erf-zonde alleen niet eens kon straffen: dat God daar de menigte en ook de Dieren wilde in aanmerking genomen hebben van Jonas: dat dit vertoog by vergelyking, van den mensch ontleend, moest opge-

vat worden; naardemaal zelf onder de meest barbaarſche volken nog zoo veel mededogende verſchooning omtrent eene menigte van menſchen, en vooral van Kinderen plaats vond, als Jonas niet eens omtrent die Stad wilde geoeffend hebben.

Het overige van deeze zin-twisting, die wy in haar beloop hier kortelyk hebben medegedeeld, gaan wy voorby; dewyl het van weinig belang was, het geen CURCELL. voor den dag bragt: zoo als, dat de barmhartigheid, in een menſch te pryzen, in God de hoogſte zyn moest, enz. — En dat het Evangelie alleenlyk ongeloovigen en onboetvaardigen veroordeelt. *Opp.* CAMERON. p. 793 ſeq.

Alhoewel wy nu ook voor het zelfde gevoelen zyn, het welk van CURCELLÆUS beſlist wierd, zyn wy het echter niet in alles met hem eens ten aanziene van de gronden, op welken hy ſteunde, en de gevolgen, die hy uit zyn, en het tegengeſtelde gevoelen trok. Dan dewyl wy op de tegenwerpingen tegen ons gevoelen, die hierin voorkomen, in het voorgaande reeds onze aanmerkingen gemaakt, en die van anderen medegedeeld hebben (§. 30. 31. 48. 49. 55.), behoeven wy hier ons niet langer by optehouden.

§. LXVIII.

§. LXVIII.

Voor zoo veel echter dat gevoelen van CAMERO ook by den Heer VENEMA omhelsd is, dienen wy deszelfs nadere reden en den aandrang van die ook nog te onderzoeken, om te toonen, dat onze mening daar door niet ontzenuwd word. En hier merken wy

I. Voorloopig aan, dat de Hoogleeraar meer dan eens uit de bewyzen, die van zommigen voor de hoop op de zaligheid der Kinderen van Christenen gebruikt worden, opmaakt, dat, by aldien ze kracht hadden, ze dan ook ten aanziene van alle Kinderen zonder onderscheid moesten gelden. Dus moesten, by voorbeeld, indien der Kinderen zaligheid van eene godlyke verkiezing afhangt, alle Kinderen uitverkoren zyn. *Dissert. Sacr.* p. 498. De wedergeboorte, indien men die als den grondslag van derzelver zaligheid aanneemt, moest dan het voorrecht van allen zyn, pag. 499. Wil men naar een oordeel der liefde hun geluk onderstellen, men is dan verplicht, om gunstig nopens allen te denken, pag. 505. Indien de vroeg-stervende Kinderen wedergeboren worden, om ten hemel te kunnen ingaan, moest men dat van allen denken, pag. 509. En dit word ook, ten aanziene van allen, zonder onderscheid, uit Gods Rechtvaardigheid afgeleid, pag. 538 enz.

II. Dat die betreklyke genade-ſtaat, en die betreklyke, hoewel wezenlyke, heiligheid, die de Hoogleeraar aan de Kinderen toeſchryft, ons niet voldoende voorkomt, om daarop hunne zaligheid te bouwen. De toerekening van Adams zonde is voldoende, om hen als ſchuldige, doemwaardige, en kinderen des tooms van natuur aantemerken: zonder dat hunne naaste Ouderen daarby verder, dan als de middelen en werktuigen der Voorzienigheid, door welken zy hunnen oorſprong uit Adam hebben, in aanmerking kunnen komen.' Dog geen zonden der onmiddelyke Ouderen worden den Kinderen toegerekend. Even zoo weinig kan, onzes oordeels, het geloof, de heiligheid, de godvrucht, de deugd der Ouderen, en dat ze in het verbond zyn, den Kinderen worden toegerekend: wy vinden daar voor geen bewys in de Heilige Schrift; dewyl deeze ons het geloof en de heiligheid als iets, dat perſooneel in den menſch vereiſcht word, altoos beſchryft. Niet eens Abrahams geloof en deugd word aan deszelfs nakroost toegerekend: Echte Kinderen Abrahams zyn, naar den ſtyl der Heilige Schrift, die geene uit Jooden en Heidenen, die Abrahams voetſtappen drukken, die deszelfs geloof en godvrucht navolgen. Dit alleenlyk weeten wy hieromtrent uit de Heilige Schrift, dat de verdienſten van Christus aan Adams Kinderen tot behoudenis en zaligheid worden toegerekend,

en

en dat de Heilige Geest, die door zyne werkingen het geloof en de heiligmaking verwekt, het middel is, om hen aan Christus te doen deel krygen, om hun deszelfs verdienften voor God te doen toegerekend worden. Aan Christus overzulks, en niet aan hunne Ouderen, hebben de Kinderen het te danken, dat, of wanneer ze zalig worden. En de genade-werkingen des Heiligen Geests menen wy, met meer grond, te mogen aannemen als het middel, om de Kinderen aan Christus te doen deel krygen, dan dat men het geloof der onmiddelyke Ouderen daar toe wilde te baat nemen.

III. Zy kunnen, zegt de Heer VENEMA, op zich zelven niet zalig worden, op zich zelven niet tot Christus komen; maar hoe zal men het dan maken met Kinderen, die na den dood van een geloovigen vader uit eene ongeloovige moeder geboren worden; of die, van een onloovigen vader geteeld, hunne geloovige moeder, zoo ras ze ter weereld gebragt zyn, verloren hebben? Houdt de betrekking der Kinderen op de Ouderen op met derzelver dood, de dood der Ouderen (en men ftelle eens dat beiden, door den dood deezer weereld ontrukt, hun teder en onnoozel kroost daar in achterlaaten) verbreekt dan immers ook die betrekking, en ten aanziene der Kinderen dan ook de mogelykheid (naar dien zamenhang van gedagten) om

om tot Christus gebragt en zalig te kunnen worden. En deeze bedenking maakt die mening voor ons niet aanneemlyk, maar geeft, indien men zoodanige Kinderen niet volstrekt ter eeuwige rampzaligheid verwyzen wil, grond voor ons gevoelen

IV. En dat wy wel eene nadere betrekking der Kinderen op God, dan op hunne onmiddelyke Ouderen mogen stellen, blykt uit EZECH XVI. 20. hier boven (§ 54.) voor ons gevoelen opgehelderd en aangedrongen. En in die betrekking der Kinderen op God straalt ons meer licht door, om hunne zaligheid daar van afteleiden, dan in hunne slechts natuurlyke betrekking op hunne Ouderen. Althans hier uit volgt niet, dat der Ouderen zedelyke bedryven en toestand den Kinderen zouden kunnen toegerekend worden. De handelingen, zegt de Hoogleeraar, p. 551. kunnen alleenlyk den geenen, die ze bedryven, toegerekend worden.

V. Het geene de Hoogleeraar aangaande eene *byzondere huishouding van God met opzicht op de Kinderen*, p. 528. opgeeft, dog zonder die te beschryven, dewyl wy daar alleenlyk het onderscheid tusschen de godlyke genade-bedeeling aan de Kinderen van geloovige Ouderen, en die wegen, die God gewoon is met volwassenen daar toe in te slaan, vinden opgegeven: dat, indien 'er eenige grond is voor zulk eene

stel-

ſtelling, is van dien aart, dat wy dergelyken ook voor ons gevoelen kunnen aannemen, en eene byzondere huishouding Gods, ofte bedeeling zyner gunſten aan de vroeg-ſtervende Kinderen ſtellen, om hun op eene Hem betaamende wyze, die echter ten eenemaal verſchilt van die wegen, langs welken Hy volwasſenen tot zyne zalige gemeenſchap brengt, gelukkig te maken.

§. LXIX.

Eindelyk is 'er nog eene zwaarigheid, dat de Kinderen, geſprooten van Ouderen, die beiden ongeloovigen zyn, 1 KOR. VII. vs. 14. *onreine* genoemd worden, welk een naam, gelyk CAMERO zegt., in de Heilige Schrift niet gegeven word aan zulken, die door Christus bloed gereinigd, en overzulks ook als erfgenaamen der zaligheid te achten zyn — Wy vinden echter wel, dat zulken, die in dat voorrecht deelen, zich ook als onreinen aanmerken en belyden. David, die zekerlyk door het verbonds-bloed gereinigd was, ſtelt zich als een onreinen voor, PSALM LI. vs. 4. 9. en de Kerk getuigt dit van zich, JESAJ. LXIV. vs. 6. Althans hier getuigt de Apostel dit van Kinderen, die nog in leven, en naar alle waarſchynlykheid beſtemd waren, om in het Heidendom opgebragt te worden, of ook ten deele reeds

daarin opgewasfen waren. En die tegenwoordige ftaat van zedelyke onreinheid van zulke Kinderen neemt niet weg, dat ze vroeg of laat door den gezegenden Evangelie-dienst tot kennis der zaligmakende waarheid, tot het geloof en bekering gebragt, en dus door het bloed van Christus gereinigd konden worden. En even zoo weinig kon hen dit tot een hinderpaal zyn, om, by aldien ze vroegtydig mogten fterven, op eene verborgene wyze, inwendig door het bloed van Christus gereinigd, ten hemel te kunnen ingaan. Deeze omfchryving van zulke Kinderen ftoot dus ons gevoelen nog niet omverre.

Dat nu door dit ons gevoelen de Kinderen van ongeloovige, en zelf van de ondeugendfte menfchen met de heilige Kinderen van geloovige en godzalige Ouderen gelyk gefteld worden, en deeze geen voorrechten, in zoo verre, boven geene hebben zouden — dat zal by niemand eenige zwaarigheid baaren, die aanmerkt, dat 'er by God geen aanneeming der perfoonen is, en dat Hy aan de zulken, onmiddelyk door zynen Geest, hen ter zaligheid brengende, zyne Barmhartigheden in Christus, en het vrymachtige van derzelver bedeelingen, nadruklykst verheerlykt.

§. LXX.

§. LXX.

Dus de zwaarigheden, die, zoo veel wy nagaan kunnen, hieromtrent zich opdoen, opgelost hebbende, ſpoeden wy ons ten einde van dit onderzoek. Dan, de natuurlyke geſteldheid van de ziels-vermogens in de Kinderen na dit leven, by derzelver ontwikkeling, tot hier toe nageſpoord hebbende, zullen wy, met een woord, aangaande de geſteldheid van derzelver lighaamen in eene andere weereld, waartoe het verhandelde ons van zelven aanleiding geeft, ook nog iets melden.

En hier zien wy ook in het donkere, en kunnen niets met zekerheid bepaalen. Maar uit de evenredigheid, en by eene vergelyking van dit ſtuk met andere waarheden, laat zich iets met waarſchynlykheid denken. —— Wy kunnen niet twyfelen, of de menſch was, door de ſchepping en in zynen oorſpronglyken ſtaat, zoodanig van lighaams geſtel, als hy naar zyne beſtemming, en het oogmerk van God behoorde te zyn: dat is, volmaakt van zinnen, van gedaante en ſtatuur. By aldien hy nu niet gevallen ware, en zonder tusſchenkomenden dood tot eenen ſtaat van onſterflykheid en volmaaktheid naar het lighaam ware overgebragt, zou hy eene verandering ondergaan hebben, hoedanige wy weeten, dat ten aanziene der nog levenden

ten

ten jongſten dage zal plaats hebben: waar door hunne lighaamen in dien zelfden ſtaat zullen geraken, als waarin die van de herlevende dooden na hunne lighaamen zyn zullen: eene verandering, die dienen zal, om het ſterflyke afteleggen, en met de onſterflykheid te verwisſelen: om tevens afteleggen, het geene voor den byzonderen ſtaat en de omſtandigheden van dit aardſche leven behoorde, en daar toe geſchikt was: om te ontvangen, het geene voor eenen eeuwig-duurenden ſtaat van het lighaam geſchikt is, en dienen kan, om het zelve eeuwig te doen verduuren. *Vleeſch en bloed*, in den eigenlyken zin dier woorden genomen, *zullen het koningryk Gods niet beërven. De ſpyze en den buik*, op elkander eene onderlinge betrekking hebbende dingen, en geſchikt tot onderhoud der dierlyke huishouding van dit ons aardſche leven, *zal God*, naar de uitſpraak des Apostels, *te niet doen.* —— Deeze verandering zou ook, ten aanziene van het lighaam van den menſch, zelf buiten tusſchenkomen van den zonden-val, gelyk wy als zeer waarſchynlyk, en natuurlyk kunnen nagaan, plaats gehad hebben. —— Maar of daar by ook de gedaante en ſtatuur van het lighaam eene verandering ondergaan zal, is eene vraag, waaromtrent wy ons met donkerheid omringd zien, en naauwlyks iets kunnen bepaalen. Maar wanneer wy, in dit opzicht, de lighaamen der geenen, die uit den dood wederom

opge-

opgewekt, en waarschynlyk niet wederom gestorven zyn, gadeslaan: wanneer wy de lighaamen, in welken de Engelen wel eens verscheenen zyn, aan welke de verrezene, in zoo verre, zullen gelyk zyn, in aanmerking nemen, dan straalt ons eenige waarschynlykheid aan, om een ontkennend antwoord, voor meest op deeze vraag passend, te houden. —— Daarby kunnen wy ook niet voorby, om eene meerdere volmaaktheid van de zin-tuigen, aan dat lighaam toeteschryven: en mogelyk zullen 'er dan ook nog andere zin-tuigen aan dat lighaam worden medegedeeld, waar van wy ons thans geen bezeffen kunnen maken.

Wanneer men nu zulke lighaamen aan de geenen, die als Kinderen dit leven vroeg-tydig verlieten, na de opstanding toeschreef, daar in kunnen wy geen ongerymdheid vinden. —— Wy voegen hierby de woorden van J. H. HEIDEGGER, *Corp. Theolog.* Loc. XXVIII. §. 71. om daar mede deeze zaak uittedrukken, en dit onderzoek te besluiten. „ Wat men aangaande de statuur der wederom opgewekte Kinderen te denken hebbe, daaromtrent kan ons „ de evenredigheid met de eerste schepping tot „ eenige aanwyzing dienen. Want het geene „ den Kinderen in dit leven langzaamer-hand „ zou toegevoegd worden, dat zullen zy door „ eene allerschielykste en wonderdaadige wer-

 „ king

„ king van God zeer gereedelyk ontvangen. „ Ondertusfchen vinden wy die gedagte van „ AUGUSTINUS ook niet van waarheid ont- „ bloot, wen hy *de Civit. Dei*, L. XXII. c. „ 20. zegt: Het zal geen hinder aanbrengen, „ of iemand al met eene kinderlyke, dan met „ de gedaante van een oud man voorzien zal „ zyn; terwyl 'er geen zwakheid ten aanzien „ van de ziel, ook van het lighaam zelf, zal „ overblyven. Wanneer dan nu iemand ftelde, „ dat een iegelyk zou opftaan in zulk een lig- „ haam, als hy door den dood heeft afgelegd, „ daar zou en behoefde men ook niet veel te- „ gen intebrengen."

§. LXXI.

Het zedelyk gebruik van deeze bedenkingen, die dit onderzoek ons aan de hand gaf, melden wy ook nog met een woord. Hier tog hebben wy

I. Met een nedrig en dankbaar hart de gadelooze Goedertierenheid, de zeer nederdalende Vriendelykheid, en eindelooze Menfchenliefde van God, die in dit beloop van zaaken, en by deeze befchouwingen zich zeer duidelyk ontdekken, te erkennen, en tot roem en heerlykheid van den Vader der Barmhartigheid te eerbiedigen.

II. Wy

II. Wy hebben vooral en zorgvuldigst ons te wachten, en dit moet elk volwasſen menſch gezegd zyn, voor all het misbruik, dat 'er op eenigerlei wyze van dit gevoelen zou kunnen gemaakt worden. Want niemand, die boven den trap der kinderlyke jaaren gekomen is, kan ooit hieruit iets trekken, waarmede eene vleeſchelyke zorgeloosheid, eene vryheid, ofte toegevenheid van zich zelven in de zonde, en eene verwaarloozing van zyn eigen heil op eenigerlei wyze zou kunnen bemanteld ofte verſchoond worden. Alles, wat wy hier hebben voorgeſteld, raakt alleenlyk de Kinderen, die binnen de jaaren der onnoozelheid, en dus vroeg-tydig door den dood uit dit leven zyn afgeſneden. Op zulken alleen, en op geen volwasſenen, is all ons gezegde toepasſelyk.

III. En naardemaal deeze dingen zoo zyn, en wy, naar het ons voorkomt, op goede gronden de waarſchynlykheid van der Kinderen beter lot na dit leven hebben opgemaakt; zoo moeten Godvruchtige Ouderen, die in het wezenlyk welzyn van hun kroost belang nemen, zich daardoor tot hunnen plicht omtrent hunne Kinderen vinden opgewekt, om ze met die liefde te omhelzen, die zich daar in voornaamelyk openbaart, dat ze dezelve met ernſtige gebeden, met aanhoudende en vuurige ſmekingen aan de Barmhartigheden van God in Christus aanbevelen. En

mag men op waarschynlyke gronden vermoeden, dat het lot der vroeg-stervenden gelukkig zyn zal; dat kan en moet alle traagheid en nalaatigheid in deezen plicht verbannen, dat moet hen daarin getrouw en ernstig doen werkzaam zyn.

IV. Worden eindelyk die geliefde panden, tot hunne smart, door eenen vroegtydigen dood hun ontrukt, deeze bedenkingen zyn in staat, om hen met den besten troost in dat geval te bezielen, om hunne gemoederen tot bedaarde lydzaamheid optebeuren, om hunne smerten te lenigen, en hen met de hoop op het goede van hunne Kinderen in eene andere weereld te verblyden. Dit was, in zulk een geval, Davids troost, en met zulke redenen heeft hy, ongetwyfeld, ook Bathseba vertroost, 2 SAM. XII. vs. 23. 24.

BERICH-

BERICHTEN,

AAN DE

MAATSCHAPPYE

GEGEEVEN.

BERICHT

NOPENS HET

VOGEL-GRAS,

VAN DEN HEER

D. DE GORTER, J. Z.

M. D. en Professor, enz.

Aan den Heer HOUTTUYN beloofd hebbende, my wegens het *Vogel-Gras* te zullen informeeren, zoo als blykt uit het Byvoegsel agter het Tweede Deels dertiende Stuk der *Natuurlyke Historie* van dien Heer; en terwyl op gemelde Vogel-Gras by den Oeconomischen Tak een Prysvraag is uitgeschreeven, hebbe ik niet willen afzyn dit Bericht aan de Maatschappye te zenden.

 Het

Het zoogenaamd *Vogel-Gras*, waarvan twee gedroogde Planten hier byvoège, is het *Panicum Crus galli*, in LINN. *Spec. Plant.* p. 83. en in myne *Flora*, VII. prov. n. 57. De Bynaam of het *Nomen triviale*, door LINNÆUS gebezigt, en die *Haanepoot* betekent, wordt door den Heer HOUTTUYN afgeleid (l c. bladz. 175.) van de gedaante der knokkelige Halmen, doch ik zou ze liever van de gedaante der Airen afleiden. Een zeer goede Figuur van dit Gras is te zien in MORISONI *Hist. Plant.* Tom. III. sect. 8. tab. 4. fig. 15. Die by DODONÆUS bladz. 968. voldoet niet. De bekende Nederduitsche naam, zoo als LOBEL het noemt, is *Wild Panipkoorn*. Hier in Gelderland wordt het *Vogelvoet*, *Vogel-gras*, *Vogelzaad* en *Hoendervoet* geheeten. Men vind het op zeer veele plaatzen in bebouwde gronden, doch voornaamlyk tusschen de Boekweit, en niet alleen by drooge Zomers, maar ook by natte, gelyk in dit jaar. — De lengte van dit Gras is zeer verschillende, somtyds is het laag, somtyds hooger als de Boekweit, en dan drukt het de Boekweit neder, doch slingert zig daarom niet. — De Halmen zyn doorgaans recht opstaande, somtyds nederleggende. — Voorts kan men eene Beschryving van dit Gras vinden in het aangehaald Werk van den Heer HOUTTUYN, in J. A. POLLICH, *Historia Plantarum in Palatinatu Electorali sponte nascen-*

centium, Tom. I. p. 56. en by andere Kruidkundige Schryveren. — Om de Bouwlanden van dit Gras te zuiveren, of daar van te bevryden, zonder het daar op ſtaande Koorngewas te benadeelen, heeft men reeds veel moeite, voornaamlyk te *Aalten* in het Graafſchap *Zutphen* gedaan, doch te vergeefſch, alzoo het niet wel kan uitgewied, of deszelfs Halmen voor de ryping van het zaad kunnen afgeſneden worden, zonder het Koorn te vertrappen. Ook helpt het ploegen en eggen niet: maar men heeft bevonden, dat het brengen van Plaggen op de Landen, gelyk aan de Heikant geſchied, veel toebrengt tot de vermeerdering van dit Onkruid.

a ZUTPHEN,
den 11. *October* 1782.

BESCHRYVING
VAN EEN
NAVEL- EN BUIK-BREUKBAND.

DOOR

ADRIANUS DE BOSSON,

Heel- en Vroedmeester te Amsterdam.

Onder de menigvuldige gebreken van het menschlyk lichaam zyn, buiten tegenspraak, de Breuken geene van de minst voorkomende.

Het Land, waar in wy woonen, schynt hier toe meer dan andere Landen gelegenheid te geeven; en dit gebrek is zoo algemeen, dat het, gelyk de ondervinding leert, geen leeftyd of Sexe ontziet. Ondertusschen is deeze meer aan het eene, geene meer aan een ander soort van Breuken onderhevig: de Mans, by voorbeeld, krygen meerder Liesch-breuken, dan de Vrouwen; deeze daarentegen zyn zeer onderhevig aan Dye- en Navel-breuken. Gelukkig,

-lukkig, dat de Werktuigkunst de ongelegenheid, waar in de Heelkunst door dit ſoort van gebreken zich bevond, te hulp kwam.

De eene Kunſtenaar evenwel ſlaagde hier in beter dan de andere, en dit zag men inzonderheid bewaarheid in de Werktuigen tot de Navelbreuken. In allen was wel dezelfde bedoeling: maar het gevolg was altoos niet even gunſtig. Om evenwel dit te bereiken, beproefde ik, gelyk anderen, of ik ook gelukkiger mogt ſlaagen; en biede hier nevens de beſchryving aan van dat Middel, 't welk ik van myne vinding rekene.

Dit Werktuig beſtaat uit twee ſtukken, die tot één vereenigd zynde, met zoo veel gemak als zekerheid de Breuk inhouden. Ik zal ieder dezer afzonderlyk beſchryven, en, na derzelver aanlegging te hebben aangewezen, zal ik eindigen met twee onderſcheidene Proeven, welke ik met het zelve genomen heb.

Het eerſte dezer ſtukken is een veerkrachtige beugel (zie de *Plaat*), die naar den verſchillenden omtrek van 't lichaam bepaald word, en, op twee en een half duim na, den gantſchen omtrek des bekkens omvat, terwyl deszelfs einden (*b. b.*) vereenigd worden door een riem (*c.*), met een rye gaatjes voorzien, om van 't eene einde der beugel naar 't andere over-

overgaande, aan het knopswyze ſtyltje der tegenovergeſtelde zyde der beugel vastgemaakt, het werktuig (by *a. a*) naauwkeurig om de darmbeenderen doet aanſluiten. Aan den voorkant is deeze beugel zydelings ſchuins afhellende (*d. d.*) en maakt een halfronde boog (*e.*), die bepaald geplaatst wordt even boven het Schaambeen. Aan het midden gedeelte van deezen boog is vastgeklonken een opgaande, eenigzins naar den buik hol ſtaande ſtaale Veer (*f.*), wier veerkracht beantwoord aan de beurtelingſche beweeging van den Onderbuik, met betrekking tot de ademhaling. Aan deeze Veer is vastgeklonken een dunne eyronde holle kopere Plaat (*g.*), die in grootte meerder dan de omtrek der Breuk zyn moet, op de bolle zyde voorzien met vier plat-ronde knopswyze ſtyltjes. Langs den rand van deeze plaat word eene rye gaatjes geſlaagen, om naald en draad door te laaten, ter vasthegting van een flaauw holſtaande pop van kurk, die geëvenredigd is aan de grootte der plaat.

Het tweede gedeelte, 't welk ik niet nódig agtte te doen afbeelden, is een Riem, van goed jugtleder gemaakt. De lengte van deeze riem word genomen naar den gemeeten omtrek des lichaams, over den Navel: de breedte is die van vier duimen. De uiteinden worden met gaatjes doorſlagen. Deeze gantſche toe-

ſtel

ſtel word bekleed met baay en zagt zeemleder. By het aanleggen van dit Werktuig, na alvorens de Breuk is ingebragt, plaatst men eerst de pop (*g*) op den Navel, en het gedeelte (*e*) tegen den Onderbuik aan, wanneer men de zydelyke deelen van den beugel (*d. d. a. a.*) over de Heup-beenderen laat brengen, en (*d. d. c.*) op het onderſte der Lendenen bevestigen. In deeze ſtand heeft de Veer (*f*) vermogen genoeg om de Breuk in te houden; terwyl men den voorgemelden riem van de lendenen naar voren brengt, en door middel van de gaatjes op de plaat (*g*) vastmaakt. Door deeze Band wordt de veerkracht in ſterke ligchaams-bewegingen merkelyk onderſteund.

EERSTE WAARNEMING.

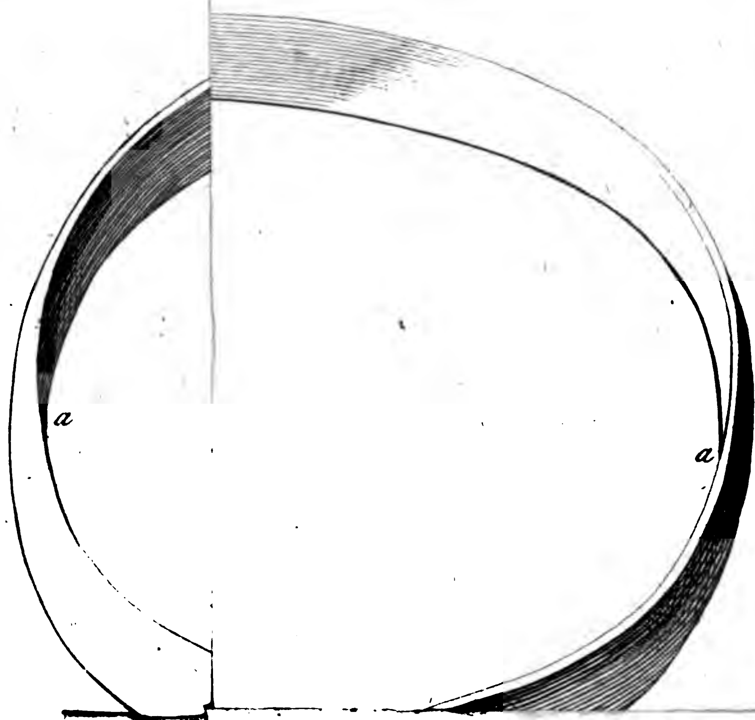
Den 27. Augustus 1782. wierd ik geroepen by de Huisvrouw van *B. W.*, oud 36 jaaren, die, ſtaande haare zwangerheid van haar derde Kind, een aanmerkelyke Buik-breuk gekregen had, welke door verſcheiden Heelkundigen met geene bekende Werktuigen konde bepaald worden; en zy nu reeds een half jaar buiten ſtaat was geweest, door de dagelykſche toeneemende grootte, eenige huishoudelyke zaaken te verrigten. Ik vond de middellyn der Breuk 6½ duim, terwyl die zeer veel tegenſtand bood by de

de inbrenging. Ik konde my niet voorſtellen, met de gebruikte Werktuigen iets meerder te zullen uitrigten, dan anderen, die haar alvorens behandeld hadden. Dit bepaalde my om uit te zien naar een Werktuig, welks uitſlag volkomen aan myne verwagting beantwoordde, daar ik het genoegen heb te kunnen melden, dat de Lyderes, ſedert dien tyd, onder den zwaarſten arbeid, geene de minſte verplaatſing, of eenig ander ongemak heeft ondervonden.

TWEEDE WAARNEMING.

De Huisvrouw van *N. K.*, die ſedert zes jaaren, na een moeijelyke verlosſing, een vry aanmerkelyke Navel-breuk had behouden, terwyl eene vruchtelooze behandeling tot binnenhouding van het uitpersſend ingewand was aangewend. Ik zag haar den 4. January van het Jaar 1783. en vond dus eene gelegenheid, om te beproeven, of het zelfde Werktuig in de Navel-breuk met het zelfde goed gevolg konde gebezigd worden, doordien ik my niet verzekert hield, of de opgaande Veer, die in de Navel breuken twee duimen langer zyn moest, van èen genoegzaame veerkracht konde zyn, ter binnenhouding der Breuk. Ik kan echter met zekerheid melden, dat, ſedert ik de Lyderes een dergelyken Band heb vervaardigd en

doen

a
a

